

AGRIA

atölele
biztos
ledbet
halott
hoz életet ad
mindig csatla
nem leszün

AGRIA

CS NO
veridde

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖ CZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: VARGA TAMÁSNÉ
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖ CZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: KOVÁCS KATALIN, az EKMK igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
E-mail: kodigabi@gmail.com

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: OFSZET-METÁL-TECHNIK Kft.

3394 Egerszalók, Ady Endre út 35/A/2.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különbféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

Anga Mária

Látomás

11

ARTériák

Serfőző Simon

Hallomások (*Többé ne ijesztgessen; Azt látják; Hiába kutatják;
Hiába kapálja; Kísértetként; Gólya szállt; Mint a semmit*)

13

Fecske Csaba

Nyári hOld

17

Nyárvég

17

Lázasan

17

Hold borzong

17

Csillag tüze gyúl

18

Nyári ének

18

Sebestény-Jáger Orsolya

Mi Atyánk...

19

A Gecsemáné kertben

20

Pilátus

21

Húsvét után – A halászok

22

Április

22

Antal Attila

Indián civilizációk emlékműve

23

A szerelmében csalódott Próteusz

23

Koncsek József

a vagonok

24

szentendre

26

B. Tóth Klára

Actio cordis

27

Egy alexandriai pálmaligethez

28

Oláh András

jövendölés túlpartról

29

takarásban

30

kifosztva

30

Farkas Gábor

Az ösztön anatómiája

31

Szekeres Mária

Ahogy...

32

...míg fényedbe nem emeled...

32

<i>Fazekas József</i>	
Őrzöm	33
Szivárvány	33
Ki rakja össze?	33
Galamb a háztetőn	33
Indiánének	34
Kiskapu	34
<i>Mecser Szilvia</i>	
A folyó	35
A nincstelen	35
Ancsi örök	35
Aranycipő	36
Őszi hóvirágok	36
A lélek	36
Találkozás az angyallal	37
Papírsárkány	37
<i>Németh István Péter</i>	
Picinke dalok az Árva-kalendárkából (XIII–XXV.)	38
<i>Kerék Imre</i>	
Népdal-parafraízis	40
Vadrózsák elvirítanak	40
Mintha emelne, vinne	40
<i>Csontos Márta</i>	
Delila átváltozásai	41
Feloldozás	42
Hazatérés	43
Intelmek egy kórházlakónak	44
<i>Bozók Ferenc</i>	
Cirenei Simon	45
Weöres táj, Weöres ecsettel	45
Esernyő	45
Két légy az íróasztalomon	45
Borulás	45
<i>Erdei-Szabó István</i>	
Leletmentés	46
Álom(had)viselés II.	46
Intelem	47
Tétova terv	47

<i>Gál Sándor</i>	
Az omega-kísérlet IV. rész	48
<i>Günter Kunert (Benő Eszter műfordításai)</i>	
Látás	59
Utópia felé (II)	59
Az adelsbergi barlang (Postojanska-Jama)	59
Agria Exkluzív	
A hagyomány és az irodalom szerelmese	
<i>Kis Pál István beszélgetése Dúzsi Tamással, az Év Bortermelőjével</i>	60
ARTériák	
<i>Leonyid Volodarszkij (Marosi Lajos műfordításai)</i>	
A Tisza-tónál	68
Poézis, álmaim szerinti nőalak	68
Ki volna szent?	68
A vonzalom sugára rám vetült.	69
Laudatio	
<i>Marosi Lajos</i>	
Leonyid Volodarszkij 65'	70
Születésnap folyosó	70
Kegyelet és emlékezet	
<i>Varga Rudolf</i>	
Cseh Károly emlékére	73
ARTériák	
<i>Bárdos Attila</i>	
Amikor estévé változik a nap	75
Pillanat	75
Alkonyul	75
<i>Péter Péter</i>	
Valami	76
Szonett fehérben	76
Lidércnyomás	77
Papírhajók	77
<i>Bárdos József</i>	
Körülbelül	78
Dialógus	
Kultúrák között	
<i>Goron Sándor beszélgetése Benő Attila nyelvész-költővel</i>	84

ARTériák

Bárdos Bódi László

a létben feledett szó	87
szövegtest-magzat	88

Seléndy Balázs

Dolomit	89
---------	----

Laudatio

Ponyi László

Kő Pál – A nemzet művésze	91
---------------------------	----

ARTériák

Albert-Lőrincz Márton

(a Dobó téren)	94
(a sok munka)	94
(jómodor)	94
(öröm úr)	94
(nem Krisztus csak a szenvedése)	95
(földfoglaló karaván)	95

Műhely

Bertha Zoltán

Oláh Andrásról – új könyve kapcsán	96
------------------------------------	----

ARTériák

Lengyel János

Sorozatok	106
Ember	106
kegyetlenül	107

Horváth Ödön

Valahol egy nagy teremben	108
Halálunk oka	108

Dialógus

Bozók Ferenc beszélgetése Karafiáth Orsolyával a budapesti Centrál Kávéházban	109
--	-----

ARTériák

Bene Zoltán

Leszámolás	121
------------	-----

<i>Bognár Stefánia</i>	
Hullámrengeteg	124
Hiába	124
Amikor még	124
<i>Bakacsi Ernő</i>	
Vihar tépte nyár (<i>részlet a szerző készülő regényéből</i>)	125
<i>Molnár József</i>	
XXI. századi ember	128
<i>Oláh József</i>	
Mementó	129
Csakazértis gólyahír	129
Szentülő	130
nem csábító	130
Műhely	
<hr/>	
<i>Antal Attila</i>	
Egy talányos Ratkó-versről	131
ARTériák	
<hr/>	
<i>Marković Radmila</i>	
Reggeli szürkület	136
Esti szürkület	136
Gyertyafény	137
Pillanat	137
Megtalálom	137
Műhely	
<hr/>	
<i>G. Komoróczy Emőke</i>	
A magyar valóság képe Határ Győző korai regényeiben	138
ARTériák	
<hr/>	
<i>Aknay Tibor</i>	
Hollómese	146
<i>Marczinka Csaba</i>	
A G. P.-szindróma	149
Az utolsó donyecki partizán	150
Vetítő	
<hr/>	
<i>Szűk Balázs</i>	
Csak az ember gyilkol (<i>Mundruczó Kornél: Fehér Isten</i>)	151

ARTériák

Bíró József

Azóta is... - nélkül	153
Akkor gemma	153
Ugyanaz	154

Ruskó Veronika

Kulcsvirág	155
Neked nem kell	155

Saitos Lajos

Vers-írás	156
Születés	156
Pannonér	156
Mályvavirág	156
Heródes testbeszéde	157

Műhely

Pomogáts Béla

Irodalom, felelősség, identitás	158
---------------------------------	-----

Laudatio

Bertha Zoltán

A Magyar Kultúra Napján Tokajban	165
----------------------------------	-----

Kegyelet és emlékezet

Demeter József

Paizs Tibor halálára	169
----------------------	-----

ARTériák

Szűk Balázs

Róka-dal	171
Belőled ásom ki...	171
Asztal, szárazon	171
Ballada	171
Lebontott templom	171
máraisong	171

Szabadkéz

H. Barbócz Ildikó

A tenger Jesolónál márciusban	172
-------------------------------	-----

Laudatio

Ködöböcz Gábor

„A nyelv élet és szentség, sőt istenség”

Pataki István kötetbemutatója elé

174

Műhely

Dani Erzsébet

A megújulásképtelen sztereotip székely, avagy a kulturális gyarmatosításnak ellenálló Uz Bence

177

ARTériák

Török Nándor

Alkonyat

183

Búcsúzás

183

Emlék

183

Harmónia

183

Gyógyír

184

Hasonlatok

184

Bárány László

A professzor és a művésznő

185

Radnai István

Lehullott egy kövér falevél

194

Célszerű erotika

194

Renn Oszkár

Sikertelen próbaüzem (*Dilettáns feltalálók*)

195

Műhely

Zsirai László

A titok nyomában

200

ARTériák

Oberczian Géza

Táncdalok

203

Műhely

Véghelyi Balázs

Fellegajtó nyitogató

213

ARTériák

Borbély László

Az erőszak foghíjas szája (*regényrészlet*)

222

Műhely

Lukáts János

Forgószél a csendes Donnál (*Széljegyzetek – Solohovhoz*) 233

ARTériák

Debreczeny György

nem félek 239

megyek az ingoványba (*kollázs könyvcímekből*) 239

rajzatok rendet (*montázs könyvcímekből*) 239

Műhely

Madarász Imre

„Fényes csalatásba merülve”. *Olasz „útitársak” útvesztői* 240

ARTériák

Burján Gál Enikő

Jelenés 251

Könyvejelző

Sz. Tóth Gyula

Oláh András: A szökevény – Az utolsó játszma (*drámák*) 252

Szíki Károly

Gál Elemér: Út a Héthavasra 260

Szakolczay Lajos

Udvaros Béla: egy kis nemzeti színház 268

Farkas Gábor

Lajtos Nóra: A tiszta beszéd varázsa 272

Kaló Béla

Büki Attila: Csavarvonal – Versek és fordítások 275

Madarász Imre

Rokay Zoltán: Johann Gottlieb Fichte élete és műve 277

Kántás Balázs

Evellei Kata: Álombunker 279

ARTériák

Holló József

Karácsonyüzenet 2014-ből 285

Lehajtott fejjel (*Gondolatok egy ökumenikus imahéten 2015-ben*) 287

Anga Mária

Látomás

Voltam kedves, szelíd, megértő,
gyermeki képzeletű:
az erdők kopjafáit mások is látják,
és tudják, védelmeznünk kell, mint ahogyan
az örökkévalót, mert áldást
kaphatunk általa mindhalálíg.

Nem változott semmi.
Kedves vagyok, szelíd, megértő.
Gyermeki képzelettel hiszem,
hogy az erdők kopjafáit mások is látják,
és tudják, védelmeznünk kell, mint ahogyan
az örökkévalót, mert áldást
kaphatunk általa mindhalálíg.

De, amikor házam ajtaját kinyitom,
küszöböm a tenger . Megcsonkult
kontinensek sodródnak előttem,
nem találok sem kikötőt, sem hajót,
visszaléphetnék szobámba,
elképzelném, hogy délután van,
lámpát gyújtok és előveszek egy régi könyvet,
ami kedves nekem, vigasztaló és békét ad.

Kinyitottam házam ajtaját
és küszöböm a tenger,
elmerült kincseit nem látom,
nem dobja ki magából,
csak a halálra vált víziszonyt.

Talán azért van így,
mert a tenger idegvégződése
már nem bírják elviselni a kint.
A radioaktív sebhelyek nem hegesednek.
Sodor, víz mindent magával a víz olyan reménytelenül,
mintha már az égitestek is földközébe,
ütközésre készen, a végítélet sötétségében ragyognának.

Visszalépek. Becsukom házam ajtaját.
Imádkozom, hogy emlékezetünk térjen végre vissza.
S minden megszületendő csecsemő sírását
imádságként fogadja az Isten, imádságként az életért.

Serfőző Simon

Hallomások

Pócs Évának, Zagyarékas hitvilágaszerzőjének

Többé ne ijesztgessen

Éjszaka zúgott.
Kéménylyukak bújtak be a házakba,
furakodtak a vályogfalban.
Hajtotta hullámaint a víz.
Szél lobogott,
felsodorva egy fára,
gazdátlan esernyőt forgatott a gáton,
ami aztán, mint valami fekete lélek,
csüngött a legfelső ágon.

Három kazal eltűnt,
s egy asszony is
a fergeteg időben,
repedő vaksötétben.
A nyitva maradt kapu
magától nyílt-csukódott,
napokig nyikorgott,
mintha jajgatott volna.
Egy lépés nem sok,
annyi se mert belépni rajta.

Hogyisne!
Hogy valakit a kút gémje elkapjon,
s belerántson a mélybe?

Az esernyőnek kellett
leesnie a fáról,
hogy az ablak újra bazsalyogjon,
szaladjon a por,
mint az egér.
Megkerüljön, aki eltűnt.
Ne ijesztgessen többé
senkit a kútgém.

Azt látják

Kakas kukorékol.
Csakis az öreg tyúkpásztor lehet.
Más ilyentájt, éjfélkor,
kakas képében
fel nem szállna a kerítésre.

Ám hajnalban az ajtóból
többen is látják:
ballag a rongyos ólak megett.
S mintha a felesége lenne,
halad mellette a gacsos gereblye.

Mennek felgyűjteni petrencékbe
a partoldalt, a fél mezőt.
Pedig dehogy mennek ők!
Hisz mások azt észlelik:
otthon neszeznek a ház előtt.

De azt is csak képzelik!
A gereblye tejfogait rég elhullajtva,
kint szundít az árokban.
Borszagtól bűzlő gazdája meg
hajnal óta mellette horkol.
Feje alja vakondtúrás,
takarónak fa árnyékol.

Hiába kutatják

Attól lehet félni,
kicsap a Zagyva,
át a gáton
beloccsan az udvarokba,
bemegy az ólba,
nagyházba,
s onnan az asztallal jön ki,
az ágygal.

Hogyne már!
Mostanában csak azt hallani:
a víziborjú éjszakánként
a falu alatt úszkál.
A nádasban csapkodja a vizet.
Mozog tőle végig a part,
mintha sátán kúszna
a föld alatt.

Agyon kellene csapni!
Ám hiába kutatják az ásók,
keresik nappal is,
behúzódik a padlatokba.
Olyankor nem fröcsköl át a gáttetőn,
a buborékokat eregeti.

Majd az egyik kapa lemegy érte!
De épp csak ledugja fejét,
el is merül a vízben.
Azóta se látták kapálni!

A hullámok mernek csak fürödni.
Azok lubickolnak,
ahogy én szoktam volt
régén a kerítés tövénél,
otthon a porban.

Hiába kapálja

Szeret rémeket látni,
mondják rá.
De majd megtudnák,
ha éjfélkor a kangyiajtóból
tüzes korom morogna rájuk,
s torkukba,
mint az övébe, sütőlapát
nyomkodná nyelét,
éjszakára hiába teszi ki mindig
jó hátra, a kerítés mellé.

Az embere közben
mind a két fülére alszik.
S képes felkölteni,
mert máskor meg arra riad,
a padláson mozog valaki.

Az mozog ott!
Az esze – nem valaki.
Csak szeretné ráfogni.

Más az ő baja.
De azt nem mondja.
Öregapját, mint a kutyát,
kapartatta el.
Sokan meg is esküdtek rá,
a föld alól szégyenében
őt hallották akkor vonítani
egész álló éjjel.

Pedig házat hagyott rá,
földet, fel is szántva.
Ami azóta se terem hasznót,
csak a gazt.
Hiába kapálja.

Kísértetként

Híre kelt
az utca sánta öregasszonya
négykézláb mászkál
a konyha-sarokban reggelente.
Fésülködés közben
elhullott hajszálait
csipegeti össze.

Meg is mondta:
ha meg találna halni,
ő éjszakánként nem járkal vissza,
hogy ami földre került,
akkor gyűjtögesse, dobja a tűzbe.
Különben rontás szállna a házra,
szidnák majd a túlvilágon is.
Neki elég volt az ura átkát hallgatnia.

Azóta borbély nincs a faluban,
az ollóját is elvitte.
Mennyi hajat levágott:
újoncokét, szőrmókokét,
dacból növesztett sok loboncot,
s mind söpörte a szemétdombra!

Megfogadta,
azt a sokat össze nem szedi!
A szél ki tudja
hová el nem hordta!
Kísértetként keresgélje majd
szálanként a kertek alatt,
a fél határban?
Mindenfelé szétszóródva,
éjszaka,
a sötétben ki látja?

Gólya szállt

Anyám még látott
visszajáró lelket.
Biztosan az volt,
mert először a kazlak közt
suhant el,
majd az eresz mellett.
Be is kiáltott az ajtón,
hogy a piszkavas
még másnap se mert
előbújni a tűzhely alól,
úgy megijedt.

Angyalt is észrevett egy éjjel
pendelben repülni.
Mit keresett a holdvilágnál,
ki tudja.
Talán eltévedhetett,
hisz azóta se látta,
hiába kémlelte sokszor az eget.

Csak gólya szállt
egyszer-egyszer felénk.
Ő kisbabát is látott nála,
nem úgy mint én.
Mégis engem
kiabáltatott utána:
hozzon egyet nekünk is.
Jó messzire eljárhatott érte,
mert hozza azóta is.

Mint a semmit

A csend tocsogóin át,
lélekszakadva
a szélbuckákban,
szaladtam kipróbálni,
amit valakitől
fél füllel hallottam.

Szalmaszál kell csak,
s titokban ledugni a földbe,
ól tövébe.
Reggelre gyökeret ereszt,
kalászt is vet,
lesz kenyér, ne féljünk,
ki nem lehet húzni onnan!

Mint a semmit,
másnapra a szél kifújta.
Locsolgatnom kellett volna?
Mit szól akkor anyám?
Apámról nem is szólva?

Azt se hitték el,
kötelet hajítok át a magasságon,
s a Napig felmászok rajta.
Csak aztán a kazal végi
akácfát választottam,
ha tüskés volt is.
Azon már a kéményen túli
messzeségbe feljutottam,
ha nem is az égig.

Fecske Csaba

Nyári hOld

A nyári hold megcsókolt
a kertben egy rózsát.
Talán csak álom volt,
nem is valóság.

Nyárvég

Feljön az esteli csillag
Göndöri nyáj hazaballag
Hüppöget méla kolompja
Hold süt az árva toronyra

Földrezuhanak az árnyak
Roppan a csontja a nyárnak
A hegyek híg ködöt isznak
Kérődznek és elalusznak

Lázasan

Alkony ül az ormokon,
köd-szakállú bérceken –
Láztól forró homlokom
illesd hús kezedd!

Mint öröm a gondokon,
hold süt át a lombokon.
Ó, lidérces éjjelen
fogd kezem, ne menj el!

Fényből képet szó szemem,
csillag tükre ablakom.
Elsuhan egy árny, vakon –
Messze még a reggel.

Csönd szuszog és szél oson
messzi büszke bérceken –
Átizzadt a vánkosom –
Illess hús kezedd!

Hold borzong

Rőt lombú erdőszél,
tört ággal zörgő szél.

Lúdbőrző tó tükrén
hold borzong, csillagfény.

Templom néz dombon túl,
tornyából hang csordul.

Minden tűz ellobban,
bújj hozzám álmomban!

Csillag tüze gyúl

Kéklő hegyeken
ül a hold,
nagy a csönd.
Csillag halovány
tüze gyúl
odafönt.

Sziklán, köveken
csobogó
piciny ér,
tenger hívogat:
te talán
odaérsz.

Nyári ének

Bőröm óv csak, nincsen vértem.
Picinyke méh, jaj, ne szúrj meg!
Ne miattam, halj meg értem.
Mi miért van, én nem értem.

Erdők, mezők hívnak engem.
Megigéz a virágillat.
Öröm, szépség minket illet.
Jó, hogy itt vagy most mellettem.

Távol aranyboglyák égnek.
Mit súghat a föld az égnek?
Gyalogút fut át a réten,
Fű zizzen a csönd szívében.

Sebestény-Jáger Orsolya

Mi Atyánk...

(Mt 6,5-13)

Úgy éltünk Körötted, mint megfáradt vándorok,
s mint vízen a fény, ha térdre hull,
végighullámzott szívünkön a csend,
az áldott, a szent, szavadra válaszul.

Soha senki nem beszélt még így,
s mi gyermekké lettünk, hogy titkaid fonalát
felfűzzük hitünk védtelen ágára,
mint levelük ölelik a vénséges olajfák.

Majd ránk borult az alkony, felfénylett az ég.
Te álltál a hegyen, mint örök jelenés.
Fölénk magasodtál, kitágult a tér,
csak tágult időtlen, mint végtelen szívverés,

mi tudtuk, hogy igaz e múlhatatlan perc,
és hittük, hogy valóság vár majd odaát,
mert Isten hajolt le Benned a szívünkig,
s Te elmondtad értünk a legszebbik imát.

A Gecsemáné kertben

(IK 22,39-46)

Nehéz árnyakat hint szét az éj.
Forró a csönd – e fülledt földi katlan.
Settenkedő lábak surranó neszét
hordja a szél lankadatlan.

Vihar előtti csönd honol.
Nézd – mind szendereg már körötte.
Csak Ő virraszt, magánya égig ér:
az emberré lett Isten Szülöttje.

Hol vagytok mind, hogy kezet nyújtsatok?
Homlokát törölve, szóaljatok hát,
egy szót, egyetlen szót csak.
Senki sincs – csak Ő virraszt és a fák.

Súlyos esztendők terheit ha hordod,
szavát a szívedben messze vidd:
és lásd meg Őt – ott a fák alatt –
hogy éberem őrizhesd testvéreid.

Pilátus

(Jn 19,5)

Bár nem akartam írni róla,
mégis vissza-visszatért.
Reznált arcára vetült száz oszlop árnya,
s úgy vették körül a szürke kőfalak,
mint évezredes olajfák a néma Hold alatt.
Benne virraszt már a vigasztalanok magánya.

Kezében számalmas törvény – a legfőbb Törvény „fölött”.
Rég bezárt körök rovását futja egyre. Rőt csöndje örök,
mint ladik sem fut soha folyón fel a hegyre.
Kitaszított árva, nem tűrik őt a fényes holnapok,
nevét a Könyvben mégis örökre őrzik a lapok.

Csak nézné Őt - de szava már nincsen,
nézné Őt megszépült szemekkel:
Ecce Homo – Íme az Ember
Ecce Deus – Íme az Isten.

Húsvét után – A halászok

(Jn 21,1-14)

Hálójuk fakó résein át
a víz monoton dobog,
nehéz karokkal ismételik
a fáradt mozdulatot:

Kivetik, s bevonják újra,
görnyed a test és zsibbad a láb.
Látom a réseken át a semmit:
csak a vizet sodorja tovább.

A kelő nap fényében végül
a csend térdre ereszkedik,
Ő hosszan nézi a partról
eltévedt halászeit,

kik csak ködöt kergethettek
a kéretlen éjszakán, most
„Vessétek ki a hálót
a csónak jobb oldalán.”

Hát legyen úgy, ahogy kéri,
bár küzdöttek egész éjjel.
S az Úr megtölti szívüket
jelenlétével.

Április

Roskatag felhők tornácán a Nap átszűri fényét.
Álmos a délután.
Megrostált hittel lettem zarándok vándor-utamon
az örök Golgotán.
Csak ülök a járdán, a járdaszegélyen. Mezítláb-hittel,
akár egy kisgyerek,
s fenn az égbolt már egészen mélykék.
Aznap virágosó hullott a háztetőnk felett.

Antal Attila

Indián civilizációk emlékműve

Az ember nem járta
vadon párákódén
mementóként sejlik át a
szivárvány
beszakadt kupolája

A szerelmében csalódott Próteusz

Lestelek bújva csigaházban
álltam kéregben zöldes árnyban
tollam borzolta égi áram
jövőből múltból visszavágytam

voltam a minden és a semmi
lettem érted a valamennyi
Holdfi ki úrnőjét kerengi
harmatfény szádon leheletnyi

házamat kútba pöccintetted
hagytál kéregben állni veszteg
röptöm csak a magasnak tetszett
hozzád-tértem észre se vetted

átnéztél rajtam bármi voltam
kerengve hiába hódoltam
fényem-fényezte ajkad szótlán
vers neked? vedd úgy én se szóltam!

Konczek József
a vagonok

egy újabb szabad ötletek jegyzéke: irodalmi vita kínjai

józsef attila szekfűsiromként fesső ujjait őrzí, ápolja ma is egy angyal
józsef attila szekfűsirom ujjai ereklye, mint a szent istváni jobb

olyanok, mint a forgácsok a krisztusi keresztről -

balatonszárszó

úgy történt, hogy délután a gépkocsival érkezett barátok
visszaindultak szárszóról budapestre,

s azt mondták neki, attila,
sajnos nem jut hely neked az autóban -

aztán...üldögélt a konyhában,
ahol a nővére a gyerekeket fürdette lavórban,
s elfojtotta torkában a görcsöt,
ami érez, amióta él.

hirtelen felugrott
cigarettaért megyek, szólt vissza az ajtóból

a vasútállomáson éppen beállt a tehervonat,
attila át akart bújni a vagon alatt,
s mire észrevette volna, hogy a szerelvény megindult,
lecsonkolta kezét az acélkerék,
és a horog, a lelógó láncok
vonszolták testét az olajos talpfák során -

szokolya
darazsak tomboltak a vadkörte-roncsokon,
ott futottunk le az állomáshoz,
este, bámulni a tolatást
a kőfalhoz leguggolva az elgördülő
vagy vissza felé haladó nagy batárokat

szállítottak néha embereket is,
nyitott platókon katonákat feltűzött szuronnal,
vászonnal letakart ágyúkat,
egyszer egy atilla-dolmányos huszár
állt a szénatömbök mellett, nyugtatgatta a lovát

szállítottak olyan embereket is, akikhez szintén nem volt kalauz,
ezek zárt vagonok, rácsos kicsi ablakokkal,
hogy kinézhesse az utasok, "kukucs, gyerekek"
de nem integettek vissza, szomorúak voltak,
pedig nem esett be rájuk az eső

ugyanilyen szerelvényeken
jöttek zsákos emberek, a lábukat lógatták,
volt, aki keresztbe feküdt a gerincen,

máskor meg a mi férjaink raktak meg néhány vagonot fával
s vitték élelmiszerre cserélni

szentendre

van egy harci mozdulat – a mellen összefont
két kar kilendül, széjjelcsap kétfelé,
így üti le azt a kezet, amelyik a vállat megérintené,

ez szentendrén jut eszembe nyáron,

elnéztem máskor az agyag- meg az ólomkatonákat,
két fehér sáv fut a válluktól derékig, mellükön keresztben,
második frigyes porosz gránátosai viseltek ilyent

az egyiptomi fáraók a hatalmi jelvényeket, horog és korbács –

figyeljétek meg a mozdulatokat,
a tenyér, a tenyerek élét, a mozdulatot,
amikor egy kéz rá akar kulcsolódni az arccal feléje álló
másik ember vállára, lányéra, férfiéra

harc az ölelés is
kapaszkodni a másikba, valakibe, valamibe, ágba, földbe, vasba, sínbe,

jegyezzétek meg a vérző virágokat

jegyezzétek meg a roncsokat, a csontokat,

jegyezzétek meg a csókokat

B. Tóth Klára

Actio cordis

né-
ha
ki kell
gombolni a
nagykabátot a szvet-
tert lehúzni a cipzárt a pólót
felhasítani a bőrt a szövetet szétfejte-
ni az izomrostokat feltépni
a mellkast szegy-
csontról a
bordákat
az-
tán
kiemelni
tálcára tenni
gondosan kisöpörni
a pitvart a kamrákat ne
maradjon benne semmi jól járja át a
huzat aztán visszagyömöszölni
odavarnni felhúzni begom-
bolni kis gyakorlással
kialakulhat
a napi
rutin.

Egy alexandriai pálmaligethez

Pálmák boltíve szent liget eleven oszlopcsarnoka – levélrácsod megrostálja az eget

Zöld	lombod	várgó	hajtok
sávjaid	azúrba	sugara-	magam
kimet-	ájult	ikat a	is hogy
szett	felhőket	datolya-	méltó
rései	legyez	mezőbe	őrzője
között	fény-	beállok	legyek
földre	ujjaid	hát osz-	a leké-
lopóz	bele-	lopaidd	redzke-
nak a	szövik	közé	dó vég-
kékek	átszi-	levelet	telennek

Oláh András

jövendölés túlpartról*

szent csermelyek partjain
rózsabokrok éjiben
vágytam hús sírhalomban
aludni csendes éjemet
míg törvényem élt vígan laktam ott
hol vadon árnyak alatt barnán viszi habjait a Túr
de elfolytak dalaim miként elfolyt a vér
más arcot öltött mára e föld kies határa
más faj állott a kihunyt helyére
más szózat és más keblű nép
mely veszteni és túrni tanul
hamvainkon is átok ül
s a vad csoport mely dühödve támad
korcs mint anyja vére:
eladná múltját el himnuszát
vélük kóros homály kél a nyugat boltozatján
és vad ború sötétlik
s csak kint hoznak szívégetőt
szánjad ó sors szenvedő hazámat
a dicső nép többé nincs jelen
méreg ömlik mély sebére
a büszke márványon kihál a csudált név
gaz lepi a sírt és szívborzasztó kétes messzeség

* Kölcsey Ferenc sorainak felhasználásával

takarásban

fénytelen hold... üres padok...
kilöttyent bor az abroszon
– melletted magányos vagyok:
közénk orgyilkos szél oson

sörösdobozt gurít a szél
nézel reám miként a vak
virág a szív – de ha elmégy
vajon fölkél-e még a nap...

kifosztva

az idő gyorsan temet
nincs hát ami marasztaljon
a nap barnította dísztelen faasztalra karcolt
jeleket már senki sem érti meg
a tőkén rothadó vak szőlőszemek
idegen lépcsők torkában magaslanak
feladjuk az utolsó fedezéket is
átírt szerepek átírt történetek hűvöse altat
s ahol az utolsó szó összeesett
csupa üszök marad az alkonyat
magamra zárom hát a csöndet
és visszatemetkezem gyermekkorom
néma zsákutcáiba

Farkas Gábor

Az ösztön anatómiája

*„Es oz gyimilsnek uly keserüü volá vize,
hugy turkukat mígé szokosztya vola.”*

(Halotti beszéd és könyörgés)

I.

otthona a térnek
otthona az ablaknak
terelő térnek
otthona a szűkölködő
gyámoltalan reménynek

II.

amikor nem csak a szavak
túl a látvány halmazkörén
elhagyva azt hogy te meg én
amikor nem az akarat

és nem indok a körülmény
nem takar mindent a helyzet
mint részletek az egészet
az érintés legelején

nem lehet egyszerre szent és
profán az eszme vagy érzés
sem parancsra élettelen

a reális forma és hő
sem halott az ami élő
mert a hit nem csak értelem

III.

a vér az egymást karoló
kőnehéz deszkákon
embersors

tér és idő metszetébe
vetettség
táguló univerzuma

Szekeres Mária

Ahogy...

Ahogy a kéz mozdul betűk sorára,
tisztul a tekintet, s feltámad
magam bálványa is. Hiába most
ez a tiszta óra, zárva a mélység mutatója,
s a lélek egyre ing, egyre ing...kopár a perc,
csak kint a sűrű éj szivárog, időt mér megint.
Arcom ráncain lehullott évek: tudnám, de nincs
ajtaja a múltnak, emlékek hozzám gyéren simulnak,
csak arcom, testem a tanú, hogy földhöz rögzött
időm lejár. Ahogy a lélek indul új utat keresni
ezen az éjszakán, reményeit imába rejti,
s fellibben a kopár perc fölött a Főnix madár.

...míg fényedbe nem emeled...

Az ég sötét, esti fények családmeleget
árasztanak. Béke Arcod bennem újra,
elvesztettelek, hittem magamba zárva,
sötétség szorításában, abban a vadonban.
Mi lakik bennünk, Uram, miféle szellem,
magasra törő sötét hatalom? Bennünk
lakik, vagy kívülről varázsába taszít erővel,
hogy meg nem áll a lélek, míg kifulladásra
fényedbe nem emeled?

Fazekas József

Őrzöm

Szavaitokat úgy őrzöm meg
ahogyan kimondtátok
nem mérem mivé olvad a jó
miért dagad az átok

elég ha lelkemet szálkázom
ti úgy is találtok gerendát
őrzöm mi megmaradt
magamban Istent Hazát.

Szivárvány

Szivárványról szeretnék írni
napfényről eső után
arról hogy visszaköszöntél
a délutáni nyüzsgő utcán
megállni a parkban
egy megkopott pad előtt
megköszönni
a kinyújtott kezét
a papírzsebkendőt
írni arról
ma most mindnyájan
boldogok vagyunk
a feléledt lepkerajban
totyogó galambok
fújják daluk
arról hogy ma ünnep van
vigadalom
átért a jókedv
az egész véroson
arról hogy
égre nyújtott kézzel
vár rád és rám
szemeinkben ott ragyog

a szivárvány.

Ki rakja össze?

Valami mindig eltörik
szilánk lesz
kacat
fénye kialszik
semmire sem jó
s mi maradt
egy nap
átszüremlő fénnel
egy fűrt szőlő
a vén tőke
barna vállán
amit nem rejtett el
az idő
csak az tartozik hozzám
valami mindig eltörik
egyetlen szó
a számban
egy mosoly a trolin
két megálló közt
a világmagányban

ki rakja össze ?

Galamb a háztetőn

Galamb a háztetőn
már békesség kéne
tollait borzolja
hogyan lenéz a földre.

Indiánének

I.

Voltunk
 nappal éggel földdel vízzel
 állataink kezessé lettek
 erdeink beszéltek hozzánk
 és titkos ösvényeket tereltek
 lábunk alá
 a sziklák csúcsairól
 istenek vigyáztak le ránk
 a közel s a messzeség
 adta-vette időnk
 jövőt ültettek a legendák
 hírnökeink szeméből
 és szabadon szárnyalt lelkünk
 a csillagokba
 Fekete bölény Sólyomszem
 ébredjetek hogy létezzem !

II.

Vagyunk
 szabdalt nappal alig földdel
 állatainkat mutogatják
 a városok szigetein
 körbe bőgi a csődület
 titkos ösvényinken
 millió jármű vigyorog
 gőzűktől isteneink is elalélnak
 és egy nagy könyvet teleírnak
 mindenfélével
 hogy szabadok vagyunk
 ott és akkor és úgy
 ahogyan nem kéne hogy legyen
 Fekete bölény Sólyomszem
 ébredjetek hogy létezzem

újra!

Kiskapu

A legnagyobb kapu
 a kiskapu
 úgy tárul
 fönnakadjon a juh
 kulcsa az érdek
 a cimboraság
 fűtül mindenre
 ilyen a világ
 akinek tárul
 útja egyenes
 bégecs csak juhnyáj
 zörgess zörgess
 a legnagyobb kapu
 a kiskapu
 veled vagyok én is
 a juh
 keresem fönn
 keresem lenn
 okosak áltatnak
 majd meglelem.

Mecser Szilvia

A folyó

Beszótték ereim e kéklő földet,
A járdát, utat, pesti létet,
Nem tudják az utcán a népek:
lelkem a folyó, mit Dunának néznek.

A nincstelen

Nincs szavam. Nincs hitem. Nincs reményem.
Nincstelen tagadás – ennyi a lényem.
A szeretet – utolsó falat kenyerem.
Nincs se szám, se kezem, hogy megegyem.

Ancsi örök

Kezében énekel a gitár,
a húrok ismerik már az ujját.
Hosszú haja hátához simul,
patak fénylik így hegyoldalon.
Szemüvege játszón félig karolja füleit,
nem tudja még, szerelmes-e vagy csak szereti.
Virágok nyílnak pulóveréből,
teste melegének puha földjéből.
Figyelmes papucsá lábfejét öleli,
várja, hogy súlyát rá merje bízni.
A tükör magába rejti mását,
mint szív szívnek dobogását:
Nem akarja feledni.
Nem akarom feledni.

Aranycipő

A buszmegállóban mint egy hegyi bükkfa magasodott alakja. Messzire nézett az elsuhanó autók fölött. Gondolatai sok kanyarral távolabb járhattak, mint ameddig tekintete elért. Csodáltam, ahogy túl lát a lombokon, házakon, autókon. Mégis sajnáltam. Túlságosan kitartóan bámulta az elérhetetlent, nem vette észre, míg ott állt, hogy lábára borul a napfény, s aranycipővé varázsolja lábbelijét.

Őszi hóvirágok

A hidegből szökkentek föl a buszra, és zuttyantak le egymás mellé. A hirtelen fagyos, szeles időben mindketten kapucnis télikabátot viseltek, a lány még egy sálát is a fejére csavart. Halkan beszélgettek, érezték egymást, az önfeledtséget, hogy együtt lehetnek. Még azt is érezték, tüzesen, forrón, ha a vastag kabáton keresztül megcsókolta a lány vállát a fiú. Mikor már jónéhány megállóval előrébb jártak, a fiú a lány vállára hajtotta a fejét, a lány pedig finoman a fiú fejének. Így suhantak az éjszakában. Aztán eszébe jutott valami a fiúnak, fölemelte fejét, közben a lány csókot lehelt a homlokára. Olyan ártatlanok voltak, mint az első hóvirág, melyet a késő ősz hozott. Gyermekes és felnőttes egyben, kissé angyalok is. Ebben a pillanatban, együtt, mintha még világítottak is volna.

A lélek

Egyenletes mozdulatokkal, nyugodt lélegzéssel teregetett. Egy póló, egy blúz, zoknik, fehérneműk, nadrágok gyűltek sorra. Egyszerre pillantása az utolsó blúzra esett, melyet éppen elengedett, ahogy kiegyenesedett a szárítóra akasztott vállfán. Talán nem is blúz volt, áttetszően lebegett. Most vette csak észre, hogy szakadások vannak rajta, hogy esése, hullámozása a szellőben szinte élő, de árva, félszeg, törött. Hirtelen ürességet érzett, percek teltek el, míg rájött – a lelkét tette ki szárítani.

Találkozás az angyallal

Télidőben, ünnepek között, rövid útra indult otthonából. A nap fénylett, a hó ragyogott, az emberek köztes időben a nem hétköznapi hétköznapiaknak különös színeitől kissé szédelegve jártak a világban. Így szédelgett ő is, buszra szállt, majd le onnan, emberek között szállingózva az utcán, betért egy kisebb könyvtárba, olvasott, könyveket kölcsönzött, és elindult ugyanazon az úton vissza. Mikor hazaért, kipakolta a könyveket, olvasott, közben lelkében csodálkozás nyílt: szívében egy fényes angyal emléke volt, kivel rövid útján találkozott, s kit elméjébe visszaidézni, formába önteni sehogy sem tudott.

Papírsárkány

Az eget szeretném szántani, a széllel játszani. Szeretném, hogy ha lehullok, odaszaladj hozzám, hogy elengedj magasra szárnyalni, és húzz vissza magadhoz. Hogy ha nincs szél, leülj mellém a fűbe, halljam a hangod. Hogy ha kifakulok, újra kiszínezhess, hogy ha elszakadok, megragaszthass, megjavíthass, és újra fölengedj a magasba.

Németh István Péter

Picinke dalok az Árva-kalendárkából

(szüleim emlékének)

XIII.

Az első tenger az Ádria
Volt, mely elébem ködlött.
Másodikként adatott látni csak
Szememnek Delfi alatt
A Korinthoszi öblöt.
Majd körém gyűltek balatoni halak.
Végül visszajutottam ide. Az origó:
Régi malomnál a tapolcai tó.

XIV.

Születtem
1960-ban.
Tehát: fogantam
'59-ben
Június hóba'
Nem is értek véget
Nékem azóta
Az ötvenes évek.

XV.

Magadat emígy bátorítsad:
A nagy bánatot is csak
Munkáld szépséggé! Közben
Őrizd jól védtelenséged!
Ne félj, nem sebződik,
Majd így marad időtlen
Időkgig
Meg belőled az ének.

XVI.

Ha fügebokor
Lehetnék, be sem
Várnám, míg
Jézus ideér.
Máris elébe
Gurulnék sebesen
Akárha csak
Ördögszekér.

XVII.

Földből a férgék
Tanítottak félni,
S égből faragtak
Szelek szekercei.
Vihar vagy fűrész
Döntsön bár a dombon,
Egy gyermek is jó, és
Majd megsimítja lombom.

XVIII.

Lassan lett alvadt-fekete
Dárdaütötte piros sebe
Hogy osztoztam oldalán
Kereszt-kínban horizont fölött –
Legutolsó embere.
Csak nézett, nézett vissza rám
Szeliden, míg vesztével az örök
Életbe elsőként nem rántott.

ott

XIX.

Este szobámban gyertyát gyújtottam
Az asztalon. Ágyamba mentem, honnan
Majd tűnődök emléken, lángon,
Míg csak mind hunyorogva látom.
Jó szögben állhatott párna, mécs.
Volt már egy könnycsepp is biztosan... És
Csak azt tudom, hogy azon át
Néztem egyre apám-anyám hologramját.

XX.

Távolodsz. barna cipőd kopog.
Kopogása vadgesztenyék
Kopogása. Ó, hagyd ezt még –
Apámék sírjától hogy az út veled
Hadd lejtessen hosszan. És mint
Két békétlen felekezet
Temploma, megint
Összehirangozzanak szíveink.

XXI.

Bár üznek, se szaladsz,
Emígy vigasztald magad:
Gyöngyösödik az agancs,
Fiam, amíg vénül a vad.
Hullhat könnyre a könnyed;
Minden betű oly parányi
Lett? Ám közelebb jönnek,
Lásd, mind a túlpart fáit.

XXII.

Apám és anyám novemberi
Sírján a hantokat egyengeti
Kezem. A dédszülék sárgult csontjai
Ilyenkor fordulnak néha ki
A fényre. Dermedt katicától fogat,
Bordát visszaszimítok. S nem fojtogat
Semmi rossz érzés. Már biztosan lett
Ujjamon szüleimből egy kvantumpetty.

XXIII.

Bekötözted kezem, mikor a
Karácsonyfa ezüst gömbdiszét
(Első zenémért) a zongora
Billentyűzetén vertem szét...
Rémült Gáspár, Menyhért s Boldizsár.
Fogatlan Diótörőd vedd, Te
Anyám, most is öledbe.
Mert mindig győz az Egér- király.

XXIV.

Árnyam barlang falára
Vetült. Gyermeteg ábra.
Hosszan sírtam érte, akárha
öreg
Hallgatag cseppkövek.
S most vakon, labirintokon át
Denevérmód cikázva
föltre
Sejdti szívem röpte
A fény bensőbb otthonát.

XXV.

(P.s.: Goethe kis éji dala)
*Csönd van a csúcsokon,
Nincs nesz.
Lombon, még átoson,
Lengedez
Esti fuvallat. S
Fészken máris elült a madár.
Hamarost, csak várj,
Te is alhatsz.*

Kerék Imre

Népdal-parafrazis

Ha szeretnél engem,
nem törödnék mással,
a fuvellő földet
gyalog járnám által.

Míg csizmám nyomokban
szerte ragyogtatnám,
aranyért, gyémántért
szerelmed nem adnám.

Diófa áll párban
miden ablak előtt,
enyém előtt csak egy árva
krisztustövisfa nőtt.
Ha letörném gallyát,
bevérézném ujjam,
hogyan is kötöznéd be, Kedves,
a Nagy Hegyen túlban?

Vadrózsák elvirítnak

Vadrózsák elvirítnak,
alásülyed a Nap már.
Sárga tökök beértek,
tarlott tengeriszárak
állnak kúpokba rakva
vadak búvóhelyéül.
A Hold nagy ezüstérme
haloványan dereng fönt.
Nyugodni tér a vércse.
A fűre harmat hullong,
egy pacsirta alatt száll.
Színaranyból-szótt inge
libben, lobog az ősznek;
a sűrű ciheresben
szarvasok öklelőznek.
Dér. Must. – Október ez már.

Mintha emelne, vinne

A tarlót ősze pára lepi.
Gyászfekete varjak szűrcsuhás
özöne hullámozva rebben.
Arany évszakunk véget ért. Ne bánd!
Miért pereg novemberi
zúzvara a szemedben?
Mintha két más-más
bolygóról idetévedt
idegen, kémlelően
nézzük egymást,
s hallgatagon,
mintha szótlanságra ítélve. –
De ne félj, tavasz jön a télre,
virágos ággal, fésző tulipánttal
május köszönt ránk:
sugaras előleg a nyárból.
Majd csengős kiscsikó ficáncol,
a kutya friss füvet harapdál.
Véneket, ifjakat, minden élőt
erőre, kedvre derít a Nap már.
S vasárnapok virradtán
öltözünk fehér ingbe,
s mintha hősín kócsagok szárnya
emelne, vinne
rózsafelhők felé közelítve,
föl, föl, a gyöngykék magasságba!

Csontos Márta

Delila átváltozásai

Mit akartál elérni, te asszony-állat,
Sámson ellenében bajkeverő némbor,
nem léptél ki a körből egyszer sem,
nem mondtad ki soha a játékban; nem ér a nevem.
Nem próbáltál jó lenni, nem akartad
magadra ölteni a holdistennő krémfehér
arcát, ott maradtál az árnyékok alatt, -
később, a freudi díványon fényéveket utaztál
vissza az időgépnek kikiáltott kereveten.
Hekaté nevét bátran viselted, s pokolbéli kutyáid
vigyáztak tűzhelyed lángoló cserepei előtt, de nem
tudott tested elernyedni, csontjaidba költözött
a nyugtalanság. Nem kaptad meg a főszerepet.
Szemed üres mezőiben csak tapogatóztak
a messzenéző csillagok, megörökölted a gyűlöletet.

Majd Médeiá-t intetted magadhoz, mert tudtad,
nem lehet a háborút számúzni, nem lehet
megnyugvást találni a vágytalan érintések között.
Lettél lidércek papnője, mérgeket kevertél
a mítoszok díztelen ravatalán, s álmodat sirattad.
Végül Deineira bőrében feszítettél Heraklész
karján, ittad Nesszosz vérét, s hófehér
gyolcsra mázoltad a rosszul értelmezett jelenéseket.
Majd észrevetted, hogy betelt a pohár, a fény
is csak tartaléklángon botorkál benned, s a fonnyadt
lombok háttéréből elborzadva nézed; Ophélia
lép ki belőled, s már nem vagy más, csak egy halott
madár, egy megtépázott tollpihe a levelek erezetén.
Léted csak egy folt, melyet lassan feketére éget a Nap.
Felzabálnak parazita sugarak.

Már nem szőnek ellened terveket, te sem tudsz egyetlen lépést tenni, fagyponton mondd éneked. Isten a falat félretolta feletted, lenézett a nyakadra akasztott dögcédulára, majd tehetetlenül széttárta karját, nyakából leemelte az égszínkéék virágokból font koszorút, s a halott álm mellé helyezte. Csak egy könnyű szellő kíváncsiskodott be a száraz szirmok alá egy hűvös reggelen : *Nomen est omen.*

Feloldozás

Milyen program van agyadban?
Életlő, önmegsemmisítő kütyü.
Fáznak benned a napok, mert már
addig sem tudsz nyújtózni, ameddig
a takaród ér; kilóg a lélek.

Már lesikáltad a tablót, készülsz, hogy
albumodból kivágjad az angyalokat,
hogy méltó helyet jelölj ki nekik a hótiszta
felületen, de nem ragadnak fel az arcok.
Csak kísérleted nyomai maradnak meg,
a fények feloldódnak a térben, vagy ott keringnek
madár-testű szörnyalakok bűzös leheletében.

Mégis, próbálsz bátor maradni, s várod,
hogy a háрпиák homlokán kisimuljanak a redők,
a tátongó ajkak öbléből előtörjön a bentrekedt hang.

Szeretnéd a tiszta hívó-dallamot kiemelni
a csend szarkofágjából, szeretnéd a romlatlan
ostyát magadhoz venni, hogy feloldozza
a hallgatás zárlatát, mert tudod, hogy még
nem omlott össze minden ebben a hiányszagú
bolondságban.

Hazatérés

„Kering Embernek Földje
az örök kékségen
életnapom te nyújtsd – te
kurtítsd öregségem” (Határ Győző)

Köröz a fény a madarak
szárnya felett, s túl a térképen,
a mennybéli demarkációs vonal
kék sugárútján a hangok, a színek,
az álmok és a képek égi szekerre
szállnak, hogy eljussanak a szent,
tömjénmentes, vegytiszta magasságba,
ahol a folyékony anyagból teleportálódik
a Lélek, az időtlen pillanat nyitott
kozmoszába, hogy ott végleg
megpihenhessen, teljesítvén egyszer-
vult küldetését, s visszafogadja őt
az Ósvalami oda, hol véget ér a kezdet.

Intelmek egy kórházlakónak

Ne kelj fel, csak aludjál még,
csak feküdj a kétségek kamrájában,
nyújtózz ki a gyógyszerekkel felturbózott
látomás díványán, melyet a freudi félistenek
dilettáns bútorasztalosai boncasztalként
ácsoltak neked, mint egyetlen, megbízható
bútordarabot; libidódra szabott priccset a mélyben.

Ne kelj fel! Nem jó neked az erős fény, nem
kell, hogy kettévégja álmod a tiszta tudat
bortovaéles kése, maradj a délibáb kapuja
alatt, maradj játékszer a magad örömére.
Maradj csak saját lakatlan szigeteden az
egyetlen bevándorló, ne sokasodj, elég,
ha mindent csak magaddal népesítesz be.

Ne kelj fel, látod, nem tiszták a reggelek,
csak gyűjtsd a sötétség cseppjeit, s élvezd,
mint árad szét ereidben a rettegés gyönyör-hulláma.

Valami neszez még finoman feletted, de nincs
rá füled; valami körvonal rajzolja körül
testedet, de te már észre sem veszed, hogy lehullatta
szirmait szemedben a csodából gyökerezett
átváltozás golgotavirága.

*Bozók Ferenc***Cirenei Simon**

Ne már! A műszakom csak épp letellett,
már megragadtak, és cipelni kellett
bús terheit, s Jézust a Golgotáig.
Viszem halálomig? Talán „tovább”-ig?

Én észrevétlenül szerettem élni,
és ott teremni, hol szükség a férfi.
És éltem észrevétlenül. Hiába.
Hogyan kerültem én a Bibliába?

**Weöres táj, Weöres
ecsettel**

Tágas azúr szeme kékje,
lepkefűzér a nyakékje.
Enyhe zefír a ruhája,
búzavetés frizurája.
Hajnali ködfal a vára,
erdei völgy a szobája.
Ágya smaragd, puha pászit,
elpihen, álmosan ásít.
Szíve pipacs: puha vérfolt.
Álma rubin: Weöres égbolt.

Esernyő

Ha kitárom: pocakos, telt alakos,
nagy esőben puha, gombás-kalapos.
Ha bezárom: aluszékony vakegér,
lefelé csüng, sokat alvó denevér.

**Két légy az
íróasztalomon**

Egyike rusnya kufár,
dörzsöli rút kezeit,
másika büszke huszár,
azt hiszi, hogy leterít.

Borulás

Borulás van most nálam bent, kint.
Oly szomorúan ébredtem,
mint az esővert macskák, vagy mint
válogatottunk tétmeccsen.

Erdei-Szabó István

Leletmentés

Utolsó fájdalom-tartalékainkat éljük.
A szív kamráiban s a szemgödrökben
lerakódott napok s megkergült évszakok
összeterlódott hordalékaiból öregjeink,
a megmaradt mohikánok kimossák
a gyermekkor elgurult üvegyöngyeit
és az arany-napok ragyogását,
hogyan az emlék-és információáradatban
megőrződjenek unokáink okulására,
a jövő reménység építőkövei gyanánt,
mint templomromok falfestéke alatti
freskók védelmében az imádság
ismerős hieroglifái.

Álom(had)viselés II.

Miféle varázslat ez, édesanyám,
hogyan hét esztendő hetvenhét mérföldes
távolából is döngeted szívem
s álmaim kapuját?
Vajon mit felejtettél el azon a nyárba
ívelő februári délelőttön
vagy inkább hajnalon?
Mit üzensz nékem, amikor görcsbe
ránduló karokkal újra s újra
visszatornázom magam ebbe
az egyre sápadtabb árnyékvilágba –
tünékeny s illanó szellemalak?

Mekkora tartalék-fájdalmat hordozol még magaddal,
Föld és Ég között Jákób-lajtorjáján, édesanyám?!

Intelem

*Battai kisöcsémnek,
6. születésnapjára*

Erdei Gábor József! Isten éltesen!
S becsüld és őrizd ezt a nevet,
mert túl látható téren és időn
őseid – nagyapád, dédapád, szépapád –
vigyázzák tétova léptedet,
s mikor nem is sejtenéd, segítenek.
Adassék nekik Isten jobbján
örök dicsőség, hála és kegyelet.

Tétova terv

Majd lízingelem magam,
s csinos tetszetős lózungokat mondok.
(P)reparálom az arcomat,
tűnjenek el róla keresztutak, utak,
ráncok és a szájba vert gondok;
erdőt telepítek a házam mellé,
éljenek jól a jókedvű koboldok,
s „talán eltűnök hirtelen”
egy őszi könnyben, akár
szegénylegény-költő-bolondok.

Gál Sándor

Az omega-kísérlet

IV. rész

Néha írok még ezt-azt...

1

A gondolat hasonló a nukleáris lánreakcióhoz: az első gondolat újabb és újabb gondolatokat indít el, amelyek egyaránt teremthetnek és pusztíthatnak.

Világokat semmisíthetnek meg, és formálhatnak újakat.

Ha például a *gondolkodásról magáról* g o n d o l k o d o m, milyen félelmetes erők szabadulnak fel tudatomban? S ezek a vélt vagy valós energiák ugyan miből táplálkoznak?

Lehetséges, hogy az emberi gondolkodás az anyag és a szellem – az értelem (!) – együtt-mozdulása?! Azt hiszem, lehetséges!

De meddig?...

nincs esély

az ember
 belenő a Végtelenbe
 kiteljesíti azt szellemével
 értelmével és alkotásaival
 tovább teremti
 önmagát
 a szépséget
 amely emberségének
 lényegét adja
 ott áll a megismerhető
 kapujában
 várja a társak érkezését
 várja üdvözlötüket
 bár tudja
 ó nagyon régóta tudja
 hogy mindig
 elkerülik egymást
 s nincs esély
 egyetlen kézfogásra sem

3

Gyerekkorom idején odahaza Búcsón a gazdák – a parasztemberek – hajnali ébredés után az állatok elé „vetettek” egy villa szénát vagy lucernát, aztán – tél-időben – magukra „borították” a térdig érő báránybőr bundát, és „elszaladtak” a templomba imádkozni, meghallgatni Soós Károly esperes urat, akit nagy embernek tartottak, mert nem csak prédikált, esketett, keresztelt és temetett, de szabad idejében újságot szerkesztett – a *Református Siont* –, könyveket írt – pl. a *Református Vallástani Kézikönyv* –, meg iskolát is alapított Komáromban, magyar tanítóképzőt... Ezért az akkori közösségünk gazdái azt tartották helyesnek, hogy reggelenként érdemes együtt imádkozni az esperes úrral az idők jobbra fordulásának reményében...

Olykor az esperes urat segédlelkésze, Horváth Zsigmond helyettesítette. Őt is kedvelték, mert ő meg „szípen beszílt”. Azonban azt abban az időben nem sejtették, hogy a Második Nagy Háború után ő lesz egyházunk püspöke...

Azt csupán ezen az esti órán történelmi tényként írom ide – nem kevés büszkeséggel –, hogy engem Soós Károly esperes úr keresztelt meg, és Horváth Zsigmond tisztelendő úrnál konfirmáltam... Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy püspöki hivatalát nem ezért kaptam... A hatvanas években püspöki méltóságát félre téve, vagy arról szándékosan megfeledkezve, ha Komáromban találkoztunk a Matesz egy-egy bemutatóján – mert szerette a színházat meg az irodalmat – általában rendre megszólított: „Gyere gyerek!”, mondta, ami az otthoni hagyomány szerint azt jelentette, hogy beszéljünk egy kicsit, s közben igyunk meg egy jó pohár bort... Vagy kettőt... Bár az ötvenes évek második felében még csak esperes volt. Ám a „gyere gyerek” és a meghívás püspöksége idején is tovább folytatódott.

Én pedig megjelenő könyveimmel igyekeztem a „kölcsönt” viszonyozni. Inkább a prózám tetszett Neki, de „pogány” verseimért is csak mérsékelt elmarasztalást kaptam tőle...

Katona Mihály és Soós Károly eklézsiájának Horváth Zsigmond püspök úr méltó utódja volt.

Számomra ők hárman jelentik ma a folytonosságot szülőfalum, Búcs évszázados mélységeiben.

4

Fáradtaknak érzem a mostanában leírt mondataimat--gondolataimat. S nem az október derekán megjelenő „erőhanyatlás” végett, hanem a bennem lévő biológiai bomlás következményeként.

Mintha létezne *egy belső őszi világ is*, amolyan „megérett szüretelnivaló...”

Azt összegezni, ami a b e l s ő levélhullás ködös hajnalait jelzi: el- és kitakarítani magamból a *felgyülemlett felesleget*.

Ha lehet – mikor és hova?!

A kinti és a benti tágasság sajátos létezése egymásba folyik és egymásba oldódik.

Színe és mozgása egyként érzékelhető – ám ennek lényege ma és itt teljesen elhanyagolható...

Az egészszet semmivé oldja, akár egy estéli fuvallat vagy egy váratlan hajnali esőpermet.

5

A Barackos és a bizonytalanságérzet. Mitől? Az öregség külön-ösztönei fogják le vagy semmisítik meg a cselekvés egykori határozottságát?

Mitől a tétovaság? Miért nem húzom meg a ravaszt, ha alkalom nyílik elejteni egy vén, elaggott özsutát?! A hibázás kockázata lehet a bénító erő?

Hát persze! S minden egyéb, ami abból következik.

Lassan már a tükörbe se merek belenézni, hiszen a k i onnan *visszanéz rám*, mintha nem is én volnék.

Ilyenkor igen nyomorultul érzem magamat... Főleg, hogy az egészszet még le is írom.

Micsoda esték!

Mellemen a vértolulás alig változik.

Alakja akár a Britt--szigeteké.

Nem valami épületes látnivaló...

október madarai

diófámon már csak
egyetlen levél
maradt zölden

hajnalonta
október madarai
ülik mag az ágakat

Hibaigazítás

Avagy: Menj és tárd ki az ajtót

Jiří Šotolának van két verse, amelyek lényegében egész életművét, költői-írói habitusának alapvetését adják.

Az egyiket – talán az „első” – 1961-ben lefordítottam janovicei katonaidőm-

ben, s később az *Irodalmi Szemlében* meg is jelent. Emlékszem, Monoszlóy Dezső nem kis meglepetéssel olvasta a *Bevezető a poétikába (Úvod do poetiky)* című Šotola-verset, mert bár Monoszlóy sokat fordított, ám a k k o r Šotolának a nevét se ismerte. A másik jelentős Šotola-opuszt, a *Bevezetés a költészet történelmébe (Úvod do dejín poetiky)* valamivel később próbáltam lefordítani, de a hatvanas évek elején ezt a föladatot még nem tudtam megoldani.

Ezek a Šotola-versek voltak az e l s ő fecskék a kortárs cseh lírából magyarra fordítva!

Az *Úvod do poetiky* című vers a *Ročník 24* című válogatott kötetben jelent meg, míg az *Úvod do dejín poetiky* a *Hvězda Ypsilon* (1962.) című Šotola-kötetben látott napvilágot.

Šotola két nagy ikerversét, amelyeket ma is amolyan alapműveknek tekinthetünk, a *Versek, mesék műfordítások* című kötetembe – az életműsorozat X. kötete – soroltam be. Így ott együtt reprezentálják ma Šotola költői világképének teljességét. Meg azokat a fordításaimat is a cseh kortárs költészetből, amelyeket a hatvanas és a hetvenes években ebből, e nagyon izgalmas korszakból nyelvünkre átültettem. Tegyem hozzá, elég hiányos ez a sor, mert sok fordításom elveszett.

Mindezt pedig azért írtam le, mert az *Irodalmi Szemle* 2014. X. számában Tóth László *A szövegember* című emlékező esszéjében ezt olvastam: „A fordításban – mármint Holub verseinek fordításában – kettőnkön kívül (ti. Veres István és Tóth László) még a legelső Holan fordítóknak számító Székely Magda és Tözsér Árpád mellett az akkori legfiatalabbak képviselőiben Csehy Zoltán és Polgár Anikó működött közre.“

Na már most ezzel nekem nincs semmi gondom.

A hibaigazításon kívül.

A cseh tájakról – történetesen Janovicéről és Prágából – Šotolán kívül Holub, Holan, Šiktanc és még további cseh költők köteteit is – egy kopott katonai hátizsákban hoztam haza Búcsra 1961. Szilveszter napján.

És azokból elég sokat le is fordítottam. Holan verseiből is néhányat, de azokat nem könyvekből, hanem az akkor megjelenő lapokból, folyóiratokból. Még abban az időben a hétvégén megjelenő cseh napilapoknak volt irodalmi melléklete. Például a *Zemedske Noviny*ből is fordítottam Holan-verset!

Rövidre fogva: arra pontosan emlékszem, hogy az első Holan-költeményt még a Janovicei garnizonban fordítottam le, azokban az időkben, amikor a Karib-tengeri válság kitört, s a berlini falat felépítették.

Az pedig 1961 őszén történt.

Igen kétlem – bár nem tartom teljesen lehetetlennek –, hogy Székely Magda vagy akár Tözsér Árpád találkozhatott volna azokban az időkben Holan, vagy Holub verseivel...

Később igen. A *Szavak barlangjában* című Holan-kötet emlékezetem szerint már a hetvenes években látott napvilágot. Az *Éjszaka Hamlettel* című válogatásban – egyébként Tőzsér kérésére – több mint harminc Holan-fordításom olvasható. Mindebből látható, hogy Tóth László állítása erősen megkérdőjelezhető, hiszen Csehy Zoltán és Polgár Anikó, amikor én Holant vagy Holubot, netán Hrubínt fordítottam, még meg se születtek...

Én az irodalmat soha nem gondoltam holmi lóversenypályának, hanem az értékek egymás mellé helyezésének, amely nem az „elsőségről” szól, hanem – mondjuk – a tovább adható emberi gondolat szépségéről...

Különben is: az egészet egy kényszerhelyzet – a šumavai huszonhét hónapos (1959–1961) katonai szolgálat – nyomorúsága szülte. S ezzel a hozadékkal vált némileg elviselhetőbbé – emberibbé és megélhetőbbé.

És egyáltalán nem az elsőbbség a lényeg, hanem a befogadás megélése...

Miroslav Holubbal szólva: Jdi a otevři dveře – Menj és tárd ki az ajtót...

„Az ember álma, s az igazság teste”

(Kiegészítések a Hibaigazításhoz)

A janovicei garnizonban – amelyben általában háromezer tényleges katona és katonatiszt állomásozott – egészen jól fölszerelt könyvtár működött, ahová napi- és hetilapok, különféle magazinok és folyóiratok jártak, amelyeket alig is olvasott a legénység – a tisztikar még kevésbé. Azt hiszem, én voltam a szabályt erősítő kivétel.

Számomra azonban a legnagyobb meglepetést a könyvtár m a g y a r r é s z l e g e jelentette. Igaz, a könyvtár parancsnokának és beosztottjainak aligha volt fogalma arról, hogy miféle olvasnivaló került s kerül a „magyar regálokba.” Természetesen ennek a sereg hétköznapi menetrendjében nem volt semmilyen gyakorlati jelentősége. Ami akkor és ott mégis csak meglepett, az nem volt egyéb, mint az akkor megjelent hazai magyar könyvek néhányja. Egyebek mellett ott találtam Fábry Zoltán egyik frissen megjelent esszégyűjteményét is.

Feltételezem, hogy ennek – mármint a magyar részlegnek – elvi megokolása az lehetett, hogy ebben a két teljes szervezettségű ezredben több száz magyar nemzetiségű fiatal is szolgált, s azzal tettek eleget az „internacionalizmus” követelményének, hogy számukra olvasnivalót biztosítottak – anyanyelven. Amiként az imént már megjegyeztem, soha nem találkoztam olyan katonatársammal, aki könyvet kölcsönzött volna... De lehet, hogy csak elkerültük egymást az ott eltöltött huszonhét hónap alatt... Ugyanis ezek a hónapok – hogy úgy mondjam – nem a vox humanáról szóltak...

Az az igazság, hogy én magam sem tudtam mit választani erről a különös

regálról az említett Fábry kötetén kívül, mert azt, ami fontos volt, már korábbról ismertem.

Mivel ez a *kiegészítés a hibaigazítás okán íródik*, az ahhoz kapcsolódókkal folytatom. Tehát: ebben a könyvtárban egy katonai magazinban – érdekes riportok mellett – elég sok verset is közöltek a kortárs cseh költőktől.

Nos, az említett magazinban – 1961. karácsony havában, erre pontosan emlékszem, mert egy nagy csomagot kaptam otthonról, amelyben italt is küldtek, amit a parancsnok politikai helyettese a csatornába öntött – találtam rá Jiži Šotola csodálatosan szép versére, a *Venuše z Mělu*-ra (*A Milói vénuszhoz*), amelyet – mivel akkor már nagy József Attila-drukker voltam – azonnal az *Óda* tejttestvérenek véltem, s oda szándékoztam állítani József Attila költeménye mellé. De nem tehettem, mert – minden erőfeszitésem ellenére – nem éreztem igazán hitelesnek Šotola költeményének magyar változatát. Röviden: nem tudtam megbirkózni akkor még vele. (Sajnálatomra ez is elveszett az elsőnek szánt verskötetemmel együtt a Karib-tengeri válság idején a šumavai mocsárvilágban...)

Pedig a *Venuš z Mělu* második szakasza ilyen gyönyörűséggel kezdődik:

Vzal bych te k sobě! skryl bych te v sobě!
kdo by te našel v takovém hrobě?

(Magamhoz vennélek! magamba rejtenélek!
ki találna meg ilyen sírban téged?)

Egy szép Šotola-méltatásában Přemysl Blažiček pedig – egyebek mellett – az alábbi gondolatot emeli ki a versből:

sen člověka a telo pravdy, obrys plamene a kapky...
(az ember álma s az igazság teste, lángok árnya s az esőcseppek...)

A *Venuš z Mělu* nem véletlenül lett Šotola 1958-ban megjelent kötetének címadó verse. Így az is természetes, hogy bekerült a szerző *Ročník 24. (A 24-es korosztály)* című válogatott kötetébe is, amely a Mladá Fronta kiadó gondozásában jelent meg Prágában 1961-ben. A válogatás egyébként a szerző 1944–1960 között megjelent verseiből készült.

Még egy érdekességre térnék vissza a könyvtárral kapcsolatban. Ott és akkor a *Zemědělske Noviny* egyik szombati számában olvastam az első Holan-verset, amelyet le is fordítottam, és a *Szabad Földműves*ben meg is jelent, ha nem csal az emlékezetem 1961-ben... De a több mint ötven évnyi időtávolság kissé elbizonytalanít...

Itt most már – átlépvé egy időzónát, a hatvanas és a hetvenes poszsonyi éve-

ket – az albérletek irodalmát és persze a fordítói elszánásaimat is – a maradékot rövidre fogva: Holannak és Holubnak van magyar kötete. (Holubról még egyéb mondanivalóm is volna, hiszen tudományos munkásságáért egy ízben Nobel-díjra is jelölték. De az én megítélésem szerint Amerikáról Holub írta a legszebb úti-könyvet, amit valaha is olvastam, címe: *Aňjel na kolečkách*. Magyarul is megjelent Tóth Tibor fordításában, ám a magyar változat a nyelvében igen távol esik Holub esszé-verseinek kötői nyelvétől...

Ezzel együtt oda igyekeznék eljutni, hogy Holan és Holub mellé nagyon oda kíváncozna harmadikként egy Šotola-válogatás is. A *Hvězda Ypsilonban* (*Az Ypsilon csillag*) lévő tizenhárom nagy vers lehetne a válogatás alapházisa. Oda illelne a *Věnuše z Mělu* is! Valamikor a hetvenes évek elején még kacérkodtam azzal, hogy – csak úgy magamnak – ezeket a verseket lefordítom nyelvünkre. Ám nem várt bajok szakadtak rám, és az is bizonytalanná vált, hogy saját terveim megvalósítására lesz-e, marad-e időm. Így akkor eldöntöttem, hogy fordítói kalandozásaimnak véget vetek. Azóta – sajnos – beigazolódott, hogy döntésem helyénvaló volt. De Šotolával szemben érzek egy kevéske adósságot. Különösen ha az előbb említett nagy versek mellett a *Listopad 56 (56 novembere)*, vagy a *Bylo to v Evropě (Európában történt)* versekre gondolok.

... Annak ellenére, hogy nem szeretem én valami nagyon a cseheket – nincs is okom rá, elég, ha eszembe jut Trianon! – ám Holan, Šotola, Halub, Šiktanc vagy Hrubín, akiktől néhány verset lefordítottam az elmúlt évtizedek során magyarra, *emberül beszéltek, mert tudtak és értettek emberül!*

S itt most be is fejezem!

Késő este van, és tele a környék új világokat nemző ősrobbanásokkal.

És soha senki nem tudja meg, hogy a kezdet előtt mi volt!

Estéli pillanatok

Az áttételekről

Az emberben minden nap történik valami – *b e n n e!*

És vagy tudja ezt a „történetet” vagy nem.

Feltehetően ez így is van rendjén, hiszen olykor jobb nem tudni, mint tudni.

Természetesen ez szakállas közhely. Mindaddig, amíg a belső történések titkait nem ismerjük fel. Igen. Az *áttételekről* van szó.

Rák utáni időm hetedik évében, közel hetvenhetedik születésnapomhoz írom ezt a mondatot, amikor a novemberi holdtölte második estéje közeledik, és hiába akarom elhíttetni magammal a *folytatást*, amikor pontosan tudom, hogy a f o g y a t k o z á s *odafent* már elkezdődött...

2

Néprajzból gazdagodtam nemrégiben Tornagörgön, ahová évek óta elviszem a lugas javát, amiből ugye a „buzitai nemesterkő” készül. De most nem a pálinkafőzés a lényeg, hanem az, hogy néhány ismerőssel találkoztam, s hát szó esett erről-arról. Hogy például valamikor sok szilva termett a görgői lankákon, s a nagyobb portákon akár két-három mázsa szilvát is megfőztek lekvárnak. A lekvárt égetett cserépedényekben tárolták, s a lekvár ezekben az edényekben „keményre sűrűsödött.” S most tudtam csak meg, hogy ezt a besűrűsödött szilvalekvárt az itteni fuvarosok kocsikenőcs helyett használták – lekvárral kenték meg a szekereik tengelyét... Amikor még a kerékagy és a tengely is fából készült, mégpedig azért, mert a kenőcs kifolyt, ám a szilvalekvár „sokáig kitartott.”

Soha sehol nem hallottam korábban a szilva illetén való hasznosításáról a hagyományos gazdálkodás keretei között... A szilvából lekvárt főztek, aszalták, kompótot készítettek meg pálinkát, és – tehetem most már hozzá a frissen megismert tény – a kocsikenőcsöt is helyettesítették vele... A keményfából készített kerékagyhoz és a fatengelyhez jól oda illett – zsírozónak – a szilvalekvár. Amihez azokban a régi időkben még nem adtak cukrot...

3

Az ember kiszárad, megfogyatkoznak nedvei, s fázik a hajnalok jöttén. Megdiderog, és elfelejti az utolsó előtti, fontosnak vélt gondolatát is.

Emlékezete megcserepesedik, akár a kiszáradt tófenék.

És hallhatóvá válik – vagy láthatóvá? – a csend csendje...

Adorno kétszer

1

Néhány nappal ezelőtt Adorno remek munkája a *Zene, filozófia, társadalom* akadt a kezembe, amikor – s ez elég gyakran megtörténik –, más könyvet kerestem a rendetlennél is rendetlenebb könyvespolcokon.

Adorno esszéjét 1971-ben vásároltam meg, már kassai lakosként. (Azért nem írtam, hogy „kassai polgárként”, mert nem voltam az, s mert abban az időben még voltak i g a z i „kassai polgárok” is, amolyan Márai-fajták, de már jelenlétük egyre jelentéktelenebbé foszlott. Közülük néhányat megkedveltem, mint például Halmi Palit (a Thália Színház gazdasági vezetője volt) vagy Nagyidai Ernő bácsit, akit – szomorú tisztség – én tettem már a Csemadok járási elnökeként...

Kicsit bohémek voltak, kicsit fáradtak és egy kicsit bolondok is – tegyem hozzá, velem együtt... Eljártak a színházba, mulattak a kassai „magyar bálakon”, beültek a kávéházakba beszélgetni-emlékezni, „eszmét cserélni” politikáról, asszonyokról s olykor a Városról is...

Alkotó emberekként nem láttam őket. Nem is láthattam, hiszen már túl jártak a hatvanon-hetvenen. Mi akkori „gyűttmentek” ilyen szempontból valamivel eredményesebbek voltunk, de a Város leépülésének mi sem tudtunk gátat vetni. Azt hiszem, ez a közös „negatív élmény” tartott össze valahányunkat – amíg egymás mellé tudtunk állni... De látni azt s megélni, hogy Európa egyik legszebb főutcáját a szocialista-realista betonzsungel hogyan bilincsezi körbe – hát annak ma láthatók az „eredményei...”

A tizenkettedik emeleten „sütött” a szél csapta hidegség falának bordás jege.

És az istenek helyesnek találták Kassa magyar történelmének és szellemének kifosztását!

Mindent elvettek, ami elvehető volt.

Besötétült az igazság minden ablaka.

Igaza lehet Adornónak: „Amíg... a szellem elnyomja az ösztönt, önmaga sem lehet szellem.”

Nemrégiben gondolkodtam afelől, hogy a Kárpátok *koszorúja* a magyar nemzet *bilincsev*é változhat... Vagy már azzá is változott?!

2

Adorno pontosan tudta, miről beszél, amikor Sztravinszkij zenéjével kapcsolatban ezt írta: „Az avantgarde-hoz sehogy sem illik a diadalmámor.” Amit valamivel tovább Adorno azzal zár, hogy nem tett egyebet, mint hogy bevezette a zenében azt, amit az irodalom legjava már Flaubert óta tud, hogy az „Így van” tiszta és következetes kimondása (...) nagyobb erejű, mint a hiú panasz...”

A Beckett-féle „megyek, hogy folytassam.”

Végső soron – bár az égvilágon nincs egymáshoz semmi közük – ugyanazt akarják elérni... Vagy talán *bizonyítani*...

Eszembe jutottak közben az orosz „bilinák” paralellái, a szöveg és a zene testvériesülésében –

ma is élőn...

És Csontváry óriási vásznainak zenei hullámszáma és pentaton remegése...

Íme, együtt a szellem óriásai, a MOST időtlenségében.

Micsoda erőket és látomásokat ébreszt egy estéli pillanat...

Változások

Egyre távolabbra kerülök a *társadalomtól*. Nem érzem a fontosságát!

A XXI. század embere már nem társas lény. Nem igényli a m á s i k a t... Lényegében nincs is már a másikhöz köze.

Mert semmi tudásunk nincs arról, hogy a *másikban mi történik...(!)*

Egyáltalán: történik-e benne valami?

Megéri-e egy gondolat vagy egy eszme? Netán egy novemberi alkonyat hangulata, ahogy a síkság felett fölszakadoznak a felhők? Vagy amikor átsuhan a táj felett egy vadkacsaraj?...

Mitől változott bennünk – bennem – ilyené a világ?

Ilyen tartalmatlanná...

*

Nem biztos, hogy ez így jó.

De ha így nem jó, akkor miként jó?

Élni, ahogy a növényi birodalmak?...

*

Ezt a sort egy vadonatúj, szép Parker tollal írom, amelyet a hetvenhetedik születésnapomra kaptam enyéimtől 2014. november 29-én.

Jól ír, s elég nehéz ahhoz, hogy „érezzem a terhét.”

Pontosabban: az írás mindenkori, soha nem változó, feloldhatatlan terhét és felelősségét.

*

Ha az ember a *régiekkel*, a történelemmel foglalkozik, szinte önmaguktól jelennek meg a párhuzamosok: a kínai fal, és a Maginot-vonal, Napóleon és Hitler – így az erőszaktevések is...

E történelmi párhuzamokat pedig józanul kell értelmeznünk, mint a történelmi folyamatok részeit, velejáróit, kísérőit és kísértőit...

Mert ezeket az eseményeket-cselekedeteket nem lehet külön választani.

Ugyanis a „különválasztás” egyenlő a történelemhamisítással!

Nem illik hozzánk.

Mert miénk az e g é s z !

*

Még egyszer a párhuzamosokról: a gyermeknemzés – ősrobbanás.

Így a világmindenség és a gyermeknemzés evolúciós folyamat. Csupán az idő és az arányai különbözőek: fogantatás, születés, létezés és elmúlás...

Ott évmilliárdok – itt pár évtized...

*

Ahogy a „most”, vagyis az örök jelen átbillen a Mindenségen, úgy billen át az én időm a tegnap és a holnap között az ember által kialakított időben a hetvenhétből a hetvennyolcba.

Mi a teendő?

Azon gondolkodom már napok óta, hogy vissza kellene térnem az írásjelek használatához a versben!

A „függőleges hullámváz” tágassága esetleg elvezethet oda, hogy a most felnövő nemzedék ezeket a poétikai és nyelvi struktúrákat nemhogy értelmezni, olvasni sem tudja majd.

Ami pedig a mai magyar szókészlet része még – például – a hagyományos gazdálkodáshoz-rendszerhez kapcsolódik --, azt nem is érti, mert soha nem is használta.

Él még egy gazdag nyelvi réteg a mai magyar nyelvben, amelyben szinte minden szó magyarázatra szorul már: a korábban használt mezőgazdasági szerszámok nevei, továbbá az állatok megkülönböztető nevei, mint pl. bikaborjú, üszőborjú, tinó, ökor, lovaknál: kanca, mén (csődör), herélt, csikó... Sertéseknél: kan, anyakoca, malac, süldő, hizódiszno... És így tovább... Vagy a tokmányos-tarisznya, együtt a tartozékokkal...

Ha erről – de talán pontosabb azt írni, hogy ha „arról” a korról ír az ember – a kor *természetes nyelvi pillérei* --, törvényszerűen belekerülnek pl. egy regénybe, novellába vagy versbe.

A kérdés: mire megy velük egy mai gimnazista korú olvasó?!

Úgy tűnik, hogy magyar-magyar szótárakat kell készíteni, vagy bő lábjegyzetekkel ellátni majd a XXI. század olvasói számára a huszadik századról írt történeteket...

Úgy ítélem meg, hogy ez nem csupán az én személyes kérdésem, de irodalmunk holnapjának e pillanatban egyik komoly, megoldandó gondja és föladata.

Meg hogy mi a megoldás útja? Van-e egyáltalán ilyen út?

Nem írni?

*

Az országnál több a szülőföld.

Van!

Mert van *az írás utáni v á g y!*

*

Rendesen elakadtam minden írivalómmal, semmivé bomlottak, bomlanak napjaim, s ez az üresség egyféle teherré sűrűsödik, ami szinte tapintható és mérhető.

Súlyát egyre nehezebben viselem.

Fáj a sötétség...

*

Amit ismerek, s amit ismerni vélek.

A honnan – hová végső kérdése!

Ha kimondom, ha elhallgatom – változatlan és megváltoztathatatlan.

De ha így van: akkor miért birkózom vele napról napra?!

Günter Kunert

Látás

Gyermekként ámultam:
a mintázat minden fordulatnál
összeomlott. Forradalom
és új rend.
Tündöklő színekombináció,
amilyet azelőtt sohasem láttam.
Még egy forgatás, és
órákon át
lebilincselte a ragyogó formák
változása,
a silány üvegszilánkok
örökös visszatérése,
melyek később az eltört
kaleidoszkópból kihullottak. Így
tanultam meg látni.

Utópia felé (II)

Menekülsz
a beton elől
és megesik
akár a mesében: bárhova
érkezel
beton vár rád
szürkén és szilárdan.

Menekülés közben találsz még
esetleg
egy zöldellő foltot
végül
és boldogan veted magad
a fűszálak –
a merő festett üveg közé.

Az adelsbergi barlang (Postojanska-Jama)

Az Alvilág bejárata
busszal elérhető.
A »Vergilius« utazási iroda lehetővé teszi ezt.
Már a székesegyház magasságú előtérben
hatalmas zúgás és morajlás
hallatszik: a kárhozottak kórusa.
De a hosszan tartó sötétség
megváltoztatta őket: fehéres
gőték, a fényben tehetetlenül
kúsznak egymás hegyén-hátán
büntetésül a bűnökért, amit
– akárcsak mi – naponta elkövetnek.
Amikor a kapunál az örnek
búcsúzásul egy dinárt adunk,
meghajol, hogy mosolyát
leplezze: tudja,
visszatérünk még
más alakban.

Benő Eszter műfordításai

Günter Kunert Németországban élő költő, író. Berlinben született 1929-ben. Rendkívül termékeny szerző: több mint félszáz verseskötete és számos prózakötete jelent meg. Életműve sokszínű: írt elbeszéléseket, esszéket, önéletrajzi írásokat, regényt, drámát, aforizmákat. Festőként és grafikusként is ismert. Szépirodalmi munkásságát számos díjjal tüntették ki, többek között Georg Trakl-díjjal, Heinrich Heine-díjjal, a Német Köztársasági Érdemrend Nagykeresztjével és az EU Prix Aristeion díjával. Egyesült államokbeli és olaszországi egyetemek díszdoktora. A külhoni német PEN-klub elnöke.

A hagyomány és az irodalom szerelmese

*Kis Pál István beszélgetése Dúzsi Tamással,
az Év Bortermelőjével*

Régi bútorok, prések, borászati eszközök, poharak, kupák, korsók vesznek körbe, hangulatidéző rekvizitumai a hagyománynak, a múltnak. Szekszárdon vagyunk, az egykor nevezetes pincesor egyik még megmaradt hírmondójában, a sokatmondó nevű Kadarka utcai borházban. A régi faajtó résein bekandikál a napfény. Nagy kincs ez így télnek idején. Egyik sugara a poharamon időz, a csorgó bor gyöngyeivel játszik. Jólesik a nézelődés gyönyörűsége. No, ezt kóstold meg – biztat a házigazda, mielőtt mellém ülne beszélgetni. A Márton-napi rozé – emeli büszkén mustráló szeme elé poharát, épp a kandi fény útjába. Megvallom, rendszeres vendége vagyok e kis bortanyának és gazdájának, Dúzsi Tamásnak. Látogatásom célja ezúttal is a pohár melletti beszélgetés, de most az alkalom szívmengetően ünnepi. Koccintunk, és én gratulálok neki az Év Bortermelője cím elnyeréséhez. Szeretném elkerülni az ilyenkor szokásos banalitásokat, merthogy most a másfél évtizedes barátság formálgatja a kérdéseimet. Egyszer egy számomra emlékezetes rendezvényen azt mondtad – fordulok vendéglátómhoz –, hármas meghatározottságban, illetve vonzásban éled az életed. Egyszerre hat rád a táj, a hagyomány és a folytonos megújulni vágy. Ezekről meg az Év Bortermelője címről szeretnék beszélgetni veled.

– Akkor beszéljessünk erről – emeli rám a szemét derűs félmosollyal –, bár ez nem olyan nagyon különös. A borban ott kell lennie a talaj, a domborzat, az éghajlat adottságainak ugyanúgy, mint a termelési kultúrában megtestesülő emberi tudásnak vagy a piac folyton változó követelményeihez való igazodás képességének. Ezt minden jó borász tudja. De nem akarok kitérni a felvetésed elől, mert van, akinél ez belátásos alapon működik, és van, akinél az ősökkel kódolt adottságként. Én ez utóbbiakhoz sorolom magam, de tudom becsülni a másik úton járó borásztársaimat is. Ha tisztességgel párosul, az eredmény végül ugyanaz.

– *Nálad például, honnan a meghatározó tájélmény, honnan a tradíció és honnan ez a folytonos megújulási készség? Ősöktől kódoltság ide vagy oda, nem hinném, hogy csak úgy születéstől van.*

– Pedig van, ami veled születik és persze van, amit meg kell ismerni, tanulni vagy épp csak ellesni az öregektől. Gondolj bele! Én 1949-ben Várdombon – már a nevében is benne van, hogy dombon – születtem. Mindössze egyéves voltam, amikor Őcsénybe, a sárközi lapályra költöztünk. Onnan hívogatóan szépnek látni a dombokat, onnan már tényleg hegyeknek látszanak. Talán innen van, hogy a

szőlővel borított dombok, a szőlőhegyek elementáris erővel vonzanak. Nem ki-zárt, hogy ez a tér- és tájélmény ültetett sok-sok versenytársam közé a verseny-kerékpár nyergébe is. A Sárközben mindig nagy becsülete volt a szőlőnek, az ott élők maguk is művelték a dombokat, termelték a bort. A települések határába eső hegyet úgy is nevezték, ahogy a falut. Van olyan, hogy a térképről eltűnt település nevét már csak a szőlőhegy, mint szekszárdi helynevet őrzi. Jó példa erre *Csatár* és *Ebes*. Így aztán nemcsak a tájba, a termelési tradícióba is beleszülettem. Az előzmények persze térben és időben jóval messzebbre nyúlnak. Valahova a 17. századi Rajna és a Fekete-erdő környékére. Az őseim onnan érkeztek e vidékre, és az ott tanultak szerint kezdték el művelni a magyar földet. Anyai nagypáméknak mintagazdasága, apai nagyszüleimnek meg borozója volt. Az édesapám egyébként Dúzsos született. Innen a nevünk, amelyet édesapám 1931-ben Pech Heinrichről magyarosított Dúzsi Imrére. Folytonosan megújítva az örökséget, alkalmazkodni a környezethez; azért, ha ezt évszázadokon keresztül műveli egy náció, nos, az, ha genetikailag nem is, de kulturálisan igencsak kódolódik.

– *Értem. Bizony ez nem kevés, de még így is maradt megtanulnivaló bőven, hogy ez az örökölt képesség, készség működhessen. Honnan hát a szerzett tudás?*

– Az általános iskola után a Garay Gimnáziumba mentem. Ma nem nagyon emlegetik, de akkor ott indult egy szőlész-borász osztály, oda iratkoztam be. Aztán ezt a képzést áthelyezték a Rózsa Ferenc Szakközépiskolába – ma I. Béla Gimnáziumnak hívják –, ott végeztünk. Közben én versenyszerűen kerékpároz-tam. Érettségi után a Gyöngyösi Mezőgazdasági Főiskola szőlész-borász szakán folytattam a tanulást. Ekkor már a borászat volt a célterület, itt köteleztem el ma-gam a szakmának. Azért a főiskola után is maradt tanulnivaló. Első munkahelyem a Szekszárdi Mezőgazdasági Kombinát volt, ahol a pincében és a palackozóban borászkodtam. Aztán új lehetőségként meghívtak szőlészetet és borászatot ta-nítani Lengyelbe, a Mezőgazdasági Szakiskolába, és mivel tornatanárunk se volt, mint országúti kerékpárversenyzőt beiskoláztak a Pécsi Tanárképző Főiskolára, ahol a testnevelő tanári képesítést is megszereztem.

– *Csak úgy mellékesen? Vagy ennek is volt valami célja, merthogy a borászathoz ez nem vitt közelebb. Ha maradtál volna tornatanár vagy sportvezető, az más, de így, most visszatekintve, nem volt ez kárba vesztett idő, energia?*

– Tudod, én elkötelezett voltam mindig, de soha sem voltam monomániás. Há-rom fontos dolog volt és van az életemben: a borászat, a kerékpározás és a család. Nem kell, hogy kapcsolódjanak egymáshoz, elég, ha kerekké teszik számomra a világot. A sport a test öröme, ha megtanulod uralni, a tudatoddal vezérelni a tes-ted, szabadabbá válik a lelked. A keleti bölcsek igen hamar rájöttek erre. A sportot tanulni soha nem elfecsérelt idő. Javítja teljesítőképességedet, és ami nem mellé-kes, önfegyelemre tanít. A szakmai ambícióktól egyébként a családot is érdemes

elválasztani. Egyik gyerekeket se erőltettem a borászat felé, legfeljebb terelgettem azzal, hogy a nagyvilágban –ahova csak lehetett – elvittem, a borszakma szépségeibe – persze mindig csak a kedvük szerint – beavattam őket, bízva abban, hogy a nagy számok törvénye alapján, hétből csak lesz egy, aki majd folytatja, amit elkezdtem. A családi gazdaság közgazdasági kategória, nem valamiféle családforma! Az egyéni vagy családi gazdálkodás az én életem első felében legfeljebb szép álom lehetett. A nagybani termelés dívott, ahol a legjobb szakember is csak jól, rosszul megfizetett alkalmazott, bérmunkásként a célja leginkább csak a család-fenntartás lehetett.

– *Igaz is, a család. Hét gyerekről beszéltél? Azért ez sem mindennapos, nem lehet egyszerű kihívás.*

– Én soha nem tekintettem úgy a családra, mint valamiféle kihívásra. Természetes szükséglet számomra és kifogyhatatlan felhajtóerő. Két gyerek – Réka és Laci – még az első házasságomból való, Tomi, Évi, Bence, Vince és Lőrinc a második fészekalj. A legkisebb is már középiskolás. Rékától bizony már két gyönyörű unokám is van: Emma és Hanga. Tamás fiam, körbepásztázva Európát borásznak tanult, a maga nemzedékében már komoly eredményeket tudhat maga mögött. Éva művészettörténész lett, ami szívemnek igazán kedves foglalkozás. A sorban következő Bence, az érettségi után két év Budafokon a borász technikusképzőn, majd irány Gyöngyös, ahol a főiskolán szőlész-borásznak tanul. Vincét az autók és motorok érdekelték, így gépésztechnikusnak tanul, Lőrinc, aki az I. Béla Gimnáziumba jár, még több szakirány választását mérlelgetti. A családi borászat sokfelé nyit lehetőséget, amelyikük ebben akarja megkeresni, könnyen megtalálhatja a helyét.

– *Mikor, miért és hogyan váltottál át bérmunkásból önálló gazdálkodóvá? Mikortól láttál több fantáziát a családi méretű borgazdaságban?*

– Fiatalemberként még kóstolgathattam a régi gazdák hagyományos eljárással készült borait, még módomból volt ellesni mesterfogásaikat. Akkor élő hagyomány volt a szőlő- és bortermelés. Az ízlelőbimbókat nem lehet becsapni, az igazi finomságokat nem a nagyüzemi termelés produkálta. Valahogy soha nem hittem a hagyományoktól rohamosan eltávolodó iparszerű gazdálkodás mindenhatóságában. Bár a szakma vonzása nem nagyon engedett messzire, volt idő, amikor a rokon szakmákban kellett megkeresnem a betevőt. Voltam üdítő- és sörriparos a Pannóniánál, majd a palackozásban tovább bővült tapasztalataimat kamatoztatva az Aliscavin Rt. palackozójának vezetője lettem. Nyolc évet dolgoztam ott olyan kiváló borászokkal, mint Vesztergombi Feri vagy Módos Ernő, akikkel a cég szép eredményeket ért el az országos és nemzetközi borversenyeken. Ezek már a politikai rendszer- és a gazdasági szerkezetváltás évei voltak. A nagyüzemek átalakulásának-leépülésének nehéz időszaka. Aztán a nagyszülők munkája nyomán kár-

pótlásból sikerült 3,3 ha Kékfrankos ültetvényt vásárolni Sióagárd-Lányváron. E területtel indult el 1994-ben a magánvállalkozás. Az első borunk, emlékszem, egy Kékfrankos-Merlot Cuvée volt, amely már abban az évben aranyérmes lett az országos borversenyen, megalapozva a vállalkozás szakmai jó hírét és elismertségét. Aztán a terület is gyarapodott, a fajtaválaszték is. Eleinte arra törekedtünk, hogy a meglévő anyagokból hozzuk ki a maximumot. De már e cél eléréséhez is szükség volt a folyamatos technológiai fejlesztésre, az innovációra. Kékfrankossal és kékfrankos alapú cuvéekkel indultunk, de már ekkor is volt – még 1994 előttről – egy kísérleti területünk az új fajták kipróbálására. Ma már van területünk Szekszárd Görögszón, Szentgál Szőlőhegyen is, hogy csak a legfontosabbakat soroljam, de a Tolnai Borvidékhez tartozó Fácánkerten is vásároltunk egy szép Olaszrizling-ültetvényt. Ma összesen 40 hektáron gazdálkodunk. Ennek fele saját, fele bérelt terület, de néhány helyről termeltetünk is szőlőt, hogy a folyamatosan növekvő igényeket ki tudjuk elégíteni.

– *No, ekkorát azért még ne ugorjunk. Hogy lettél Te a rozékirály, mit jelentenek számodra a versenyeredmények, a külföldi elismerések, milyen érzés az Év Bortermelőjének lenni?*

– *A rozékirály* titulust egy fellelkesült újságíró ragasztotta rám, aztán valahogy így kerültem be a köztudatba. Örültem is neki, nem is. Az elismerés, ha laikustól jön, akkor is jólesik, aztán, ha a szakma elfogadja e minősítést, akkor különösen. Ugyanakkor egy kicsit beskatulyázza az embert. Mára már a vörösboraimmal legalább annyi, ha nem több érmet és elismerést szereztem, a köztudatban mégis a rozékirály vagyok, a nevem még mindig a rozéval kapcsolódik össze. Persze ez nem baj, de a szakmai ambíció meg a piaci siker nem mindig fedik egymást. A rozék meg a friss, gyümölcsös ízű Márton-napi újborok nemcsak szakmai, de üzleti szempontból is sikeresek. Egyre nagyobb irántuk az igény, évről évre növekszik az eladott mennyiség, a forgalmunk nagyobb felét ezek a borok adják. Pedig 1996-ban csak egy véletlen folytán fogtunk bele a rozékészítésbe. Kicsi volt az erjesztő tartály, le kellett engednünk a kékfrankosról a must egy részét. A hagyományt követtük, amikor ebből aztán a fehérboros eljárással rozét csináltunk. De mi nem tartottuk meg magunknak a nyári munka mellé, hanem kimentünk vele a piacra, ahol ez az eddig ismeretlen ízvilágú, könnyű bor hamar népszerű lett. Persze nincs új a nap alatt, már Babits is így kínálhatta az ilyen bort:

„Szerény borral kínállak íme
nem Szekszárd régi lángbora:
ennek világosabb a színe
és szelídebb a mámora
de mégsem altató, butító

s nem durva főleg, s nem hamis
s vélném, baráti körben itt jó
olykornap ily olcsóbb bor is.”
(*Vile Potabis*)

A szakma is jól fogadta, sorra nyertük vele a tesztek és borversenyeket. Aztán jött a már emlegetett innováció, kipróbáltuk az összes kékszőlőfajta rozékészségét, kialakítottuk mindegyikhez a megfelelő technológiát. Van év, hogy a cuvéekkel együtt akár tízfélét is piacra dobunk. Ezek a rozék a nemzetközi versenyeken is jól szerepelnek, és sorolnak a nemzetközi mezőnyben is a legjobbak közé. Hogy mit jelentenek az elismerések? Nem szeretem az álszerénységet. Fontosak, szakmai és piaci szempontból egyaránt, nélkülözhetetlenek a sikeres működéshez. Visszaigazolják a törekvéseimet, segítik a megújulást, az alkalmazkodást. Nekem szerencsére kijutott belőle sok – kevés lenne a noteszed, ha mind össze akarnád írni, és ezt, mi tagadás, mint minden más jeles bortermelő, büszkeséggel mondom. Közben persze tudom, hogy ezeken a babérokon sem vagy leginkább ezeken nem érdemes sokáig üldögdélni. Az évjárat, a tétel elfogy, a könnyű borok esetében igen hamar, a következőnek legalább olyanok – ha nem jobbnak – kell lennie, hogy a piaci érdeklődés megmaradjon. A testesebb vörösborok lassabban fogynak, de minden évben újak jönnek, az újabb és újabb tételekkel pedig ugyanez a helyzet. Én az elismerésekből a kivilágító trendeket tartom fontosnak, ezért sokfelé küldök, főleg persze Nyugat-Európába, de lehetőleg a versenyek jellegének és súlyának megfelelő borokat. Az Év Bortermelője cím merőben más, mint a borversenyeken aratott siker. Azzal hosszú évek áldozatos és magas színvonalú munkáját ismerik el vele. Már az is nagyszerű dolog, ha egy borászt jelölnek erre a címre. Nekem például az ötödik jelöléskor ítélték oda. Azt kérdezted, milyen érzés? Jó! Nagyon jó! Büszke vagyok rá, mint ahogy arra is, hogy egy olyan borvidék hírnevét öregbíthetem vele, amely az elmúlt negyed század alatt személyemben a negyedik díjazottját adta a magyar borszakmának!

– *Szakmai elismerésről beszélünk, de elnézve a jelölő szervezetek listáját, a piaci megfelelés igen komolyan nyomott a latban. Sokak szerint viszont a piaci igényekhez való alkalmazkodás kétélű dolog, merthogy a globalizáció, a borizű italokat produkáló iparszerű termelés a hagyományos termelés módokat komolyan veszélyezteti. Igaz ez? S ha igen, létezik ez ellen valamiféle stratégia?*

– Az, hogy a piacon egyszerre van jelen a drágább minőségi és az olcsóbb tömegtermék, nem új dolog. A fejlődő technika, a modern technológia képes egyiket is, másikat is „kiszolgálni”. Nem a technológiai fejlődésben van az igazi veszély, hanem az értékek válságában. Semmi nem tudja olyan hatékonyan segíteni a tradíciók fennmaradását, mint a jól és felelősséggel megújított technológia. Ha nem

az a cél, hogy minél több „borízú italt” dobjunk a piacra, hanem hogy garantált minőségi borral szolgáljunk, elhárul a veszély. Mondok egy példát. A borvidékünkön ismert kácis eljárás alapja a vastag falú, lehetőleg nádfedeles borház, amely a készülő borhoz se nem túl hideg, se nem túl meleg, pont jó. A csömöszöléssel, a lé megforgatásával a must is a megfelelő hőmérsékleten tartható. A törkölykalap lesározása évszázadokon át megfelelő eljárás volt az oxigén kizárására. A rácok meg a régi magyarok még a kádról itták le a bort, a precíz németek a megfelelő erjesztés után fahordóba tették, és gondosan kezelték. Ez volt a hagyomány. Ma könnyen megoldható technológiai kérdés a kádak helyett használt tartályok megfelelő hőmérsékleten tartása, a csömöszölés gépesítése, az oxigéntől való elzárás, hogy csak a legfontosabb elemeket emlegessem fel. Felelős gondolkodás mellett a mennyiség is növelhető, de csak addig, hogy ne essenek áldozatul a termőhelyenkénti különbségek, maradjon mód kézműves finomságok alkalmazására, a bor egyéni adottságainak kibontására. Én ezt gyakorlom nap mint nap, kézműves eljárással készíték középüzemi mennyiséget a technológia kínálta lehetőségek kihasználásával. És használom, igen, használom a fakádat is, mert bizonyos borkaraktereknél az az igazi. Így persze munkaigényesebb, nagyobb odafigyelést igényel a borkészítés, sokszor kell gyorsan és szakszerűen dönteni. A legnehezebb a termőterületek adottságaihoz igazodó szüret folyamatainak összehangolása a tároló- és gépkapacitásokkal. Ez persze többnyire azért van, mert eddig még mindig nagyobb volt a kereslet, mint a nyugodt munkatempóval működtethető kapacitás, szüretkor gyakran kényszerülünk 120-130 százalékos teljesítményre. Visszatérve a kérdésre, számomra ez a piaci alkalmazkodás, s hogy ez eredményes, igen, ez is kellett a jelöléshez, illetve az elismeréshez.

– *A borkészítés hagyományait követni és védelmezni egy borásztól, ha nem is általános, de nem túl meglepő dolog, ám a Te nevedet az irodalmi hagyományok ápolása körül is gyakorta hallani, ami viszont már kicsit szokatlannak hat.*

– Miért? Olyan nagy csoda ez? Az elmúlt évszázadok és évtizedek során olyan jeles költők és írók teremtettek itt tiszteletre méltó borirodalmi hagyományt, mint Garay János, Babits Mihály, Mészöly Miklós vagy Baka István, s vannak számosan ma is, akik ezen munkálkodnak. Nem szövetségeseink ők? A bortermelési és borirodalmi hagyomány szó szerint egy tőről fakad, és egy lélek építésén munkálkodik. Azzal, amit ez ügyben csinállok, csak helyére akarom tenni a dolgokat. Jó, rendben van, amíg el nem kezdtem, másnak ez nem jutott eszébe. De ők nem kerékpároznak heti 50-100 kilométert, pedig a fontos dolgok olyankor jutnak az ember eszébe. Nekem például az, hogy milyen jó volna szép kis borversidézeteket tenni a boraim hátsó címkéjére. Mint a verseket egyébként is szívesen forgató embernek, néhány idézet mindjárt kézenfekvő volt. Később már kerestem, kutattam az újabbakat, aztán volt élő szerző – nem akarok ujjal mutogatni –, aki

segítségemre volt azzal, hogy írt és rendszeresen ír ilyeneket, nemegyszer a borbemutatókra is elkísért. Ez akár egyszerű bormarketingfogásnak is tűnhet, noha én nem annak szántam. Meg aztán kipróbálhatja bárki, majd rájön, nem is olyan egyszerű. Az megint más kérdés, hogy a piac nagyon jól fogadta. Első próbálkozásként a borbemutatókon a borhoz felolvassam a rajta lévő idézetet. A gyengében kivilágított pincékben nem láttam jól a betűket, s hogy ne kelljen folyton az ókuláért kapkodnom, meg is tanultam őket. Azóta mondom tréfásan, ha kérdezik miért tanultam meg ennyi szöveget; azért, mert nem tudok elég jól olvasni. Valójában rájöttem, hogy a szívemhez közelálló szövegeket, verseket igen gyorsan meg tudom tanulni, mondhatni, ragadnak rám, mint kutyára a bolha. Na, de félre a tréfával, elkezdtem élvezni a magyar nyelvet, az irodalmat meg különösen. Ma már észreveszem a pénztárak fölötti feliratokon a hexametert is: „ÁFÁS számlaigényét, kérjük, előre jelezze!” Életem és mindennapjaim részévé vált az irodalom, és ma már nem csak a borirodalom. Babitsnál például minden élethelyzetemhez találok odaillő gondolatot. E beszélgetéshez is van egy:

„Léckatonáim sorban állnak már, pici földem a földből kikerítve, könnyű szál dzsidások módján állnak őrt, hatalmasan igazságukban; ők a törvény, ők a jog, erőm, munkám, nyugalmam és jutalmam ők, s jel hogy *vagyok*; sün-életem tüskéi e szakadt létben, kizárva minden idegent, de átbocsátva ami még közös maradt a testvérek közt: táj varázsát, távoli egek pirosát, és a tejnél édesebb levegőt; mostanában ugyan e szeles október hidegét is, aki április karmosabb öccse – ”

(*A gazda bekeríti a házát*)

– *Mi szekszárdiak, legutóbb a Németh Színház színpadán láthattunk, ahol többek között Babits remekét, a Jónás könyvét mondtad, csak úgy fejből, mindenki számára élvezhetően, színpadi manírok nélkül, mintha csak elmélkednél a kedvünkért.*

– Ez az alkalom a Magyarországi Szerb Színház vendégjátéka volt Szekszárdon. Az ő produkciójuk az a színházi borest – vagy inkább borszínházi est –, ahova rendszeresen meghívnak Mikó Pista színművész barátom mellé – ők úgy mondják – egyik főszereplőnek. A főszerep inkább a boroké, de azok is az enyémeek. A

lényeg az, hogy ennek a műsornak az egyik attrakciója a Jónás könyve, amelynek egyébként csak annyi köze van a borhoz, hogy én mondom. Különös viszony fűz e remekműhöz. Amikor nagyon beteg voltam, ez tartotta bennem a lelket, az élet-erőt, az élni akarást. Szükség is volt rá, mert nagy volt a baj. Szent Balázs nekem aztán segített. De annyiszor olvastam, idéztem, lassan már megtanultam. Ha a kép, a gondolat, a szó zenéje igazán szép, ragad rám, mint bibére a virágpor. A fajsúlyosabb borok hátlapcímkéjére is feltettem belőle számos részletet. Azokat aztán rendesen megtanultam, hogy a borbemutatókon is el tudjam mondani. Amikor egy színházi rendezvényre meghívtak a barátaim, már egy hosszabb részt is el tudtam belőle mondani. Ekkor mondta a Szerb Színház igazgatója, Ruzs Milán, ha az egészséget megtanulom, kerítenek köré egy színházi estet, mert ez nagyon jó. Én meg hogy szaván fogjam, megtanultam. Így született meg a Mikó Pista rendezte produkció. Nem készülök színésznek, nincsenek különösebb előadóművészi ambícióim, de ha már a bor ilyen közel a művészethez, művészekhez és saját szülőttéhez, a színházhoz, úgy gondoltam, kipróbálom magam abban is. Eddig tucatnyi előadást tartottunk, úgy látom, jól fogja a közönség. Számomra ez a forma megint csak nem marketingeszköz csupán. Nekem az a legkedvesebb benne, hogy együtt csinálhatom színész- és művészbarátaimmal, megmutathatom a borásztársaknak, a borbarátoknak, a piacnak, hogy amit kínálok, az nem egyszerű piaci termék, hanem része a nembeliségünk lényegét adó civilizációnak, az egyetemes, a nemzeti és a helyi kultúrának. Igen, és ezt teszi az ország borásztársadalmának legjava tudatosan vagy ösztönösen, s tőlük engem csak az különböztet meg, hogy én ezt nem csak fennhangon hirdetem, ha alkalmam nyílik rá, a bizonyosságát is adom! Különben is, az életkorom előre haladásával, egyre fontosabb számomra, hogy jó emberek legyenek körülöttem, s hogy minél több időt tölthessek velük.

– *Ez akár végszó is lehetne, de én tudom, a végére mindig tartogatsz valami csattanós idézetet, most például kitől és mit idéznél ide?*

– Nehéz, küzdelmes, de gyönyörű élet borásznak, vagy, ahogy én gondolom, az életöröm robotosának lenni. Legnagyobb jutalmunk látni, ha boldoggá tettük az arra érdemeseket. Akinek baja van a világgal, mindegy, mivel issza ki magát belőle! A jó bor annak kell, aki tud és akar örülni az életnek, az ajándékba kapott pillanatnak, aki arra vágyik, amire Babits Mihály:

„Betelni mindenféle borral,
letépni minden szép virágot
és szájjal, szemmel, füllel, orral
fölfalni az egész világot.”

(Éhszomj)

Leonyid Volodarszkij

A Tisza-tónál

A vízbe száll, smaragd a dressze,
Tekintetében ég a zöld.
Honod közel van-é, vagy messze,
Mi szél hozott, talányos hölgy?
Az ismerős dimenziókat
Kacagva lépted át, suhansz.
Ragyogna rám e fénye jónak,
Jöhetne szent varázs, a transz,
Amint határra érsz, a szintre,
Ahol az ember teste szinte
Smaragd szinezte sűrű láng,
Mi kozmikus hatást idéz!
S e fénybe itt

poéta néz,

Egész reális, s persze földi,
De üdvözölve néked önti
A képletes, csiszolt sorát.
Te ints felé az öblön át,
A Tisza-tó vizét kavarva.
S a fő irány, a „jobbra”, „balra”,
A „lenti”, „fenti” balga szó.
Hiszem, magad vagy itt való:
Smaragdban ég az öltözéked,
S egy oly planéta küld le téged,
Ahol a jel a szem smaragdja,
Amely eszünket meghaladja,
Helyére nézve Kuiper-öv,
De nincs legenda rá, se könyv.

Poézis, álmaim szerinti nőalak

Poézis, álmaim szerinti nőalak,
Ha szólsz, a gyöngye lelkeink kitartanak –
Nekem te nem leány, hanem királyi nő vagy!
A válaszod, mi százszor ért, erőt ad.
Futotta könyvre, cikkekre, s néha-néha
Jutott babér is.

Ámde nálam béna

Modernkedés kizárt az olvasó-kegyért.
Papírra sort se róttam én ezért,
Hanem, hogy elfogadjanak a jók,
A közös úton járni már tudók,
Azon, mit én elém is csillagom vetít.
Az életért faragtam annyi szót, betűt!
Csak mentenének egyszer vétkezőt,
Egy végítéletére érkezőt.

Ki volna szent?

Ki volna szent?
Poéta semmiképpen.
De benne éppen
Szikra gyújt a mélyben,
Az Isteni – időtlen így nevezzük.
Ezért hajónk az emberért evezzük,
S ki ellenünk, magát találja lent!

A vonzalom sugára rám vetült.

A vonzalom sugára rám vetült.
A múlt erő szivembe újra gyűlt,
Az ifjuság s remények visszatértek,
S a kandeláberek, mik épp hogy égtek,
Kigyúltak, ontva őszi fényesőt.
Hiába jöttek oly sötét erők,
Az éj kifogta bennem emberét,
Hisz tudtam én, az ég harangja véd.

Marosi Lajos műfordításai

Marosi Lajos

Leonyid Volodárszkij 65'

Születésnapifolyosó,

amely ma nyílt meg, mikor ezeket a sorokat írom, és április 29-én bezárul, amikor Leonyid is betölti a 65-öt. Addig napvilágot lát egy-két csokorra való új verse magyar folyóiratokban. Annyira újak, hogy oroszul most jelentek meg. Friss kötetének a moszkvai költő a *Fényfürdő* (Kupálnya szvéta) címet adta, amely az Agriában is közölt Cseh Károly-émlékvers magyar címének visszafordításából keletkezett. Az oda-vissza fordítás és címadás kivételesen találóbb lehet az eredetinel, állítja Volodárszkij. (Ha viszont most újra magyarra fordítanánk, *Világfürdővé* is válhatna, ahogy a *Háború és béke* bizony lehetne *A háború és a világ*.)

A Volodárszkij-könyvben a címadó költemény a legterebélyesebb, és központi helyet foglal el a magyar versek között. Bennük az olvasó ráismerhet földijeire, meg Eger színeire, Bogács nyugalmára és a hajnali Bükkre. Nincs még egy orosz költő, aki ilyen elhivatottan, szeretettel, ám elfogultan szólna történelmünkről, szentjeinkről, hőseinkről, tájainkról, rólunk magunkról, sőt még házi bablevesünkről is, mint Leonyid Volodárszkij.

Együttműködésünk azonban egy másik poémával kezdődött. Amikor először olvastam nándorfehérvári hőskölteményének előszavát, megragadtak szempontjai, melyekkel a két oldalról is várható támadásokat elképzelte. Magyar részről: ... „*Mit akarsz, orosz?! Magyar itt a folyó, bele tán ne igyál! / Nosza menj haza, elmasíroztak a társaid! / Ne kavard a Dunát, magyarok vize rég. / A tiéteket áldd: Kutuzov csuda sáncait. / Vagy a Volga-anyát. Idegen vagy. Elég!*” Orosz részről is rosszhiszemű sziszegésre számított: „*Megigézték a távoli, csöpp magyar érdekek? / Ami Moszkva nekünk, neked az Budapest?*” Aztán a fordítás publikálása óta eltelt 9 év alatt magyar okvetetlenkedésről nem hallottam – a fogadtatás kedvező volt. Például a *Karácsonyi folyosó* című – Miskolcon megjelent és Egerben is bemutatott – Volodárszkij-kötet kritikusa (Gyimesi László) szerint „A költő ügyesen kerüli ki a történelem tudósaival folytatandó polémiát, de a hazafiúi elfogultságok esetleges pergőtüzét is, mondandóját az álmok világába menekíti.” Viszont jelenleg ott tartunk, hogy orosz pályatársa Volodárszkijt „hungarofilnek” nevezte a Facebookon, olyan embernek, aki „meghatározott magyar körök kezére játszik”. A bírálatot persze nem az 559 évvel ezelőtti csata megéneklése váltotta ki, hanem az 59 évvel ezelőtti forradalomé, amely szintén szerepel a poémában. Leonyid csak azon csodálkozik, hogy ez a gáncs nem érte őt jóval korábban. Azoknak, akik nem olvasták, elmondom: a versben költőnk a megtámadottak oldalán áll, s politikai oldaltól független erkölcsi parancsnak tekinti, hogy mentőautóra ne lőj.

Leonyid Alekszandrovcics Volodárszkij Moszkvában született 1950. április 29-én. 1967-ben érettségizett, majd 1973-ban a Moszkvai Könnyűipari Egyetemen szerzett mérnöki diplomát. Két évvel később régen várt fordulat következett: felvették az írószövetség Gorkij Irodalmi Egyetemére. A költészet iránti elkötelezettsége azonban jóval korábbi. A *Fényfürdő* bevezetőjében elárulja, hogy egészen fiatalon, első versének megszületése után megesküdött, hogy költővé lesz, és örökre az is marad. (Habár, teszi hozzá, a Szentírás szerint esküdni nem kell, hanem komolyan igent vagy nemet mondani.) Változott a kor, szilárdnak hitt rendszerek és igazságok dőltek meg, de az önmagának ifjonti hévvel tett esküjét betartotta, bár ez egyre rosszabb anyagi helyzettel és csökkenő társadalmi státussal járt. Ezzel azt állítja szembe, hogy a költő számára a társadalmi megbecsülés hiánya az Égbe vezető lépcső első foka. Idézem: „S valóban, a világméretű események után, amelyek Oroszországban 1991 augusztusában kezdődtek, egyre magasabb fokra léptem az önismeretnek és a Kozmosz megismerésének titkos lépcsőjén. És bár – Fauszthoz hasonlóan – sokszor szinte beleordítottam a világba, hogy a filozófia birtokában is a bolondok legbolondabbja vagyok, haladtam felfelé. Megmaradtam költőnek. Nem egyszerű, hanem ezoterikus gondolkodású költőnek.”

Volodárszkij pályájára jelentős hatással volt, hogy verseit megismerte és egy 1986-os cikkében méltatta Jevgenyij Vinokurov, az ismert szovjet-orosz költő. Bár Leonyid korábban is vett már részt fiatal írók konferenciáin, de a neves mester felfedezettjeként szívesen látott szerző lett irodalmi folyóiratokban, észrevette a kritika, s általában a tradicionalista költőkhöz sorolta. 1986 és 1990 között egy moszkvai egyetem irodalmi stúdióját vezette, amelyből aztán kinőtt az Oriola Lantja néven működő független íróközösség, amelynek vezetője Leonyid Alekszandrovcics. 1990 óta híve a teozófus Jelena Blavátszkaja, Nyikolaj Roerich és mások transzcendentális tanításának. 1991-es verseskötetében (A Világmindenség tartománya) már felismerhetők azok a motívumok, amelyeket ő maga *fényrealizmusnak* (светореализм) nevezett el. Felesége, Olga Volodarszkaja, aki kiválóan beszél és ír magyarul, fénylő realizmusnak írta egy Volodarszkij-életrajzban. Ezt azért említem, mert rávilágít a fordítási problémákra, amelyek az általam alig ismert eszmerendszerben gyökereznek.

Ha már a költő és fordítója alapállásának különbözőségét szóba hoztam, említénék párhuzamokat, hasonlóságokat is, remélve, hogy az olvasó elnézi ezt nekem. Egyazon évben születünk, 1950 elején. Gimnazistaként érdekelt a matematika és a fizika, de az irodalom és a színház is. (Hajó)mérnöki diplomát szereztem Leningrádban. Közben magyar versek orosz fordítását gyűjtöttem a városi könyvtárban. Itthon rövid tervezői tevékenység után filozófiát végeztem. Foglalkoztatott a csillagászat, aztán a kozmológia: a tér és az idő végtelensége vagy határtalansága. Szerettem a fantasztikus regényeket. Első fordításom Vinokurov verse volt, amit a televízió tűzött ki pályázatra, és munkámat díjazta. Mindketten nagyra tartjuk

Vlagyimir Viszockijt, és igyekszünk másokkal megismertetni. Eddig a hasonlóságok. Viszont engem nem fedezett fel Vinokurov, világszemléletem pedig ateista. Van mit áthidalnunk. Ezért is jó kortárs költőt fordítani: probléma esetén, ha a könyvek és az internetes ismerettárak nem igazítanak el, fordulhatok Leonyidhoz vagy Olgához.

Leonyid számára Olga jelenti a magyar történelem és kultúra fő ismeretforrását. Ő egyúttal fordítótársa, utazó nagykövete, tolmácsa, futárja, titkára, múzsája, gyermekeinek édesanyja. Együtt nyerték el az MTA Füst Milán fordítói díját, majd nagydíját. Leonyid folyamatosan ültet át magyar verseket oroszra, és gondoskodik oroszországi megjelenésükről. A *Fényfürdő* című kötetben is helyet kapott 7 költőnk (Oláh János, Szőcs Géza, Szentmártoni János, Cseh Károly, Zalán Tibor, Fekete Vince és Lezsák Sándor) 16 verse.

Volodárszkij munkásságában jelentős helye van a fantasztikus témáknak is, de én leginkább említésre méltónak a háborúellenességet és a szerelmi lírát tartom. Az utóbbi kettő közül az alábbi válogatás a háborút (a fordításban: harcot) csak érinti, ezért szóba hozom a *Voronyezst*, a *Háború küszöbént*, a *Katyni echót*, a $14+100=14$ -et is. Itt a furcsa egyenlet azt fejezi ki, hogy a történelemben a bűnösök újra és újra elkövetik embertelen, háborús bűneiket („Boeing hullt le közétek, Oroszhon, Ukrajna”). A *Háború küszöbén* kezdetű verssel csak most, a kötet megjelenésekor találkoztam, de megragadott, hamarosan le kell fordítanom. Benne a Felsőbb Erő szerepeltetését tiszteletben tartom, a mondanivalóval pedig egyetértek.

Míg Volodárszkijnál a jóságot és tökéletességet általában is a nőalak (a Szűzanya vagy más természetfölötti személy) szimbolizálja, a férfi–nő kapcsolatot megéneklő versek egy része elvont, másik része szenvedélyesen egyéni. A tanulságot egy olyan Volodárszkij-költeményből próbálom leszűrni, amelynek fordításán még dolgozom (Az én pokoljárásom). „... *Csak épp szerelmet vágyok én,/ Amelyben ott a test, a lélek,/ S teríti vadvirág a rétet,/ Hová a fény kivonz Tevéled./ Igen, szeretni vágyok én...*” Ahogy Goethe Fausztjában, a magasba Volodárszkijnál is az örök nőiség emeli az embert.

Akkor is, ha hatvanöt esztendő.

Varga Rudolf

Cseh Károly emlékére

Cseh Károly, a dél-borsodi költő elmondhatta magáról: nem élt hiába. Ha a versírás egyik nem is utolsó célja és értelme: jelet hagyni magunk után. Ha a Mindenségre láthatatlan hálóként feszülő emberi lélek gondolati zsákmányra váró pókjaként képzelem el a költőt, azt kell mondanom: érdemes volt akár éveken, évtizedeken át is lesben állnia, mert fenséges zsákmányra, tudati táplálékra akadt, a képzavarnál maradványra, évekre, évtizedekre bespájolható lelki-gondolati táplálékra. Az már a mi szerencsénk, hogy Cseh Károly mindezt megosztotta velünk. Hosszú meditálásokban kérielt költői világgépét olyan egyszerűséggel, olyan természetességgel tálalta elénk, amitől politikán és más, mindennapi embernyomorító kegyetlenkedéseken edződött belső természetünk zsigerien rándul össze, aztán elernyed, hogy íme, van még köztünk valaki, aki szavakba, költeményekbe testesült gondoskodását megosztja velünk, velünk, jobbra éhezőkkel, és véres fogú jóllakottakkal egyaránt.

Cseh Károly olyan költő, aki nem dőlt be a bővli irodalmi divatoknak. Nem állt be sem az álavantgárd hangoskodói, sem a költészet karrierista kishivatalnokai közé. Szóval, nem vette fel, nem öltötte magára a néhány határral odébb már ledobott, talmi gondolati göncöket. Életanyagát nem a „mosott, alig használt” feslett turkálókból szerezte. Cseh Károly bemérte helyét a hazában, Magyarországnak a Bükk fennsíkjai alatti csodás részén, ott, ahol az Alföld kezdi kifuttatni magát. Bemérte helyét, meghatározta dolgát a tegnapi, a mában és a holnapban: „Hűl az idő, és ilyenkor az alkony / mágikus fekete-pirosa / világomban is – tudd – / napfordulatot jósol: / mire üszkösödő, törött szárnnyal / pávázó napunk lehanyatlik, / testet öltök ebben a fában, / melynek te is nekidőltél, / s melyet, akár egy isten mását / a hajdani Babylonban, / kívágnak majd, és legallyazottan / vetnek a tűzre, / s míg nő a hamu, sarjad alóla, / – készülj és várj újra tavaszunkra! – / sarjad ujjongva füstjében a fa, / zsendülő zöldje megint galambot / delejez már, és pünkösödöt / a tisztuló magas / kékje.” (*Korforduló*)

A költő olyan természetességgel, tisztasággal használta a magyar nyelvet, amely példa lehet az általános iskolától az egyetemig. „Aszály sójától felszikrázó éden / az időtlenné fehérült délután, / hajad sem rezdíti, fesszeng csak sután / a félszeg lélegzet száz szögletében ...” (*Nyári fehér*)

A szavak mágiája ilyen izgalmasan lánghat fel Cseh Károly költészetében:

„Hegyek közti harang kottázgat / harmatcseppeket a tájra, / s
 lemenő nappal zendül fel / a tücskök ezüst orgonája.” (*Ezüst mágia*)
 Olvasom a sorokat és érzem, amit ez a költő tud, azt csak
 a beavatottak tudják. Feltétlen kiemelésre méltónak tartom azt, hogy
 Cseh Károly költészetében a *fehér* szó mellett a *tél* a másik kulcsszó:
 „Akkora tél van, hogy csörren vér.” (*Korforduló*) „Előbb hóval, aztán
 napsütéssel / szeleskedő égbolt hajolt miránk. / Vajúdásban nyílt ki a meggyfa /
 világlón, mint hívó édeni láng, / vagy mint lepel harmadnap a sírban. / Nagypéntek
 volt – és mindenütt fehér.” (*Fehér Nagypéntek*) „Halkan neszezni és illatozni kezdett,
 / akárha szirmok lebegtek volna alá: / szürkült a sötét – kivirágzott a párnánk, / s
 első havát úgy nyújtotta
 át / nekünk a decemberi reggel, / mint fehér liliumát / Máriának
 az angyal.” (*Az első hó*)

A költő a következő bükkaljai pillanatba sűrítve rögzítette a létezését:
 „Felszáll a nyírfa fehér füstje déltájt: / hó-tiarás hegyet választott az
 őszvégt. / Áldása legyen itt a fűvön hempergőző két kutyakölykőn.” (*Fehéredő
 fohász*) „Imádkozz értük. Nyugszik a nap. / S vele az év is. Nincs
 emmauszi út. / Szekerek, szánok, autók és buszok / ringanak, lebegnek
 most valahol, / fehér úttalanságban, mintha tavon. / Micsoda lelketlen
 habzás a tél, / s hattyúi milyen sötétek, hidegek!” (*Fordul az év*)
 Úgy gondolom: a költő nem fogadta el a múlandóságot, hiszen a hó,
 a tél, a fehér alatt mindenkor ott lüktet az újjáéledés parazsa. Ennek ellenére
 ez a kékesfehér furcsa lebegés lengi át az egész könyvet.

Cseh Károly szonettjei tartalmi, formai szempontból kiállják a legnehezebb
 próbát.

Cseh Károly *Bibliás földje* csodaszép kötet, melyet maga a Gonda
 Kiadó vezetője, Gonda Zsigmond tervezett.

A költő és a kiadó egymásra találtak, Remek lett a kötet, mert Gonda
 megmutatja, hogy gondos odafigyeléssel, szerető törődéssel kevés
 pénzből is lehet ilyen könyvet letenni az asztalra. A Gonda Zsigmond
 által gondozott könyveknek szép ábrázatuk van. Jó kézbe venni őket.

A *Bibliás földet* Kerék Imre ajánlása nyitja és Cs. Varga István kismonográfiának
 is beillő utószava zárja.

„Ádventelt / éj-hosszat / csillagként virrasztott / kint a sarki lámpa. / Sugarai fagyott
 / szalmáján kutya / és macska éjszakázott. / Most, ahogy / hajnaltájt /
 pólányi fény lánggal / világol már újra, / kályha köré bújik / mindkettő
 árválón: / betlehem barlang / jászlához a barmok.” (*Téli napfordulón*)

Ezek a pillanatok Cseh Károly legjobb verspillanatai, amikor a metafizikai
 szférát célozza, ahová megérkezett.

Bárdos Attila

Amikor estévé változik a nap

Amikor estévé változik a nap,
elhallgatnak a madarak.
A házakban gyertyát gyújtanak,
éj lopakodik a kert alatt.

Temetés lesz:
halottunk a vágy, bimbó, rügy, esély, remény...
– harang sír már az életzaj helyén.

Mások vagyunk:
te is, meg én...
– talán bűneink is mások
az ősi árnyak helyén.

Pillanat

Mennyit éltem!
– és mégis kevés.
Még pezsdít
minden ébredés.
De nem nézek
szembe a nappal,
időt koldulok
levett kalappal.

Estére megnyugszom
– vagy csak elfáradok?
Vérem még zaklat,
nyugodni nem tudok.

Meddig tart
ez a pillanat?
S olyan-e a vég
hogy egyszer csak megszakad?

Alkonyul

Lopakodva, bizonytalan fényben,
a nehéznél is nehezebben,
mégis anyagtalanul: alkonyul.

Simogatás.
Nedves, nyirkos,
sötétedő borítás.

Péter Péter

Valami

A tófenéken sápadt hold remeg,
elnyeli a fullasztó mély homály,
fájdalom sűrül, foszló csönd zizeg,
valami markol, s az iszapba váj.

Elérhetetlen gyémántfény ragyog,
csillagok hullnak százszám a vízbe,
félve húznak el riadt halrajok,
s fűzek öltöznek gyászezüst díszbe.

Valami éget, valami sajog,
olvadt, hűvös tükörré vált a víz —
oda nem jutnak már le sóhajok.

A felleg súlyos könnyködpárát visz,
valami átfog, rád omlik a tér,
s vöröslik távol az ég, mint a vér...

Szonett fehérben

Sófehér fényben szikrázik a táj,
jégcsapcsillárok gyúlnak a fákon,
megdermedt csöndet őriz a lapály,
jégvirág szőtte vad ákombákom.

Vöröslő fények csordulnak alá
— a sebzett nap lecsöppenő vére —,
fehér hallgatás a szirtek falán,
zúzmara fagy rá a jegenyére.

Tó jege rian, feljajdul a szél,
havat hord szét — növekszik a halom —,
zúgásában bús, ősi monda él,

remeg, reccsen az ódon szélmalom;
fázósan búvik meg pocok, egér,
rejtli őket a langymeleg alom.

Lidércnyomás

Régi bűn lidérce gyűri, nyomja lelked,
vérszín lángként lobog, sebez akár a kés,
savként marja álmod, és sohasem enged
ki gonosz markából e sajgó szenvedés.

Rőt zsarátnok perzsel, poklok tüze éget,
belső láz emészt, mint átkos szemmel-verés,
még a mea culpa sem vet soha véget
kínjaidnak, sem a gyötrő vezekelés.

Tudod jól, vétkekre nem lesz megbocsátás,
úgy kell hordoznod, mint súlyos vaskoloncot,
még sírodban sem lesz nyugalom, megváltás,
előkotor a bűn, mint kutya a csontot.

Felőről a vétkeid, nincs és nincs irgalom,
forog, zúg, zakatol a kegyetlen malom...

Papírhajók

Elúsztak már az élet folyóján
gondolataim büszke papírhajói;
nem tudom, elérik-e az öröklét
ősi tengervidékének végtelenjét.
Talán a vihar-szántotta vízben
elmerültek a mélység sötétjében,
vagy partra vetették őket a
meg-nem-értés haragvó hullámai.
Nem tudom.

Most állok a hitevesztett parton,
a málló remény hűvös iszapjában,
hallgatva a hontalan sirályok
fülsértő, panaszos vijjogását,
az álnok habok elomló zenéjének
bűnbánó, hazug mormolását,
míg szelíd halotti imát sodor
a hitszegő szél ködös suttogása.
Lopakodva araszol már az ősz is,
rőtült levelek szállnak a vízre —
ígéret tükrére hulló méla sóhajok...

Bárdos József

Körülbelül

Első beszélgetés

- Halló! Adom a Hadik Kávéházat!
- Halló! Itt Kosztolányi-lakás
- Csókolom a kezét, Ilonka!
- Maga az, Karinthy? Megismertem a hangját.
- Kedves.
- Dide teljesen odavolt, amikor megtudta, hogy maga is beteg lett. Két napig sírt egyfolytában. Amikor maguk elutaztak Oslóba, azt mondta, mindketten meghalnak, mire kitavaszkodik. És sose látják többet egymást. Úgy hitte, elvesztette magát is, mint szegény Csáth Gézát.
- De én itt vagyok.
- És hogy van? Mikor jöttek haza?
- Köszönöm, azt mondják, most már megmaradok. Nagy bánatára az ellenségeimnek. Már egy hete itthon vagyunk. Beszélhetnék Didével?
- Hogyne. Nagyon boldog lesz. Mindjárt szólok neki. Ledőlt a díványra egy kis ebéd utáni sziesztára.
- Megvárnám.
- Egy perc...
- Szervusz fidibusz!
- Szervusz Fricikém! Isten hozott itthon!
- Hallom, heverészel.
- Nagyon rákaptam. Kevés az erőm. Ha megyek valahová, mindig megbecsülöm, hány lépés lehet az út. Néha tényleg attól félek, megint összecsuclok, mint ott, a kórházban.
- Hallottam, mi történt veled. Ahogy megjöttem, azonnal lerohantak a rossz hírekkel. És – erre akár büszke is lehetsz, fiam –, te vitted a prímet.
- El nem képzeled, mi történt. Rosszabbul voltam, mint a rádiumos besugárzás után.
- Vagy talán rosszabb kórházban. Berven nem engedett volna téged mászkálni mindjárt egy műtét után.
- Igaz, nyilván Olivecronánál is nagy fegyelem volt.
- Meg rend, tisztaság, meg emberség. Ki hitte volna, Olivecrona számon tartotta, hogy író vagyok.
- Velem is így tettek. Azt se tudom, honnan értesültek róla.

- És itthon? Befekszel, és még a neved is megszűnik. Te leszel a ketteske bácsi..
- Mentünk a folyosón. Ilonka fogta mindkét kezem, hogy vezessen. De a térdeim hirtelen felmondták a szolgálatot. Ő szegény próbált tartani, karolni, de nem bírt el. A végén lecsúsztam a földre, mint egy fejlődésben visszamaradt másfél éves. Ide jutottam.
- Túlzol, mint mindig, mint néha az Esti-novellákban. Volt, elmúlt. Lépj túl rajta.
- De ki biztosít, hogy holnap nem esek-e újra össze, akár az utcán, a fal mellett?!
- Akkor épp műtét után voltál.
- És már a hányadik után! Én már nem hiszek ebben az egészben! Mi értelme, mondd!?
- Itt társaloghatsz becses személyemmel. Fogd fel, hogy ez egy irodalomtörténeti esemény Az irodalomtörténészek még nem tudják. Pedig egykor majd tanulmányokat írnak róla. Meg doktori értekezést. Az orvostörténészek viszont már most jegyzik. Két túlélő, egy Berven- meg egy Olivecrona-páciens. Ez neked smafu?
- Ne röhögtes! Fáj.
- Addig jó, amíg érzed, hogy fáj. Megírhatod versnek, és a kritikusok majd azt mondják róla, hogy ez szép. Hogy neked fáj, az nekik tetszik. Micsoda öröm! De van egy rossz hírem is: a temetésemre még várnod kell. Ne reménykedj! Eszem ágában sincs meghalni mostanában. Egy új regényen dolgozom. Ez lesz a nagy mű. Majd meglátod.
- Elfáradtam, várj leülök ide a székre.
- Tudod mit? Pihenj egy kicsit. Aztán hívj fel. Itt leszek a Hadikban még egy órácskát. Megiszom egy jó, pesti kávé. Naponta egyet szabad. Aztán majd idejön értem ötre Aranka.

Második beszélgetés

- Tessék: itt a Hadik kávéház.
- Halló! Beszélhetnék Karinthy Frigyes úrral ?
- Igen uram, rögtön szólok neki: Egy perc türelmét kérem. Mit mondjak, neki, uram: ki keresi?
- Kosztolányi Dezső. De ne árulja el neki, egy kis tréfát készíték itten.
- Jaj, Kosztolányi úr, de rég járt nálunk! Már futok is. Az Isten áldja meg!
- Allo? Bonjour, Monsieur! Parlez vous francais. Non? Itt a Nemzetközi Penklub titkársága, de Paris. Úgy értesültünk, hogy Magyarországról Önt, Karinthy Frigyes urat akarják felterjeszteni Nobel-díjra az új regénye alapján? Mi is a címe?
- Üdvözlöm! Nagyon megtisztelő. Izé. Nekem nem is mondták. Sajnos, a címet én így hirtelen most nem is tudnám megmondani.
- Hát döntse már el, maga ökör!

- Halló! Központ! Megszakadt a vonal. Honnan jött ez a hívás?
- Halló! Itt Krisztina-központ. A hívást kezdeményező előfizető: Kosztolányi Dezső.
- Halló! Összekapcsolna vele újra?
- Kérem, beszéljen!
- Halló, itt Kosztolányi Dezső.
- Tényleg megírtad a nekrológomat?
- Honnan veszed?
- A Centrálban beszéltek. Állítólag zseninek neveztél benne.
- Na ne túlozz, Fricikém!
- Várjál, felírtam, ide a jegyzetfüzetembe: Hogyan zsondja: lehet, hogy ez a marha volt köztünk az egyetlen zseni!
- A marhát vállalom.
- Ne szerénykedj. Az előző telefon se volt semmi. Csak most nem tudom, marha vagy ökör?
- Megizzadtál rendesen, mi?
- Ne izgulj! Olivecrona azt mondta, a baj nem jön vissza.
- Jó neked. Te tényleg túlvagy rajta. Meggyógyított a svéd.
- Igen. Hála Arankának, újra embernek érzem magam.
- Arankának? Mi van a kis orvosnövendékkal?
- Te csak ne bánts el Arankát! Mindent neki köszönhetek. Ő vitt el Bécsbe, ő vette rá Olivecronát, hogy vállaljon el. Különben is. A betegség megváltoztatja a dolgokat. Olvastalak ám téged! Ezt ki is jegyzeteltem. Hátha jól jön még egyszer. Tessék. Itt van:

Csupán te állsz itt, kedvesem, árny gyanánt,
távolba mosva, sápatag és merőn,
már mint az özvegy, kit halott férj
hűtlenül elhagy.

Még sincs üres szó ajkadon, és hazug
vigaszt se súgysz te. Mint a csodálatos
józan való vagy, és a hűség
s mint a halál nagy.

- Ha tudnád, mit meg nem tesz értem! Túri a nyavalygásom, a rosszkedveim, mosdat, öltöztet, kiszolgál, belém diktálja a gyógyszereket. Szegényke. Nem hiszem, gondolta, mikor hozzám jött, hogy ide juthatok. Mondtam már neked. Én nagy, erős, családból származom. Nálunk ritka vendég volt a betegség. Az én nagyapám...
- Tudom, a negyvennyolcas huszár volt. Azok sokat kibírtak. De nekik nem csak október hatodika, jutott március tizenötödike is.
- Igaz. Nekünk már csak június 4. Jaj, én már sosem látom meg Szabadkát.

– Ne nyavalyogj! Inkább arról beszélj, Ilonka mit szólt ehhez a versedhez? Nem akármilyen játék ez a szapphói strófával.

– Ehhez nem illettek a rímek. Valami nagyon egyszerűt akartam, de úgy, hogy erős zene szóljon benne.

– És Ilonka?

– Ilonka? Ugyan! Ő nem olvassa az írásaimat.

– Ez komoly?

– Nem. Olvassa őket, de nem beszél róluk. Azt mondja, ő nem ért a versekhez. Meg hogy én nem tűröm a kritikát.

– Tényleg?

– Tényleg. Nemegyszer veszünk össze a verseim miatt. Mindig belekötött valami jelentéktelen semmiségbe. Hogy azt úgy nem mondják. Hogy onnan hiányzik egy vessző. A lényeget meg észre se vette.

– Ne panaszkodj, fiam, örüljünk, hogy élünk!

– Ő is ezt mondja: mit panaszkodom, amikor a múlt hónapban is megjelent két versem, egy novellám, meg egy nyelvvédő írásom. Mit akarnék még? Vegyem észre a jó dolgokat is! Ne csak a rosszat örökké.

– Aranka is ezt mondja.

– Hogy nem lehet elviselni az örökké rossz kedvet. Nem győzi hallgatni a panaszaimat.

– Hát állj talpra, légy férfi!

– Itthon én már csak valami ápolásra szoruló gyermek vagyok.

– Akkor mozdulj ki onnan! Gyere el pénteken a Békeffi-féle Írók Kabaréjába! Felolvasok ott majd valami marhaságot. Hozzál te is egy rövid novellát. Vagy egy verset. Valami odaillőt.

– Száz sor a testi szenvedésről. Jó lesz?

– Tökéletes!

– Akkor pénteken.

– És hozd el Ilonkát. Hadd lássa, hogy tapsolnak neked!

Harmadik beszélgetés

– Tessék: itt a Hadik kávéház.

– Halló! Beszélhetnék Karinthy Frigyessel?

– Igen, asszonyom, azonnal szólok neki. Mégis, mit mondjak, asszonyom: ki keresi?

– Kosztolányi Dezsőné.

– Egy pillanat.

– Várok.

– Halló. Parancsoljon velem.

– Jó napot, Karinthy. Itt Harmos Ilona.
 – Kezét csókolom. Csak nincs valami baj Didével?
 – Semmi különösebb baj. De a péntek nem megy.
 – Miért? Egy jót dumáltunk volna. Meg kicsit kirúgtunk volna a hámból.
 – Tudja, Dide alkoholt nem iszik. Enni meg nem tud. Csak szívószállal lehet belediktálni azt a keveset is, amit muszáj. És nehezebb esik a beszéd is. Mit csinálna ő ott, mondja!

– Sajnálom. Hát jó. Tudja mit, kedves Ilona, jöjjenek el hozzánk szombaton este! Kisebb társaság lesz nálunk. Főleg asszonyok, Aranka barátnői. Hogy megünnepeljék a hazatérésünket. Itt bármikor félre tudnak vonulni, ha úgy alakul.

– Ez jobban hangzik.
 – De el kell árulnom magának, lehet, hogy ott lesz ő is.
 – Ő? Kiről beszél? A Radákovichról? Arról a cefkáról?
 – Maga ezt is tudja? Ki volt az az állat, aki elmondta magának?
 – Meg fog lepődni, Karinthy. A maga nagyra tartott barátja maga vallott be mindent nekem.

– Nem értem.
 – Akkor maga mégsem ismeri eléggé őt. Azt mondta, neki most erre a kapcsolatra szüksége van. Mert az a nő egész másképp látja őt. Nem úgy, mint én. Az felnéz rá. És nem a beteg embert, hanem a nagy költőt látja benne. Abba szerelmes.

– És én még azt mondtam neki, álljon talpra. Legyen férfi.
 – Hát ez az. Látja, maguk mind így gondolkoznak.
 – Ne haragudjon, kérem.
 – Én nem haragszom. Megmondtam Didének is. A fontos most, hogy ő kibírja. Hogy legyen ereje végigcsinálni... ami még előtte van. A költőnek élnie kell. Nekem elég, hogy tudom: akármilyen történet is, szeret engem.

- Maga csodálatos!
- Szeretem az uramat, tudja? Erre szegődtem.
- Akkor szombaton?
- Ha nem jön közbe valami rosszullet, ott leszünk. Hét óra megfelel?
- Tökéletes.
- Minden jót, Karinthy!
- Viszontlátásra, szombaton!

Negyedik beszélgetés

- Halló! Adom a Hadik Kávéházat!
- Halló! Itt Kosztolányi-lakás.
- Csókolom a kezét, Ilonka! Nem jöttek el szombaton.
- Üdvözlöm, Karinthy! Talán majd legközelebb. Adjam Didét?

- Ha lehet.
- Máris szólok neki.
- Köszönöm.
- Egy perc...
- Szervusz, fidibusz!
- Szervusz, Ericsikém!
- Vártunk benneteket szombaton.
- Nagyon kínos lett volna. Mária és Ilonka együtt? Hogy képzeled?
- Te hogy képzeled? Örökké bujkálni fogsz? És Ilonka úgyis tud mindent.
- Megérezte. Megmondtam neki, ha akarja elválok. De nem tudok nélküle élni.
- És mit válaszolt?
- Azt mondta, csináljak, amit akarok. Válgak, ha nekem az kell, vagy ne válgak, ha nem akarok.
- És Mária?
- A férje üldöz, hogy válgak el, és vegyem el Máriát.
- Ajánlanám Berlint. Nekünk annak idején szegény Etellel bevált. Laki meg Pesten rohángászott töltött pisztollyal. Persze az még egy másik Berlin volt.
- Régen volt. Azóta megőrült a világ.
- Igen. És te is. Elveszed?
- Nem. De értsd meg, kell nekem!
- Minek? Mit old ez meg?
- Mindent. Te is mondtad, hogy legyen férfi. Mellette annak érzem magam. Otthon az unalmas, betegeskedő Kosztolányi vagyok, mellette az izgalmas költő, Esti Kornél.
- És ő? Beírhatja magát az irodalomtörténetbe?
- És ha igen? Kell a kaland! Emlékszel?

Ó nő, te drága lengyel,
 olyan vagy, mint az angyal.
 Szépséged égi rendjel.
 E csókkal, puha-langgyal,
 kérlek, hogy ne feledj el,
 és érd be a kalanddal.

- Jaj, a pillanatképek! Emlékszem, De arra is emlékszem, hogy azelőtt izgalmas kalandként megelégedtél hetente egyszer Mici néni műintézetének ügyes leánykáival.
- Azelőtt igen. De be kellett látnom, nekik csak egy fuvar vagyok a sok közül. Egy pénzes pali. Ott csak az számít, mennyit fizetek. Nem én kellek, csak a pénzem. Körülbelül ugyanannyi vagyok, mint a sánta háziúr a másodikról. Jól fizető, visszajáró, disztिंगvált úr.
- Körülbelül? Körül talán igen, de belül nem!

Kultúrák között

Goron Sándor beszélgetése Benő Attila nyelvész-költővel

Benő Attila 1968-ban született Marosvásárhelyen. Egyetemi tanulmányait 1995-ben fejezte be a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkarán, magyar–angol szakon. 1996-tól egyetemi oktató. 2000-ben doktori címet szerzett a kolozsvári egyetemen. 2001-től a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet ügyvezetője. 2013-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetemen habilitált. 2014 februárjától pedig a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszékének vezetője.

Tudományos kötetei: *A kölcsönszó jelentésvilága* (2004); *Kontaktológia* (2008); *A dolgok másik neve* (2011).

Verseskötetei: *Csontkalitka* (1995); *Visszatérítés* (1997); *Egy nap és a többi* (2005); *A kórus és a kutyák* (2011).

Benő Attila eddigi tudományos pályafutása során több kétnyelvű, főleg román–magyar szakszótár szerkesztésében vett részt, mint például a *Magyar–román közigazgatási szótár* (2004), a *Román–magyar oktatásterminológiai szótár* (2008), a *Román–magyar kulturális szótár* (2009) és a *Magyar–román kulturális szótár* (2013).

Az alábbi beszélgetés 2014 júliusában hangzott el a Partiumi Írótáborban Nagyváradon a *Román–magyar* és a *Magyar–román kulturális szótár* bemutatóján.

– *Mit kell tudnunk a kulturális szótárakkal kapcsolatban?*

– A kulturális szótár abban különbözik a szokványos kétnyelvű szótáraktól, hogy nem annyira nyelvi ismereteket, mint inkább kulturális elemeket kíván röviden, tömören ismertetni az illető kultúrát kellően nem ismerő olvasó számára. A lexikon jellegű szótári munka a román kultúra legfontosabb elemeit mutatja be. Ez a bemutatás kiterjed az elit és a népi, illetve a populáris kultúra legfontosabb területeire (tudomány, művészet, irodalom, népköltészet, népi hiedelem, tárgyi kultúra, népi vallásosság). A szótár nem a román kultúra szótára vagy enciklopédiája, hanem tájékoztatóként kíván szolgálni azoknak az olvasóknak, akik keveset tudnak a hagyományos és modern román kultúráról.

A szótár szerkesztésekor figyelembe vettük az eddig megjelent kulturális szótárakat. A Bart István által szerkesztett kulturális szótárak jellemzői, hogy a kultúrát a lehető legtágabban értelmezik: a népi, tárgyi és szellemi műveltségtől a szubkultúrákon keresztül az elit kultúráig reprezentatív neveket, fogalmakat vesznek számba egy-egy etnikai közösség kultúrájának, szimbólum értékű elemeinek megragadása céljából. Ugyanakkor arra is tekintettel kellett lennünk, hogy Bart István magyar–angol, magyar–német kulturális szótárai elsősorban a turistáknak szólnak, mi pedig nem tekint-

jük Erdélyben turistának egyik nemzetet sem, hanem a kölcsönös megismerés jegyében végeztük tájékoztató jellegű munkánkat.

A *Magyar–román kulturális szótár* román nyelven mutatja be a magyar elit és a népi kultúra szimbolikus elemeit, különös tekintettel az erdélyi vonatkozásokra. Naponta tapasztaljuk, hogy román barátaink igen nagymértékű tájékoztatanságról tesznek bizonyosságot a magyar kulturális és történelmi vonatkozások tekintetében. Egy temesvári egyetemi tanár egy interjújában például úgy vélekedett, hogy a magyarokat Horthy hozta Erdélybe 1940-ben.

– *Meddig tart az előkészítő munkálat? Hogyan dolgoztatok, kinek mi volt a feladata a szakmai csoporton belül?*

– Mindkét szótár többéves, csoportos munka eredménye. Az egyes szócikkek szerzői az adott terület szakemberei. Így a műemlékekről szóló szócikkeket Weisz Attila, a színházról és a színjátszás történetéről Kötő József és Bartha Katalin Ágnes, az erdélyi egyházakról Máthé Dénes, a nyelvi, nyelvészeti kérdésekről pedig Péntek János, a szótár társszerkesztője írt rövid tájékoztató szövegeket.

– *Milyen visszajelzések érkeztek a szótárakat illetően olvasói vagy szakmai körökből?*

– Meglepő módon pozitívan fogadták a *Magyar–román kulturális szótár*at a román értelmiségi körökben. A szótárnak Bukarestben és Kolozsváron is volt kétnyelvű bemutatója, és a jelenlévő román kollégák értékelték a szótár szerkesztőinek és munkatársainak pozitív szándékát. Ahogy lenni szokott, némelyek ebbe belevitték a politikát: a kölcsönös megbékélés eszközének tekintve a szótárakat. Mi elsődlegesen a kulturális szótárak tájékoztató, felvilágosító szerepét tartjuk fontosnak, és csak másodlagosan és hosszú távon beszélhetünk közéleti hatásáról.

Egyik magyar nyelvű recenzió valamiféle kanonizáló funkciót látott a szótárban, pedig a kortárs kultúra a személyiségek tekintetében kisebb mértékben van jelen, és elsősorban a vitathatatlan értéket képviselő alkotók kerültek bele, mint Kányádi Sándor költő, Szilágyi István író vagy Kornis Péter nemzetközi hírű fényképész. Hasonlóképpen valamennyi magyar származású Nobel-díjas külön szócikkben szerepel a szótárban.

– *Demény Péter román nyelven írt egy recenziót a Magyar–román kulturális szótár-ról, amely az Adevărul (Igazság) napilapban jelent meg a tavaly októberében. Ebben a recenzens azt sérelmezi, hogy miért maradt ki a szótárból a lángos és a szilvapálinka, illetve olyan sportolók, mint Balázs Jolán és Bölöni László, ugyanakkor Wass Albert jelenlétét értetlenséggel fogadja. Mi a véleményed e „kritikáról”? Milyen elvek alapján történt a válogatás?*

– A *Magyar–román kulturális szótár* elsősorban román nyelvű olvasóknak készült, és a magyar kultúra fontos, értékes, de kevésbé ismert elemeit mutatja be. Egy ilyen jellegű szótár soha nem lehet abszolút értelemben teljes, és a szerkesztőknek – a terjedelemre való tekintettel – bizonyos szócikkekről le kellett mondaniuk. A *lángos* szó-

cikk valóban nincs a szótárban, mivel ez a románok számára jól ismert süteményfajta, hiszen a szó és vele együtt a lángos készítési módja meghonosodott a románban, sőt a németben is, de külön szócikkek tájékoztatnak a cigánypecsenyéről, a dobostortáról, a halászléről, a kolozsvári káposztáról, a kürtőskalácsról, a mézeskalácsról, a rablöhúsról, a rétesről, a rigójancsiról, a szegedi paprikáról, a szilvás gombócról és a túrós csuszáról. Az italok fogalomkörében szerepel a székely köményes pálinka, a borvíz, a tokaji bor és az Unikum. Bölöni László a románok körében a legismertebb romániai magyar sportoló olyannyira, hogy nevét becéző és románosított alakban használják (*Bölöni Loci*). Was Albertet és Nyirő Józsefet íróként, alkotóként mutatja be a szótár, és erre első-sorban azért volt szükség, mert a román közvéleménybe kizárólag az az információ csapódott le, hogy ők háborús bűnösök, esetleg fasiszták.

– *Melyek a kedvenc szócikkeid és miért? Ízelítőül, kérlek, mutass be néhányat mindkét szótárból.*

– A *Magyar–román kulturális szótár*ban külön szócikket szenteltünk Tőkés Lászlónak, hiszen az ő érdemei vitathatatlanok az 1989-es romániai események elkezdődésében. Ez annál is inkább fontos, mert az utóbbi időben minimalizálják Temesvár szerepét, és egyre inkább Bukarestbe helyezik át a rendszerváltó események kezdetét. Külön szócikk foglalkozik Trianonnal és annak következményeivel, de szó van Erdély aranykoráról, a Don-kanyarról és március 15-ről is, hogy csak a történelmi szócikkek közül említsek néhányat.

A *Román–magyar kulturális szótár* nagy hangsúlyt fektet a román kultúra tradicionális jellegére: a népi vallásosságra, a hiedelmek és babonák világára, mivel ezek mind a mai napig nagymértékben meghatározzák a szociális attitűdöket.

– *Milyen mértékben befolyásolja az anyagi támogatás egy ilyen jellegű szótár terjedelmét?*

– A szótár grafikai kivitelezése és fizikai formája a kiadásra fordítható összeg mértékétől függ. Mindkét szótár szerényebb külsejű, de célunk, hogy idővel egy bővített, képekkel illusztrált változatát is létrehozzuk.

– *Hány példányszámban jelentek meg ezek a szótárak, és hol vásárolhatják meg őket az érdeklődők (gondolok itt a határon túli magyar és román régiókra)?*

– A szótárak mintegy 300-300 példányban jelentek meg, és az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége honlapján (www.aesz.ro) lehet megrendelni. Nemrég az internetre is felkerült mindkét szótár teljes anyaga. Elektronikus formában a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet honlapján olvasható, tanulmányozható (<http://www.sztanyi.ro/displaypubl359d.html>).

– *Hogyan tovább? Milyen szótárak megjelentetését tervezitek a közeljövőben?*

– Jelenleg az erdélyi német–magyar kulturális szótáron dolgozunk, és ezt szeretnénk jövőre megjelentetni. Hosszú távú célunk, hogy a megjelent kulturális szótárak alapján egy angol és német nyelvű kulturális szótárt szerkesszünk, bemutatva Erdély kulturális sokszínűségét.

Bárdos Bódi László

a létben feledett szó

én vagyok a vers magam
 befalazott Isten a létbe
 árnyékom nézi testem hogy lobban
 világot megváltó semmittevésbe
 az életem túl, az életem túl egyedül a semmi az úr
 a kimondott szó már halott
 a gondolat az égben ragyog
 s iszonyú fájdalmas az út érzékeimtől a papírig
 de mit ér a szó maga, ha nem törik porrá a hófehéren

és mit érek én e rendnek keresztelt hangyabolyban
 égő testtel, bizsergő végtagokkal
 koponyám ősrobbanásából kitörő lágában, hamuban és porban
 félelem-ködben, tökéletesség magányomban
 s ha a renden túl ponttá zsugorodik a végtelen
 hiába üldöztem magam, hiába
 futok a gravitáció elől a halálba

párhuzamosok melegágya
 holdsápadt paradigma
 nap aszalta vágyak árnya
 gyáva, gyáva, gyáva

Uram, álarcaimat a végtelenben szárítgatom
 átázott-dohos emlékeim a tengelykorszakon, mint karnison
 meztelenül lépek az előszobádba
 tudom, most eltaszítanál, ha nem zuhanna vissza öledbe magod
 sajnálhatod, hogy rosszul lett minden kitalálva

kiszáradt karjaim nem nevelnek többé lombkoronát
 nincs már emlékezetük a hold ölelte hosszú éjszakákról
 ujjaim nem simogatnak és nem tépnek többé gyomot
 szemeim nem fürkészik tovább az égbolton Istent

minden mi volt, van és lesz nesztelenül hullik a mélybe
 az ember ék az Időben és Isten kezében a fejsze
 a test jár a földön céltalan saját súlyába felejtkezve

homályos árnyék a kövön
 ember-napóra – aszalt idő
 becsukott szemek, ölek és zsalugáterek
 aszott erek és száraz kanálisok

szövegtest-magzat

szövegtest-magzat ríni akaró
csend noszogató, térfeszegető
tejfehér papír ölekből előbújó
atomkoccanásokra riadó
világmindenségért reszkető
szövegtest-magzat élni akaró

gyáva vagy röpülni a szövegóceánon
te apokaliptikus álmok elől menekülő
megrettentél súlyos lombkoronád gyönyörűségétől
hát miért űznek félelmeid a tisztásra
a szóvulkán-hamuba – szövegtest temetőbe

a völgyben kiégett közhelyek a villódzó lámpafényben
csontszöveg-menhelyek, meleg, bomló és párálló igék
odébb alanytalan sikátorok és penész-félelem
pókháló-csend marta rend, szintagma-magány:
lélek nélkül nem működnek a terápia-automaták

szövegtest-magzat élni akaró
csend noszogató, térfeszegető
tejfehér papír ölekből előbújó
atomkoccanásokra riadó
világmindenségért reszkető
szövegtest-magzat ríni akaró

várandós csend a hiány
belegázol a fekete a hófehérbe
esőt adj uram, erőt végre

s hagyj élni még:
ha megszületnék a rend
legyen ki méltóképp eltemesse

Seléndy Balázs

Dolomit

Az idők kezdete óta ott volt. Lapos, sima, mintha egy óriási borotva vágta volna le a hegy csúcsát, felhők fölötti fennsík, tele élettal, tele velünk.

Férfiak, nők, gyerekek, meztelenek, piszkosak, egymás hegyén-hátán, esznek, székelnek, szeretkeznek, szülnek, meghalnak, s mindezt valami halk mormogásban.

A férfiak nem kiáltanak Hahó-t, a nők nem énekelnek bölcsődalokat, a gyerekek nem játszanak ugróiskolát, mindenki hasonlít mindenki másra, senkinek sincs neve, senki sem akar valami mást, mint ami ma itt van, és ami ma itt van, az lesz itt mindörökké.

Én is itt vagyok, engem sem lehet megkülönböztetni, egy szürke pont a szürkeségben.

Ahogy a fény ereje gyengül, és a nap gurulni kezd a másik óriási hegy mögé, mintha engem a rezgő kocsonya noszogatna, egyre közelebb kerülök a fennsík pereméhez.

Mögöttem a többiek, kúsznak egymásra, vonaglanak, sutognak, izzadnak, csúszkálnak ide-oda...az óriási amóba.

Elöttem a hegy mered az ég fele, sziklái visszatükrözik a nap utolsó sugarait, azok, mint öklök vágódnak szemeimbe. Alattam már sötétség.

A levegő fekete és folyékony, friss, mint a víz éjféli úszáskor. A mélységben, mérhetetlenül messze, egy óriási város fényei szikráznak: ott élnek testvéreim s nővéreim, a város, ahová tudom, én is tartozom.

Ott az emberek szavakban beszélnek, mosakodnak, tudják, mi a nevük, szemükben városuk fényei csillognak...fivéreim s nővéreim...ha csak ugrani mernék.

Gondolkodom, tétovázok, s hajlok előre, egyre jobban.

Végül is, mintha ez nekem születésemtől fogva jussom lenne, ellököm magam a forró sziklától, a mocsoktól, az izzadtságtól. Tudom, hogy az esés végén testem összeroncsolódik, szemeim a lábujjaim közül pislogják az utolsó, mielőtt kocsonya lesz belőlük, tudom én mindezt, de most, MOST, a zuhanáson kívül más nem létezik.

Súlytalanná válok, repülök, körülöttem a levegő énekelni kezd, a szél a bordáim mellett fodrosodik, s letépi rólam cafatokban, ami rám ragadt.

Zuhanok és zuhanok és zuhanok, csak a zuhanás létezik, s a remény, hogy jó helyre érkezem, még ha csak egy pillanatra is, oda, ahol azok az emberek élnek, akik nevüket ismerik. Várnak rám, hívnak.

Szívem növekszik, dagad, dagad, felrobban, bordáim szétrepülnek, elvesztem karjaim, lábaim... testvér-meteorok felhője lettünk, együtt zuhanunk tovább.

Közelebb és közelebb most, az utcák fényben úsznak, a házak csillognak, az emberek néznek az ég felé, szemeik, mint tükör tavak... látom felhőmet az ő vizükben...közelebb...még közelebb...amíg, ami maradt belőlem, megérkezik.

Fájdalom! Hirtelen, kegyetlen, könnyörtelen!... Ahogy a sötétség rám száll, látom a mosolyt és hallom a hangot: „Végre, édese...” S megszűnik minden, csak a hullámok morajlásának hangja marad, ahogy azok megtörnek a parton, egyik a másik után.

Ponyi László

Kő Pál – A nemzet művésze

A kapcsolatom Kő Pállal tulajdonképpen 2000-ben, egy forró nyári napon, a Heves Megyei Önkormányzati Hivatalban kezdődött. Akkor és ott, a magyar millenniumi ünnepek évében találkoztam a szobrászművésszel életemben először személyesen is.

Vártam, hogy egyeztethessem vele egy készülő szoborról, amit az önkormányzat szeretett volna elkészíttetni az arra alkalmas művésszel. Ennek megfelelően írt ki a Művelődési Bizottság egy meghívásos pályázatot a megye legkitűnőbb szobrászai számára. Az országos tervek szerint minden megyének az adott megyéhez valamilyen módon kötődő magyar uralkodóról, államférfiről kellett szobrot készítenie. A 19 megye valamennyi alkotása aztán Ópusztaszeren, egy szoborpantheonban került később kiállításra 2001. augusztus 20-án.

Szóval vártam Kő Pálra, aki hamarosan be is toppant. A megyeháza komor, masszív, sötét falai, és az öltönyös, elegáns köztisztviselők között megjelent egy egészen más mennyiség és más minőség. Ha jól emlékszem szalmakalap, halásznadrág, egy kockás ing, szandál volt rajta. A kezében újak egyáltalán nem mondható nejlonszatyrot tartott. Én csak néztem, néztem... Néhány pillanat múlva az iroda idősebb kollégái már leültették, kínálták, amivel csak lehetett. Szerették, tisztelték. Nem is igazán tudtam a közelébe jutni az első órában. Később, amikor egyedül maradtunk, végre beszélhettünk a pályázatról. A korábban jelzett szatyorból szedte elő azt a két oldalból álló papírdarabot, amin kézzel írt mondatok és egy furcsa mellékszobor skicce volt. Más pályázók sűrűn telegépeltek, sokoldalú anyagai után meglehetősen szűkszavúnak és finoman szólva is rendetlennek tűnt a dokumentum. Köztisztviselői mivoltomban, akkor és ott, egy kicsit elkeseredtem. Ez nem gondolja komolyan? Mit hozott ez ide? Hát ez így nem fog menni. Ezt le sem tudom iktatni... Elbizonytalanodtam, és egy kicsit meg is sértődtem, mint a gyerek, akinek elveszik a játékát. Morogtam magamban, közben pedig nagyon, de nagyon akartam, hogy az ő alkotása kerüljön majd Ópusztaszerre. Mindegy volt, hogy mit fog csinálni, csak ő csinálja, és olyan legyen, amiket láttam tőle már korábban. Aztán leültünk. Beszélni kezdett az általa elképzelt alkotásról. Kinyitott egy kaput, és engedett, hogy belépjek a világába. Ebben az univerzum-ban már egy szenvedélyes, de átgondolt művészi látomást mutatott nekem a készülő szoborról. Beszélt Ába Sámuelről, a korról, amelyben élt, a ménfői csatáról, az öltözékről, a három varkocsról, a posztamens hármasszoborcsoportjáról, és a koponyalemezről is. Ő beszélt és én megnyugodtam. Tette mindezt számomra olyan elképesztő természetességgel, mosolyogva és szeretettel, hogy szinte sugárzott a fénytől az a kis iroda, amelyben beszélgettünk.

Meggyőzött, lenyűgözött, elvarázsolt. És ami még fontosabb, nem csak engem, hanem a döntéshozókat is. A Megyei Művelődési Bizottság, a beérkezett pályázatok közül, az ő munkáját tartotta a legérdemesebbnek arra, hogy támogassa. A tervpályázat elfogadásától a szobor megszületéséig, mintegy nyolc hónap a közös munka, az egyeztetések jegyében telt el. Bevallom számomra nem volt könnyű. A határidőket is, ahogy az élet egyéb dolgait, a mester szeretetteljesen, elnézően kezelte. Véletlenül sem tartotta be őket. Persze nem szándékosan. Olyan stílussal, bűbájjal, nagyvonalúan és elegánsan hágtá át a megállapodásokat, hogy igazán nem lehetett haragudni érte. Ettől függetlenül azért bele lehetett őszülni, szívromot lehetett kapni a magamfajta határidők között dolgozó, fegyelmezett alkalmazottnak.

Csak megjegyzem a posztamens az utolsó napon készült el és a Mester és kollégái tán az utolsó utáni órákban, pillanatokban állították fel a szobrot. Az viszont kárpótolt mindenért. Úgy gondolom a mai napig is, hogy az ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark legjobb, legerősebb szobra lett, büszke lehetett rá minden Heves megyei és hevesi polgár. A mai napig emlékszem arra a döbbenettel vegyes csodálatra, amit a szobor kiváltott belőlem. Az a szikár, kemény koponya, azok a vonások az a pillantás, amellyel Aba Sámuel előre pillant a saját elkerülhetetlen végzete irányába.

Heidegger jutott eszembe. A műalkotás eredete című munkájában ír arról, hogy létünk igazsága a földön elrejtetten létezik. Azt is mondja, hogy csak az igazi műalkotás képes arra, hogy a világban elrejtetten lévő lét igazságát feltárja, bemutassa és megajándékozza vele az embereket.

Heidegger Van Gogh Parasztcipőiről példálózott, nekem Kő Pál Aba Sámuel szobra bizonyította, hogy milyen igaz a filozófus gondolata. Aba Sámuel történelmi és emberi alakja, a kor valósága, a ménfői csata drámája, a pogányság és kereszténység együttélése, a magánember és uralkodó viszonya, a sors és a véletlen determinációja, a történelemben való belekényszerülés tragikumuma sűrűsödött a lét igazságává abban a szoborban. A létezésünk igazsága vált ilyen módon el nem rejtetté. Hermeneutikusan vagy sem, az akkor egyáltalán nem számított. Igaz már most sem.

Az igazság mellett a másik attribútum, ami eszembe jutott a közös éves együttműködésből: az a szeretet. Az a szeretet, amely ebből az emberből, ebből a csillagbojtárból sugárzik. A sokat megélt, sokat látott ember nyugalma, bölcsessége és udvariassága, amely ennek az eszetlen és erkölcstelen világnak az ezer fájdalmát, szenvedését, irrationalitását szeretetben éli meg, azzá oldja fel. Valahogy ez is benne volt Aba Sámuel szobrában. Az az éltető, alázatos, türelmes szeretet, amely Kő Pálból a művein keresztül is sugárzik.

Az igazság és a szeretet Kő Pál vezérlő csillagai, fundamentumai, daimónjai.

Ezek fénylenek át a Mester művein és egész életén keresztül. Abban biztos vagyok, hogy ezeknek az attribútumoknak is köszönhető, hogy Lujos mestert most a Nemzet művészeként tisztelhetem és szerethetem.

Azóta sok minden történt. Egerben felavattunk egy Maczky Valér szobrot, sokszor találkoztunk a tanítványaiddal történő közös kiállításokon is. Hevesen állandó kiállításod van. Remélem, hamarosan a megyeszékhely otthont adhat majd egy életmű kiállításodnak is. De ezek már más történetek. Én most rólad, Aba Sámuelről és egy szoborról szerettem volna beszélni.

Kedves Mester!

Ezúton is gratulálok neked. Élj még sokáig egészségben és szeretetben, Csillával, a gyerekekkel, a tanítványaiddal és a barátaiddal. Jó dolog, hogy itt vagy itthon. A közelünkben. Alkoss még sokáig, és a művészeteden keresztül, ajándékozz meg minket létünk olykor elviselhetetlen és fájdalmas igazságával.

És...! És a művészi szabadság jegyében, ha megkérhetlek, időnként tartsd be a határidőket. Nekünk, földi halandóknak. Már csak kíváncsiságból is...

Az Isten áldjon és óvjon minden percedben! Köszönöm a figyelmet!

(Elhangzott 2014. november 22-én a Hevesi Kulturális Központban, a Kő Pál szobrászművészt, mint a Nemzet művészetét köszöntő ünnepi programban.)

Albert-Lőrincz Márton

(a Dobó téren)

Egerben a jó csend megáll
 (megállhat) a Dobó téren
 kopogna is ha teste volna
 mint az embernek s karja
 karján kézfej és rajta ujjak
 ha volna ajtó fából erezett
 eredeti megtervezett
 istentől
 bizvást
 (legalábbis)
 mint az ember is
 (legalábbis)
 és belépne be is lépik
 nincs zárja kulcsa fémbetéte
 csatazaja csörömpölése
 az ottmarad a vár falán
 s lelóg egy kapaszkodó indán
 mert idelelni a tér nyergében
 (hol régen szobor állt kevélyen)
 annyi jó ember gyűl oda
 beillik egy égszerdobozba

(a sok munka)

a sok munka
 (éveink szépsége)
 belefut a várandós időbe
 az elfolyó órán másra vár a perc
 magával cipel
 s beleásít a világ torkába

(jómodor)

a jómodor
 hadd járjon legelől
 mint a színházi szünet
 a produkció előtt
 mikor a közönség a gongütésre várva
 nem gondol a vézna kritikákra
 csak arra vár hogy már tapsolhasson
 (hisz kint hagyta ruháit a fogason)

(öröm úr)

a lány
 haján egy fűszál maradt
 a fűben rozsdás
 vattabóbita
 szemében szemem ült
 vízszintesen
 a tűztől
 amott egy lovas
 a fűben tompa patataj
 szívdobogás
 öröm úr
 tavasz
 tavasz

(nem Krisztus csak a (földfoglaló karaván) szenvedése)

*„szeretném úgy szeretni a világot
ahogyan fáj és ahogy nem szabad”
(Gál Éva Emese)*

sokszor az ember törpe gnóm
arcán mosoly
nincs eladó ránc ajka körül
se homlokán
irigye is akad talán

sokszor nem is gondol vele
hogymiért néz az égre fel
nem is keres nem is talál
újtát állja ezer talány
a nevelés (kétely társa)
bütykös éránk agy mosása
csikóévek lángvetése
s a sok léha barátféle
s mind a bölcsőtől elfele
belemélysánt az évekbe

ő se anyja se vette észre
hegycúcsról se látni égbe

az ember olykor néha resten
elnyújtózkodik a kereszten
nem Krisztus csak a szenvedése
fájni való és szeretésre

karaván kel át a Holdon
száz vagy ezer éve folyton
fojtón mitha exod volna
elsziszegett templom-szóra
templom szolgálja biztatóra
nem neszesen szarvasbika
ahogy csörtet a ciherben
eszesen amint a róka
lopakodik istállóba
sötétedéskor mint a hold
maga a hold égudvarban
igen úgy hogy célba érjen

arra gondolni miért ne
a migráció is megállhat
isten sem teremtett csak hat
napig a hetedik ünnep
számbavenni megpihenni
csak egy darabka földet adj
csak egy biztos pontocskát adj
hegyoldalon (a völgybe lejt)
útak mentén (karavánok
egyre-másra jönnek mennek
összeérnek eszmét érmét
kicserélnék kifényeznek
elmesélik vágyaikat)
vizek partján
adj egy pontot
kimozdítom a világot
benépesítem a holdat
s az enyém lesz
ma van a holnap

Bertha Zoltán

Oláh Andrásról – új könyve kapcsán

A költő, próza- és drámaíró, irodalomkritikus, esszéista, szerkesztő Oláh András eddigi életműve olyan példa, amelyet a nagybetűs Vidék-Magyarország (többek között Németh László-i) eszményétől ihletett szépíró és kultúraszervező kortárs nagyságaink, vezéregyéniségeink – csak néhányukat említve: Ratkó Józseftől Serfőző Simonig és Lezsák Sándortól Körmendi Lajosig áthagyományozott – összes legnemesebb törekvése és tanítása ösztönözhetett újabb magaslatokra emelkedni. A Mátészalkán élő irodalmár, a *Partium* folyóirat főszerkesztője olyan lírikus alkotóművész, akinek tehát minden megszólalása a felelős magyar értelmiségi sorsvállalás és a közösségi sorshordozói attitűd legtávlatosabb örökségére épül, miközben kötetei sokaságán át a műfaji, stiláris és hangnemi változatosság rengetegét járja be, hogy a személyiség legbelső köreiből származó hiteles üzeneteket is artisztikus erővel tudja számunkra kifejezni és közvetíteni.

Költői világa az érzékletes élmény-, vallomás- vagy tudatlíra, az elmélyült gondolati és hangulati költészet sajátos ötvözetét alakítja ki, s igen széles hangskáláján az önreflexív, meditatív szólamok gazdagon telítődnek a megélt szubjektív tapasztalatok és az atmoszferikusan átszűrt külső impressziók bölcséleti sejtelmességével és erőteljességével. A filozofikus vagy metafizikus hatásformák sűrű szövetébe így mindig sokértelműen keverednek bele a látomásokká szublimált látványi elemek vagy akár a nyersen empirikus élettények, következésképpen az átható elégikus tónusok mérsékelten klasszicizáló jellege – a szemérmes visszafogottság melankóliája – izgalmasan vegyül össze a szabadverses kitérővel, öntanúsítás és önfelmutatás szenvedélyesebb versnyelvi gesztusaival is. Elementaritás és elvonatkoztatás; helyzetjelölő konkretizálás és jelképes absztrahálás; bensőségesen önelemző személyesség és egyetemes létezésfaggató jelentéskitágítás: mindez rendre gondolat és sugallat közötti átmenetek, áttételek, átvetések számtalan összetett esztétikai lehetőségét és megvalósítását teszi nyilvánvalóvá. A sokféle regiszteren megszólaló költő éppen ezeknek a látszólag egymásnak ellentmondó tendenciáknak a kikísérletezett egyeztetésével és bizonyos mívés harmóniára törekvő egybefogásával vált igazán szuverén hangú alanyi lírikussá, akinek a verseiben éppen az ezt a különös tömörítést elérő beszédmód és intonáció – benne a megragadó sorsos közösségi és világérzékenységet demonstráló kifejezésmóddal – vált felismerhetően sajátjává és elidegeníthetlenné. A műgond és az elemi érzelmeket mozgósító sorsbeszéd nem kizárja, hanem erősíti egymást. A formai csiszoltság művésziségének és a közölnivaló érdes igazmondásba zárt feszültségének érdekes kettőssége pedig csak fokozza a versek formanyelvi komplexitását és magával sodró mélyértelműségét.

Első köteteiben a természetképi metaforikusság dominanciája figyelhető meg, vagyis az a szemléletmód, amely rendre összekapcsolja és összehangolja a lelki élet mozzanatait a vizuálisan megragadható természeti, táji jelenségek sugallataival, s a szuggesztív természetmegjelenítő szenzibilitás mindig a belső és a külső világ szerves összefüggéseit nyomatékosítja. *Elfelejtett színek requiemje* (FAOSZ, Eger, 1991), *Üzenet Orpheusznak* (FAOSZ, Eger, 1992), *Álarc a csönd* (Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1997), *Por és hamu* (Grafit Nyomda és Kiadó, Nyíregyháza, 1998) című első könyvei ahhoz a kibontakozáshoz segítették, amely a *Szilánkok* (Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2000) című verseskötetben már egyszersmind nagyarányú kompozicionális szemléletrenddé is tágul. „A szerelem szavai az egymásrautaltság kifejezői (*Foglyod vagyok*). A személyiség számvetése nem más, mint mindnyájunk viszonya a léthez (*Számvetés*). A szakralitás hétköznapi aktualitása nem más, mint a lét keresztyéni értelmének egybevetése létezésünkkel (*Az utolsó szó jogán*). S a kötet utolsó ciklusában (*Lélekharang*) társadalmi és lelki űrként fenyeget a történelmi múltunk iránti közöny, amelybe egyre eszköztelenebbül sodródnak ember és honfitársaink...” – összegzi ezeket a széles létszemléleti dimenziókat a költőtárs és kiadó Turcsány Péter a könyv borítóján. S valóban, a négy ciklus távolról mintha úgy rímelve a négy hatalmas létezősszféra bejáró Ady-költészetre, hogy közben ez a szerkezeti beosztás semmi közvetlen utánérzést nem jelent, nem hordoz magán. Mert olyan költői univerzumot épít fel Oláh András, amely tényleg a teljességet kísérti, a nagy költő-elődtől függetlenül is. Hiszen mi más lehetne egyetemesebben mindenségigényű létezőszékelés, mint az élet legfelkavaróbb élményforrásának, érzéki-spirituális lényegének, a szerelemnek a megtapasztalása, azután a személyiséghatárok születés és halál kijelölte létfilozófiai sorsszerűségének átélése, majd a földi létben megnyilvánuló közösségi, nemzeti kötöttségek és szabadságok átérése, s végül az evilágiságon túlmutatató transzcendens távlatok ígézetének érzelmi és bölcséleti rezonanciája. Ady csakugyan átfogta az összes lehetséges létezősszint egzisztenciális és érzékfölötti tartományait, a „minden-titkok” mítosziságát és metafizikáját, s így árnyalta azt az emberlét összes alapvető östényének és östörvényének – az ellentétek és ellentmondások özönének autentikus manifesztációjával telített – káprázatosan sokrétű és egyben holisztikus kifejezésével. Metaforikusan és metonimikusan sűrített, tömörített, gazdagon stilizált versbeszédével Oláh András is így keresi-kutatja létezésünk végső kereteit, s így talál rá eredeti hanghordozásában a személyes, személyfölötti és ontológiai perspektívák összetettségére. A rövid, metszetszerű, gnómikusan cizellált kép- és mondatsorok a (rímes-ritmikus, szimbolikus) stilizáció megkapó (gyakran például szonetté kerekedő) koncentráltságát jelzik, s ezáltal a találó szóképek és talányos utalások erőteljességét fokozzák. A nagy témakörök „szilánkjai” ezek pontosan (és inkább elégikus, borongós, tűnődő hangfekvésben, így még kevésbé közvetlenül emlékeztetve a drámai-tragikus, prófétikus Adyra), de a

legmélyebb sorsmeghatározottságokat összefonó darabjai azoknak. A párkapcsolat – az én és a másik viszonyának – szenzuális ambivalenciái például így gomolyognak a szinte tömönatos leírásokban: „szememben / barnán ragyog az ősz / fűrtjeid közt avar ropog (...) foglyod vagyok / te édes húsevő virág” (*Foglyod vagyok*); „egy-más szemében / vergődünk félvakon / – neked ismerős / magamnak idegen vagyok” (*Megtisztulva*). A létértelem-keresés partjain vagy peremén szintén minden bizonytalan: „gyalogolunk a semmi szélén / vagyunk mindig félúton / lépésenként születünk / lépésenként meg is halunk” (*Nem lehet*). A gyötrelmes istenélmény ugyancsak mindegyre emésztő bizonyossághiánnyal szembesít – a teremtő és fennvaló abszolútum nemcsak fájdalmasan elérhetetlen, de gyakran már nem is szolidáris az emberi szenvedéssel. Holott az isteni segítségvárás szüksége múlhatatlan, s a kiüresedésben a kérés is, hogy „mégis / szavak nélkül / is maradj velünk / hisz vakok vagyunk / mindannyian: tükrünk / kettétört s már nem látunk / magunkban téged” (*Ima*). S a megszívlelendő történelmi lecke: az istentelen és embertelen közösségi magyar passió komolyan vétele – háborús pusztulások, többszörös Trianonok, megalázó diktatúrák, levert („lelegett”) forradalmak eleven emlékével birkózva folytonosan. S a magunk önkritikus revíziója is elengedhetetlen feladat, amíg „magyar a magyarnak / a szemét kivájja / elhullott elveszett / sehol sincs hazája (...) nincs már Magyarország / nincsenek magyarok / önrontó tengeren / elnyelték a habok” (*Magyar a magyarnak*). De a szörnyű sorsverés is elkerülhetetlen: „redőnyök pikkelye mögött / elhagyott temetők gyásza: / Trianon-csönd nőtte be / mezítlábas reményeinket” (*Hosszú csönd*). Klasszikusaink (Petőfi, Ady, Nagy László) szövegekői reminiscenciáival szól a kesergő, a siratóénekek: „dudva muhar és dúlt hitek / te átokverte kis sziget / káromlásból katedrális / Pusztaszertől Segesvárig” (*Ezredvégi ugar*). Mindemellert *Kölcsey* így reménykedik: „kompországunk kőpamlagán // véres csík a Tisza s a Túr / – s bánatnak vele bár ebül / szent hona – hiszi – fényre derül”. Az Utassy József híres korszakos versét (*Zúg Március*) sorsbeszédesen parafrázáló költemény pedig folytatja a negatív, veszteségteli, örökös leromlást konstatáló leltárt: „Trianon lidérces szikéje” felboncolta a hazát, a jognak asztala sincs már, vért köhögve kell fuldokolni, bőség sincs, sőt a kosarat is ellopták rég, és: „sírodat Petőfi hiába rázom / sírod sincs s eszméd is elvetélt álom” (*Sírodat rázom*).

Mindezek az alaptémák és alapmotívumok gördülnek, vonulnak, terebélyesednek azután tovább a későbbi kötetekben. Egy a modern népi realizmus történetelvű hagyományát termékenyen asszimiláló, hasznosító novelláskötet (*Csapda*, Bolaned Bt., Mátészalka, 2001) után újra a verseskönyvek sorakoznak: *Egy filmszalag vége* (Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2002), *Fagyöngy és jégcsapok* (Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2005), *Gyalogáldozat* (Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2007). A stilizáló önmegfigyelés és a konfesszionális introspekció kedélyhullámzását a lírai szerepjátékok is bőségesen színeznék, az antik (homéroszi), ősmitológiai, ősmé-

sei, keresztény, biblikus allúziók és átképzések, irodalmi intertextusok, klasszikus és kortárs költők invokációjának, megszólításának, megidézésének sokasága bővíti a lírai én horizontját, s a dalszerűen kántáló keserű-énekek is immár többféle időbeliség kontextusában aktualizálódnak: a kurucnóták tradíciójától a jelenkort sirató lírai summázatokig terjed a hasonló korhangulatokat összefoglaló műfaji virtuozitás és sokoldalúság: „koszorúslány-Magyarország / véres-könnyes a te orcád / rongyos élet szajha élet / apánk vére semmivé lett (...) asztalodra kurta férget / trianoni térképész tett / kaptál jogot – hajítófát – / vérbíráktól akasztófát // ajándékként vörös hordát / – gerincedet ők taposták – / csillagból lett vörös lámpa / kofáidból céda-mátka” (*Sírató*). Egyéni és kollektív remény lehet mégis: „az élet: halál / a kereszt föltámadás / a rút semmiből” (*Két haiku*). A filmszalag tehát: külső és belső látás kivetülése; a lehunytt pillák mögöttese és az éber tekintet historikus intellektualitása. Befelé táguló dezilluzionált érzékenység („kapaszodom beléd / mint kajla szögesdrót a semmibe / s ha nyílik a tegnap: már nem / fáj annyira a csönd szorítása” – *érintések*); kifelé (vagy ugyancsak a kollektív tudattalanból a felszínre emelve) a sorsmegnevező szenvedély igazságbeszéde („nem kapott vízumot hozzánk az Isten / szívünket bezárva sírunk a *nincsen* // elvermelt szavaink halódó hangja / templomok beteg kihagyó harangja // fekete álmokat cipel utánunk / megöli megfojtja maradék vágyunk // ajtónkon esténként a sátán kopog / Káinok vagyunk mind: testvérgyilkosok // magunkat faltuk föl – önvérünket ittuk / Kárpátok láncát más pásztorra bíztuk // hazátlan árvából bitangok lettünk / – az ég is beborult végleg felettünk” – *magyar sors*). Az ilyen antológiákba illő megrendítő sorsversek hangnemi differenciáltságára jellemző olykor a gunyorosabb-ironikusabb vagy aforisztikusabb-epigrammatikusabb hangütés is („ha nincs hazád / házad otthonod / nincs honnan emigrálni sem” – *apáink*). Hatalmas önmarcangoló fájdalom szakad fel 2004. december 5. fekete adventjének, katasztrófikus magyar testvértagadásának megtapasztaltán („azóta örökös félálomban élünk / az égi áramszünet / beteg szívünkre szakad / hideg holdfény terem itt és gyűlölet / légy hát álnok vagy légy ostoba / s ne tudd többé mi a haza / mert itt nem kellesz senkinek / s nemhogy élned: halnod sem lehet / maradj hát számkivetve / hűvös fenyvesek között / ahol félrebeszélnek még most is / a seblázás álmú Ábelek” – *üzenet Székelyföldre*). A nemzeti sorsféltes jegyében született lírai helyzetjelentések a magyar múltat elrabló „hiénák szabadságáról” beszélnek, hogy „házunkat részeg hódok bontják / vagyunk céltáblák vagy nyulak / alólunk elfogyott az ország / s Isten nekünk fityiszt mutat” (*magyar kereszt*), hogy amit az elszakított területeken látunk, az „omladozó falak közül kilúgozott / történelem hiánya” (*valami hiányzik*) és „kifosztott múlt és elcsalt falunevek / – a relativitás győzelme ez hogy jól megértse / akinek még magyar a szívverése: / az el sem vetett mag üres portát terem / s hátán holt nemzedék tapos” (*szemlesütve*), hogy „trianoni vak virradat / istened is csak üzött vad // senkiország senkiföldje / mivé lettél Duna-völgye? // megtaposott tested

pőre / Európánk l á b t ö r l ő j e” (*Európa lábtörlője*), s hogy „pusztító nyarak jönnek / csalunk és csalatunk // hogy lehessünk durván / ácsolt keresztfák // s hogy vérünktől legyen nyirkos / a homok a Golgotán” (*vérünktől*). Az istenszóna különösségeit alaposan elemző Néráth Mónika (a *Gyalogáldozat*-kötet utószavában) vizsgálta az ide vonatkozó motívumokat, s leszögezte, hogy döntően markáns negatív – a gondviselő divinitás fenséges attribútumaitól megfosztott – istenkép körvonalazódik itt: aki a világot megváltani nem engedi, egyenesen magatehetetlen, talán már a teremtett művének sem örül, szemét lehunyja, magányosan csak hallgat („a nyelvébe harapva”), rejtőzik, elzárkózik („olcsó pótcselekvés az élet / s innen néha már Istent sem hallani”; s hiába is hívjuk, csupán „az üzenetrögzítő felel”), nem segít enyhíteni az emberi bűnt és a szenvedést, maga is koldulni vagy gyónni megy, sőt az önelvesztéstől sem retten vissza. (*Isten is gyónni szeretne valakinek* – hangzik a kiváló erdélyi, kolozsvári abszurd író, Sigmond István 2012-es novelláskötetének címe is.) A sokrétű összkép azonban a bármily reménytelen reményt is tartalmazza; „de mikor végre közel hajolna / hozzánk Isten / mi visszasettenkedünk / az örökkévalóból a mába...” (*halottak napján*); és bár „a lélek már üres / és Isten ma sem tart fogadóórát nekünk”, azért „csak Istentől nem lehet kigyógyítani” (*sikertelen ajánlat*). Egyén és közösség egyaránt feloldozásra szorul tehát, s noha a költő „nem szépít, nem leplez, nem keres melegségeket sem maga számára, sem vágyott-űzött Istenének”, panasza egyben felismerés is – ahogyan Jókai Anna fogalmazza róla. Azé az emberé, aki „segíts Uram” sóhajjal és kételkedve ugyan, de felmutatja az eshetőségét, hogy megszelídülhetünk a csöndes imától, még ha az Úr asztalánál „némelyek cinkelt lapokkal játszanak” is, s már talán nem elégségesek a tőle örökölt szavak sem (*Giovanni di Bernardone megterése*).

Az *Érintetlenül* (Hungarovox Kiadó, Budapest, 2008), *Anyagfáradtság* (Hungarovox Kiadó, Budapest, 2010), *Idegen test* (Hungarovox Kiadó, Budapest, 2013) című legújabb versgyűjtemények abban hoznak újat, hogy a nagy témakörök kifelé tágasan bővülnek, befelé árnyalatosan rétegződnek. A hangvétel a stilizáló versnyelv felől egyre inkább a szabadverses, depoetizáló, némelykor szinte prózaversszerű líraisággal moduláló, illetve kopárabban, tárgyiasabban, részletezőbben konkretizáló leírások irányába tolódik át. Hosszabbodnak és dallamukat mérsékelik a hömpölygő sorok, hozzáigazodva kisszerűséget vagy banalitást ábrázoló jelentéstartalmukhoz, de szilárd szerkezeti vázukat megtartják ezek a kompozíciók is. Érzékletes, intim, bensőségesen (vagy akár ezek ellenpontjaként: riasztóan) áradó életképek, hangulatrajzok, valóságdeskripciók töltik ki a vers tereit, családi, falusi (vagy éppen városi), szerelmi hétköznapi kesernyés ábrándtalansággal tolnak elénk, s ezek a zsánereken köznapias pillanatok egyszerre árasztanak valami különös meghittséget és fanyar rezignációt. Rezignált iróniával üzennek „az emberi nem kozmikus árvaságáról” – állapította meg Fecske Csaba (*Magyar Napló*, 2009/4.). Puritán, profán, szinte

minimalista jellegűvé csupaszkodik az „inas, szikár stíl”, miközben azért az „egyszerűsége törekszik: belül csupa gyöngédség, csupa keserűség, csupa ború, fájdalom, csupa szerelem, csupa érzés” – írta róla Kelemen Lajos (*Hitel* 2009/7.). Jellegzetes helyszínek: „temető, elhagyott utca, piszkos kapualj, aluljáró, járdasziget, füstös lebuja”; „világuk, atmoszférájuk ekvivalens a mai magyar valósággal, annak légkörével” – amint arra a kitűnő nyíregyházi költőtárs, Antal Attila rávilágított (*Agria* 2008/3.). És gyakorta „összeszikkasztva a mocskot az ideális, már-már szűzies tisztasággal” – mondja egy másik (erdélyi származású) költő-barát, Bágyoni Szabó István (*PoLisZ*, 2009. nyár, 125.). A finom érzékszervi benyomások sugárzása, vibrálása („ahogy a vágy fölissza testemet / – szeizmográfom vagy / te örült bestia” – *érintetlenül*) egyfajta nem is csak realista, hanem úgyszólván hiperrealista lírai megszólalásmódot dolgoz ki, és tesz lebilincselően érvényessé. A szerelem, a múlt emlékképei, a jelen végzetes társadalmi roncsolódásai egy különlegesen hiteles lelki-szubjektív freskóját festik föl a mai ember jellemző életállapotainak, filozofikusan szólva létmódjának örömmel és bánatokkal töltekező jelenségtanát, fenomenológiáját precizírozva ki: „rátenyereltél álmaidra / közénk ült az átkos bizonytalanság / földre tepert a megszokás / s rozsdás fű nőtte be a hangodat” (*földcsuszamlás*); „a színek összeköltöztek bennünk / kifésüllek hát magamból / szinte látom ahogy a telefonzsínórt babrálod / és számításokat végzel a vonal túl végén / végül ugyanarra az eredményre jutsz te is: / a gravitáció erősebb / mint a mi bágyadt szerelmünk...” (*árnyékkod vagyok*). Vagyis még színek, hangok tarkítják a mindennapi sürgést-forgást, de az enyészet, a mulandóság már mindenben benne munkál. És nem csak az egyéni érzelmek, de a közösségi életterek is visszafordíthatatlan sorvadásnak vannak kitéve; „avarropogás izzítja az emlékeket: / ember nem járta földúton kullog az ősz / az élet megtelik homokkal sárral / gazverte kertek mosolytalan kapuk / a sarkon a régi kocsmá: ajtaja-ablaka / durva deszkákkal szögezve / kopott cégtábláról üzen a múlt / – vajon meddig fáj a test / s a homokba taposott álom / ha beteg nyírfalombok / közt hallgat az est” (*elhagyott falu*); „csak a vékony sávban kikopott fű / emlékeztet még az útra / a sövénykerítés mögött tetszhalott kert / s ahol a tanya állt most romok: / ami használható volt széthordták rég / a tetőcserepet gerendát léceket / csüggedten lógatja törött szárnyát az ablak / a kemence is horpadt háttal / támaszkodik a megroggyant falnak / s ott hever kitarva meztelenül / mint küret után egy véres női test” (*pusztulóban*). Egészen katartikus hatásúak ezek a versek, mint az is, amelyik sajnó sóhajtással és fohással Kölcseyt idézi: „szánjad ó sors szenvedő hazámat / a dicső nép többé nincs jelen / méreg ég és ömlik mély sebére / a büszke márványon kihál a csudált név / fű lepi a sírt és szívborzasztó kétes messzeség” (*jövendölés túlpartról*).

A költő Oláh András legszebb, legkarakteresebb műveiből válogatott az az impozáns jubileumi gyűjtemény, amely *Közjáték vagyunk – 50 év, 50 vers* (Hungarovox Kiadó, Budapest, 2009) címmel látott napvilágot, s amely az ötvenéves művészt ezzel

a hangoskönyvvel (Pathó István színművész és a verseket megzenésítő Hangraforgó együttes előadásában elhangzó alkotásokkal – és CD-melléklettel) köszöntötte. Csak ebből az egy kötetből is megbizonyosodhatunk e líra sajátos értékei felől, amelynek alapvonásairól sokan értekeztek az elmúlt évtizedekben. Sz. Tóth Gyula szerint Oláh András „költői nyelvezete feszesen lágy, tömören gazdag”; „poétikai beszédmódja ötvözi a hagyományos, a modern és a posztmodern elemeket”; „verselése verstani és nyelvtani meglepetésekkel hökkent meg és/vagy ragad el. Mint Apollinaire, ő is alkalmazza a pátosz és az egyszerűség összeolvasztását. Keveri a hétköznapit és a szokatlant, a valószerűtlent a megszokottal”; „Oláh András széles műveltségű ember, aki tudásának szintézisét teremti meg verseiben, esztétikát, gondolatokat nyújt át, érzelemmel. A háttérben történelem, szociológia, lételmélet, vallás, nevelés, ezen építkezve: interdiszciplináris költő” (*Agria* 2013/2.). „Látéleti pontossággal mutat a jelen problémáira, a jövő kilátástalanságára, a múltba révedés-ragadás állapotára, ahol az egyén többnyire esendő és magányos. A fennálló helyzetben az áldozatvállalás az egyetlen lehetőség” (Handó Péter, *Palócföld* 2008/1.). Az ezt a költészetet nyomon kísérők egybehangzón állítják a telitalálatos, sorsos igazmondás mellett a metaforikus gondolkodás és beszéd dinamikus jelenvalóságát, s hogy olyan életmű teljeseedik ezáltal, mely a tematikus, gondolati, eszmei, erkölcsi, poétikai veretességet igazán jelentős organikus egésszé képes kiérlelni, kiformálni. S együtt érvényesíteni különböző hangzásvilágokat is; „a felindult, már-már eksztatikus beszédmód találkozik nála a nagy lobogások kontrasztját adó dekadenciával. Hány és hány versben tör ki belőle valamiféle szociográfiai élményből eredeztethető világbanat! Ilyenkor epikolirai gesztusait és színvágját szófukar költészetre váltja, s külvilágra szegezett látása (egy-egy versvégi kádencia erejéig) befelé fordul” – összegzi remek lényeglátással mindezt Kelemen Lajos (*Magyar Napló* 2010/5.).

*

A drámaíró Oláh András több díjnyertes színdarabjával is feltűnt. Szent Imre herceg haláláról (*Királyok vére*), a szabadságharc leverése után bujdosó Vörösmartyról (*Átokverte*), Teleki Lászlóról (*Isten óvja lelkét*) szóló művei egy rangos kötetben együtt is megjelentek (*Átokverte – Három történelmi dráma*, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2006). A legégetőbb személyes és nemzeti sorskérdéseket feszegető historikus drámaformával a modern magyar drámairodalom egyik legjellegzetesebb áramlatához kapcsolódik. A Szent István korához kötődő színmű csak a legújabbakat számbavéve Ratkó József és Serfőző Simon hasonló témájú tragédiáival vehető össze, a Vörösmarty-dráma Lászlóffy Csaba ugyanezt a kínszenvedést színpadra vivő *Nappali virrasztásával*, Teleki László idézése pedig máris Illyésre asszociálhat. A huszadik századi magyar drámaírás Móricz Zsigmond, Németh László, Illyés Gyula, Kodolányi János, Tamási Áron, majd Sarkadi Imre, Örkény István, Sütő András, Székely János, Páskándi Géza, Kocsis István és a többiek képviselte magaslataihoz

mindig szervesen kapcsolódott hozzá a társadalmi-történelmi magyar önismeretet gazdagító, a sajátos nemzeti sorsproblémákat átláttatni igyekvő szándék. A két háború közötti nemzeti szellemű színjátszás gondolkörét – hogy a színház autentikus nemzeti önismeretet, öntudatot, önérzetet, azzal együtt általános emberi-erkölcsi megújulást-emelkedést szolgáló üzenetet közvetítve elsősorban a magyarság lelki összeforradásában, történelmi-népi hagyományainak hűséges továbbépítésében töltsön be (a művészet „templomaként”) szinte szakrális szerepet. S a legújabb áramlatok is részint a súlyos nemzeti létkérdéseket, a leszorított kisméretű vagy kisebbségi létezés problematikáját modellálják és metaforizálják – ezzel pedig egyszersmind a történelem- és erkölcsfilozófiai, társadalom- és személyiséglélektani szempontból és jelképes-példázatos dramaturgiával megjelenítő, hagyományosabb gondolati (historizáló, moralizáló, pszichologizáló) dráma – a parabolikus eszmedráma – kontextusát bővítik, részint viszont az egészen modern, abszurd és groteszk (a nyugat- és a kelet-európai új modernizmus tendenciáihoz egyidejűleg kötődő) drámai és színházi törekvések sikeres kiterjesztését viszik véghez. A felfrissített történelmi realizmus drámamodelljének terén nyújt maradandó élményt Oláh András minden színpadi műve is. S hogy versei egy csoportjának gondolati ívével is mennyire összevág az ilyenfajta mondanivaló, arra csak egyetlen példa: „a holtak bár / föl nem támadnak / a fájdalom sem enyhül / de talán lesz önbecsülésünk / s átlépjük a félelem / demarkációs vonalát / ha a történelem / fölfüggeszti végre / a gyilkosok mentelmi jogát” (*kései perirat*) – olvassuk egyik költeményében, s a Szent Imre-drámában pedig a fiát elvesztő Gizella királyné hasonlóképpen gyászol és tipródik: „Imre a fiam! Bárhogyan élt is, bármilyen sorsot szánt is neki az Úr... Elfogadom én a halált. Az ő halálát is. De azt nem, hogy akik a haláláért felelősek, büntetlenek maradjanak. Ha ez volt is az Úr szándéka, ha így kellett is történnie, azt azért nem akarhatja a Mindenható, hogy akiknek kezébe gyilkos fegyvert adott, most – mintha mi sem történt volna – átvegyék Imre örökét (...) én a tragédia okát és a bűnöst is kutatom. És megnyugvásom csak akkor lesz, ha elnyeri a méltó büntetést... (...) Ha Istennek volt valami célja Imre halálával, az csak az lehetett, hogy fölmutassa előttünk a Gonoszt, a hatalomra törő ármánykodót. S nekünk az a dolgunk, hogy megbüntessük őt...”

Az eltökélt haza- és szabadságszeretet, a hűség, a hit, a rendíthetetlen lelkiismeret meg a makulátlan törvényesség tisztességes képviselője vezérli gróf Batthyány Lajost, az 1848-as magyar forradalom mártírsorsra kárhoztatott törvényes miniszterelnökét is. Őt eleveníti meg *A szökevény* című színdarab – s egy későbbi, másik áldozattá váló miniszterelnököt, gróf Tisza Istvánt *Az utolsó játszma*. E két művet foglalja magában a szerző legújabb (a két dráma címét feltüntető) könyve (Hungarovox Kiadó, Budapest, 2014), amelynek budapesti bemutatóján (a Magyar Írószövetségben) Gali László színházrendező szólt elismerő szavakkal e teljesítményről. S valóban, mindkét darab a helytállás, a kitartó moralitást demonstráló tragikus színmű, amely a hero-

ikus magatartás belső ösztönzéseit is feltárja, s kevés szereplővel is élénken tudja a bennük lejátszódó tépelődések logikai-gondolati fordulatait úgy prezentálni, hogy azok a külső szemlélő számára is vérbő, dúsan eseményes, váratlanságokkal bőségesen töltekező drámai hatást legyenek képesek gyakorolni. A pergő dialógusok és monológok szövevényéből pedig a legfőbb tanítás összegződik: a hazáért mindent, a haza minden előtt, s a tántoríthatatlan önfeláldozás így katartikusan igazolja, bizonyítja a történelmi igazságszolgáltatásnak az egyéni életet is felülmúló értékévé és jelentőségét.

A Batthyány-dráma a vértanúsorsot vállaló hős utolsó napjaiban (1849 októberében) játszódik (nagyjából mint az a fiktív napló, amely ugyanórára szól Kelemen Erzsébet 2010-ben megjelent, *Tiszta szándék* című – kordokumentumokat és elképzelt vallomásokot vegyítő – szövegmontázsos művében), s a „bresciai hiénával”, Haynauval zajló vitáját exponálva élesíti ki a becsület és az aljasság kibékíthetetlen ellentétét. Az egyik legmegdöbbentőbb – és egyben leginkább groteszk – jelenet, amikor maga Haynau adjutánsa javasolja a kivégzési rendelet semmissé tételét, hivatkozva egyrészt arra, hogy a kegyelem a császári nagylelkűségről tanúskodhatna, jobban lecsendesítené a magyarokat, akikben a szabadságharc vérengző leverése és megbosszulása csak az engesztelhetetlen erkölcsi és érzelmi ellenállást erősítené („a túl szigorú ítélet nem megtöri, hanem keményíti a lelkeket!”). A Habsburg-ház javát is szolgálná tehát az engedékenység; azaz már maga a birodalmi főhatalom sem ragaszkodna a totális terrorhoz. De van abban is (persze csak a saját szemszögéből nézve) logika, amit Haynau ordítózik: hogy hosszú távú alattvalói engedelmességet csak az abszolút megfélemlítéssel lehet biztosítani. A dilemma természetesen történelmi kérdés, mindenestre bizarr képlet, ahogyan végül a túllihegő fenevad győzi le a józan észet. S még tragikomikusabb, ahogy pedig a kivégzésre kéjes örömmel készülő Haynau végül hoppón marad, és csalódni kényszerül: a nemeslelkű Batthyány önkézével oltja ki életét, így mintegy „elszőkik” az élvezkedve pusztító zsarnok akarata elől, még inkább megszegyenítve azt. Túljárta a gyilkos eszén, akit az embertelenség mámora többszörösen tett nevetségessé minden magyar, de a jobb érzésű osztrákok előtt is. S előtte még azzal is, ahogyan az alkotmányosság jogelméleti tisztaságát bizonyítva nőtt följe elveszejtőjének, s amikor hitet téve a rebellió, a szabadságharc törekvései mellett, teljes szívvel azonosulva velük, még a képébe is vághatta amannak: „Boldog vagyok, hogy hazámat szolgálhattam. S hogy megmutathattuk az ausztriai háznak, milyen a magyar virtus...” – A történelmi hitelesség az etikai távlatokkal feldúsítva így – ezekkel a furcsa fordulatokkal – teszi ezt a drámát nemcsak gondolatébresztővé, de mélyen megrázóvá is.

S ha ez a sorstükörszerű mű a történelmi relativizmussal szemben a végső morális imperatívuszokra és erkölcsi önértékekre figyelmeztet, akkor a zavaros 1918-as idők akkurátus, részletező, történettudományosan megalapozott kivetítése ugyan-

csak magasabb rendű szellemi igazságok emanációját is színre viszi a Tisza István megölésének előzményeit és bekövetkeztét dramatisáló *Az utolsó játszmában*. A méltányosságban bízó, nemzetéért aggódó, nyomasztó felelősségét és a kényszerű döntések következményeit mélyen átélve viselő (folytonosan nagypolitikai tényezők, sőt világpolitikai játszmák szorosra szőtt, fojtogató hálójában kiszolgáltatottan vergődő) országvezető gróf nem futamodik meg (mondván: „a sorsa elől senki nem fut-hat el”), életét nem tartja előbbre valónak, mint a végzet akaratát. Komplikált drámai tartalom, bonyolult történeti valóság, kibogozhatatlan lelkiismereti válság: mindez a maga differenciáltságában jelenik meg, hogy végül a felemelő sorsvállalás nagysága domborodjék ki. Vívódó, önemésztő hős viaskodik, tusakodik önmagával és a nemzetrontó helyzettel, a történelmi katasztrófával, külső-belső konfliktusok sodró hullámszélei között hanyódva, szinte bénultan. Tanulságos, izgalmas folyamat ez, s a drámaíró igazán méltó emléket, mementót állít a vitatott szerepű, de újabban egyre inkább elismert – köztéri szobrokon is megörökített – Tiszának. Aki mindvégig a nemzeti összefogásban bízott, átlátta ellenségei magyarellenes céljait, s hideglelős veszélytudatában így őrlődött: „Napok óta örült vízióim vannak. Látom magam előtt a jövőt. Hazánk széthullását. S nem tudom megakadályozni. Tehetetlen vagyok.”

Fátumbeteljesülés és keresztre feszülés: ez várt a magyarságra ekkor. A tisztánlátást azonban senki és semmi nem vehette el tőle – mint ahogyan ma sem. *A rendíthetetlen lovag* című 2011-es pomázi szoboravató költeményében Döbrentei Kornél így idézi Tiszát (mintha csak egyúttal Oláh András művének lírai-látomásos lényegét is összefoglalván és fölerősítvén): „Ki fajtájáért vívni kész, bolond? / Pusztá férfibátor-ság nem elég, / ha rád tör hergelt, dúvad csöcselék, / agyaruk közt feszül szűk hori-zont – / Földi csillagösvényen mártírok, / Szent Imrétől Nagy Imréig soruk: / méreg, pallos, pisztoly, hóhérurok / a végzetük s más, ötletes gyilok, / itt a kard ki kard mersze elválk, / s mit ér a hazáért mindhalálig! (...) Szent István örökét széthordják, / vérezzen ki, vesszen Magyarország, / barbáran zúduljon ránk a Balkán. // Tisza gróf mindezt előre látta, / elhullunk és mindenért hiába? / Őriző volt a strázsán, lelőtték, / végzett vele az ocsmány, orv attack, / bűnbak kellett, kapitális nagyvad / – ő igaz-ság s naprakészen antik, / fölesznek, mint disznók, a brigantik –, / hullása nyomán, hónapok alatt, / a Test, Trianon-csontvázzá apadt. // Tudta, halálnak halálával hal? / Vívott Európa nagyjaival / s beltörpe, sok önjelölt titánnal, / és mindig szemközt, sohase háttal, / mint valódi Herkules, muszájból / küzdött, szilajult teljes erőből, / hitte, oroszlánbögés nem tör föl / sakál torokból, torzult nyúlászából. (...) Ne tőrje-tek további szívcsérét, / ám az ősi szűt emeljétek fel, / s lelketektől megtelek étellel / szobrom s a Nagyisten legyen tanunk: / kiirthatatlanul megmaradunk.”

Oláh András sokágú, gyarapodó életműve pedig: ilyen szellemi-erkölcsi magaslatok felé nyújtózik immár.

*Lengyel János***Sorozatok**

Egyszer úgy is haza megyek
S elhagyom minden
Porral lepett keservemet.
Nem írok több verset,
Zsíros kenyeret csomagolok
A fehér papír lapokba.
Agyamba felvevőt szerelek
S lesem kóbor legyek
ablaküveg-szeanszát.
A flakonokat borral töltöm,
Ám új napokra eszmélve
Üresen állnak a sarokban.
A plafonon a múlt reped,
Emigrál a vakolat,
Öreg takarók bőre
Álmok verejtékét issza.
Anyám hangja délben ébreszt,
Üresen ásít a kályha,
Tüzet áhít az odú.
A tető újra beázik
Hiába állítom el az esőt
Az ásványvíz plakátokon.
A TV-ben Mexikót látok,
Az ablakon át nyomort,
A sorozatnak nem lesz vége!

Ember

Egykor porba nyúlt
egy égi kéz,
végtelen a mozdulat,
mégis ő az,
ha bűnbakot keresnek,
s minden jót felednek.
Könnye hullt
alá és elé.
Sárban hagyta
létkeltő nyomát,
az nyomban
talpra pattant,
s letépte
teremtő saruját.

Lángok

Sz. Juditnak

Vérzajos szívembe ömlött
Mosolyod lány hulláma,
Ajkaidon csüngnék,
Mint sudár fa pirosó almája,
S minden ami bennem jó,
Benned valóra válna.

Szolgálna érettünk,
Testünket melengetné
Szerelmünk lángja,
S ha szólna hívó szava Halálnak,
Kéz a kézben beállnánk
Isten angyalának.

kegyetlenül

kegyetlen anyákból
kegyetlen gyermekek
kegyetlen apáktól
kegyetlen szeretet

kegyetlen szívekben
kegyetlen becsület
kegyetlen hívektől
kegyetlen feszület

kegyetlen választás
kegyetlen hatalom
kegyetlen látomás
kegyetlen szavakon

kegyetlen születés
kegyetlen siralom
kegyetlen büntetés
kegyetlen magamon

Horváth Ödön

Valahol egy nagy teremben

Le nem ütött billentyűk szólalnak meg
a csöndben, mire egyesek lerogynak.
Nem bírják tovább. Mások álmélkodnak
társaik jól látható gyengeségén.

Trombita csendül. Felgyorsul. A végén
a nézők felállnak, s körbeforognak.
Akkor egy fülsiketítő üstdobnak
dörgése hangzik. A táncolók partnert

cserélnek s egyre vadabbul pörögnek,
most már csak úgy, zeneszerszámok nélkül.
Egyszerre hullámzó tömegek jönnek

befelé, de senki sem tudja, honnan;
az öttagú zenekar kiegészül
csellóval, bőgővel és két fagottal.

Halálunk oka

Szívünk mélyéből feltörő jajongás,
tehetetlen és eszelős sikoly
hagyja el ajkunk, árad szét a térben,
mint egy megjósolhatatlan csapás.

Úgy hat, mint aki áramtól ütötten,
nehéz nyelvvel, szokatlanul dadog,
majd lebénul, s mert minden kavarog
körülotte, némán tőrébe dől.

Pusztító, vad orkán süvölt elő,
s a nincs, most már, mint állandósuló nincs,
veszi át lelkünk felett az uralmat.

Valóságunk kis cafatokká foszlik,
könnyünk pedig vérünkkel elvegyülve,
megfojt, torkunkban visszafelé fordul.

Bozók Ferenc beszélgetése Karafiáth Orsolyával a budapesti Centrál Kávéházban

– *Kedves Orsolya, kezdjük az alfa pontnál, a gyermekkoránál. Hogyan emlékszik a gyermekkor irodalmi élményeire? Gyermek- és kisdíák korában volt személyes kapcsolata a szépirodalommal? Milyen könyvélményei voltak?*

– Szerencsére sokat olvasó, a könyvekkel jó viszonyban lévő családból származom. Komoly könyvtára volt nagyapámnak és apámnak is. Kislányként természetesen a korosztályomnak megfelelő könyveket olvastam szívesen. Különösen hamar ráéreztem Weöres Sándor „úgynevezett gyerekverseinek” ritmikájára, játékos futamaira, hangulataira. Tamkó Sirató Károly is nagy kedvencem volt. Lényegében a gyermekként kedvelt verseket ma is szeretem, becsben tartom. Előfizetői voltunk a *Dörmögő Dömötör* című gyereklapnak, a friss lapszámot mindig elolvastam. Végigolvastuk a húgommal, aztán szétvagdostuk ollóval, és saját újságot „szerkesztettünk”, átváriálva a szétollózott lapokat, képeket, szövegeket. A gyermeknek nem fontos annyira, hogy ki írja az adott szöveget. Nálam az irodalom befogadása és alkotása majdnem mindig szimultán volt. Mindegy, hogy ki írja a verset vagy prózát, így akár én is írhatom. Sokszor egy gyermek részletesen el tud mesélni egy általa olvasott regényt anélkül, hogy a szerző nevére emlékezne.

– *A Költők könyve című könyvben találtam Karafiáth Orsolyáról egy mini-életrajzt Harcos Bálint tollából. Egyebek közt azt is írja, hogy Karafiáth Orsolya izzig-vérig budapesti, leginkább budai költő.*

– A Kodály köröndön születtem, majd 7–12 éves koromig Halásztelken éltem. Huszonvalahány éves koromban lettem budai, akkor költöztem át Budára. Most fél éve megint Pestre költöztem, de amint alkalmam lesz, megyek vissza Budára.

– *Milyen a viszonya a lakókörnyezetéhez, Budapesthez? Hogyan él önben a hely, ahol él?*

– Szeretek Budapest gyógyfürdőit, szívesen járok a Szabó Ervin Könyvtárba, szeretek bizonyos kávéházakat, kerthelyiségeket. Szerettem feljárni a Normafához. A Margitszigetet is szeretem, de félek a kullancsoktól. Meg kell mondanom azonban, hogy nem szeretek Budapesten élni. Ennek közéleti okai vannak. Kevés helyre járok már, magamnak való lettem. Ha megtehetném, szívesebben élnék Berlinben vagy más német nagyvárosban. Szívesen lemennék Baliba vagy máshová. Csak már nem vagyok elég hippi ahhoz, hogy megtegyem. Olaszország déli része is vonzó számomra. Szeretek utazni, hosszabb időszakokra is. Tavaly Berlinben voltam, idén Padovában három hónapig, sőt, most tervezek három hónapot Padovában eltölteni.

– *Karafiáth Orsolya miniéletrajzában olvastam azt is, hogy egy fekete macskával él. Ez 2003-as adat.*

– Ugyanő van most is. Nyilván öreg, tizenéves macska már azóta. Rigónak hívják. Eleinte igen vad volt. Véletlenül került hozzám. Berlinben kiesett a negyedik emeletről. Utána sokáig nem tudott járni. Azóta szelíd, bújós, kedves cica.

– *A macskák egész életművében jelen vannak. A Café X verseiben is, és a Maffia klubban is ott van Cirmoska. A Házikedvenben is.*

– Ráadásul volt egy lemezem is, *Fekete macska* címmel. Rajongva szeretem az állatokat, különösen a macskákat. Macskámban rengeteg örömet és szépséget találok.

– *Köztudott, hogy Karafiáth Orsolya szerepjátékai között a „macskanő” is jelen volt.*

– A macskák szolid bajtársiassággal élnek mellettünk. Író embernek a macska jelenléte inspiráló és relaxáló egyszerre.

– *Baudelaire írja a Macskák című versében, hogy: „A lázas szeretők és a szigorú bölcsek ért éveik során egyaránt szeretik a macskákat, a ház puha díszzeit, melyek akárcsak ők, fázósak és otthon ülnek. A tudományok és a kék barátai, a homály rémeit keresik és a csöndet.”*

– Igen, talán szigorú bölcsek is vagyok, meg kéjenc is egyidejűleg. (Nevetünk.) A macskanő mellett mindig szerettem a váratlan, játékos ötleteket. Például barátunkat azzal tréfáltuk meg, hogy álruhában követtük.

– *Netán az állatok iránti együttérzés miatt lett vegetáriánus tizenkét éves korától? Vegetáriánus mindmáig?*

– Igen, eltalálta, valóban az állatok iránti szeretet miatt nem eszem húst, tehát vegetarizmusomnak nem egészségi vagy élettani oka van. Rájöttem, hogy képtelen vagyok megenni olyan valakit, aki nemrég még járt-kelt. Nem vagyok ugyanakkor szektás módon intoleráns vegetáriánus. Ha úgy adódik, vendégeimnek készítek is húskételeket, de magam nem fogyasztom. Nem vagyok egyetlen táplálkozási szokás apostola sem. Magánügynek tartom, hogy ki hogyan trükközik az élelmiszerekkel. Sőt, a hústilalom mellett öt éve már alkoholt sem iszom. Káros szenvedélyeim közül már csak a cigaretta és a kávé maradt.

– *Láttam egy videoklipet, amelyben Karafiáth Orsolya egészségtelen ételleket eszik.*

– Igen, ez a *Házikedvenc* című regényemhez készült. Czerovszky Heni énekel, én a kövér nő szerepét játszom. A megevett sütemények és egyebek egyébként alibi ételek voltak, szójából és egyebekből.

– *Karafiáth Orsolya sokoldalúságához tartozik, hogy volt egy punkegyüttese is, az Elektrik Bugi Kommandó. A zenéhez és énekhez szoros vonzalom fűzi...*

– Ez csak egy punk-fellángolás volt, ma már nem énekelek. Ezt a zenekart 2001-ben alapítottuk. Afféle hörgős punkos happening volt. Inkább viccnek szántuk, mint komoly produkciónak. Lóálarcban énekelünk felfestett lábszörrel, lovak-

ról és disznókról. Lócsókkal köszöntöttük egymást. Kábé hét dalunk volt csupán, ezeket variáltuk. Ha hosszabb műsort kellett adnunk, akkor ismételtünk. A Szigetre egyszer meghívtak minket, ott adtunk egy nagykoncertet. Sajnos, a legjobb hangú lány, a Judit annyira izgult, hogy berúgott koncertek előtt, és kettőnknek, akiknek kevésbé volt jó hangunk, kellett énekelnünk. Ezek a performanszok néhány évig tartottak, aztán meguntuk.

– *Azóta is vannak azonban egyéb, énekes-zenés fellépései...*

– Manapság inkább összeállok más énekesnőkkel. Volt Tóth Evelinnel közös munkám, mostanában pedig Takáts Eszterrel dolgozom együtt hosszabb ideje. A zene mindig fontos volt az életemben. Apám és nagyapám komolyzene-rajongó volt, magam is tanultam zenélni. Volt inspiráció, ebben nőttem föl. Mindig szerettem zeneközelben lenni. Akár úgy, hogy zeneszerzőkkel dolgozom, akár úgy, hogy dalszöveget adok zenészeknek. Tervezem, hogy ősszel Elvis Presley-dalokat énekelek. Nincs különösen jó énekhangom, de a hallásom elég jó, így „kihallom” azt is, ha hamisan énekelek.

– *Említette Elvis Presleyt. Köztudott, hogy vannak aktuális nagy kedvencei, akikre időnként intenzíven rá tud hangolódni. Karády Katalin vagy Koncz Zsuzsa, Tina Turner-korszaka is volt... Esetenként az ő alakjukat is magára ölti. Játék ez? Szerepjáték?*

– Igen. Tavaly csináltuk a Tina Turner-projektet, amikor engem maszkíroztak és fotóztak Tina Turnerként. Nem csupán jelmezes játék ez, hanem mindig van valami apropó, mondanivaló is. Tina Turner esetében a nők elleni erőszak volt exponálva. Jelenleg épp az Elvis-projekten dolgozom. A ruhák, fotók, szövegek remélhetőleg elkészülnek az őszi fesztiválra. Kedvenc Elvis koncertem az 1972-es Las Vegas-i fellépés, amikor már szétesett, elhízott és nevetgélt a koncerten. Ugyanakkor még csinálja a régi akrobatikus mozdulatait, és mintha még élvezné is, amit csinál. Nem nevezte magát drogosnak, de lényegében az volt. Nyugtatók és alkohol együtt. Az a különleges ebben a koncertben, hogy sikere csúcspontján van, de már úgymond „eladta lelkét az ördögnek”. Kötéltánc volt már ez, a zuhanás előtti pillanatban. Ezen dolgozom. Szövegeket írok és átírok Elvis-dalokat. Vagy eltérő éneklési móddal, de az ő dalait adom elő. Elvisből a dekadens, a hanyatló Elvis érdekel főként.

– *Karády Katalin számomra egy nagyon távoli világ üzenete...*

– Karády világában a fojtott érzések, a sötét hangulatok, a „valamit visz a víz” karcos lemezein valahogy átjön nekem valami vonzó üzenet. A korszak kelékei és díszletei vonzanak. Karády bálvány volt, de ha jobban szemügyre vesszük, még szépnek is nehezen lehet nevezni. Robosztus, brutális nő volt, kontra hanggal. Nem feltétlenül felelt meg a korszak ideáljainak, mégis volt valami mermagyarázhatatlan attraktivitása. Elegáns volt. A mai hollywood is azzal ope-

rál, hogy „örökké szeretni foglak”, de ma már kevésbé hiszünk neki. Akkor hihe-
tőbb volt, hogy a szenvedélyes szerelmesek vagy örökké szeretik egymást, vagy
belesétálnak a Dunába.

– *Na és a Koncz Zsuzsához való vonzódása?*

– Ő abban tér el az említettektől, hogy sosem személyesítettem meg. Zsuzsával
van munkakapcsolatom is, nagyon jó vele együtt dolgozni. Életszerű a kapcsolat,
így nem tudom annyira távolítani, ikonizálni. Ráadásul ő Elvisnél vagy Tina Tur-
nernél kevésbé is parodizálható. Hasonlóképp David Bowie bőrébe sem tudnék
bújni. Belőlük nem tudok egy jellemző vonást úgy felnagyítani, ami igazi kari-
katúra lehetne. Elvisnél és Tina Turnernél állandó jellemző például az idolszerű
statikus külsejük, öltözködésük, frizurájuk.

– *Gyakran él a paródia lehetőségével... Ön parodizálhatónak érzi önmagát?*

– Számos paródia készült rólam. Király Levente, Varró Dani, Rapai Ágnes és
mások készítették verseimről paródiákat. Első kötetem verseit könnyebb volt,
mert voltak jellemző, ismétlődő versmegszólalásaim. Sanzonosság, dallamosság,
versek angol címei stb. A JAK-osok csináltak pólókra nyomtatott karikatúrákat.
Az én fejemre valamilyen állatot ültettek. Maga a rajz nem túlcizellált, csupán egy
skicc, de elkapott belőlem valamit.

– *Találkozott már önt sértő paródiával?*

– A jó poénon akkor is tudok nevetni, ha rajtam csattan, de a kicsinyes és rossz-
indulatú gúnyolódásnak természetesen nem örülök.

– *Egy alkalommal azt írta, hogy ha az olvasók nem tudnák, hogy műveit
Karafiáth Orsolya írta, jobb lenne a fogadtatásuk...*

– Ebben egészen biztos vagyok. Bárki elkezdi tőlem bármit olvasni, van velem
kapcsolatban egy megelőző hozzáállása, prekoncepciója. Ez az előjel többnyire
negatív.

– *Ezt hogyan viseli, hogyan viszonyul ehhez a tapasztalathoz?*

– Természetesen érdekel, hogy ki mit gondol, mond, ír rólam, de ha személyes-
kedést vagy rosszindulatot tapasztalok, akkor levédem magam. Sem a személy,
sem a szövege nem létezik többé számomra.

– *Volt olyan recenzió vagy kritika, amelyről úgy érezte, hogy az igazán adekvát,
lényegét pontosan értő telitalálat?*

– Előfordult többször is, hogy ki tudtam mondani, egyik másik írásról, hogy
igen lényeglátó, de ezeket nem nagyon jegyeztem meg, hamar elfelejtem, nem
foglalkoztatnak hosszasan. Összességében a recenziók, kritikák inkább adekvát-
tak, mint nem. Vannak melléfogások, de gyakran el is találják a lényegét. Nem
érezem magam félreértett írónak.

– *Első kötetének címe: Lotte Lenya titkos éneke. A Noran Kiadónál jelent meg 1999-
ben. Mi volt a története, útja az első kötetnek? Hogyan emlékszik erre az első kötetre?*

– Legelső kis kötetem volt. Szerettem. Kábé 1995-től publikáltam folyóiratokban. Akkoriban volt egyfajta konjunktúra, keresték a fiatal tehetségeket. Varró Dani, Király Levente, Cserna és mások is ekkoriban kerültek a köztudatba. Többen voltunk egy társaságban a *Sárkányfű* nevű egyetemi lapnál az ELTE-n. Onnan indultunk, forrásoztunk valamiképp többen is. Gyakran kerestek minket, hívogattak tévébe, rádióba, felolvasó estekre. A Noran Kiadó úgy talált meg, hogy anyum munkatársnőjének a férje Kőrössi P. József volt, a Noran Kiadó vezetője. Az volt az első és utolsó puha borítós könyvem. Az a könyv még nem néz ki úgy, ahogy én csinálnám, de a borítót már én választhattam ki. Az első kötetnél még nem variálhat annyira az ember, később egyre inkább beleszólhat a könyvébe esztétikailag, külalakilag is. A könyvet Harcos Bálint szerkesztette. Több mint 250 versből választott ki 55-öt, ami bekerült a kötetbe.

– *Milyen érzésekkel tekint mai szemmel erre a debütáló kötetre?*

– Pár év távlatából azt mondom, hogy most már kigyomlálnék belőle kábé 8 verset, de a többi vállalom a mai napig. Segített az is, hogy válogatás szempontjából fegyelmezett vagyok, a gyengébben sikerült verseimet magam sem akartam kötetbe kényszeríteni. Komolyan vettem a szerkesztő és a kiadó tanácsait is. Azóta sem adok ki gyakran verseskötetet, megközelítőleg öt évente jelenik meg egy. Öt év kell ahhoz, hogy valamelyest változzak, formálódjak és korábbi tévedéseket esetleg belássak. Ötévenként megjelenik valami árnyalatváltozás, valami új szín, hang. Most több lesz, mint öt év. Készülök írni egy nagyobb szabású verses művet Észak-Koreáról, ami friss „turistaélmény” számomra. Ezt be akarom illeszteni a következő verseskötetbe. Eredetileg a *Bestiárium* címet szántam neki, de nem ez lesz a címe. Még nem tudom, mi lesz a címe, nagyon rossz címadó vagyok, a címadást rá szoktam bízni a szerkesztőre. A verseimnek, cikkeimnek is gyakran más adja a címét. A *Kicsi Lili* az egyetlen, amelynek én adtam a címét. Egy térképen fogunk elhelyezkedni. Ezt most nehéz elmondani és elképzelni, de a grafikus majd megoldja. Képzeltbeli helyek lesznek, de az egyik hely Észak-Korea lesz, de nem mint földrajzi hely, hanem mint szimbólum. Ezek nem utazási versek, hanem jelképek. (Diktatúra, semmi, hiány stb.)

– *Észak-Korea igen sajátos tapasztalat lehetett, egyfajta groteszk időutazás...*

– Talán turista még annyi időt nem töltött ott, mint mi. Nehezen, de megkaptuk a vízumot. Két hetet töltöttünk ott. Nem az én ötletem volt. Nem vágytam Észak-Koreába. De természetesen olvastam a híreket, és érdekelt a diktatúra természetrajza. Azt mondják, hogy a magyarországi vagy romániai ötvenes évek világából mutat valamit a mai Korea. Szerintem ezeknél is borzalmasabb. Főként, amit vidéken tapasztaltunk. Azok a helyek, ahová turistákat engednek, valamelyest kozmetikázottak, skanzenizáltak, hamis képet mutatnak. Minket azonban elvittek durvább helyekre is, ahol nem volt villany, meleg víz. Egy festőművész

barátom ötlete nyomán mentünk oda. Ő festményben, én költeményben készülök valamit alkotni a diktatúráról, a koreai élményekről. Ő konkrét tervvel ment, én csak kísértem. Őszre csinálók belőle egy estet helyi népviselettel, zenével. A Rákosi Mátyás kórházba nem tudtunk eljutni.

– *Harcos Bálint szerint vannak Karafiáth Orsolya verseiben visszatérő szavak. Felsorolt néhányat, csak emlékezetből mondom: hold, eső, üres szoba, füst, ősz, tél. Van ezek mögött tudatosság? Köztudott, hogy esős verse valóban több is van, és a természet élőlényei és elemei gyakori témák.*

– A természet alapvetően érdekel, nyilván ezért a sok természeti kép. Szeretem önmagamat is a természet részének tekinteni. Úgy érzem, egy vagyok a természet élőlényei közül. Nem vagyok híve annak az elrendezésnek, amely a természet élővilágát hierarchizálja. A hold az újabb írásaiban is gyakori, tudjuk, ez karakteresen női szimbólum. Eleinte öntudatlanul használtam ezeket a szavakat, szimbólumokat, de ma már sokkal tudatosabban építem bele őket az írásaimba. A *Bestiárium*ban tudatosabban és nagy súllyal szerepelnek állatok, a napszakok, a rét, a hegy, bizonyos fák.

– *Láttam egy televíziós interjút, melyet Szily Nóra készített önnel. Ebben említi, hogy volt időszak, amikor a botanika jobban érdekelt, mint az irodalom. Úgy emlékszem, fűrkészdarazsokról is volt szó.*

– Biológusnak készültem, de az állattan is mindig szenvedélyesen érdekelt. Hobbiszinten most is megmaradt ez az érdeklődés. Volt egy szerelmem, aki fűrkészdarazsakkal foglalkozott, és ez engem is befolyásolt. Fontos, hogy városban élek, mert éjszaka is tudok ételt rendelni, vagy lemegyek a közértbe, de igazi otthonom mégis a tengerpart és az erdő.

– *Második verseskötetének címe Café X. Az Ulpius Ház Kiadónál jelent meg. Ez szerencsés találkozásnak látszik, hisz ők igen sokat adnak könyveik menedzselésére.*

– Akkor szerencsés találkozásnak tűnt, de aztán nem véletlenül jöttem el tőlük. Jelenleg a Scolar Kiadó gondozza a könyveimet. A *Kicsi Lili* és a *Házikedvenc* már náluk jelent meg. Valóban, azokban az időkben felfutóban volt az Ulpius, például akkoriban adták ki a Nobel-díjasok műveit. Figyeltek a fiatalokra is, arra is, hogy ne csak a garantáltan sikeres könyveknek adjanak utat. A sikerkönyveikből befolyó profitból jutott kevésbé profitcentrikus szépirodalom kiadására is. Ezt a gyakorlatot azonban megszüntették. Ekkor elhagytam őket. Az első kötetem kiadóját, a Noran Kiadót mindenképp ott akartam hagyni, mert ügyetlenül terjesztették a könyveiket. Ennek ellenére az első kötetem két kiadást megért. Mindenképp nagyobb kiadóhoz akartam szerződni. A *Café X* mellett a *Cigánykártya* és a *Maffia klub* is az Ulpiusnál jelent meg. Valóban ügyesen menedzselték és terjesztették a könyveiket, de sajnos később már csak a tuti profitra mentek, és eltolódtak az arányok. Velük már nincs kapcsolat.

– *A Café X kötetben több versnek is angol címet ad. Miért?*

– Ezek dalszövegek címei a Pink Floydtól és másoktól. A vers születésének időszakában fülemben zsongó dalok szövegei. A vers szövege azonban nem hasonlít a dalra, tehát ezek nem parafrázisok, valamilyen kötődés azonban mégis van. Akkoriban sok angol dalt hallgattam. A *Cigánykártyá*ban viszont már inkább német címek vannak, mert akkoriban német dalok hatottak rám. Berlinben éltem fél évig, és belebolondultam az indie pop zenébe. Ebben az esetben olykor konkrét dalszövegek is hatottak, és beépültek a vers szövetébe. Olyan aktuális dalok címei azok, amelyek leginkább hatottak rám adott időszakban.

– *Gyakran szembesülök magam is azzal, hogy bizonyos dalszövegek milyen jók lennének akár versként olvasva is. Bereményi szövegei, azaz Cseh Tamás dalai olykor kimondottan szépirodalmi igényű versek, vagy szocio- novellák.*

– Én is szeretem egymásba úsztatni a dalszövegszerű, sanzonos megszólalást a versszöveggel. A határátlépés pillanata is izgalmas, hogy honnan csap át egy slágerszöveg a líra területére.

– *A Café X kötetét Filó Vera illusztrálta. Hogyan, milyen szempontok alapján keres könyveihez illusztrátort?*

– Több könyvemet Vera tervezte. A *Kicsi Lilit*, a *Cigánykártyát* is. Hűséges vagyok az illusztrátoromhoz és általában minden munkatársamhoz, aki beválik és kiszámítható, megbízható. Ilyen szempontból jó érzékkel tudok kiismerni embereket. Lapok, szerkesztők esetében is hűséges vagyok, szeretem az állandóságot. Nehezen létesítek kapcsolatot, bár felületes munkakapcsolataim sokakkal vannak. Korábban láttam a Vera képregényeit a *Magyar Narancs*ban, de nem tettszett a képi világuk. Véletlen úgy alakult, hogy elutaztunk együtt Stuttgartba, és összebarátkoztunk. Elkezdtem más szemmel nézni őt is és a munkáit is. Évekig együtt tudtunk rezdülni. Minden könyvem grafikai világa más, nem is sejthető, hogy ugyanaz az alkotó illusztrálta őket.

– *Említette, hogy szereti a megbízható embereket és hűséges típus. A televízióban szereplő, punkénekes és számos nyilvános fellépést vállaló Karafiáth Orsolyáról inkább azt gondolnánk, hogy társasági ember, és szereti a változatosságot.*

– Régebbi énemre lényegében igaz is volt ez, de mostanában sokkal inkább magamnak való lettem. Utazni azonban továbbra is szeretek. A művészetben szeretek újdonságokat felfedezni, határterületeket átlépni. Sőt, a művészet határain túl is. Egy alkalommal viccből fitneszköltőnek neveztem magam, de ezt megbántam, mert rám ragasztották ezt a címkét is. Viola Szandra például a testére ír. Számomra is gyakran kérdés, hogy hol a költői megszólalás vagy terület határa, vagy van-e.

– *Szereti a meghökkentést?*

– Bevallom, olykor meglepődöm azon, hogy performanszaimon, megnyilvánulásaimon meghökkennek, vagy polgárpukkasztónak tartják. Nekem ugyanis nem

ez a céloom. Egyszerűen ilyen ötleteim támadnak, és meglepő, ha valaki ezt meg-hökkentőnek találja, mert annyira belőlem jön, hogy engem nem hökkent meg. Sokan azt is exhibicionizmusnak tekintették, hogy korábbi alkoholproblémáimról vagy pszichés gondjaimról beszéltem, de ezt sem negatív szenzációnak szántam, egyszerűen csak nyíltan elmondtam, hogy mi van velem. Úgy tűnik, olykor nem érzem a kommunikációs határaitam. Sosem volt azzal gondom, hogy beszéljek magamról, akár a gondjaimról is. Egyébként öt éve nem iszom alkoholt, és jól érzem magam nélküle.

– *Tehát nem tartja exhibicionista, társasági embernek önmagát?*

– Nem tartom magamat jó ismerkedőnek, jó társalkodónak. Teljesen új közegben nyugtalanra válok. Régebben hagytam, hogy olyanok is a fejemre nőjenek, akiknek nem annyira vágytam a társaságára. Ma már tüskésebb lettem és szelektívebb a kapcsolatok terén. Ha valaki nem tetszik, akkor hess! Az energiavámpírokat és időgyilkosokat igyekszem elkerülni.

– *Ugyanakkor ritka ajándék, ha egy írónak, költőnek megadatik a médiaszereplés. Karafiáth Orsolyát gyakran látjuk a tévében, még főzős műsorokban is.*

– Mostanában már csak akkor csinállok ilyeneket, ha elfogy a pénzem. Tévés szerepléseket, színpadi performanszokat gátlástalanul meg tudok csinálni. Le tudok vezetni irodalmi estet is. Gyakran vállalom moderátor szerepet. Ügyesen szervezek programokat, és jó a kommunikációs készségem. A megjelenéssel sincs gond, tudok csinos ruhákban fellépni. Ám ha vége a fellépésnek vagy forgatásnak, nem maradok együtt a stábbal partizni. Ritkán barátkozom azokkal, akikkel dolgozom. Mostanában csak olyan fellépéseket vállalom el, aminek látom valami értelmét, vagy kedvem van hozzá. Vagy ha tényleg nagyon elfogy a pénzem. A főzős műsorban való szereplés tulajdonképpen egyfajta kompromisszum. A tiszteletdíjből utána elmentem egy nagyobb utazásra.

– *Akik felületesen ismerik önt, inkább gondolnák extrovertáltak, mint introvertáltak.*

– Igen, gyakran inkább ilyennek látszom, de ez csak szerep, amit elvárnak tőlem. Gyorsan beilleszkedem az elvárt szerepkörbe, ám alig várom, hogy utána mikor mehetek már haza. Szerepelni nem annyira szeretek, viszont azt tapasztalom magamon, hogy tudok. Mondhatjuk, hogy a szereplés is egyfajta szerep számomra. Úgy tűnik, van színészi tehetségem. Eszköztáram és ruhatáram is megvan. Sokféle különböző szerepet el tudok játszani, például a társasági vagy extrovertált ember szerepét is.

– *Kosztolányival kapcsolatban Esti Kornélt, Kálnoky kapcsán Homálynok Szaniszlót irodalmi alakmásként tartjuk számon. A magyar irodalomban számos ilyen van. Karafiáth Orsolyánál a Nulltündér vagy a Macskanő mint szerep alakmások, vagy csupán hirtelen támadt ötletek?*

– Ötletek, szerepek. A *Nulltündér* csupán versbéli én. Nincsenek olyan alakmásaim, amelyekhez hűséges lennék. Az interneten művelek dolgokat különféle álneveken, de költői alakmást nem választottam magamnak. A Macskanő és társai csupán projekt-szerepek. A szerepeket mindig konkrét projekthez kötöm, melyben van irodalmi szöveg, zene, klip, fotósorozat. De ezek nem lépnek tovább az adott projekten. Új könyvemhez például külön ruhakollekció, fotók és dal is készült. Ezeket a szerepeket azonban sosem azonosítom saját magammal.

– *A sokféle szerep és játék között van egy állandó, statikus Karafiáth Orsolya? Vagy mindenki és minden vagyunk, akikkel és amikkel valaha találkoztunk?*

– Egészen pontosan nem tudom definiálni, hogy ez micsoda, mi a belső lényegem, személyiségem. Már azzal is gondom van, hogy mit is nevezünk személyiségnek. Az ember minden megnyilvánulása, választásai, szerepei, munkái, ez mind ő és lényegében kiadják, hogy ő milyen, hogy az értékrendjében mik állnak a fő helyen. Nem hiszek abban, hogy léteznek kristálytisza személyiségesszenciák. Kicsi gyermekkorunktól sokféle, nagyon különböző hatás ér minket, és ezek mind mi vagyunk. Ha elkezdenék lefejtetni rólunk a minket érő hatásokat, lehet, hogy úgy járnánk, mint a hagyma rétegeinek lefejtésével. Maradna végül a semmi.

– *Ráadásul ma már nem az vagyok, aki tegnap voltam. Állandóan, pillanatonként érnek olyan impulzusok, amelyek által változom, ha akarom, ha nem. A változás szükségszerű.*

– Szükségszerű is, ám én folyamatosan nyitott is vagyok a változásra. Engedem, hogy sok hatás érjen. Ezért utazom ilyen sokat. Olyan könyveket is olvasok, melyek nem feltétlenül tetszenek, de arra jók, hogy valamelyest formáljanak vagy vitatkozzak velük. Utóbb például Simona Popescu *Vedlések* című könyvében éppen erről a jelenségről ír. Folyamatosan levedlem a régit, és magamra növesztek valami újat. Ezzel nem értek maradéktalanul egyet. Én nem levedlem a régi impulzusokat, hanem beépítem egy egyre vastagodó bőrrétegbe. A hatásaink szerintem lefejthetetlenül rajtunk maradnak.

– *Önkéntelenül is Karinthy Frigyes Találkozás egy fiatalemberrel című novellája jut eszembe. A meglett és befutott író a Duna-parton találkozik kamaszkori önmagával, és kölcsönösen szemrehányásokat tesznek egymásnak. Ön szokott vitatkozni régi önmagával? Ha szembetalálkozna a tízesztendőös Karafiáth Orsolyával, el tudna vele beszélgetni?*

– Igen. Nagyon értelmes kislány voltam. Még versekről is tudnánk beszélgetni, hiszen verses formában adtam be a házi feladatot, és olvasgattam Tamkó Sirtató Károly vagy Weöres verseit. *Csacskaságok* címmel meg is jelentek írásaim nyolcévesen.

– *Beszéltünk az utazás szeretetéről, még az igen különleges Észak-Koreáról is. Az én életemben Róma a nagy szerelem. Rómába bármikor szívesen visszatérnék.*

Ezért is akadt meg a szemem a Café X című kötetben szereplő Legszebb nap című versén, mely szintén római utazás emlékét idézi.

– Róma az én életemben is nagy szerelem. Kábé négyszer egy hetet töltöttem Rómában. Nem lehet nem szeretni. Különleges a piaci nyüzsgés, mindennek más íze van, mint itthon. Örjítően közel van a tengerpart. Nagy csalódás volt, hogy a Romulus és Remus szobor milyen kicsi. Jelentősége miatt grandiózusnak képzeltem. A latinkönyvemben látott műemlékek miatt mindig sóvárogtam Rómába.

– *A már említett Legszebb nap című versben bakancsos NDK-s turistalányként emlékszik önmagára.*

– Először hátizsákos turistaként jutottunk el oda a barátnőmmel, autóstoppal. Azóta visszamentem kétszer is, konszolidáltabb utazási viszonyok közt. Felolvasóestem is volt és közös munkám római művészekkel. Rómát nem lehet megunni. Azonban Olaszországot úgy összességében véve is szeretem.

– *Utazóként mely országokat, tájakat szeret még Rómán kívül?*

– Világutazó annyira nem vagyok, Európában azonban már megnéztem mindazt, ami nagyon vonz. Németországból Drezda és Törökország még nagy élmény volt. Utazni jó baráttal vagy valamilyen munka kapcsán szoktam. Padova, Berlin és Basel azok a városok, amelyekhez a leghűségesebb vagyok, többször visszajárok. Mint említettem, épp Padovába készülök három hónapra.

– *A Café X-ben gyakori az eső motívum...Diamond rain, az Elmosott út és sorolhatnám.*

– Rajongok az esőért. Voltak már szép elázásaim, de inkább mint motívumot szeretem. Most jut eszembe, hogy új könyvembe még nem is tettem esőt.

– *Már érintőlegesen beszélgettünk a projektekhez készített ruhakollekcióiról. Olvastam valahol, hogy anyukád és te magad is szerettek egyedi ruhákat tervezni és kivitelezni. Saját magad divattervezője vagy?*

Voltak ilyen kísérleteim, de ma már szakemberre bízom a kivitelezést. Ugyanakkor nem engedem magam kívülről, mások által stylist-olni. Mindig van vízióm és elmondom a kivitelezőnek, hogy mik az elképzeléseim. Ő a szakember, az anyagot és a technikát ő szabja az elképzeléseimhez.

– *Van olyan tervező, akihez hűségesebb?*

– Több tervezővel is dolgozom, de Szilas Ritával már régi a kapcsolat. Ő csinálta nekem például a zongoraruhát, a madárkalitkát, a sáskát és még sorolhatnám. Ő is a természet megszállottja.

– *A hétköznapi öltözködésben is szereti a meglepőt, az egyedit?*

– Ezek a fellépőruhám. Nem tartoznak a köznapi ruhatáramhoz. Régebben utcán is extrémebben öltöztem, ma már ebbe belefáradtam.

– *Erről jut eszembe a Café X-kötet egyik verse, a Vágy Érintése Ruhagyár legfrissebb kollekciója című vers, amelyből kiderül, hogy az öltözködés több, mint hobby.*

– A Vágy Érintése Ruhagyár igazából a Vörös Október Ruhagyárnak parodisztikus parafrázisa akar lenni. A ruházat önkifejezési lehetőség is, természetesen. Szoktam divatbemutatókat is vezetni, és régebben sokat fotóztam. Németh Anikó tervezővel is sokat dolgoztam együtt. Ő ritkán dolgozik igazi modellekkel, inkább kreatív nőkkel szeret együttműködni, ötletelni. Vannak szerencsés együttállások, amikor egy tervező ruhái és egy író művei találkozni tudnak.

– *Látta Az ördög pradát visel című filmet?*

– Igen, de az nem az én világom. A divat kőkemény profi világa ebben a formában természetesen nem érdekel, noha dolgozom női magazinoknak. Inkább azok a tervezők érdekelnek, akik nem a legújabb trendek fősodra alapján tájékozódnak, hanem egyediek és kreatívak, ha úgy tetszik, bátrak, egyedi stílusra törekvő kisműhelyek elkötelezettjei. Számomra a divat nem szakma, hanem játék és élmény.

– *Számos olyan alkotó van a magyar- és a világirodalomban, aki költőként kezdte, de regényíróként végzi. Ha a költőnőket említem, Szabó Magda, Iancu Laura, Tóth Krisztina, Rakovszky Zsuzsa is eszembe juthat, de Karafiáth Orsolya is egyre gyakrabban ír prózát. Olyanokat soroltam, akik verskötetettel kezdtek, és noha később is írtak verseket, mégis arányaiban a próza felé tolódtak el. Karafiáth Orsolyánál is így van ez?*

– Én egyelőre ilyen eltolódást nem érzékelek magamon. Párhuzamosan írok prózát és verset is. Mindig is írtam prózát és verset párhuzamosan még akkor is, ha történetesen előbb jelent meg verskötetem, mint prózakötetem. Igaz, két verskötetet követett egy próza, a *Maffia klub*. Novellákat például folyamatosan írtam. Ugyanakkor a *Kicsi Lili* az első olyan regényem, amely már nem afféle novellamontázs, hanem eleve regénynek íródott. Előre megvolt bennem a *Kicsi Lili* forgatókönyve. Leírtam a vázlatot, és aztán kitöltöttem. Versek esetében is ugyanezzel a szerkesztési szigorúsággal dolgozom. Pillanatnyilag nem tudom elképzelni, hogy a versírás lemaradjon rólam.

– *A Cigánykártya és egyéb versek kapcsán is eszembe jut okkult, ezoterikus érdeklődése, szellemek, jóslás és a többi, amelyek esetén az a gyanúm, hogy ezek is csupán szerepjátékok, és nem spirituális érdeklődésből fakadnak.*

– A tarot kártya, a tenyérjóslás, a kristálygömbök és a cigánykártya, az összes handabanda és hókuszpókusz is érdekel, de természetesen úgy, mint izgalmas játék. Meg is ijedtem, amikor valami ténylegesen történt ezek kapcsán. Ugyanakkor nem hiszek a természetfeletti dolgokban.

– *A Cigánykártya című verseskötet sajátosságairól, kártyaszerű koncepciójáról mit érdemes tudni az olvasóknak?*

– Megvolt számos vers, és Lady Lorelei jóskönyvét olvastam épp. Ez a párhuzam adta az inspirációt. Aztán elkezdtem olvasgatni a kártyajóslás hagyományairól is. A már említett Filó Verával kialakítottuk a saját kártyalapokat, és ösz-

szehangoltuk a versekkel. Az ezoterikus érdeklődésű emberek aztán csalódnak ebben a kötetben, mivel végsősoron ez verseskötet, nem találják meg benne azt, amit kerestek.

– *Újságokba is ír cikkeket. Múltkor beleakadtam a Metropol újságban egy irodalomtól igen távol álló cikkébe és a Magyar Narancsban és Nők Lapjában is vannak irodalomtól távoli cikkei.*

– Természetesen attól, hogy író vagyok, más dolgok is foglalkoztatnak, nem csak a „vegytiszta” irodalom. Írtam már a vébéről is, a divatról, a hipochondriáról, az étkezési szokásokról stb. Újságcikkeimet természetesen nem tekintem az irodalmi munkásságom részének. Úgy vélem, a stílusérzésem helyén van. Egészen pontosan érzem, melyik újságba vagy magazinba milyenfajta megszólalásra és témára van szükség. Az újságcikkeket konkrét célközönségnek írom, a témát és a stílust hozzájuk, az ő igényeikhez szabom. Ha ezt nem venném figyelembe, nem sokáig maradhatnék az adott újságnál.

– *Elnézést kérek, amiért épp a beszélgetésünk végére kerül a legnehezebb kérdés. Hogyan születik a Karafiáth Orsolya-vers?*

– Állandóan, folyamatosan jegyzetelek. Ha hallok vagy látok valamit, ami felkelti az érdeklődésemet, azonnal leírom. Legutóbbi versem inspirációja például az volt, hogy jöttem a hetes buszon, és valaki odakiabált a másiknak, hogy: „Hülyegyerek, megegyelek?” Erre már meg is volt a fejemben a versindító szöveg: „Megettem egy hülye gyereket, hülye lettem.” Ebből lett egy vers. Különösképp az indító szövegtöredék alapján már szinte tudom, hogy miről fog szólni a vers, és milyen hosszú lesz. Hajnalban megírom a verset, aztán másnap délelőtt még átolvasom, csiszolgotom. Aztán átküldöm a húgomnak. Ő a primér olvasóm. Ha ő kifogásol benne valamit, vagy nem ért valamit, azt mindig fontolóra veszem, sokat adok a véleményére. Ha ő megérti a versem üzenetét, akkor megnyugszom. Mi írók, rengeteg irodalmi szöveggel találkozunk, és tele vagyunk rejtett szimbólumokkal, valahogy kódfejtőként írunk és olvasunk szövegeket. A legtöbb olvasó azonban nem így olvas. A szöveg primér tartalmát figyeli, a szekundért nem érti. A húgom ugyan nem író, de kiváló antennái vannak az irodalmi szövegek tartalmi és minőségi megítéléséhez. Elolvasunk valamit közösen, és neki sokkal korábban átjön a szöveg üzenete, mint nekem. Versszerkezeti szempontból szeretem a jambikus formákat, a keresztrímeket és a sanzonos dallamosságot.

Bene Zoltán

Leszámolás

A férfi kordbársony zakóban a végére ért az utolsó utcának is. Már csaknem földadta a keresést, amikor a távolban megpillantott egy hosszú deszkakerítést. Hunyorgott, erőltette a szemét, végül arra jutott, ez lehet az. A biztonság kedvéért előkotorta a fényképet a belső zsebéből, vizslatta egy darabig, majd aprócska messzelátóját húzta elő, a szeméhez illesztette. A kerítésre faragott minta egyezett a fotográfián láthatóval. Határozott léptekkel elindult a célja felé. Néhány percbe telt csupán, míg odaért. Ahogy belökte a rozoga kaput, elborult az ég. Hatalmas, sűrű hasú felhő falta föl a Napot. Jóllehet, kora délután volt, hirtelen szürkület ereszkedett a városkára, mintha ritkásra engedték volna a redőnyöket a világ ablakain. A férfi kordbársony zakóban óvatosan belépett az udvarra, betette maga mögött a sarokvasain csikorgó, szúette kapuszárnyat. Az udvaron roncsok heverték szanaszét. Két fél Trabant között egy csaknem felismerhetetlenné tört Mercedes állt, mögöttük kerekek nélküli, gyűrt orrú Barkas. Odébb két szekeret és egy lovaskocsit látott, mindahányat a vékonyra kopott vasalat tartotta csak egyben. A satnya fűvel gyéren borított talajon a legkülönfélébb szerszámok, törött cserepek, repedt vödrök, horpadt benzineskannák, csorba téglák, alaktalan betontömbök heverték mindenfelé. Tekintetével körülpásztázta a teret, úgy vélte, a látvány sajátosan kelet-európai. Nem engedte, hogy emlékek ébredjenek benne, határozott léptekkel az udvar végében roskadozó épület felé vette az irányt. Talpa alatt recsegték a vékony ágacsák és az összetört borosüvegek szilánkjai. Hogy az előbbieket miként kerültek ide, elképzelni sem tudta, sehol a közelben nem fedezett föl egyetlen árva fát sem. Talán a szél? Vagy gyűjtősnak hordták ide egykori lakók? Mielőtt azonban igazán töprengeni kezdett volna ezen a végső soron lényegtelen kérdésen, elérte a házat. A falairól lemállott a kőpor, néhol a vakolat alól tenyérnyi téglafoltok tűntek elő, az alapzatra kiült a salétrom. Különös módon az ablaküvegek egytől egyig épen maradtak. A tető gerince viszont olyan hullámosan futott, akár egy áramütés nyomán vadul rángatózó kígyó, a cserepek közül számos hiányzott, az ereszcatorna lógott, a verébdeszka nagyrészt hiányzott. A kémény a szélcsendben is úgy imbolygott, mint valami ittas tetőfedő.

A bejárati ajtót kulcsra zárták. A férfi kordbársony zakóban nekifeszült a vállával. Gyorsan engedett. A házban éktelen büdösség fogadta. Dög heverhet valahol, gondolta, de nem törődött a lehetőséggel, ennél fontosabb ügyben járt. Zakója zsebébe nyúlt, minden eshetőségre készen megmarkolta a testmeleg acélt. Vibráló félhomály uralkodott az egész lakásban. Az előszobából balra konyha, jobbra fürdőszoba nyílt. Az előszoba burkolata megrepedezett. Mintha fölfagyott vol-

na a kő. Minden lépésre ászkák hadai menekültek a padlólapok közti résekbe. A konyhaasztalon fél pohár tej állott, mellette kiflicsücsök. A fürdőszoba csempéin penész virágzott, a kádban sárgás víz poshadt, az ülőke nélküli vécé csupasznak, kiszolgáltatottnak, sőt – különös módon – elárvultnak hatott.

Még két helyiségre lelt. A konyha melletti szoba üresen tátongott, egyetlen bútor, egyetlen tárgyat nem talált benne; falairól foszladozott a tapéta, a parketta fölpúposodott, egyedül az ablakpárkányon árvalkodott egy kókadt növény, ütött-kopott cserépben.

A másik szoba közepén ormóttan, régimódi kanapé fogadta, előtte kisasztal, szemben vele, a falra tolva, idomtalan komód, rajta régi, képcsöves Videoton televízió. Az egyik sarokban csalé ruhásszekrény bicegett. A tévében cigányzenekar előtt vörös hajú, természetes nő birkózott a mikrofonnal. A hangot valaki levette a készülékről, a nyomasztó, pállott csöndtől súlyossá lett a levegő. A tévével szemben, a kanapén, a belépőnek félig-meddig háttal torzonborz alak kuporgott. A szájából cigaretta lógott, gyújtatlanul, a kezében Rubik-kockát tekergetett, értelmetlenül. A fülében fülhallgató. A fülhallgató kábele keresztülszelte a szobát, hogy a ruhásszekrényben tűnjön el. A férfi kordbársony zakóban a kanapén gubbasztó loboncos fickó mögé lépett, zsebéből nejlonzacsót vett elő, gyakorlott mozdulattal és ijesztő sebességgel a lompos egyén fejére húzta, s a nyakánál gondosan megszorította. A torzonborz alak meg se rezzent. Egy-két perc múltán kissé eltátotta a száját, majd úgy csinált, akár a halak. Semmi egyéb. Védekezéssel, menekvéssel nem próbálkozott. Egyszer csak koppant a Rubik-kocka a parkettán. Mikor újabb percek elteltével a férfi kordbársony zakóban visszatette a zsebébe a zacskót, a csapzott (és immár halott) figura eldőlt a kanapén, mint egy gabonával teli zsák. Gyilkosa kitapogatta a gondozatlan szakáll alatt a nyaki verőeret, ahogyan a krimikben szokták, aztán a tévéhez lépett, elzárta. Követte a fülhallgató kábelét a ruhásszekrényig: egy kardigán üres mellényzsebéhez jutott. Ezen egy pillanatra megütközött, ám a következő másodpercben megvilágosodott előtte minden. Őt itt már várták. Őreá készültek. A lepusztult környezet, az udvart és a házat marcangoló enyészet a halálhoz szoktatta az áldozatot. Aki talán nem is áldozat. Végül is jól tudta, hogy elérkezik a leszámolás ideje. Ezért készült föl, ezért várakozott. Nem menekült előle, nem ellenkezett. Bizonytalán megbékélt. Voltaképpen irányítója, nem elszenvedője volt az eseményeknek. A férfi kordbársony zakóban egy pillanat tört részéig irigyelte ezért. Hirtelen megfordult, még egyszer végigmérte a holttestet. Elindult kifelé.

A konyha előtt megtorpant. Órák óta járta a városkát, a toroka közben erősen kiszáradt. A csaphoz ment, megeresztette a vizet, s csukott szemmel, áhítattal hajolt fölé, hogy csillapítsa szomját. Mégsem tudott kortyolni, olyan iszonyú bűz csapta meg az orrát, hogy a bárzsingja menten görcsbe rándult. Kinyitotta a szemét. A

mosogatóban vörös-fekete tengerimalac teteme oszladozott. Nyüzsögtek az oldalában a férgek. A férfi kordbársony zakóban elfintorodott, levegő után kapkodva egyenesedett föl. Szabályosan menekült a házból, mint akit kergetnek. Keresztülbotladozott az udvaron, s már újra a városka utcáit róttá, mire nagy küzdelem árán sikerült úrrá lennie a hányingeren. Ha lehunyta a szemét, nem az elhanyagolt egyén hullája kísértette, akit tulajdon két kezével fojtott meg, hanem a tengerimalac, amin a férgek lakmároznak. Képtelen volt leszámolni a viszolygással vegyes lelkifurdalással, ami a rothadó, bűzlő állatetest miatt fészkelte magát belé. Kényelmetlen érzés volt, olyan, akár a levágott haj az ingnyakban.

Abban a pillanatban, amikor a férfi kordbársony zakóban ezüstszürke sportautóján elhagyta a városka határát jelző táblát, egy rohamosan fogyatkozó, szürke hasú felhő beleöklendezte a napkorongot az ég kékjébe.

Bognár Stefánia

Hullámrengeteg

A vízen hullámrengeteg,
sirályok a légben.
Két hajó töri csendemet,
s még egy – hófehérben - .

Az este lassan eltemet,
mozdulatlan, szépen,
csupán a hullámrengeteg
fut csobogva ébren.

Hiába

Sóhajt a Föld:

Az összes felhő hiába volt,
az összes jégeső hiába volt,
az összes tornádó hiába volt,
semmi, semmi nem változott.

Sóhajt a kert:

A szép tarkaság hiába volt,
a gyümölcs hiába lett zamatos,
a talaj hiába növelt gumót,
lettem haszontalan, unott.

Sóhajtok én:

Az összes küzdelem hiába volt,
az összes türelem hiába volt,
az összes megértés hiába volt,
minden úgy fáj és ugyanott.

Amikor még

Amikor még
csak találgattam
a folyás-irányt,
– ide erre vagy innen arra? –
szerettem kiülni a partra.

A víz víz volt
és csodák laktak benne
és nyugalom
és békesség
és tisztaszívű akarat:
csobbant az élet értelme.

Ma hajléktalanok
vadkempingeznek
a dús lombú fák alatt,
talán firtatják a halakat,
miért hontalanok a Nap alatt.
Vagy a miérteket elhagyva
carpe diem-et fojtanak
a rossz borba.

De vízszag és halszag
jön és ölel át a széllel,
s a lassú hajó kérdez:
– Mit keresel itt,
miért nem mész el?
El, messzire, ahová nem köt
„amikor még” emlék,
ahol egyensúlyra lelnél! –

Igen, érzem, hogy elmegyek,
mert szólítanak a kék hegyek
az Alpok alján.
Hunyorognak a cinkos csillagok.
S a víz újra víz már.
S én? Én is én vagyok!

Bakacsi Ernő

Vihar tépte nyár

(Részlet a szerző készülő regényéből)

Más a gyermek lelke, mint a felnőtt emberé. Az események, a hírek mélyebben érintik, az öröm, a bánat megnyilvánulása ösztönösebb, nagyobb. De a gyermek ezeken gyorsan túlteszi magát, legtöbbször hamarosan újra a régi önmaga lesz, játszani akaró, vidám kis ember. De ezek az emlékek, jók vagy rosszak, elraktározódnak a lélek mélyén, hogy később, akár évtizedek múlva előjőjenek, és a hajdani gyerek ekkor értékeli igazán azt, ami miatt egykor nagyon szomorú vagy háttartalanul boldog volt. Ekkor kerülnek a helyére a dolgok. Persze ezt az esemény megtörténtekor még nem tudja.

A Buzás lányok Vali mama halála után napokig nagyon szomorúak voltak, szinte komorak, most pedig nevetésüktől, ricsajozásuktól hangos a ház. Hogyne volna, hiszen megkezdődött a nyári szünet! Nem kell iskolába menni, lehet játszani, menni a barátnőkhöz, lovagolni a tanyán. Melyik gyerek nem örül ennek? Rózsa mamával tüstént ki is mentek a tanyára. Már egy hete kint vannak, Marikának hiányzik a két csitri. Tudja, hogy jól vannak, hogyan telik a napjuk, de melyik anya az, aki nem aggódik. Mert baj mindig érheti a gyereket. Leesik a lóról, tüskébe lép, amely elfertőződhet, kimelegedve hideg vizet iszik, aztán kész a megfázás, elrontja a gyomrát, és még mennyi minden történhet. Velük van ugyan a nagymama, de anyu mindent megenged nekik, az történik, amit a két kislány akar. Hízelegni aztán tudnak, hogy az ujjuk köré csavarják a nagyit! A cselédség is kényezteti őket, pedig már többször megtiltotta nekik. Az eszébe sem jut Marikának, hogy ő is pontosan ilyen volt, és neki is kedvébe jártak az alkalmazottak. Egy szó, mint száz, hiányoznak. Meg kell látogatni őket. Pityu úgy is megy a tanyára, megy ő is.

Így aztán Pityu befogatott a csézába, és most a tanya felé tartanak. Természetesen jön Petike is a pesztonkával. Anya és apa között ül Peti a hátsó ülésen, a pesztonka a kocsis mellett, elől. Peti tisztában van fontosságával, ennek megfelelően feszít a szülők között és állandóan beszél, kérdez apától, néha saját maga válaszol rá. Gyönyörű a délelőtt, a harmat már felszáradt, de még nincs forróság. A kocsi némi szellőt kavart, körülöttük fecskék cikáznak, a távolból vadgalambbúgás hallik, az égen báránnyelűk úsznak. Olyan csodálatos, olyan békés a táj, ilyenkor az ember szívét csak a hála és a szeretet járja át. Hála Istennek, hogy ezt az érzést, ezt a csodát megadta a szeretett családjának, imádott, gyönyörű feleségének. Kell ennél nagyobb boldogság? Nem hiszem. Úgy gondolom, ez a boldogság. Ilyeneket gondolt Buzás és hallgatott. Mert amikor az ember boldog, akkor hallgatnia kell

vagy üvöltenie. Érzi azt a lélek, hogy mikor melyik a helyes. Hasonlóra gondolhattott Marika is, mert ő is hallgatott. Ezért Peti kénytelen volt magának válaszolni a kérdéseire, ha nem tudott, akkor apja kabátujját kezdte rángatni.

Pityu arra ébredt az álmodozásából, hogy már a tanya közelében járnak, egy búzatábla között visz az útjuk. Az út szélén pipacsok, a búzatáblában itt-ott búzavirág virított.

– Állj meg! – szolt a kocsisra. – Talán egy hét múlva mát aratni kell, megnézem, hogyan érik – mondta feleségének.

– Vegyél le, apa! Én is megyek – szólalt meg Peti és nyújtotta a kezét apja felé.

Buzás a gyerek hóna alá nyúlt, és leemelte a kocsiról, majd a fülébe súgta: – Peti-kém, maradj itt a tábla szélén. A búzában úgy sem látnál semmit, magasabb, mint te vagy. Én virágot szedek anyának.

– Én is akajok vijágot szedni! – örvendezett Peti.

– Jól van, ne kiabálj, mert akkor nem lesz meglepetés. Nézd, van itt a tábla szélén pipacs és az a szép sárga virág, a pitypang, szedjél abból, aztán majd átadod édesanyádnak. A búzába ne gyere be!

Buzás vizsgálgatta a kalászokat, morzsolta a búzaszemeket. Nem tejes már, egy hét múlva tényleg lehet vágni, és ha nem lesz hirtelen nagy forróság, ha nem szorul meg a szem, akkor igen szép termést ígér az idei nyár – gondolta. Szép, tiszta volt ez a búzatábla, kevés volt benne a gyom, mert a búzavirág, bármilyen szép is, a búza között gyomnak számít. Az élénk kék színű virág nagyon szépen mutat a vázában, Marika nagyon szereti a mezei virágot. Gyönyörűek az égővörös pipacsok is, de a pipacs hamar leveti szíromleveleit, ha csokorba gyűjtik. Buzás elővette zsebkését, és gyűjteni kezdte a búzavirágot, azért vágott hozzá néhány nyíló pipacsot is. Ha kinyílik, néhány napot kibír a vázában. Lassan alakult a csokor. Virággyűjtés közben Buzás a gyerekkorokra gondolt, amikor nyiladozott a szerelmük. Mennyi virágot szedett akkor Marikának, te Úristen! Szedték együtt is, jó ürügy volt ez a közös csavargásokra. Beszélni, megvallani nem merte érzéseit, de beszélt helyette a virág, a mezei csokor. Mélyen bent járt a táblában, Marika látta, hogy a férje mit művel, de úgy tett, mintha nem látna semmit. Összeállt a kis csokor, Buzás kifelé tartott. Ekkor jutott eszébe a fia. Csak nem jött be a táblába, rémült meg egy pillanatra, mert akkor kereshetjük. Csak van annyi esze a lánynak, hogy ránézzen, gondolta és kissé megnyugodott.

Először a pesztonka, aztán Marika is leszállt a kocsiról, hogy Peti után nézzenek. A kisfiú nagyon komolyan gondolta a virággyűjtést, elmerülten dolgozott. Tépte a pitypangot, persze nem szárastól. Megfogta a virágot, meghúzta és az leszakadt. Egy idő után rájött, hogy ez így nem lesz jó. De nini, vannak itt más szép virágok is! Ennek is sárga a virága és nagyobb – fedezte fel a kutyatejet Péter. Marokra fogta, és tépni kezdte. Az eltépett kutyatej bőségesen kicsorduló fehér

nedve ragad. Ráfolyt ez Peti kezére, ami nem tetszett a fiatalembernek. Mire a pesztonka észbekapott, és közbeléphetett volna, már meg volt a baj. Péter úr kis kezét a ruhájába törölgette, és képe csupa maszat a kutyatej és föld keverékétől. Az útra kilépő Buzásból kitört a hahota, amint meglátta kis családját. Peti ártatlan képpel állt, mindkét keze tele kutyatejjel, a pesztonka pedig igyekezett megtisztítani a ruháját. Az éppen odaérő édesanyjának vigyorgó képpel nyújtja át a virágot.

– Ezt a vijágot neked szedtem – mondta anyjának, és ragyogott a boldogságtól, – ezt meg neked – nyújtotta a lány felé a másikat.

Olyan pillanat ez, amikor nem lehet megróni sem a gyereket, sem a pesztonkát. Marika nevetve mondta a lánynak: – Látom, már gavallérod is van! – Aztán felkapta Petit, és összecsókolta maszatos arcoskáját.

Ott van már Buzás is. Átölelte felesége derekát, hol az asszonyt csókolta, hol Petit, aztán hármuk kacagása úgy szállt a búzatábla fölött, mint a templomi harang zúgása.

Molnár József

XXI. századi ember

Éhség

Mit ér az ember küzdelme az állathoz képest, aki nem panaszkodik: az állat gyengéd, s úgy ragaszkodik gyermekeihez, mint hozzánk bú s bánat.

Télen, mikor fújja a szél a nádat, tudod-e, ott lapul fácán s a pinty, feléjük kúszva éhség, árnya ring: fájdalmuktól lesz-e magasabb lázad?

Láttál-e széttépett madárfiókat, ki fölött anyja sírja el dalát, s véres ruhában haza futó rókát,

kit éhezők közt ér utol halál?
Vagy te is puskatussal ütsz időt, s káromkodol, ha egy ág visszalőtt.

Sehol

Nézi az akasztott ember a tájat.
Messze kérődző tehéncsorda hallgat.
Meleg földeket taposnak a varjak; magányában ring, vele lóg a bánat.

Sehol segítőkéz, nincs ki levágná.
Távolból acsarkodó kutyák hangja, belül már a döglött csend marcangolja.
Ha látná asszony, a keresztet hányná.

Fújja a szél, kering az életöszön.
Nyaka nyúlik, szesztől, vértől ázón.
Szűk keselyű-körök...Jobb volt a börtön.

Még nem láttam soha a másvilágot!
Biztatgatja magát a szegény őrdög.
Sötétedik...A lenyugvó nap lángol.

Oláh József

Mementó

Tüzes Bálint emlékének
Utcára nyíló templomajtó
lábnyomodtól is teknőstre koptatott
egyetlen márványlépcső-fokán
ismerős ismeretlenek,
ki egyenként, ki csoportosan
hurcolják befelé
a megrökönyödést.

Túl jól sikerült meglepetésed
nem nézik el neked,
de pimaszul fittyet hányva,
finom szeszpara, cigarettafüst
módjára illansz tova,
s a maradók sokáig érzik még
ittjártad illatát.

Esendő test béklyózta
tüzes csikóvágtád
várható-váratlan dimenzióváltása
eloroztá kapcsolatpókhálód
esetlegesnek tűnő, jól átgondolt
telefonhívás-rándulásait.

Most, egy év után, hogy
a Köröspartra nincs miért
teleírt papírlapokat vinnem,
s a „bodonosi tótok főzte jó
vadcseresznye-pálinka” sem érkezhetsz meg,
kezd tudatosulni telefonomból
még nem törölt számod
hiábavalósága.

Csakazértis gölyahír

Szomjasan ráng, remeg a száj,
délbáb táncol út porán,
bősz kánikula, túl korán
tombol kint s itt bent az aszály.

Útszéli kökény, gyom szikár,
kókadoz zsenge lomb, remény,
repedezett föld, kőkemény,
száll makacs, szürke por, szital.

Enyhítő harmat, hűs eső
éltető nedvét kereső
perzselt, fonnyadt füvek között,

csüggedésem szégyenítve,
porbilincset szétfeszítve
egy virág aranyba öltözött.

Szentülő

Oda reggeled emléke,
reményteljes indulásod.
Ínyed apadt, fogad vásott.
Már belelátsz a nemlétebe.

Még bőrdön heves deled,
alig tompult szemed tükre,
madaraidat fészükre
alkonyszóval terelgeted.

Barátokat cserélsz kőre.
Hátra hosszabb, mint előre.
Mélyül a szó, gondolat.

Tanulod nem a jövőre,
csak az utánad jövőre
hagyni minden gondodat.

nem csábító

fölötted összeboruló lombsátor
óvó fojtása nem csábító
állsz egyedül apadó csontvelejű
apró napjaid óriási árnya
hitet sorvasztón
sarokba szorítva nyüszít benned
szárnyalás-remény-hiány

szárnyalás remény hiány
sarokba szorítva nyüszít benned
hitet sorvasztón
apró napjaid óriási árnya
állsz egyedül apadó csontvelejű
óvó fojtása nem csábító
fölötted összeboruló lombsátor

Antal Attila

Egy talányos Ratkó-versről

Világnemű

A kő is világnemű,
a vas is világnemű,
világnemű a fű is;

virít szülötte-földjén,
elhal szülötte-földjén,
világnemű, ha hű is.

Talán könnyeink, hőink,
annektált temetőink,
talán azok magyarok;

a kopjafák, a fejfák
jegyzik a büszke fajtát,
s talán jegyzik a dalok.

Bár mondják, hogy a csontok
levedlik mind a gondot,
s világnemű a halott,

s csupán az elme játszik,
ha honává sajátít
földet, eget, csillagot.

S bár mondják, hogy hanyaggá,
a földben lág anyaggá
züllik a tündöklő agy:

te kő-magyarosító,
füvet gyarmatosító
ének, világnemű vagy!

Egy átlagosan tájékozott magyar olvasó a költemény első áttekintése után valószínűleg inkább csak sejt, mint tudja, mit ért a költő azon, hogy világnemű. Mivel

a megjelölés a versben a magyarral (nemzetivel?) van szembeállítva, valószínűleg ilyesféle jelentést tulajdonít neki: nem magyar, nem hozzánk tartozó. Ennek az értelmezésnek a birtokában olvasónk bizonyára azt sem érti teljesen, miért nevezi az általa népi, nemzeti elkötelezettségűnek ismert Ratkó József a magyar éneket, költészetet világneműnek.

A mű egy kérdésre adott – tűnődő, kontemplatív részleteket is tartalmazó – válasz. A kérdést nem foglalja magában, ám az a szöveg alapján rekonstruálható. A rekonstrukció eredménye körülbelül ez: mi tekinthető csakis ránk jellemzőnek, egyedül a miénknek, elidegeníthetetlenül magyarnak.

A költemény első két versszaka határozott állítások sorozata: a kő, a vas, a fű egyként világnemű. A megnevezettek közül a kő, a vas élettelen dolog, a fű élő szervezet, így a második szakasz jellemzése inkább csak rá vonatkozhat. Mit értsünk emberi tulajdonságán, hűségén? Csak találgathatunk, igaz, ebben a külső kontextus, Ratkó ekkoriban írt verseinek együttese a segítségünkre lehet. A fű érintkezik a kedves halottal, magáévá hasonítja, a világ eleven részévé teszi (*Anyám*), a földben magyarrá lett ellenségeket életre szüli (*Magyarok*), a kövel, fával, hóval, bogarakkal együtt szabad és tiszta, s így erőt, példát ad (*Elővers*).

A következő két szakasz kijelentései a sajátosan magyarnak mondható jegyeket, jelenségeket veszik számba. A *talán* módosítószó kétszeri előfordulása ugyanakkor a beszélő bizonytalanságára utal. Korántsem tűnik olyan egyértelműnek számára, hogy könnyeink (fájdalmaink, bánataink), hőink (indulataink), temetőink és dalaink magyarok, mint az, hogy a kő, a vas és a fű világnemű.

A *bár* megengedő kötőszóval kezdődő további két versszakos szerkezeti egység a magyarság-attributumokkal kapcsolatos bizonytalan állítások egy részét tovább bizonytalanítja: egyes vélemények szerint a csonttá csupaszodott holttest már a világé, nem a magyarságé, s a föld, az ég, a csillag költői honosítása is csak elmejáték.

A művet hatásos ellentéttel zárja le az utolsó, kétszakaszos egység, mely már csupán az elme szinonimájaként szereplő agy és terméke, a költészet utóéletével foglalkozik. Az agy sorsa bizonytalan: „mondják”, elenyészik a földben. Az általa létrehozott ének sorsa viszont, hangzik a verset záró határozott állítás, a világneműség.

A magyarsághoz köthető jelenségek közül a költőt szemmel láthatóan a dal érdeklő a legjobban, a nyolc versszakos alkotás két hangsúlyos helyén, a közepén s a végén költészetünk hovatarozásával, identitásával foglalkozik. A vers így (részleges) ars poeticának tekinthető.

A költemény hét szótagos sorai hármásával rendeződnek versszakokba. Ezek első két sorának végén páros rímet találunk, míg az első, a harmadik, az ötödik és a hetedik szakasz harmadik sorának rímére az őket követő s velük szerkezetileg is

összetartozó szakaszok harmadik sorának vége felel. E tudatos, fegyelmezett építkezést látva furcsállhatjuk, hogy a rímek sok helyen igénytelenek, a versbeszéd dísztelen, helyenként hétköznapias, s a ritmus is elég szabados (bár jó néhány tiszta negyedfeles jambusi sorra bukkanhatunk a szövegben). Nem valószínű, hogy a mindenkor igényes költő ezúttal hevenyészett megoldásokat is megengedett magának, inkább hihető, hogy e belső vitáról, vívódásról tudósító művének diszharmonikusságát esztétikai hatóerőnek szánta.

A vers, mely az *Alföld* című folyóirat 1979-es márciusi számában lát először napvilágot, két folyamat összetalálkozásának köszönheti létét. Az egyik a költő lírájában megy végbe, a másik teljesítménye megítélésében. Ratkó József korai, élménykibeszélő költészete az évek során a népi szürrealizmus jegyeivel dúsul, s mind balladaibb, drámaibb lesz. Ratkó költői világa nem annyira szélességében változik (a fiatal költő az egész világot kívánja birtokba venni, érdeklődik a távoli politikai és háborús konfliktusok iránt, s az anyagi világ jelenségei, a kozmikus távlatok is helyet kapnak verseiben), hanem összetettségében, mélységében. A költő történelemszemlélete komplexebb lesz, nemzettudata mind tragikusabb színezetet ölt, lírájának gondolatisága, filozofikus jellege erősödik. Mindeközben új irodalomfelfogás jelentkezik a „hivatásos olvasók” (kritikusok, irodalomtudósok) körében, s megszaporodik a ratkói beszédmód és a költőszerep bírálóinak száma. Nemzeti elkötelezettsége okán a nacionalizmus gyanúja is körüllengi a költőt. A vádakra, gyanúsításokra verseiben, prózai nyilatkozataiban többször reagál. Az igazság kimondását, a problémákkal való szembenézést mindig is vállaló Ratkó József ugyanakkor számvetést is készít magyarságügyben. Ennek a számvetésnek a dokumentuma a *Világnemű* című költemény.

Látomásos-szürrealisztikus világát a költő ezúttal leépíti, az elragadtatottság helyét átveszi a józanság, a racionalitás. A fű ugyan hű itt, de a kő, a vas nem emberiesül. A holtak szemében nem ragyog fény, nem tartanak hazát: húsup elbomlik, s ezáltal talán magyarságukat is elvesztik. Könnyeink, hőink is csak „talán” magyarok, költészetünk pedig a „talán magyar” körből a mérlegelés végén átkerül a „világnemű” kategóriába. Ez utóbbi átminősítés azonban a ratkói világgép ismeretében nem is olyan meglepő. Egy interjúban a költő így nyilatkozik magyarság és emberség, magyarság és világ kapcsolatáról: „Ember és magyar – egyet jelent. Mint ahogy egyet jelent ember és francia, ember és román és így tovább. Ha arról gondolkodom, hogyan lehetnék szabadabb és hasznosabb ember, akkor arról gondolkodom, hogyan lehetnék szabadabb és hasznosabb magyar. Furcsállom, hogy nálunk gyanakvással fogadják, ha a költő a magyarságról beszél. Kinek az előítéletei vagy szorongásai hívják elő ezt a gyanakvást? 'Kit magyarrá tett értelem,/ Parancs, sors, szándék, alkalom' – annak a magyarság természetes állapot, bárhol él. Tehát nem végcél és nem út, hanem az általános emberinek egyik, a magya-

rok számára egyetlen kifejeződése, megfogalmazódása. Bartókra hivatkozom, akit Lendvai Ernő zseniális könyvéből értettem meg igazán. Bartók éppen azért óriás, mert a magyar nép-/paraszt-/zenében föllelte és zenéjében fölmutatta azt, ami közös a magyarságban nemcsak a többi néppel, hanem az egész élő világgal.¹ Az interjúban elhangzottak mellett a versek is azt tanúsítják, hogy szerzőjük érzelmi-
leg, szemléletileg soha nem zárkózik be a nemzeti keretek közé, hanem egyszerre gondolkodik nemzetben és emberiségben:

magamhoz húznék bármely népet, érte
a korai halált is vállalom;
tudok minden emberi nyelven;
a jót föl ismerem; a bűnt gyűlölöm

– írja *Hirdetés* című versében. Hasonló empátia, szolidaritás kap hangot a *Rokonaimban*:

Rokonaim – emberi ágon
ők is, az égbe temetettek,
lengyelek, oroszok, cigányok,
kéményen kiröppent lelkek.

A költő meggyőződése szerint a vers mindenkihez, az egész emberiséghez szól. „Hanglemez ez a Föld. Ráénekelek én is” – hangzik *Az ének megmarad* című költeményének zárzata.

Vajon művészetfilozófiai szempontból igaza van-e Ratkó Józsefnek, amikor úgy foglal állást, hogy költészetünk leválik rólunk, s a világ részévé, tulajdonságainak hordozójává lesz? *A költői műalkotás fő sajátosságai* című könyvében Tamás Attila leszögezi, hogy a művészi formálásnak az adott lehetőségek közt mindig a „teljes-ember-létet kell szolgálnia”;² majd hosszan értekezik arról, „hogyan tart kapcsolatot ez a külön kis ’világegész’ a tágabb világ tényleges egészével”.³ Válasza során megkülönbözteti a világegész értelemben vett valóság szféráit (tárgyi-természeti, társadalmi), majd megállapítja, hogy az irodalmi mű „maga is önálló, mással nem helyettesíthető valóság”.⁴ Végső konklúzióként pedig – a téma más kutatóival egyetértve – kijelenti, hogy minden műalkotás az ember által teremtett új, emberi-társadalmi valóság egy darabja, „s mint ilyen nemcsak kifejezi, de ugyanakkor

¹ *Ratkó-breviárium* (Szerkesztette: Magyar József), Nagykovács, 1993. 52.

² TAMÁS Attila: *A költői műalkotás fő sajátosságai*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 145.

³ Uo. 147.

⁴ Uo. 152.

teremti is a valóságot”⁵ Ratkó József nem művészetelméleti munkában, hanem versben nyilatkozik a témáról, ő nem tesz különbséget természeti-tárgyi és emberi-társadalmi világ között, ám véleménye egybecseng a Tamás Attiláéval: a költői alkotás a világ (pontosabban az emberi-társadalmi világ) része. Ez az állásfoglalás, persze, felveti a fordítás hitelességének a problémáját és a világirodalom – nemzeti irodalom viszonyának kérdését, ám ezek vizsgálata ezúttal nem lehet célunk.

A szemügyre vett költemény kulcsfogalmaival, azok egymáshoz való viszonyával kapcsolatban a ratkói életmű egészének tanulságait is figyelembe véve arra a megállapításra juthatunk tehát, hogy „magyar” és „világnemű” között nincs éles szembenállás. Magyarság és világneműség áthatják egymást, s azzal, hogy költészetünk az egyetemes irodalomba olvadva közkinccsé lesz, meg is őrződik. „Az ének megmarad, mert elpusztíthatatlan.” És ez vigasznak nem is kevés.

⁵ Uo.

Marković Radmila

Reggeli szürkület

Reggeli szürkületben,
háztetőről szomját
oltja a csatorna,
házam előtt a tuják hangosan pörlekednek,
hajba kapnak, egymást tépik, meg amit elérnek.
Ajtóm alatt tócsa hever kényelmesen.
Tompágyam lusta, reménytelen.
Egy auto túlkölt, és
befröcskölte sárral az eget.

Esti szürkület

Esti szürkület a tájra hevert,
keblembé rejteném,
mert tetszik,
mert szeretem,
de
nem lehet.
Félholdba ütközik
a csalódás ügyetlenül,
három csillag mossa a
lebegő csendet,
majd
álommadárral
kezembe helyezik: az
esti szürkületet.

Gyertyafény

Égő gyertyám a múlt leplébe belekapott,
imbolyogva, rángatva, égetve mindent megbolygatott,
viasztete lassú léptekkel cseppfolyósodott,
lánggal együtt sisteregve, félve remegett,
mint az anyját sehol sem lelő gyerek, és
nőtt, nőtt a lángnyelv, lyukat fűrt a sötétségbe,
belebújt és falta, falta, felfalta saját testét reggelre.

Pillanat

Pillanat szépsége magába zárt,
kettőnk szíve taktusra táncot járt,
dallamoktól kitágult a végtelen,
vágtyól csillogó lélegzet körbe-körbe,
mint a harmat, zsengén ölébe rejtette
összes érzékemet.
Ez a perc,
ez az óra
olyan, mint
testemben a vérkeringés,
amelyet érzei ajkad forraltborként
kóstolgatott reggeltől estéig,
estéktől reggelig.
Csókégette bőrömből áradt a
most, most örökre felejthetetlen maradsz.
Most! Egy étellel felér a pillanat.

Megtalálom

Vágyak feneketlen
katlanában égek,
a mindennapok
szürkeségei felett.

Sötét sikátorok
szerelmét
ördögi vigyorral
megvetem,
irigylem;

Ellopom a liliom
halálos illatát -
a múltam asztalára
lehelem.

Sejtelmesen
körvonalazódik
a megtépázott
én-lelet.

G. Komoróczy Emőke

A magyar valóság képe Határ Győző korai regényeiben

Csodák országa, Hátsó-Eurázia (Hajnali novellák), 1938–1942; megjelent: 1988, London, Aurora Regénytár

Héliáne, 1947, Bp. Magyar Téka; 1991, Bp. Magvető K. (reprint)

Az Őrző Könyve /Egregor/; 1948 (40 példányos szamizdat)

Megjelent: 1974, München, Aurora K. 1992, Szombathely, Életünk Könyvek

Határ Győző regényeit kezdettől fogva (s részben mindmáig) érthetetlen, szürreális alkotásokként tartja számon az irodalmi köztudat. Bizarr ötletnek tűnik tehát valóságképükről beszélni. Pedig ha tüzetesen szemügyre vesszük őket, s van némi személyes (vagy szájhagyomány útján szerzett) tapasztalatunk a korról, amelyben fogantak, akkor bizton állíthatjuk: valóban hiteles, valóság-hű információkat közvetítenek – szürreális, hyperbolizáló, abszurd megjelenítő módszerük ellenére. Személyes életútjának bizarr fordulatai adnak magyarázatot arra, miért ironikus, sőt abszurd eszközökkel, elidegenítő módszerrel közelítette meg a hazai valóságviszonyokat, s miért nem kívánta felébredtetni az együttérzést olvasóiban az ábrázolt világgal szemben. Nincs beleélés, nincs feloldás / feloldozás – így megtisztulás (katarzisz) sem a műveiben, hiszen nem megérteni, hanem leleplezni akarta a gyilkos diktatúrák pusztító hatását az embertenyészetre és a szellem embereinek morális tartására.

Az ifjú Határ Győző a prózaírás forszait a kortárs világirodalom híres Mestereitől leste el. Jules Romains, Giradoux, A. Gide, St. Heym, Joyce – a régi nagyok közül pedig Rabelais, L. Sterne formálta írói arculatát; hazai elődei közül Mikszáth és Krúdy iróniája ragadta meg. Talán éppen Krúdy *vörös postakocsijának* nyomdokain indult el 1938-ban (24 évesen!) *Nagy-Szent-Huligánia*, azaz Hungária poros, keleti tájai felé, hogy megismerje-megértse *Hátsó-Eurázia* mérhetetlen elmaradottságának, elképesztő és szívbe markoló nyomorúságának okait. 1938–42 között bejárja a Kárpát-medencét, elsősorban Erdélyt, megtapasztalva Nagy-Magyarország keleti részeinek végtelen anyagi-szellemi kiszolgáltatottságát. *Hajnali novelláiban* megörökíti Huligánia isten háta mögötti tájait, „kultikus csodabogaraival, szörnyetegeivel”, ugyanakkor egészséges, ép érzékű népével s mindazon jellegzetességeivel, amelyek elválasztják Huligánváros (modernül összetákolt székesfővárosunk, a Duna Királynője) lakóinak életformájától, „civilizációnk hovatovább ember- és életellenes szellemi és hatalmi rendjétől”.

A regény szerkezete körkörös, önmagába visszatérő, ugyanakkor spirálisan előre-

haladó. A történések a szabad asszociáció törvényei szerint (a joyce-i metódussal) peregnék, a két síkon (a főhős, Pufi magánélete – társadalmi tapasztalatai) vibráló reflexióláncolatot montázsszerűen egymásra vetítve. Az I. rész (*Huligánia, avagy a vágyak*, 1–10. Hajnal) a megvalósíthatatlan álmok, sóvárgások Birodalmába vezeti az olvasót; a II. rész (*Csodák országa – avagy a szabadságvágy*, 11–18. Hajnal) a vidék iszonyatos nyomorúságának képeit tárja elénk. A kötetzáró 19. Hajnal pedig Pufi, a Maphlakórumban tartott Eurázia-Kongresszusról hazatérő ideg-élettanász döbbenetes kalandjáról ad hírt: az állomáson a Veszélyes Gondolatokat Felügyelő Minisztériumból egy rendőr vár rá, hogy az intellektuális bűnözők osztályán kifaggassák útjáról. Pufinak egyelőre sikerül meglépnie. Nem így magának az írónak, akit 1943-ban egy Hitler-ellenes szervezkedésben való részvétel miatt a Defenzív Osztály Intellektuális Részlegén valódi kínzóeszközökkel vallatnak. Perében a legfontosabb bűnjel éppen a „nemzet-, erkölcs- és vallásgyalázó” *Csodák Országa*, valamint vitriolos Horthy-ellenes satírái (*Darályvilág Buzdugániában, Torlon Péter*). Első fokon halálra ítélik, majd – többszöri fellebbezés után – hat esztendőre mérséklék büntetését.

Milyen is hát a magyar valóság Határ Győző tükrében?

Hátsó-Eurázia sártengerében elfulladás a legmagasabbra szárnyaló vágyak is, a vad hunucsukcsok kilátástalanságukban egymást ütik-verik, ahelyett, hogy erejükkel közösen a gyarmaturalom ellen fordítanak. A Halálmezőkön, csali-mezőkön, pusztaságokon igénytelen, de ép valóságérzékű, egyszerű emberek élnek, apró, nyomorúságos kistelepüléseiken (az író fantasztikus nyelvi leleménnyel vegyíti a hazai földrajzi neveket egzotikus, távoli tájak nevével). Átkelvén a Csendes Ingoványon, az Eurázia-Kongresszusra igyekvő Pufi furábbnál furább embereket és szokásokat, élő legendákat ismer meg (Darzsilingi Vásár, Dzsakáta-monda, Donga-Dong harci tamtamja, a Jó Viperák ünnepe, a Csend Tornyán spirálvonalban futó /ön/tömjénező feljegyzések a Nagy Berber Birodalom megdicsőüléséről stb.). Ugyanakkor látja-tapasztalja, hogy a nép csak ábrándozik az ősi dicsőségről, egyébként „tett-senyvben” szenved: már akarni se, nemhogy változtatni tudna sorsán, helyzetén.

Ugyanakkor Maphlakórum Konzuli Palotájának Kék Plüss Szalonjában a huligán-értelmiség különböző társadalomjobbító, világmegváltó recepteket kínálgat egymásnak. A „mesterien összetanult szofisztofopolizmatikus” társaságban két-két ember sem akad, akik egyetértének. A hunucsukcs arisztokrácia pedig ősi legendáiba alámerülve, a sámán-hitet őrizve ázsiai tudattal él, az ezeregy éves honfoglalás dicsőségében fürdekezve.

„Itt meddő a nagy gerjedés / s százszor boldogok a vetéltek” – írta Ady már a XX. század kezdetén. „Hány megölt lélek sikoltott bús átkot az egekig” e tájról! És ma? – mi a helyzet? Nem Határ Győző regénye szürreális, hanem a magyar valóság! A művet akár szociográfiai hitelességű korrajznak is tekinthetjük a 30-as évekből; de több

is annál. Az író abszurd eszközökkel jeleníti meg az abszurd helyzetet: a főváros és a vidék feloldhatatlan ellentétét. A főváros egyszerűen nem érti a vidék nyelvét! Ilyen mérvű társadalmi tudathasadás esetén szinte érthető, miért volt / van a Veszélyes Gondolatokat Felügyelő Minisztériumnak mindenkor annyi tennivalója: az Állam fél az alul levők lázadó indulatától! Nem csoda hát, ha Pufi az Eurázia-Kongresszuson elmondott patetikus szónoklata után („Roppantsátok derékon a lerázhatatlan gyarmatbirodalmat!”) verejtekben úszva menekül csillagsugarvasúton a Hiú Reménység Foka felé! S szinte előre sejtí: Huligánvárosba megérkezve egyenest a fent említett Minisztérium alkalmazottja várja.

Határ Győző (első) börtönéből szabadulván, időlegesen fellélegzik „a zsenge magyar demokrácia” (1945–47) légkörében, s igyekszik elvegyülni a nyüzsgő, átmenetileg szabadnak látszó művészeti életben. Baráti (ha nem is szoros) kapcsolatokat épít ki az akkor szerveződő Európai Iskola tagjaival, az Újhold körével, Hamvas Bélával, Szentkuthy Miklóssal, Weöres Sándorral, Tábor Bélával, a filozófuspalánta Kampis Antallal, részben a Válasz körével is; a Darling-presszóban (Egyetem-tér) élénk eszmecsere folyik délelőttönként a Jövő útjairól, lehetőségeiről, a magyar művészetnek az európaihoz való felzárkózásáról stb. De csakhamar fel kell ismerniük: a pártmaffia (Határ találó kifejezése) rátette máris a kezét a szabad-gondolkodó, független értelmiségre. (A korszak kavargó, színes, reményekkel s tervekkel teli művészi életéről, a törekvések sokszínűségéről lásd: H. Gy.: *De nobis fabula*; in: *Az Ige igézetében*; 1990.-Aurora Könyvek; 113–144. p.).

Határ azt remélte: az új Hatalom majd kapva kap Hitler- és Horthy-ellenes művein. De nagyot kellett csalódnia. A Miniszterelnökség Sajtóosztályára engedélyeztetésre már 1945 őszén benyújtott bölcséleti esszéjét Horváth Márton szignójával kapta vissza („Nem engedélyezem! – Nem a mi értelmiségieink közül való!” – *Életút* II. k. 100–102. p.). Tehát már a kezdet kezdetén gyanús személy („persona non grata”) lett, s csakhamar „non personna” vált. A pártmaffia a továbbiakban mindenben elgáncsolta útját. Ennek részben a *Csodák országa* is oka volt; írónk ugyanis naivul a Moszkvából frissen hazaérkezett Lukács Györgyhez – a „nagyrealizmus” ideológiai megkonstruálójához – fordult pártfogásért (akinek ismerte ifjúkori spirituális esszéjét, *A Lélek és a Formákat*). Úgy vitte fel tehát kéziratát hozzá, mint „a századelő nagy pléiade-jának” egykori kulcsfigurájához – aki persze kelletlenül fogadta („Itt hagyhatja. Majd értesítem”). S az ifjú titánt már másnap beidéztek a kerületi rendőrségre, ahonnan csak kétnapi fogda után szabadult („Mit keresett Lukács Györgynél?” – faggatták napestig). A kéziratot persze soha nem kapta vissza (uo. 112/13.p.). 1946 őszén Keszi Imre – nyilván Lukács György utasítására – támadást intézett ellene a papírkiutalás ürügyén (Határ – Márai – Huxley könyveire vonatkozóan): „a szép papírt szürrealista szemétre vesztegetni kár” (in: *De nobis...* 115.p.).

Mindennek ellenére Határ 1946 januárjában már új regényét írta a Panpeszvalgoszi

Szigetvilágról (*Heliáne*), ahol az Önműködő Államgépezet a fűnyíró elv bevezetésével fokról fokra letarolta, megcsonkította a szellemi életet. A Darling-presszó baráti körének nagyon tetszett a mű; Kampis Antal már az év végén vitte is engedélyeztetésre a cenzorhoz, aki – Hamvas Béla ifjúkori barátja lévén – azonnal rá is nyomta a stemplit. Molnár György, a Magyar Téka igazgató-tulajdonosa 1947 karácsonyára jelentette meg 1000 példányban: ezzel a művel akarta Magyarországot képviselni az 1948-as zürichi könyvészeti világszimpóziumon, németre és franciára lefordítva. No de hát erre már nem kerülhetett sor. Az új-marxista Király István a frissen indított *Csillag* 1947 decemberi számában megsemmisítő kritikát írt Határ Győző és Mándy Iván állítólagos szürrealizmusáról, s nyomatékosan kijelentette: „a kritikának nemcsak az a feladata, hogy keresse a fejlődés útját; el is kell zárnia a járhatatlan utakat”. A *Heliáne* szerinte zagyva, értelemellenes halandzsa-

szövevény, emberellenes, kultúraellenes alkotás, amelyet nem bírálni, hanem leleplezni kell. „Az imperializmus tulajdonképpeni s legmélyebb életérzését, a *nihilizmust* szólaltatja meg”. Végül a legfőbb érv, amely felismerhetően a lukácsi zsargonból ered: „Azok a tömegek, amelyek most teszik magukévá a kultúra nagy örökségét, az emberi történelem fősodrában élnek, s nem a halódó múltat megszólaltató regényeket várnak” (idézi H. Gy.: *Életút* II. k. 200–201.p.). Az iránykritika megtette hatását: a *Heliánét* bezúzták (de 200 példányt addigra már eladtak belőle, így néhányan mégis olvashatták!). Írója előtt bezárult az irodalmi élet kapuja: életfogytiglani szilenciumot kapott (amit majd csak az 1989-es események oldottak fel).

Milyen is volt hát az a valóság, amelyben napirenden voltak az ehhez hasonló esetek? Miről is szól valójában a *Heliáne*?

Elsősorban a Költészet prostitúciójáról. Heliáne, Heliosz Isten napragyogású testvérpárja, a sugárzó Szépség és Szeretet megtestesítője, az Örök Múza – a szemünk előtt változik át „trágyával töltött lánnyá” (Szent Ágoston kifejezése). Először a csábító érzékiség, a jólét – majd a durva erőszak – végül a kókler világmegváltó Gabrielosz rabszolgája lesz. Szerelmese, Bikornutusz (azaz: kétszer felszarvazott) Barnabás, a festő, az első boldog, reménytelen találkozások után csak sóvároghat utána, de el nem érheti.

A történet mitikus közegben játszódik, az Európától távol fekvő *Panpeszvalgosz* szigeten, amelynek központja *Panpedelupe* (mindkét szó tövében a szatirizáló Pán-istenség neve szerepel). A regényidő a XXI. század; de valójában a világháború utáni időszak alaptendenciáinak prolongálása a Jövőbe. A szigetlakók remegve várják a *Nigragor* meteoritraj érkezését, amely bármikor elpusztíthatja paradicsomkertjüket; ezért örökös félelemben és fékevesztett bódulatban élnek. A közepszerű művészvilág pedig kiszolgálja szórakozásvágyukat. „Az Aggok Menhelyére beteretelt ifjúság és az uraságtól levetett kultúra mint a tömeg művészete” Gaogag-Liba-Anyaisten felügyelete alatt áll. Az Európából idetévedt Barnabás rögtön felismeri: itt nem lesz szá-

mára levegő. Ő Heliáne után eped, s nem hajlandó behódolni Gaogagnak. Új nyelvet akar teremteni, Múzsája kedvességéhez, megfellebbezhetetlen szépségéhez méltót. Persze mikor rádöbben Kedvese valódi lényének csalfa és álnok voltára, kétségbeesett undorral fordul el tőle, aki csókjával elárulta, és többszörösen megcsalta őt.

És hogy működik az Önszabályozó Tökéletes Államgépezet? Az emberek hátába dugott hátgerinc-konnektor segítségével irányítják a felsővezetékes rabszolgák engedelmes hadát – így azok soha nem akarnak, sőt nem is gondolnak mást, mint amit felülről sugallnak nekik. Az egyenirányított, „egylabdahívó” tömeg s a kötelező szűrkeségbe szorított elmés törpék csak a marxi Biblosz téziseit szajkózzák, türelmes beletörődéssel viselvén sorsukat; a valódi eszmehívók pedig börtönben vagy elmegyógyintézetben, esetleg ólombányában senyvednek. A szigetlakók időnként nyársra húzzák politikusaikat, s kannibálok módjára kiszívják agyvelejüket (ettől okosodnak). Utána pedig a kegyeleti szertartásokon ünnepélyesen hallgatják az aznapi szentleckét.

Akinek /még/ vannak halvány emlékei vagy információi a korabeli ideológiai szent-leckékről, a reggeli munkahelyi szemináriumokról, a pártapparátcsikok feltündökléséről és alázuhanásáról (börtönbe kerülésük, netán kivégzésük módjáról), az tudja: mindez *valóság* volt. Gabrielosz Gabriel arkangyal, a szigetlakók fő szellemi manipulátora, a skarlát/vörös/zászlókkal díszített esztétikai lomtár főfelügyelője (akinek alakjában a kor esztétikai-ideológiai hangadója, Lukács Györgyre ismerhetünk) erőnek erejével arra próbálja rávenni a „gabrielgnosztikusokat”, hogy ne berzenkedjenek a Sorstörvény (az abszolút alávetettség és a gondolatrendőrség) ellen. A testben-lélekben megromlott Heliáne nem véletlenül szegődik hozzá: a Költészet alárendeli magát az ideológiának. (Gondoljunk csak a „felszabadulást”, Sztálint és Rákosit dicsőítő ódák özönére! – alig akadt költőnk, aki nem próbálta megváltani ezzel belépőjegyét az irodalom berkeibe! A szembeszegülőket pedig törölték a szellemi életből.)

A zárófejezetben aztán kiderül: a Nigragor elkerülte a Földet. A kormány nemzeti ünnepet rendelt el, de senki nem ünnepelt: máris feledték a veszélyt, s ifjak-vének kimentek a tengerpartra, sütkérezni a napon. Élve maradtunk! A szigetlakóyunyurik béketűrően összeseperték az aláhullott kevés kozmikus csapadékot, s az élvezeteknek szentelt paradicsomi élet folytatódott tovább, mintha mi sem történt volna.

Bikornutusz Barnabás pedig elmenekült a szigetről. Vissza Európába! – sóhajtotta; s a tengerbe vetette magát. Most eszmélt rá, mit jelent európaiak nélkül élni! Feltündöklött előtte Sors-Isten-Bika képe: „agyarai végén csillaghalmazok”. Megértette: szenvedései nem voltak hiábavalók – általuk ismerte meg a panpedelupei társadalom cinikus romlottságát. Már nem vágyott az Ördög lányával egyesülni: az áttetsző bőréből áradó bűzös trágyaszag őt is, művészetét is megmérgezné.

A dicső *fordulat éve* (1948) aztán végleg sötétségbe borította a szellemi életet. Ál-

lamosították a kiadókat, megszüntették a legfontosabb, legszínvonalasabb folyóiratokat: publikációs fórum nélkül maradtak mindazok, akiket – a mából visszatekintve – a kor élvonalbeli s újtó szellemű alkotóinak látunk. Elsorvasztottak egy hihetetlenül gazdag művészeti kivirágást: Füst Milán, Szentkuthy, Hamvas, Határ, Weöres, Szabó Lőrinc, Kassák és az Újhold, valamint a szentendrei festők köre marginalizálódott; de a nemzeti elkötelezettségű Németh Lászlót, Kodolányit is hallgatásra ítélték. A művészeti életből kirekesztetteknek többé nem állt módjában egymáson segíteni (lásd a már idézett *De nobis fabula*; valamint a Határ Győzővel készített interjúk *Az Ige ígézetében* című kötetben: Gömöri György, 1972, 177–214. p.; Kabdebó Tamás, 1975, 218–223.p.; Rónay László, 1986, 224–240.p.).

Így hát harmadik nagyregényét Határ Győző már csak a maga-gépelte 40-példányos szamizdatban tudja barátainak megmutatni (*Az Őrző Könyve*, 1947. okt. – 1948. febr.). „Regényes elmélkedései a Szörnyállamról” természetesen szintén ugyancsak valóság élményeiből születnek, de most – kitágítva a teret és az időt – az emberiség-történet mítoszait használja fel nyersanyagként a jellegzetesen XX. századi történetek értelmező feltáráshoz. Az i. e. XI–VI. évszázad népvándorlásainak kora köszön vissza a regény lapjain, méghozzá úgy, mintha az akkori Hordák élednének újjá a XX. században; s az i. e. VI. sz. óta az emberiség a permanens háborúk korát élné. „Őstörténetünk visszatér hozzánk, de egy sokszorta magasabb fokon”: „a rabszolgaság és az emberevés egy magasabb fokán”. Az újkori rabszolgák maguk emelik maguk fölé az Őshüllő-falánk Államot: „Magunkban hordozzuk a tökéletlen államot”, hiszen mi magunk, emberek, vagyunk tökéletlenek.

Az író Hurgopolisz-Ergasztobolszkozt jelöli meg könyve színhelyeül (utóbbi szó az Ergasztulum – római kényszermunkabörtön – és az orosz városnév, Tobolszko összetételéből születik); mintegy eleve „büntetőtábornak” nyilvánítva kis hazáját, anélkül, hogy kimondaná ezt. Az ó- és újkori világfelfordulást egymásra vetítve érzékelteti: a legprimitívebb ősalapottól kezdve a legmagasabb szuperteknika koráig az egymás ellen küzdő hordák forrongó kavargásban alakítják a maguk életterét. (A többszáz őshordáról, az ókori népvándorlásról Várkonyi Nándor készít tudományos alapossággal ugyanezidőtájt feljegyzéseket, in: *Sziriát oszlopai*, 1972-es k. - *Népek arénája* című rész, 184–226. p.). Határ Győző az ősi, félvad/vad kelta és atlantiszi néptörzsek nevét is megtartva eleveníti meg a modern kori quacankok – ligurok – szopconkok – aiolok – acháioiok – gallok – portugálok – baszkok – írek – skótok – germánok stb. területfoglaló, vérengző háborúját. Ezért határozza meg így könyve műfaját: „regényes fiktív történelem”. A mű két egymásba épülő, egymásra (olykor szövegszinten is) ráfelelő részből áll (*A csata, A békéért mérszárlók*). Az író nem állít fel közvetlen analógiát saját kora és az őstörténet között; mégis ráismerünk a meg lehetőségen egyértelmű nyelvi utalásokból a II. világháború időszakára, amikor is „két államkolosszus mérgette bele magát a föld eddig legkatasztrofálisabb háborújába”. Az

egyik térfélen Mammonsztinápoly Arany Csürhéje – a másikon a Rót Bizánc Békéért Mészárló fenevadjai. A Rót- és az Arany-Bizánc alattvalói egymással versengve keresik az Ördög-Fejedelem kegyeit – de az csak kikacagja keserédes álmukat a Győzelemről, Hatalomról és Dicsőségről. A két fél felőrli egymást; vérengző pusztításukat „az elemi energiák és a vírusfelhők segédcsapatai támogatják”.

Határ Győző tehát már a XX. század derekán úgy látja: „A Haladás-gondolatnak immár tökéletesen bealkonyult”; „a III. évezred küszöbén” befejeződött egy világtörténelmi korszak. „Új korszak kezdődik, melynek lakói már a *történelem utáni* emberek lesznek. /.../ A Jövőnek se tudománya, se művészete nem lesz, mert mindent elural a Teljhatalmú Világnézet”. (A világhatalom kezdete a 2004. évre teszi). Énok próféta apokrif apokalipszis-látomására utal, mint amely a XX. század „40 éves háborújában” már elkezdődött. Énok Könyvéből lép elénk maga az Őrző is: az *Egrogok*, az éber virrasztók egyikeként. Ők a Teremtés Titkainak tudói, a földi életre vonatkozó Szent Tudás őrzői és továbbgondolói, akik „eloszoltanak a csillagok között”. Ady konkrét, evilági szerepben láttatta őket („Őrzők, vigyázzatok a strázsán!”); Határ Győzőnél viszont egyszerre konkrét és mitológiai figura: kívül van a történeten, ugyanakkor mégis része. Magasból – egy fegyház 70. emeleti Toronycellájából – szemléli és kommentálja az eseményeket. Éber („felébredt”) szellem, aki pártatlanul figyel az ellenséges erők párviadalát. Egyszerre foglya és bírja a Teljhatalmú Világnézetet terjesztő-propagáló Birodalomépítőknél. Megkísérli figyelmeztetni a Földön nyüzsgő hangyaözönyt, a hiszevény Eszme-hívókat arra, hogy a Pokol Fejedelme tévútra csalja őket.

Szinte élvezettel jeleníti meg az író az iszonyú lángrobbanást, amint a fehér izzású Fény (a Szellem napvilága?) fekete lánggá, majd gúnyosan hahotázó külső sötétséggé változik. Az egymással küzdő hordák szájtátva nézik, hogyan rendezi be uralmát – mindkét felet megcsúfolva – a Teljhatalmú Világnézet. Megtörtént hát a FORDULAT! A Győztes pillanatok alatt kiépíti janicsárrendszerét, s a propagandisták az Egykönyvű Atyák Szent Könyvéből terjesztetni kezdik a Szent Tant, zárlatot rendelve el mindenfajta kételkedéssel szemben.

A bolsevista hatalomátvétel tehát mint „mestercsel”, mint cirkuszi mutatvány zajlott le. S aztán jött a Rezervátumok berendezésének korszaka, de a rezervátumok itt voltaképpen az egész új társadalmi berendezkedést szimbolizálják. Megjelenítésük hitelességében Szolzsenyicin *Gulágjához* vagy Tarkovszkij *Zónájához* fogható (mindkét mű jóval később született, mint a Határ Győzőé!). A rezerváció veszélyes mocsár: mindenkit elnyel, s előbb-utóbb magához hasonít. Aki idekerül, azok többsége már nem lázad: igyekszik beilleszkedni. Az igazán veszélyes rabok csak a művészek és a másként gondolkodók. Öncenzurázásuk, önérvénytelenítő alkalmazkodásuk ellenére is gyanúsak a vastagbőrű Óriáshüllő, az Állam szemében. A legcsekélyebb vétségeik, kritikai megjegyzéseik miatt is felelősségre vonják őket, és a *Kardelita Rend* hú

alkalmazottai (gondolatrendőrök, zenerendőrök stb.) aláíratják velük saját vádiratu-
kat. A művek valójában el se készülnek, hiszen a regényírógépek nyírnak, a zúzdák
zúznak, a kritikusok a zúzott-rágott példányok alapján őrlőbe adják a bírálatokat,
amelyek nyomán az írók mellüket verve meakulpáznak. A mocsárkedvelők pedig
kiközösítik maguk közül a merészebbeket: az eretnekeket, mert azok csak megza-
varnák makacsságukkal a fogolylétbe beletörődőket. A ragadozómezőkről – útlevíl
híján – senki nem távozhat.

Az Ergasztulum 7 labirintodromjában külön-külön bugyorban szenvednek a *fe-
jükkel* – a *lábukkal* bűnözők (másként gondolkodók, határátlépők) – a *tetőtől talpig*
vétkesek – az *okoskodók* – *bárgyúk* – az „*ítéletre méltatlanok*” (azaz védekezés nélkül
elsüllyesztendők); de még a „*tetőtől talpig ártatlanok*” is. F. Kafka *Fegyencgyarmatá-*
nak brutális kínzásai, A. Koestler és Orwell hátborzongató képei a „gondolatbűn-
zők” „megfegyelmezéséről” és megsemmisítéséről szinte eltörpülnek ahhoz képest,
ahogyan Határ Győző az új hatalom kannibalizmusát megjelenti. „A XX. század
summája – írja – nem a technikai haladás, nem is a sugárenergia felfedezése, hanem
az ujjas harisnya” (kínzóeszköz). És mindez nemcsak a *fordulat éve* körüli időkre volt
jellemző!

A rövid zárófejezetben (*Toronycella*) az Őrző szenvtelenül elmélkedik Campanel-
la és Morus Tamás utópiájáról, no meg az eretneksorsról. A legnagyobb filozófus-
szellemek többnyire szembehelyezkedtek „koruk uralkodó áramlatával” – írja – s bár
mindenkor voltak, akik az intézményesített igazságok fedezékében alapozták meg
bölcseletüket, ő mégis a mártírok – a szembeszegülők – az egzaltáltak – a rossz Kon-
stellációk áldozatai pártján áll. Azokén, akik nem tettek engedményt koruk államfilo-
zófiájának, még ha életükkel kellett is lakolniuk emiatt. Ott, ahol bünténynek számít
a gondolkodás – mi más választhatna a gondolkodó, mint a szembeszegülést? „Íme
kezdődjek a te munkád a bünténynél” – biztatja az Őrző maga-magát. „Ma, amikor
államfilozófiák zsandáruralma berohasztotta és betokosította a szellemet, zsinórral
méri a 'legforradalmibb' gondolat tilalmas határát, és a filozófia két világ farkasszemet
néző államfilozófiájának tűzvonalán a senki földjére szorult” – mi más tehetne a gon-
dolkodó, mint hogy elkiáltja mestergondolatát, bármi áron. A hurpagopoliszi fegyház
toronycellájában maga elé idézi hát a Szent Öreg alakját, akit igazmondásáért a sze-
me láttára égettek el: „minden harmadik fáklyában felismertem szövétnek-szakállát; ő
égett, és én néztem, pecsenyéjében hogy mint változik Igévé a test”.

Így vált Határ Győző „a szabadon szólás szörnyetegévé”. Nem volt más választása,
ha Őrző-mivoltának meg akart felelni. Csak így tehetett tanúságot a Teljhatalmú Vi-
lágnezet uralmának ember- és szellemellenes korszakáról, amelyben élnie adatott.

(Elhangzott az Írók Alapítványa Centenáriummi Határ Győző Konferenciáján,
Budapest, 2014. október 18-án)

Aknay Tibor

Hollómese

Szeptember vége volt. A sötétvörös téglasorokkal keretezett falú iskola épülete hosszan nyújtózott a keskeny Szűrszabó utca árnyékosabb felén, jelezve, hogy még nem csengettek be az első órára. A Nap, mintha így szabták volna járását, éppen akkor billent át a házak felett, megvilágítva a magasságszintű ablakok tisztasági állapotának hiányosságait. István, a hivatalos – azelőtt iskolaszolga, más néven altiszt – pontban háromnegyed nyolckor kiállt az almazöldre mázolt kapuba, és minden későn jövőtől elkérte az ellenőrzőjét. Többnyire az alsóbb osztályokból kerültek ki az áldozatok, a dörzsöltebb felsősök a hátsó iskolaudvar melletti telek deszkakerítésének kijáró darabjait használva, szó szerint a kertek alatt osontak a helyükre. A telek egy pékséghez tartozott. A pék valamikor az iskola tanulója volt, de az utolsó évben kimaradt, mert az apja évtizedes késéssel tért csak haza a frontról, és az otthoni éhes szájak követelték a kenyeret. Ő volt a legnagyobb a hét testvér közül, így arra a tíz évre ő lett a férfi a családban. A helyzet érdemben azután sem változott. A csonttá soványodott egykori hadifogoly apa csak hazajáró lélek volt abban a műhelyben, amit még a nagypapja építtetett, aki személyesen felügyelte a kemenceraadó mestert, hogy megfelelően végezze munkáját. Az apa naphosszat elüldögélt az egyik sarokban, és nézte a feleségét, ahogyan a dagasztóteknőben dömöcköli, gyúrja, forgatja, alakítja a liszt, a víz, a kovász és só ősidők óta változatlan arányú elegyét. Az asszony is vékony volt, hajdani formáit levéste róla a műhely forrósága, a hajnaltól estig robot. A nagyfiú segített, hiszen jó gyerek volt, de mégis. A ház körül, a kemencénél, már-már az apára emlékeztette az anyát, aki elfogadta, hogy az ember, akit annak idején kikísért a katonavonathoz, nincs többé. Tíz esztendő alatt elfordult a világ tengelye. Péter – így hívták a cipók, veknik és óriás perecek új mesterét, az évek során szinte tökélyre vitte apjától tanult, nagy- és dédapjától örökölt szakmája űzését. Csöndesebb órákon el-elnézte az udvaron szaladgálókat, lassacskán egészen jól kiismerte magát az iskola új életében. A pékműhely mögötti telken átjárókat pedig nem akarta észrevenni. A maga idejében ő sem került az almazöld kapu felé.

A történet idején, pontosabban napjának reggelén, Péter kilépett a műhely ajtaján, megkerülte a házat és szerszámoskamra és a lisztraktár között félúton, felnézett az ereszre. Volt ideje bőven. A hajnali sütés az utolsó morzsáig gazdára talált, a délutániak való csöndesen pihent a dagasztóteknőkben. Az ereszcsontra szemrevételezése talán fölösleges gesztus is lehetett volna, de igazából egy kopott-fekete tollazatú, a képmény tövében szárítkozó madárra figyelt, „aki” széttárt szárnyaival szakasztott úgy nézett ki, mint egykor jobb napokat látott főúr, valamelyik nevesebb kávéház bejáratánál.

Az öreg holló, meglátva az embert, egyetlen, lomha szárnycsapással elrugaszkodva helyéről a bádogeresz szélére szállt, épp szemközt a gazdájával.

– Szervusz, Gazsi! – fordult a madárhoz Péter. – Merre jártál, amióta nem láttalak?

A kérdésre rezignált káromlás volt a válasz, majd újabb lendületvétel után a holló a padlásajtóhoz támasztott létra egyik fokára telepedett. Egyik lábával kapaszkodva, a másikat előre nyújtotta, mintha közölni szeretne valamit. Az ember közelebb lépett a madárhoz. A holló felemelt lábának végén, a karmok tövéénél, a felhasadt bőrből vér szivárgott.

– Látom már, látom. Megint a tilosban jártál, csak azt tudnám, hol. De mindegy is, rögtön kezelésbe veszek. Ne menj sehova.

Péter nem először beszélt a madárhoz. A hollót még egy vándorcirkuszos bízta ideiglenesen a nagyapjára, abban reménykedve, hogy hamarosan visszatérhet állítása szerint legféltettebb kincséért, Gazsiért, aki számtalan produkcióban jeleskedett, de akkori tulajdonosa a frontra mégsem vihette magával. Ez úgy negyven éve történhetett, még az első nagy háború idején.

Az ember egy vázsondarabra jódot öntött, bedörzsölte vele a holló lábát. A madár elröppent a létrafokról, fel a magasba, egyenesen az iskola irányába. Búcsúzóul még visszaszólt gazdájának:

– Merci, Monsieur! – ahogy még a cirkuszban hallotta valamikor, és már el is tűnt az iskolaudvart árnyékával betakaró öreg diófa lombjában.

*

A háromnegyed nyolcas érkezés nem a tanítás miatt volt fontos. Az idő tájt, a Szűrszabó utcai Állami Általános Iskola udvarán – többé-kevésbé szabályos négyszögben felsorakozva, akárha katonai alakuló téren lenne – az iskola valamennyi osztályának valamennyi tanulója, leszámítva a későn jövőket, meredt tekintettel figyelt az udvar egy kitüntetett pontján felállított zászlórúdra, amelyre két, erre a feladatra kiválasztott pajtás összehangzó dobpergetésétől kísérve, kimérten, lassan kúszott föl a csapat piros-fehér-zöld, rőzselággal ékesített zászlaja. Az úttörőcsapat alárendelt vezetője jelentett a fölérrendelt vezetőnek, aki mindezt elfogadta, majd megadta az engedélyt arra, ami már amúgy is folyamatban volt. A jelenet végén „a dolgozó népért, a hazáért – Rákossival előre!” lelkesítő jelmondat következett, melyből később kimaradt a dolgozó népbölcs tanítójának neve, de az úton rendületlenül mentek tovább. És ez így ment napról napra, hétről hétre. Ahogyan ezen a szeptember végi reggelen is, mondhatná bárki, aki csak úgy futtában szemlélné az eseményeket, amint azok elhaladnak előtte az idő vasútján. A lokomotív diadalmasan pöfög, az út biztos, csak az a fránya szél ne volna onnan szemből, hogy ne kellene nyelnünk a füstöt.

A dob pergett, a zászló kúszott, majd megállt szárnyaszegetten, valahol az alsó harmadban. A húzó pajtás tanácstalanul körbenézett. A csapatvezető főpajtás intett, hogy rajta, próbálja még egyszer, adjon bele apait, anyait. Úgy is lett. Zászlófelvonó pajtás nekiveselkedett. Egyszerre mindkét kezével. Aztán még rá is csimpaszkodott, teljes súlyával, de az úgy, azaz a felvonás, tapodtat sem haladt előre, jelen esetben fölfelé. A csa-

patvezető főpajtás előbbre lépett valamelyest. Baljával intett a két dobosnak, kezdjék előlről a pergetést. Most már ketten húzták a zászlót, a gyerek és a felnőtt. Néhány hiányos neveltetésű nyolcadikos sikertelenül próbálta megőrizni komolyságát. A főpajtás nyakán már dudorodtak az erek, de a kérdéses vászondarab ugyanott kókadozott, ahol eddig. A nagy dobpergésben meg senki sem hallotta a zászlórúd felső végéről alászálló nyiszogó, szinte már siránkozó hangot, amely előjele, mondhatni ómenje volt a pillanatnyi jövendőnek. A legerősebb, lehangosabb dobpergés kellős közepén, a fortissimo csúcspontján ostorpattogást idéző hang hasította szét a tanácstalanság kárpitját. A zászlóvonó kötel nem küzdött tovább a reá nehezedő teherrel, megadta magát. A kispajtás jobbra, a főpajtás balra dőlt, a rőzselángos zászló meg befődte őket, mint hősi halottakat az igazi lobogó. Sóhajtásnyi időre csönd lett az iskolaudvaron. Ami utána következett, az nem része a csapatkrónikának. A felsősök nyerítettek, a kicsik eleinte döbbenet nézték, aztán csatlakoztak. Még néhány tanár is kuncogott, leginkább azok, akik nem szívelhették a főpajtást. A nevetés utóbb elült, és a rőzseláng közepén egy viharvert küllemű méretes pocok pillogott a köréje sereglőkre. A nagy kötélrángatás kibillentette a zászlórúd tetején lévő csiga mellőli szorultságából, úgy pottyant alá a nyilvánosság kereszttüzébe. Arról meg, miként került a magasba, Gazsi, a holló tudott volna mesélni, de ő inkább hallgatott. A dolog úgy esett, hogy a madár reggelizni indult a korai órákban, amikor rátalált a kiszemelt áldozatra. Ám vagy ő volt túl lassú, vagy amaz túl gyors, de a történet nem úgy alakult, ahogyan eltervezte. A pocok már a holló karmai közt utazott egy jegenye felé, amikor váratlanul föléledt kábultságából, és beleharapott a madár lábába. Gazsi a hirtelen rátörő fájdalomtól elejtette a zsákmányt, s kénytelen volt végignézni, ahogyan az a gravitáció törvényeinek engedelmességgel a zászlórúd csigaházába csapódik.

A pocok csak ült a rőzseláng közepén. Szeretett volna odébbállni, de csak nézett, nem mozdult. Az egyik takarító felvissított:

– Csapja már agyon valaki!

A sors, a nagy rendező, azonban másként látta jónak a helyzet megoldását. A pocok, úgy látszott, még idejében föléledt a zuhanás okozta sokkból, és hirtelen megugrott, el a seregnyi láb között, ki az iskolaudvar hátsó, pékműhely felőli részére. Rohant, ahogyan a lábai bírták. Ez okozta a vesztét. Gazsi a magasból észrevette egyszer már elszalasztott reggelijét, és ezúttal nem hibázott. Pár perc múlva a holló már a zászlórúd tetején tollászkodott, miként törökverő őse tette a budai várfokon, a daliás időkben. A zászlófelvonó kispajtás is kikecmergett a lobogó alól. Mindenki ment, amerre tehet. Végtere a főpajtás is előkerült s nézte, egyre nézte a felismerhetetlenségig csatakos, sáros, rőzselángos lobogót. Aztán magára terítette a zászlót, leült az öreg diófa alá, és többé nem mozdult. Azóta is ott ül, és várja a dobpergést. Egyedül a holló száll néha a vállára. Felkap egy-egy lehullott diót, azzal elrepül. Egyesek hallani vélik, hogy minden alkalommal így köszöni meg zsákmányát:

– Merci, Monsieur!

Marczinka Csaba

A G. P.-szindróma

*Gavrilo Princip születési jubileumára
és az I. világháború évfordulójára*

Azon a Vidovdanon*, azon a
Vidovdanon mégiscsak: eldőlt minden!
(Ez lett a mi Végzetkapunk, mindhárman
igazán ekkor léptünk túlvilágra)

(hisz a merénylettel voltaképpen
az én életem is befejeződött!)
Nemcsak Ejrópa szívta meg, hanem
én is meg a haverok: Terezín-ben**
a várörtönben rohadunk meg élve...
(a „túlkorosakat” meg kivégezték)
Lehet, hogy sokan tényleg elhitték:
mi vagyunk a valódi bűnösök?

Miattunk lett háború – ezt bevették?!
(Ezért lett körülöttünk show s őrület.)
– Vertek meg fotóztak végig minket!
Mi voltunk az „élő bizonyíték”...

(Kamu volt a ciántabletta, csak
valami ócska hashajtót pakoltak.)
Sikertelen volt a „hazavágós”
kísérlet a Nagy Akció után...

Ki is szedtek belőlünk hamar mindent:
verés, éheztetés, sötétzárka
és szomjúság megtette a hatását
(a zsernyákok kaptak szabad kezét).

Nem ítélték halálra „kegyelemből”
– gyötörési plusz-évek, mint „élet”?
(sötétzárka, száraz kenyér, víz,
utóbbi langyos és többnyire piszkos),
ünnepnap, ha normál zárkában vagyok
és jut némi leves is kajának)

De még mindig tűnődöm, utólag:
tényleg MEG KELLETT-E TENNEM vajon?
Vagy csak én hittem, hogy ez tényleg fontos?
(Jugó-Utópia így valósulhat?)
Az igazi szívás: ha nem klappol
igazán a TESTVÉRI JUGÓ HAZA!
(Sikeres Jugoszlávia lehetne,
mi gyilkosság vádjából felmentene...
– ez lenne „utókor ítélőszéke”?)
(ha tényleg létezik ilyen valahol)

S ha egy idő után: mindig összedől
MINDEN? (hatalmi posztoktól függően)
Csak a Miljacka*** vize folydogál
tovább háborún-polgárháborún át...

(Csak a lassú víz örök, mibe talán
egyszer végül végképp beleveszünk.)

*Vidovdan: június 28.-a, Szent Vitus napja.

** Terezín: Theresienstadt

*** Miljacka: Szarajevó folyója.

Az utolsó donyecki partizán

Kiss Rolandnak

„S a várost elfoglalta/
Sok amuri partizán!”

(Amuri partizánok dala)

Múlnak a napok és nem jön
keletről semmi erősítés!
Állunk külső gyártelep mögött,
arcunk gyújtja rakéta s napfény...

Utolsó kalasnyikov, végső
táruk töltényei jönnek:
utána már nem marad erő
távoltartásra – szóródnunk kell!

(Marad a bujkálás, ha szétszór
maffiakormány kommandós
és zsoldos csürhéje – akkor
elrejt a mocsár és iharos!)

Szűk Balázs

Csak az ember gyilkol

(Mundruczó Kornél: *Fehér Isten*)

A 39 éves Balázs Béla-díjas film-és színházrendező (22), film- és színházi színesz (16; 15), forgatókönyvíró és író (5) *Mundruczó Kornélt* négyszeres cannes-i csúcsteljesítménye (*Johanna*, Un Certain Regard, 2005; *Delta*, FRIPESCI fődíj, 2008; *Szelíd teremtés - a Frankenstein terv*, Officinal Sectio, 2010; *Fehér Isten*, Un Certain Regard fődíj) rövid időn belül a legsokoldalúbb és legsikeresebb európai fiatal filmesek egyikévé avatta (cannes-i és berlini alkotói ösztöndíjak, külföldi színházi bemutatók, az Európai Filmakadémia tagja). Az sem véletlen, hogy az elmúlt 25 év alatt három magyar alkotás került bele a cannes-i versenyprogramba: Tarr Béla: *A londoni férfi* és a Tarr-asszisztens *Mundruczó* két munkája: a *Delta* és a *Frankenstein-terv*.

Provokatív kisjátékfilmjeiben (*Afta*, 2001; *Szép Napok*, 2002; *A 78-as Szent Johanná-ja*, 2003; *Kis Apokrif No 1-2.*, 2003–2004; *Rövid ideig tartó csend*, 2005), majd egész estés drámai kísérleteiben (*Nincsen nekem vágyam semmi*, 2000; *Johanna*, 2005; *Delta*, 2008; *A Nibelung-lakópark*, 2009; *Szelíd teremtés*, 2010; *Fehér Isten*, 2014) mindig a határait elvesztő, s az örület határáról visszatérő, tékozló emberről beszél – egyszerre rendkívül nyers és finom költői eszközökkel.

Az *Aftától* a *Deltáig* egyfajta esztétikai vonal érdekelte: az emberi kiüresedés hasonló témája mindig egy határozott műfaji karakterben jelent meg (durva minimalizmus: *Afta*, opera-drogfilm: *Johanna*, poetikus melodráma: *Delta*, katasztrófaszínház: *A Nibelung lakópark*). A *Szelíd teremtés* azonban új utat nyit: a személyes műhelymunka és a tudatos műfaji keveredések lehetőségét kínálja, tehát a szerzőiség és a zsánernormák kiszámíthatatlan ütközését. A Frankenstein-mítosz eredeti forrását (Mary Shelley) használva tudatosan három filmnyelven beszél a szeretet felelősségéről: dokumentarista, egzisztenciális és horror kódokkal, motívumokkal. Ugyanezt a felelősséget folytatja és tágítja ki a *Fehér Isten*, egyetemesebbé fogalmazva, az apa helyett a kislány kétségbeesését és áldozathozatalát állítva a középpontba.

Az is feltűnő, hogy *Mundruczó* mind színházi, majd ezeket variáló-újraértelmező filmes munkáiban (Térey János: *A Nibelung-lakópark*, M. Shelley – Bíró Yvett: *Frankenstein-terv*, A. és B. Sztrugackij – Bíró Yvett – *Mundruczó: Nehéz istennek lenni*, Coetzee: *Szégyen*, *Mundruczó: Fehér Isten*) egyre jobban távolodik a jelentől egy hipotetikus közeli-antiutópikus és egy távoli-technikai (sci-fi) jövő felé.

A zenei futamokban felépülő *Fehér Isten* tehát többfajta kísérlet izgalmas öt-

vözete. Jancsó Miklós (utolsó filmjében, az *Oda az igazságban* Mundruczónak fontos színészi szerepet adott) a vágás munkálatai alatt még látta ezt a kísérletet, s izgalmasan szerette, s amit ő sajátos módon „szimatnak és harapásnak nevezett”. A rendező önmeghatározása szerint a legújabb opus pedig: „hullámvasút, ami összeráz”. Mundruczó ez alatt azt értette, hogy a mai európai filmekben nincsenek tiszta formák, tehát ezt a szakrális-allegorikus történetet egyrészt nyugati módon: műfaji láncolatra fűzve (melodráma-krimi-politikai satíra-horror), másrészt kelet-európai dialektusban: gyors, romantikus, extrém végletekkel kell elbeszélni. A kutyatelepi lázadás egy kritikus szerint „A majmok bolygójának Budapestje”, ugyanolyan kataklizmaszerű állapottal, de ez a vesztesek Magyarországa, akik valós-iszonyú társadalmi keszonban élnek. Nem gonoszok, csak elvesztettek valamit, úgy hiszik – örökre. De a női alakok és a kutyafalka vad dúlásuk ellenére itt is a remény hordozói, mint előző filmjeinek női áldozatai, finom lelkű férfiai, az emberek sötét lelkét kileső légi- és vízi állatok. Az előttünk kifeszülő történet naiv, egyszerű, helyenként már-már bárgyú. Mint egy középkori morális-játék, amikben a jó és gonosz küzdelmében megszületik a bizalom és a remény. Európa is egy ilyen morális választás előtt áll.

Bíró József

AZÓTA IS ... – NÉLKÜL

(- üzenet ... Bella Pistának *odaáttra* -)

ablakodon

benéz

a

NAP

...

- ISTENEM -

...

MILYEN SZABAD

... méhek zümmögése ...

szivarvégek nehéz – fanyar – bűze

... szemek / szemek / szemek ...

sósmézédeskeser'szerelmek ... szeszek

... ——— : *összemosódnak* : ——— ...

H A R A N G B R O N G

- ... - ————— :

n y e l v e t l e n h a r a n g

AKKOR GEMMA

(- *Marsall László emlékére* -)

visszakamaszodnunk
 kellett volna
 időtlenné élnünk
 minden tengert
 feledni múltunk
 képzelt jövődönk
 törölni jeleinket
 melyekkel
 létünk áztatott
 semmink maradt
így is ok
 tudtuk már hegedűtörten

UGYANAZ

akár egy / esetlen
böszme bárányfelhő
 dőrén HISZED
 megváltod magad
 : ha
túlélsz

jelened / múltad is
szakadt sárkányernyő
 elviharzik OZIRISZ
 halott vagy
 : úgy
élsz

Ruskó Veronika

Kulcsvirág

Leves előkészítve a tűzhelyen
Halál a virágok közt lecsapni készül
Asztalon pohárban kiskanál
Markába zárja, virágágyba ejti.

Vér a vérből gyertyát gyújt éjjel
A vérrögöt Virágvasárnap beékeli Isten
Soha nem gyújtott éjjel gyertyát
Fehér falak között elvérzik a kegyelem.

Kicseng a többé nem fogadott hívás
Kulcsvirágnak nevezi és fentről látja,
a sovány kéz sárga füvet markol.
Nem kell, nem kell, minden jó már.

Verőfényes hétfőn elveszi a föld
Arca kulcsvirág és fény
Odaadjuk, rögtől porzó tavaszban.
Vér a vérből átkarolja.

Neked nem kell

Eldobált lélekdarabok,
galambok szedik fel.
Parttalan úton, énem mélyében egy vad
fegyverrel szemben áll.

Nem kell a mag, terméketlen föld
a hangod, kiveti a vad szétszóródott
tisztaságát.
Nem akarod.

Galambok testéből
szárnyam nő,
fénybe érnék,
a föld nem enged,
fénybe érnék,
zúzzátok az anyagot.

Saitos Lajos

Vers-írás

Ha erőltetem, nem megy,
ha kisujjamból rázom ki,
fölsülök vele –
hagyom, hogy súgja hang.

Születés

Salvatore Quasimodo emlékének

Az ember vele születik
a kinnal – fájdalommal
a fájdalom a lommal
a lom az alommal
áldón búval és vígalommal

Az ember vele születik
a sírással fájdalommal
kinek búval kinek vígalommal
az élethez kellő karommal...

Amikor asszony szül
a föld születik fájdalommal
mely pazarlón ontja ásványait
az emberszületéshez immár
hétmilliárd pörsenésnyi halommal
Istennek is tetsző hatalommal.

Pannonér

Matyikó Sebestyán József emlékének

Pannontáj pannonér
idefut – odaér
vizében hol a hal
ha nem él elalél
berekből fűzesből
füst száll a hegyekből...

Mályvavirág

Ez a vakfolt a szememen
ez a fekete mályvavirág
mindig kitakar a képből
valamelyest, amit nem
láthatok épnek soha már.

Ez a fekete mályvavirág
ontotta szirmát akkor is
midőn rád vártam
félő tekintetű éjeleken

: jössz-e – nem jössz-e,
hogy együtt utazzunk át életeket
a tiédet – az enyémet netán
: a mindenséget hoztad perceként
kötényedben.

S ez a fekete mályvavirág
érettünk állt ki a szélbe
érettünk ontotta bársonyát
megfejthetetlen titkaival még – még
az örökkévalóságon innen

szertefoszlott álmainkkal –
visszavonhatatlanul.

Heródes testbeszéde

A 80 éves Pomogáts Bélának

„...bárha az ajtón Heródes kopogtat szőrcsuhában...”

(Alekszander Nawrocki)

Most hogy feltámadás után
eszi a Krisztus-szeget
keresztben a rozsdá
(mióta is – mióta is)
s Heródes se küld katonát
többé csecsemőkért
– lóduljatok/és dúljabatok –
nem int már fejével...
iszonyú béke jött ránk
a megváltással hirtelen
mily egyszerű is így a világ
csak tétlenkedünk – bűntelen
ha egyik fogunk kihullik
s ha másik is vásik
de még nyámmog – még rág...
'midőn' hull – hull a keresztről
földre a szekerce-forgács.

Pomogáts Béla

Irodalom, felelősség, identitás

Irodalmi nemzet

Az irodalom, mondhatom, minden európai kultúrában, de bizvást állíthatjuk, minden kultúrában közösségi identitást kifejező és alakító szellemi és morális, mi több, történelmi és közéleti (azaz politikai) tényező. Még a leginkább fejletlen (vagy éppen fejlődésében tragikus módon megrekedt) etnikai és nyelvi közösségeknek is van irodalmuk, és a történelmi emlékezet, a vallási hitelvek és az egyéb művészeti ágazatok (például a zene, az énekművészet, a népművészet, a képzőművészet, a tánc) mellett az irodalom fejezi ki bizonyára leginkább átfogó módon és leghitelesebben (és az imént felsoroltakhoz képest egyértelműbben és hangsúlyosabban) a nemzeti-népi-nemzetiségi, azaz közösségi identitást. Még nagyhatalmi helyzetben élő nemzetek sem engedhetik meg maguknak azt, hogy erről megfeledkezzenek: a katonai vagy a gazdasági erő sohasem pótolja és nem is pótolhatja a kultúra és mindenekelőtt az irodalom nemzetfenntartó, nemzetépítő, identitást képviselő, illetve identitást alkotó szerepét. Vörösmarty Mihálytól Ady Endréig és Babits Mihálytól Illyés Gyuláig számtalan klasszikus írónk érvelését idézhetném ennek bizonyosságául.

Mégis azt az író, tudniillik Szabó Zoltánt citálom ide, akinek több évtizedes nyugat-európai emigrációja során több alkalommal is el kellett gondolkoznia azon, hogy mit jelent ez: „magyarnak lenni”. A politikai emigráns számára ez mindig megújuló kérdést és szellemi vizsgát jelent. Nos, 1974-ben keltezett *Hungarica varietas* című, ahogy ő megjelölte: „korképében”, pontosabban ennek zárószakaszában olvasom azt, hogy a nemzet tulajdonképpen „irodalmi nemzetet” jelent. A jeles író a következőket állapítja meg: „Az irodalmi nemzetet – mint minden nemzetet – az a bizonyos, >mindennapi népszavazás< tartja össze. Vagyis egyéni döntések az együvé tartozás mellett. Mihelyt az összetartozás-tudat az írókban, kifejezése a szellemi életben elhalványul, vagy elnémul, az irodalmi nemzet gyöngül, a minőség rokkan, a tehetség elbátortalanodik, az értelem eleven erői elsikkadnak, a szellemi élet vérkeringése elakad. A nemzet megszenved. Megsemmisíteni birodalmakat lehet. Nem irodalmakat. A Római Birodalom megsemmisült. A latin irodalom megmaradt. A Római Birodalomból a romjai maradtak meg. A Római Birodalomról az maradt meg, ami latinul kifejeződött.”

Szabó Zoltán (és előtte és utána mások, így Babits Mihály, Németh László, Ilyés Gyula, majd Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Kányádi Sándor, csupán néhány példa ez a számtalan közül!) helyesen tapintott rá arra, hogy a nemzeti identitás

és a nemzeti irodalom fogalma nem csupán összefügg egymással, szorosan egymáshoz is tartozik, mondhatni: egymást feltételezi. Az „irodalmi nemzet” víziója, pontosabban, meggyőződése áthatja irodalmi kultúránk sok évszázados történetét. Azok között a fogalmak között, amelyeket a magyar történelem szentesített és a közmegegyezést elfogadott, a nemzet és az irodalom fogalma mindig egymással szoros kapcsolatban állt. Teremtő kölcsönösség jött létre közöttük, egyfelől a nemzeti történelem, és azok a törekvések, amelyek e történelem során érvényesülni kívántak, és igen gyakran vereséget szenvedtek, mindig meghatározták irodalmunk vállalt feladatait, küldetésstudatát, többnyire abban az értelemben, hogy nemegyszer magának az irodalomnak kellett helyreállítania a nemzet megbomlott szellemi egyensúlyát vagy megtört politikai és kulturális egységét (gondolok 1849-re, 1920-ra, 1945-re, 1956-ra és 1989-re), másfelől hagyományosan az irodalomban konstituálódtak azok a személyiségjegyek, amelyeknek összessége a magyarság nemzeti jellegét teszi.

Az irodalom Janus-arca

Ez a fogalompáros valóságos Janus-arccal néz ránk a múltból és bizonyára a jelenből: ami az egyik oldalról szemlélve egy történelmi emberközösség küzdelme a megmaradásért, az a másik oldalról magasrendű művészi értékek történelmi folytonossága és rendszere, s ami az egyik nézetben gondolat, költői kép és versforma, az a másik nézetben emésztő küzdelem és gyötrelem avégett, hogy tizenhárom-tizennégymillió ember otthont találjon a népek közösségében, és képes legyen kibontakoztatni a maga szellemi és erkölcsi értékeit.

Innen ered a magyar irodalom mindmáig ható tudatos elkötelezettségvállalása a nemzeti történelem, a nemzeti élet sokak (például Illyés Gyula, Németh László, Sütő András) szótára szerint „sorskérdéseinek” megoldása iránt, innen ered az a közösségi és közéleti éthosz, amely ennek az irodalomnak még formateremtő erőfeszítéseit, merész kísérleteit, akár önfeledt játékait is áthatja. Az írott szó mögött ugyanis szinte mindig történelmi és közösségi tapasztalat és felelősségtudat áll. Nem kell feltétlenül politikus írónak, írópolitikusként lenni ahhoz, hogy valakinek a műveiben erősebb visszhangot verjenek ezek a „sorskérdések”. Nemcsak Zrínyi Miklós, Petőfi Sándor, Ady Endre, József Attila és Illyés Gyula ad számot a nemzeti történelem tapasztalatairól, törekvéseiről és fájdalmairól. Mint titkos vízjel, ott rejlik ez a történelmi és közösségi érdeklődés, küldetésstudat és felelősségvállalás az Istenhez forduló Balassi Bálint, az elmúlás hatalmán merengő Berzsenyi Dániel, a szerelmi évődésbe feledkező Csokonai Vitéz Mihály, a romantikus végtelennel küzdő Vörösmarty, a köznapi józanságot hirdető Arany, az európai szellem értékeit mentő Babits, az emberi személyiség huszadik századi válságával küzdő Szabó Lőrinc, az európai és keresztény humanista kultúrát védő Radnóti Miklós

vagy az ősi mítoszok tanításán okuló Weöres Sándor műveiben is. Valóban, nincs magyar író, aki függetleníteni tudta vagy akarta volna magát a közös tapasztalatoktól, gondoktól és tennivalóktól, s ha a magyar irodalmat a történelem alkotásának és szellemi intézményének tekintjük, meg kell bizonyosodnunk arról, hogy ez az irodalom mindenekelőtt a nemzeti élet alakítója, a nemzeti tudat őre és letéteményese.

Kompország irodalma

A példák folytathatók, de talán feleslegesek is, minthogy a nemzeti múlt, a közös történelmi sors és a több évszázad alatt kialakult, nemegyszer változó, mégis lényegében állandónak tekinthető nemzeti identitásvállalás és a magyar irodalom egymásra ható folyamatai, lényegi kölcsönössége azok közé a stratégiai tényezők közé tartozik, amelyeket a nemzeti közösség Budapeستől Nagyváradig, Kolozsvárig, Pozsonyig, Újvidékig általánosan elfogadott. Természetesen magam is osztozom Szabó Zoltán imént idézett megállapításában, annál inkább, minthogy fel kell idéznem egy másik, bizonyára még jobban a klasszikusok magaslati pontján elhelyezkedő magyar írástudó, tudniillik Ady Endre figyelmeztetését. Nagy költőnk ugyanis a magyar történelemnek és persze az ő korának meghatározó konfliktusait azzal magyarázta, hogy a magyarság, amióta csak Európában, az európai nemzetek között elhelyezkedett, mindig valamiképpen egy úgynevezett „kompország” bizonytalan helyzetében élt. A költőnek a budapesti *Figyelő* című folyóiratban 1905-ben közre adott *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című, talán így mondanám, „történelembölcseleti” és/vagy „nemzetkarakterológiai” esszéjére gondolok, pontosabban a „komp-ország” itt található metaforájára. „Kompország, Kompország, Kompország – olvasom Adynál -: legképebbesebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza.”

Adyhoz hasonlóan mások is ebben az ingadozó: történelmi létében, kulturális identitásában és nemzeti stratégiájában egyformán bizonytalan, és választani szinte képtelen „kompországi” állapotban és mentalitásban látták a magyarság tragikus útvesztéseinek magyarázatát, akkor is, ha történetesen nem éltek is a költő metaforájával. Valójában kimutatható, hogy olyan írók, történetírók és nemzetpolitikusok, mint Babits Mihály, Szekfű Gyula, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Szabó Dezső, Németh László, Illyés Gyula vagy Bibó István, valamennyien szóba hozták azt az orientációs bizonytalanságot, azt a nemegyszer tapasztalt nemzeti identitászavart, amely a magyar történelemből, a magyar kultúrából kiolvasható. Ebben a tekintetben szinte az egész huszadik századi magyar gondolkodás Ady Endre követőjének, tanítványának bizonyult.

Irodalmunk ezekkel a fejtegetésekkel valóban meghatározó szerepet vállalt abban a nem mindig könnyű szellemi és morális küzdelemben, amely a nemzeti iden-

titás fenntartását, nemegyszer új pályára terelését vagy éppen eredeti karakterének helyreállítását vállalta magára. Talán azt is megállapíthatjuk, hogy az irodalmunkban (irodalomtörténet-írásunkban) kialakított-kialakult értékrend, hogy „korszerűbb” fogalmat használjak: „irodalomtörténeti kánon” is azt bizonyítja, hogy nemzeti identitásunk (ennek védelmezése vagy éppen helyreállítása) folyamatosan milyen tartós és hatékony szellemi és morális rendezőelvet jelent. Ez az értékrend szinte állandó jelleggel határozta meg nemcsak a magyar irodalomról kialakított képünket, hanem nemzeti önismeretünket is. Az irodalmi gondolkodásnak, az irodalomtörténeti értékstratégiának ez a meghatározó karaktere szinte állandónak és folyamatosnak bizonyult. Irodalmi gondolkodásunk és irodalomtörténet-írásunk olyan klasszikus egyéniségei alakították ki, mint Kazinczy Ferenc, Toldy Ferenc, Arany János, Gyulai Pál, Péterfy Jenő, Horváth János, Babits Mihály vagy éppen az én nemzedékem mesterei közül Komlós Aladár, Sötér István, Bóka László, Németh G. Béla és a többiek, Erdélyben pedig Jancsó Elemér, Balogh Edgár, Gáll Ernő, Benkő Samu és ugyancsak mások. Ez az értékrend, vagyis mögöttes terében az irodalom identitása mindazonáltal több alkalommal is megrendült a mögöttünk maradt évszázadban.

Az értékrend megingása

Az elmúlt egy-két évtized magyar irodalmának közérzetét ugyanakkor pontosan jelzi az irodalmi értékrendnek az a bizonytalanná válása, amely mostanában tapasztalható. Meggyőződésem ugyanis, hogy nemcsak az értékrend állandóságáról kell beszélni, hanem megingásának zavart keltő tapasztalatairól is. Ez az értékhierarchiában tapasztalható zavarodottság egymással szembeforduló vagy éppenséggel egymásról tudomást sem vevő irodalmi kánonok kialakulását eredményezte. A hivatalos vagy éppen a nem hivatalos tudományosság ebben az évszázadban több alkalommal is átértékelte nemzeti irodalmunkat. Valójában az irodalmi „kánonképzés” állandósult „forradalmaival” találkozunk, és ezek a „forradalmak” nem mindig szolgálják azt a talán kívánatos célt, hogy egységes és biztonságos képünk legyen irodalmunk múltjáról, közelmúltjáról, és valamiféle szerves rendszerbe tudjuk foglalni a jelen törekvéseit. Erre az egységes és biztonságos képre ugyanakkor szükség volna, már csak az iskolai oktatásban is, nem beszélve arról, hogy egy megalapozott és nem az állandó szellemi perpatvarok célkeresztjében elhelyezkedő irodalmi kánon jótékonyan hathatna a nemzeti közösség kulturális tudatára, történelmi önismeretére, következésképp önazonosságának alakulására.

A második világháború előtt érvényben volt egy „akadémiai” és/vagy „egyetemi” értékrend, ebben elsősorban a nemzeti hagyományok irodalmi képviselői töltöttek be központi szerepet, és például háttérbe szorultak azok az értékek, amelyeket a Nyugat körül szerveződő modern irodalom hozott létre. Ennek az értékrendnek

különösen a kortárs irodalom megítélésében voltak kedvezőtlen, sőt elfogadhatatlan következményei, minthogy a konzervatív „akadémiai” értékrend nem Ady, Babits, Kosztolányi, Móricz és Krúdy munkásságát tekintette kánonképző tényezőnek, hanem a máskülönben színvonalas, de mégsem elsőrendű Herczeg Ferencét, Tormay Cecilét, Komáromi Jánosét, Harsányi Zsoltét vagy éppen Pekár Gyuláét, akinek könyveit azóta végképp feledésre ítélte az idő.

A Horthy-rendszer „hivatalos” íróinak munkássága 1945 után egyszeriben tabu alá került, közülük többen menekülni kényszerültek, holott voltak közöttük igen jeles és tehetséges mesterek is. Az érvényben maradt „nyugatos” és „népi” hierarchia mellé viszont – elsősorban Lukács György elméleti és Révai József mindenképpen erőszakos (hogy így mondjam: rendőri eszközökkel érvényesített) irodalompolitikai tevékenysége következtében – felzárkózott egy baloldali, „szocialistának” nevezett értékrend, amely nemcsak kiváló írók, mint József Attila, Nagy Lajos, Déry Tibor, Zelk Zoltán és mások pozitív újraértékelését hozta, hanem igen sok másod- és harmadrangú tollforgatót, sőt nyilvántartott dilettánsokat és közönséges politikai törtetőket, ügynököket is a hierarchiába emelt. Voltak ennek a hármas értékrendnek áldozatai is, például Kassák Lajos, akinek igazi nagyságát valójában egyik hierarchia sem ismerte el, holott, ha irodalmunknak volt világszínvonalú szocialista költője, az József Attila mellett természetesen Kassák lehetett.

Küzdelmek a hiteles értékrendért

Mindeközben küzdelmek folytak egy hiteles irodalmi kánon kialakítása érdekében is. Ez a csendes és szívós küzdelem igazából a nyolcvanas években érte el eredményeit, midőn a magyar irodalom – most elsősorban a huszadik századi magyar irodalom – hiteles értékrendje helyreállt. Ez az értékrend mindenekelőtt irodalmi, vagyis esztétikai és erkölcsi kritériumokra épült, és alakulásába jelentős mértékben már nem szólt bele a politika. Egyszersmind, mint minden kulturális jellegű hierarchia, pluralisztikus tulajdonságokat mutatott, tehát az irányzatok vagy mozgalmak belső értékrendje nem nyomhatta rá bélyegét arra a virtuális értékrendre, amely a huszadik századi magyar irodalom igazán nagy szellemi teljesítményei révén jött létre, és amelyet fokozatosan elismert az irodalmi élet, a szellemi köztudat, sőt utóbb az iskolai oktatás.

Ez a virtuális értékrend kétségkívül teret nyert a hetvenes és a nyolcvanas években, és, legalábbis igényesebb kritikusok, nem zárták ki az irodalom felsőbb régióiból, mondjuk, Kassákot, csak azért, mert avantgárdista, Füst Milánt, mert zsidó, Déryt, mert baloldali, Verest, mert paraszt, Szentkuthyt, mert művelt, Pilinszkyt, mert katolikus, Mészölyt, mert liberális, Sütő Andrást, mert Marosvásárhelyen, Határ Győzőt, mert Londonban él, Juhász Ferencet, mert terjedelmesek a költeményei, Nagy Lászlót, mert a népköltészettől tanult. Türelmetlenséggel és elfogultsá-

gokkal persze az értékkiegyenlítődésként évtizedeiben is találkozhattunk – Magyarország határain kívül és belül egyaránt. Az irodalomnak – általában a szellemnek – azonban lényegéből fakadóan az értékek pluralizmusát kellett vállalnia, és az egymástól különböző értékek szabad köztársaságát kellett létrehozni.

A nyolcvanas évek során – az irodalomtörténészek és a kritikusok, általában az irodalmi közélet erőfeszítései nyomán – létrejött értékrendnek, sokáig úgy tetszett, lényeges pontokon továbbra sem kell változnie. Valójában ezt a konszenzusos értékrendet érvényesítette (nagyreszt Béládi Miklós erőfeszítéseinek következtében) az 1945 és 1975 közötti korszak irodalmának történetét feldolgozó hatkötetes akadémiai kézikönyv. Az ilyen módon létrejött konszenzusos értékrendet (irodalomtörténeti kánont) valójában a nyolcvanas évek végén bekövetkezett történelmi átalakulások sem forgatták fel, annak ellenére, hogy ezek az átalakulások szinte minden téren, a kultúra körében vagy a nemzet történelmi önismerete körében is felvetették a radikális átértékelések igényét és szükségét. A hetvenes és nyolcvanas években kialakult, összegező és kiegyenlítő jellegűnek mondható értékrend, legalábbis az én véleményem szerint, mégsem szorult radikálisabb átformálásra, legfeljebb (az újabb értékekkel történő) kiegészítésre. Az irodalmi tudatban és értékelésben ugyanis az úgynevezett „rendszerváltás” már korábban végbement. (Sőt, egyike volt ez azoknak a szellemi tényezőknek, amelyek az általánosabb „gondolkodásváltást” következképp a politikai „rendszerváltást” készítették el.) Ennek az irodalmi, mondhatnám így is: kanonizációs „rendszerváltásnak” a következménye volt az, hogy például a nyugati emigráció irodalma végre elfoglalhatta méltó helyét a magyar irodalmi kultúrában: Márai Sándor, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Kovács Imre és Határ Győző műveinek hazatérésére gondolok, a többi között.

A rendszerváltozáshoz vezető időszak irodalomtörténeti és kritikai erőfeszítései nyomán, úgy tetszett, valamilyen: az értékek egyensúlyára alapozott „respublica letteraria” jött létre, amely méltányosságot tanúsított minden múlt- és jelenbeli érték iránt, és kész volt befogadni az újonnan fellépő törekvéseket, így a posztmodern irodalom törekvéseit, valóban értékes eredményeit is. Az értékeknek ez a szabad köztársasága látszik megrendülni az ezredfordulót követő szellemi viharok között. Mára több értékrend is létrejött, többnyire egymás ellenében, és például a „konzervatív” jelzővel illetett irodalomtörténet-írás, irodalomkritika egészen más kánonnal lép fel, mint az úgynevezett posztmodern. A, mondjuk így: hagyományos irodalomkritika nemegyszer valóban jogosan kívánta, hogy irodalmunk olyan hagyományai és értékei is előtérbe kerüljenek, amelyek például Illyés Gyula és Németh László, Juhász Ferenc és Nagy László vagy az erdélyi Sütő András és Kányádi Sándor nevéhez köthetők. Másrészt a posztmodern irodalomkritika is némi joggal hivatkozott arra, hogy a nyugati világban ma Kosztolányi, Márai Sándor és Ottlik Géza vagy a kortárs irodalom táborából Konrád György, Kertész Imre, Nádas

Péter, Esterházy Péter és Krasznahorkai László munkásságával lehet az irodalmi közvéleményt megszólítani. Ugyanakkor nem hinném, hogy ennek a vitának azzal kellene együtt járnia, hogy a „kanonizációs” rendszer legmagasabb helyére tegyük a két világháború közötti hivatalos konzervatív irodalom máskülönben figyelemre méltó alkotó egyéniségeit. Tehát nem lehet Babits, Németh és Illyés helyére állítani például Tormay Cecilt, jóllehet tapasztalok ilyen törekvéseket.

Az egymástól elütő értékrendek versengését és küzdelmét érinti az irodalmi kánonokat, illetve a kánonképzést övező vita. A posztmodern irodalomteoretikusok véleménye szerint a jelenkor irodalmi kánonja azokat az alkotásokat állítja előtérbe, amelyek az emberi személyiség válságát, esetleg felbomlását és megsemmisülését mutatják be, illetve azokat, amelyek szövegszerűségükben hoznak létre esztétikai értékeket. (A két törekvés különben egymással szorosan összefügg: amidőn az alkotó személyiség kérdéssé válik, marad a puszta nyelvi textúra: a szöveg.) Velük szemben (és ez nem jelent okvetlenül konzervativizmust vagy maradiságot) többen is állítják, hogy azok a törekvések és művek is részei a jelen irodalmi kánonjának, amelyek éppenséggel a személyiség fenntartását, a személyiség közösségi erőterének védelmét kívánják szolgálni.

Visszatekintés és összegezés

Visszatekintve mindarra, amit az imént itt fejtegetni igyekeztem, két végső tanulságban próbálnám összegezni előadásomat. Először is abban, hogy meggyőződéseim szerint a magyar irodalom érdeklődésének és erkölcsiségének centrális terében mindig ott volt a nemzet történelmi megpróbáltatásaival vívott küzdelem, annak a szándéka, hogy ezeken a megpróbáltatásokon miként lehetne átsegíteni a nemzetet. Olyan általánosnak mondható törekvésekre hivatkozhatom, mint a húszas években kibontakozó, mondjuk így: „trianoni” irodalom (Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Reményik Sándor, Áprily Lajos, Tompa László, Kós Károly, Nyíró József, Tamási Áron, Dsida Jenő írásaira gondolok). És olyan történelmi szerepvállalásra, amely irodalmunkat az ötvenhatos magyar forradalom idején állította a nemzet élére. (Hogy ismét írókra hivatkozzam, Illyés Gyula, Németh László, Tamási Áron, Kassák Lajos, Márai Sándor, Faludy György, Déry Tibor, Vas István, Örkény István, Nagy László, Juhász Ferenc és persze több erdélyi író, így Páskándi Géza, Lászlóffy Aladár műveire gondolok.) Irodalmunk, ahogy korábban, hosszú történelmi évszázadok folyamán, mindig hűséges krónikása és felelős alakítója volt nemzeti életünknek és identitásunknak, meggyőződéseim, hogy ilyen marad a nemrég kezdett huszonegyedik évszázadban is.

Bertha Zoltán

A Magyar Kultúra Napján Tokajban

A Tokaji Írótabor és a Magyar Írószövetség nevében szeretettel köszöntöm én is a kedves egybegyűlt közönséget ezen a szent napon, amely nemzeti imádságunk, a *Himnusz* 1823-as – 1823. január 22-i – születésének, kéziratos véglegesítésének az emlékünnepe. Közösségi létezésünk megtartó szellemét erősíti bennünk ez a szakrális fohász, Kölcsey Ferenc remekműve, amely örökérvényűen igazolja nemzet és kultúra egymást feltételező összetartozását. Nemzet nélkül nincs kulturális teremtőmunka, mert a tárgyi és szellemi alkotások megbecsülését és továbbhagyományozását csakis a nyelvi-történelmi közösségben együtt élő emberek – népek és nemzetek – képesek kiteljesíteni. És viszont: nemzet sem képzelhető el az egymás iránti jóakaratot és szeretetet sugárzó kultúra nélkül. Himnuszunkban csodálatosan szétbogozhatatlanul forrad össze hit, erkölcs, kultúra és nemzet. „Isten, áldd meg a magyart” – mondjuk és énekeljük és imádkozzuk, áldáskérő reménnyel, felemelt szívvel, bünvallást és bizakodást ötvöző méltósággal. A fentiekhez, az égiekhez fordul egy balsorsot réges-régóta hordozó nép, annak minden tagja és szószólója, s a feloldozásért könyörögve áhítja a víg esztendőt, a szebb jövőt. Mert Kölcsey, a reformkor és minden igaz magyar azelőtt és azóta is tudta és tudja: a földi világ önmagát önmagában nem válthatja meg. Törekedhet a jóra, minden erőfeszítést vállalni kell ezért, de a megoldás, az eredmény nem tőle, hanem a természetfölötti segítségtől ered. Sem születésünk, sem halálunk nem a mi kezünkben van; személyesen, egyen-egyenként nem a mi akaratunk szerint jöttünk a világra, derültünk létre, s nem is aszerint hagyjuk el azt; sorsunkat nem választjuk vagy válogathatjuk. És egyszóval: nem mi teremtettük a világegyetemet. Ezért ha élni szándékozunk benne és emberi közösséggé fennmaradni az időben, emberentúli támaszra és fogódzóra van szükségünk. Az emberi lényeg kutató mai humán tudományos gondolkodás szerint is az emberi, etnikai és nemzeti megmaradás legfőbb feltétele és elengedhetetlen alapja a vallási beállítottság – fogalmazza legújabbán is a világhírű német kultúrantropológus, Jan Assmann. De Németh László szerint is „minden kultúra külön hangulat, állapot, mely színét, iramát minden életmegnyilvánulásba belekeveri. Ennek az állapotnak legmélyebb megnyilatkozása a vallásos érzés.” És Hamvas Béla is így állítja: „A vallás minden lét legmélyebb pontja: az élet transzcendens csúcса, amiből az élet értelme fakad, célja, szépsége, gazdagsága”.

Természetesen nem a leszűkítő, hanem a legtávlatosabb, legegységesebb értelemben vett vallásos humán kultúra ez. De a legkiválóbb magyar népi írók egyike, azok társa, akik a huszadik század negyvenes éveiben a Tokaj melletti kis faluba,

Tiszaladányba is ellátogattak, és összejöveteleket tartottak, s így mintegy megalapították vagy megelőlegezték a mai, a hetvenes évek legelejétől induló, tehát immár több mint négy évtizede fennálló és tevékenyen működő Tokaji Írótabort (s ezt a faluban szép emlékhely, emlékfal is megőrökíti), szóval az ide nem messziről, csak Balmazújvárosból (ahogy ő mondta: a „Hortobágy mellyékéről”) származó Veres Péter, ugyanakkoriban, 1943-ban a nevezetes balatonszárszói értelmiségi találkozót is ezekkel az elnöki zárszavakkal fejezte be: „*Megmaradni. Ahogy lehet. S hogy lehet? Úgy, ahogy a nép nagy többsége hiszi, hogy lehet. Mert a hit nagy erő, a történelemben talán a legelső erő.*”

Igen, így gondolta ezt Kölcsey Ferenc is. A hit fontosabb történelemformáló erő, mint például az anyagi gazdagság, az álságos és talmi érdekek. Ezért fordul a *Himnusz* is a legelső szavával Istenhez. És bár ma úgy értjük, hogy jókedvet, bőséget kér tőle a magyarság számára, de érdekes legfrissebb nyelvtörténeti kutatások szerint eredetileg az, hogy „áldd meg a magyart / Jó kedvvel, bőséggel”, nem vagy nemcsak ezt jelentette: hanem hogy maga az áldás fakadjon az Úr bőséges jókedvéből. A mód, hogy bőségesen és jókedvűen áldd meg, Istenünk, a magyart – ez a pontos jelentés, s nem az a tárgyi következmény, hogy csupán számunkra való jókedvet és bőséget (főleg nem pusztán anyagi bőséget) adományozva. Az elsődleges tehát: az istenperspektíva, s csak utána, amit ajándékként mi kapunk. Persze a minden jóra, így a mindenféle értékekben való bővelkedésre irányuló vágyakozás sem ítélandó el, azaz megtarthatjuk a felemelő többértelműségben rejlő bizodalunkat is – a mindenféle értékgyarapodásunkat illetően.

Mert az is olyannyira sokszínű és sokrétű, ahogyan a költő a magyar história zivataros századait összegzi, amilyen lényegre törő katartikus művészséggel fejezi ki egy nemzet boldogtalanságának és boldoguláskívánalmának mérhetetlen mélységeit és magasságait. Amiképpen a régi magyar líra, a közköltészet és a magas irodalom, a vallásos népének és a klasszikus poézis hatalmas értéktartományait bejárva (a népdaloktól, Balassitól a kesergő kuruc nótáig és tovább tehát) és azok hangulatát visszaidézve alkotja meg a kortalanul csengő, időtlen érvénynyel hangzó veretes versmondásokat – a népi-nemzeti és a keresztény magyar kultúra legmélyebb szféráiból merítve még a rímeket is: „Bal sors akit régen tép” – „Megbűnhötte már e nép”. S mivel a költemény műfaja a himnikus imádság, ezért elementáris erejűek a biblikus utalások és képzettársítások is. Például hogy védelmet kapjunk ellenségeinkkel szemben. „Áldott leszesz bejöttödben, és áldott leszesz kimentedben”; „Az Úr megszalasztja előtted a te ellenségeidet, akik reád támadnak”; „hét úton futnak előled” – olvassuk Mózes V. könyvében, az áldások ígéretének hosszú sorában. A felénk nyújtott védő kar abszolút biztosíték; Pál apostol szavaival: „Ha az Isten velünk, kicsoda ellenünk?” (Róm. 8:31.) De vonatkozhat ide a 35. zsoltár kezdete is: „Perelj, Uram, perlőimmal, harcolj én ellensé-

gimmel”. Az ilyen segélykérés még a Rákóczi-nótából is ismerős: „Nézz reánk Úr! A mennyből, / Ments meg, kérünk, minket ily csúf / Ellenségtül!” S a várakozás, hogy kegyelmi víg esztendőt nyerhessünk, az pedig Ézsaiás próféta és maga Jézus Krisztus ígérete szerint is való: „Hirdetem az Úrnak kedves esztendejét”. És így tovább, sorról sorra sűrűsödik a versben minden lényeges vonatkozásban az, ami számunkra életet, örömet, épséges lelki folytonosságot jelenthet minden időben. A szólásmondásos magyar jókívánság szerint is „bort, búzát, békességet” remélünk. (Nyilván, merthogy Krisztus értünk vállalt passiójára szintén kenyérrel és borral emlékezünk.) S ebből a magasztosságból és újjászüelő, feltámadásos boldogságból jutott is nekünk a régi évszázadokban: „Értünk Kúnság mezein / Ért kalászt lengettél, / Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtettél.” De bűneink és a történelmi hányattatások miatt most már az isteni szánalom és irgalom is legfeljebb enyhületet adhatna a tengernyi kínok közepette. S mégis, kegyelmi ajándékként azért talán fényhozó megújulást is (a fény születése, a kibontakozó csillagászati év is ekkortájt kezdődik), hogy már a földön megérezhessünk valamit a mennyei örömeiből. Tokaj vidéke, a Hegyalja igazán alkalmas erre. De a tágabb környék is, közte Szatmár, benne Szatmárcseke, ahol a költő megírta halhatatlan költeményét. A ma is ősi időkre emlékeztető temetői csónakos fejfák mellett, s ahol a Kölcsey-emlékszobában a szülőföldet bemutató kép alatt ezt az idézetet találjuk: „Boldog, kinek szép hont adának a sors örök törvényei.” Bizony, életerővel, életvidámsággal jöttek honfoglaló őseink is ezekre a tájakra. A honfoglalók Anonymus szerint is „kimondhatatlanul megszerették” ezt a földet. Móricz Zsigmond a Hegyalja folyójáról, az ide kanyargó Bodrogról pedig azt írta, hogy „öt folyó összeszakadásából veszi eredetét: csupa ősmagyar vezéri nevek: Ung, Ondava, Laborc, Latorca és Tapoly. Mintha a honalapítók első dolga lett volna a Bodrog ősanymát megkeresztelni. De ez a folyó mintha valósággal szimbóluma lenne az ezer évnek: ezt az egyesített ősmagyar szellemet hozza”. Megilletődve állhatunk meg éppen itt Tokajban is tehát ezen a lélekemelő napon, de a hajdani és a reménybeli vidámsággal is töltekezve. Az olyanfélével, mint amilyenek kedves és jókedvet árasztó kuruckori énekekben kapnak hangot – még ha veszedelmekkel szembenézve, bajvívó szenvedélyt felfokozva is, s hol bánatos-siralmas jankiáltásokkal, hol fel-felcsillanó játékossággal és pajkossággal üzenik az emberi ember alapérzéseit. Az egyikben ugyan még „kiált Tokaj vára, jajgat Patak vára” a szenvedésektől, de egy másik verses krónika már ilyen kedélyesen meséli: „Löknél áltokelek, megyek Tokaj felé, / Keresztúrban szállok bíró háza mellé, / Estvére ballagok én fel Liszka felé, / Ott háltam, és reggel mentem Bénye felé. // Itt az jó borokkal katanáson élek, / Régéc puszta vára alatt elléptetek, / Göncruszkára hálni, vacsorára megyek, / Hernádon egy vendégfogadónál kelek.”

Tájakat, régiókat, magyar falvakat és városokat az egész Kárpát-medencében, a

határon belüli és a határokon túlra szakított kisebbségi vagy szórványmagyarságot, a diaszpórában élőket is összekötő egyetemes magyar szellemiséggel tekintünk hát megtartó igéinkre, a *Himnuszra* és minden más régi és új csodájára az elapadhatatlan magyar kultúrának. Mindenre, ami nem csak élni segít, de az örök humánium minőségét is emeli. Mert „az ember természete szerint hűséges és ünneplő lény. Hű lelke hangjához s ünnepre kész a világvilágosságokkal szemben. (...) A kultúra addig nagy és egészséges, amíg kötni és emelni képes a hű és ünnep-szomjas embert”; a nemzet „addig igazi közösség, amíg *egy* kultúrában él, *egy* hűséggel és *egy* ünneppreddel összefűzött egyének közös egyénisége” – összegezte Németh László is. Hogy szülőhazánk gyökeres szeretete kössön, az örök szellemi értékek igazsága pedig emeljen a bennünk és a fölöttünk lakozó örök értékekhez.

Egy biztosan sokak által is személyesen ismert kortárs költőnk, a Mátészalkán élő Oláh András Kölcseyre és jellegzetes versmotívumaira asszociálós szonettjét idézném még: „ma roskatag őszöreg fák / orgonáján játszik a szél / a rőt homok arcunkba vág / s gyászleplebe csavar az éj // gögös árkádok romjai / közt egy vándor pihenni tér / arcának izzó árcai / kérdezik: merengni mit ér // barátja mérföldes magány / a jégcsillag szívébe szúr: / komországunk kőpamlagán // véres csík a Tisza s a Túr / – s bántanak vele bár ebül / szent hona – hiszi – fényre derül” (*Kölcsey*).

Ezt kívánom végezetül én is jó szívvel, s a Tokajban évenként, nyaranként táborozó írók sokasága is: fényre derülő hazát, mindannyiunknak áldást és tisztánlátást is himnuszunk, egész nemzeti kultúránk és az örök magyar szellem ragyogó fényeinel!

Köszönöm szépen!

(Elhangzott Tokajban, a Tokaji Kulturális és Konferenciaközpont ünnepségén, 2015. január 22-én)

Demeter József

Paizs Tibor halálára*

(Magyarpalatka, 1946. február 26. – Budapest, 2014. december 17.)

A Ceruza életei

Ceruzád kalandjai sajnós hamar
 Véget értek, drága Barátom, Tibi.
 Kaland és ceruza. Ceruza és kaland.
 Kalandok, ugyanis! Vers-harcvédő
 Békés eszközöd – egy betűcserével –
 Nálad a pajzs volt. Nagy betűvel... Hol
 Nem volt – igazad, lírai fronton minden-
 Hol, mágikus Ceruzád harcolt – heted-
 Hét országban, hátszországban, betűk,
 Sorok, szakaszok, versek, szövegek,
 Könyvek okán. Eszméid mindéig
 Haladok. Barlangrajzod falán is..., pedig!
 Egy ideje súlyosan, tüdőből húztak
 Napjaid. A felszínen is. Az élet szív-
 Kaptatóján – föl-föl, mert! Vitt a
 Fölfelé ívelés ősedes, ecetfamézédes
 Ösztöne, hite, szándéka, ihlete, hogy
 Minden betűnek szíve legyen, olyan
 Szerény, jóságos, családi, amilyen a
 Tiéd volt, Tibi. A mindig jobb
 Szándékra, hogy! Minden szóban
 Otthon-itthoniasan megváltozzon
 Magyar világunk morzsaléknyi jussa, Gutenberg-lapok között, amiért táltos
 Ceruzád küzdött,
 Haladt – verslábakkal, úton-útfélen, félszárnyú szavakkal is, mert visszánőtt,
 aminek vissza kellett nőnie... És szárnyalt a Szó, ó, vég-célkereszt, te vonzó!
 És nyílt, nyílt a vaspántos Szabadság föld-tonnás ajtója. Hazugság sarkaiból

* Búcsúztatása: 2015. január 9-én (pénteken) 15 órakor a Pomázi új temető melletti ravatalozóban hangzott el, a szolgálattevő: dr. Hermán M. János lelkipásztor Istentisztelete után. P. T. földi hamvait a Házsongárdi temetőben helyezték örök nyugalomra. Feltámadásunkig!

fordult ki csikorogva az ott-HONI világ égi Csűrkapuja, és indultál elveid vers-
Keréknyomát követvén – Édesanyaországba. És, íme, most e kaptató tetején,
arasznyira a Fekete-tengerszint fölött, a négy világtáj égi ablakait csapdossa
a cűg, az idő. Az ellenidő. Ármánykodva, mert! Mit lát a keresztény Költő? –
Semmit sem lát, a ragyogó csillagok költeményes tisztásain, csak! A nagy Min-
denségben az egy örök igaz Istent, Petőfiként, a magyarok Istenét – nem látja,
hisz! Ezért égi, de! Ceruzádnak csak a földi kalandja ért véget,
TIBI.....

Ha Napszentületkor, áttetsző
Felhők fényirkáján Ceruzát
Látunk – írni – (az) Erdélyi prikulicsok
Fölött is, sose feledjük, hogy a Te
Szép-szándék-szent Jobbod vezet
AZT, drága Barátunk, Paizs Tibi.

Versimádkozó kérdés,
Sorsod jelképe a: Ceruzád,
Kívánhat e költő
Méltóbb kopjafát?

Nyugtasson a drága Jóisten békében és adjon hitbeli engesztelődést követőidnek,
Gondviselőnk szent akarataként. Ámen
(Paizs Tibor fontosabb kötetei, amire az írás hivatkozik: Keréknyom (1968); Bar-
langrajz (1971); A ceruza kalandjai (1979); Erdélyi prikulicsok (2008).

Szűk Balázs

Róka-dal

Róka vagyok hóban
Nyest égő vetésben
Vág gyors latrok karma
Menekülök lövésben

Ballada

Takarózva ezer gondba,
Tündér lépked a Bakonyba.
És én mégis láncot hordok:
Jóra-szépre késsel rontok.

Belőled ásom ki...

Egy feszülés a szó,
Mely hűs fádra szegez,
Szemedből hulló hó
Szép angyalként fedez.

Belőled ásom ki
Fehér fényel magam,
Kristályod lesz az, ki
Feketében rohan.

Lebontott templom

Boldog voltam én
E század elején:
Letepert tűz és vágó.
Szemedbe elbontva,
Mint lebontott templomba
A halottas ágy.

máraisong

lakkcipőmbenlyukaszokni
megtanultamgyorsanfogni
örökvándoraavilágnak
jajistenemnemvagyoknálad
ülökpadonfélemazeget
idelennelvezettmindensziget
síromhűkövénnéhányszóragyog:
„Szent Isten!—hol vagyok?”

Asztal, szárazon

Mióta nem bírjuk egymást
Kedvesem,
Asztalunk szárazon, soha
Nedvesen
Emlékszik arra,
Mi volt rajta
Valaha szenvedély.
Jön a mindig kopár éj,
Bennünk agg és kevély
Megbocsátás se jár
Forró táncot, bár
Jó lenne néha,
Ha nem lennénk préda:
Ölelhetnénk terített gyékényt
Tejutak bicsaklott fényén.

H. Barbócz Ildikó

A tenger Jesolónál márciusban

Az Olaszországban fekvő, az Adriai-tenger egyik legfelkapottabb üdülőhelyének tartott Jesolóba Szlovéniából egy tüneményes kis országból már este érkezünk. A szállodai gyors elrendezkedés és névnapki köszöntés után a tengerpartra igyekszünk.

Előttünk a sötétszürke, komor tenger, a homokban cipőben imbolyogva közelítünk felé. Talpam a meleg szemcsékre emlékszik, a süppedős járásokra, lábujjaim nyomára, arra, hogy milyen végtelenül jólesett mindig a hosszú tengerparti séták nyomán a sós vízzel való meg-megújuló, szüntelen, gyógyító találkozás. A homokstrandot szelíden be-beborítják a csendes hullámok, majd átmenetileg visszahúzódnak. A víz szürke színét magára öltő égbolt mögött már régen elbújt a nap, mintha ott sem lett volna. Az egyenletes szürkesség mögött nem is lehet sejteni, merre bukott a mélységbe, csak a megszokott nyugati irányba fordítjuk az arcunkat.

Bevallom, szinte egész nap a tengerrel való találkozás pillanatát vártam. Most egészen lágyan fodrozódik, épp csak kifutása van, az apály szemmel láthatóan jelentős. Egy keskeny famóló nyúlik be a vízbe, természetesen besétálunk rajta. A legutolsó pallón állva a hajó orrába képzeljük magunkat. Félelmetes érzés! A sok nyári forró pillanat után az egész olyan, mintha nem hinnénk a szemünknek, annyira titokzatos. A messziség a távolba tűnik, de mintha ez a távol itt lenne közel, mert a végtelenség maga a sötét. A sötét maga az elérhetetlenség. A látóhatár lerövidült. A tenger fölé sűrűsödő pára szűkíti ennyire a vizet? Vagy a nyári hónapokban csak a fantázia látja olyan távolinak ezt a hajlított végtelent? És mintha nem hinnénk a fülünknek sem, a tenger hangja annyira lágy, olyan erőtlen, hogy csak a kifutó fehérség visz egy kis ritmust a parti fények felé.

Közel s távol senki és semmi a parton. Se csónak, se hajó, se a vöröskeresztes mentőcsónakok. Még nem vigyáznak senkire. Elvárásolt, szokatlan, különös ez a tavaszi este, a tengernek ez a sejtelmes márciusi arca. A homokban kicsiny kagylókra bukkanok, mindet elajándékozom. Klárrika nem hiszi az egészszet, de nagyon örül.

A reggel már más. A nyitott ablakon keresztül hallani vélem a tenger zúgását. A szél feltámadt kissé, fehér fodrozódások, végtelen és néptelen homoktenger. Mint a nyári cavallinói nyarakon, mélyet szippantok a sós levegőből. A víz a reggeli páras, ködös levegőben szürke-fehéren hullámszik. A kagylók a tenger éjszakai játékának köszönhetően a partra kivette, a traktor magányosan szántja a homokot. A jesolói part a tejfehér derengésben aludta tavaszi álmát.

Ködöböcz Gábor

„A nyelv élet és szentség, sőt istenség”

Pataki István kötetbemutatója elé

Pataki István a nyelvnek, a nyelvi leleménynek, a jóízű humornak és csillámló játékosságnak elkötelezett költő. A beszédmódok és írástechnikák sokféle gazdagságát mutató kortárs irodalomban fölöttébb ritka az a fajta egzaltációval érintkező önfeledt öröm, amely költőnkél az írásaktus boldogságaként, az alkotásfolyamat kontemplatív gyönyörűségékként jelenik meg. Az alkotóműhelyben olykor talán lehetnek stilisztikai, poétikai avagy nyelvfilozófiai kételyei, a megformált opusokon azonban ez nemigen vehető észre.

A Pataki-vers hamisítatlan ízét, sajátos karakterét a kortárs lírában unikálisnak számító nyelvi humora és játékossága adja. A szerző őseredeti talentummal megáldott homo ludens, aki a játékot a költői létforma lényegének tekinti, s aki akkor boldog, és akkor van elemében, ha játszik. Ennek megfelelően a nyelvi, stílus- és szerepjáték változatos formában és sokféle regiszteren szólal meg verseiben (*veté-lő időben; a nemzeti minimumról; nyaloncoknak; tempora mutantur; Helyezkedés; ál; önpusztításomról; a moly búcsúlevele*). Közülük idézem az egyik remekbe szabott lírai miniatúrát: „az üldözött/ kéri az űzött/ ha már levágta lábát/ adja vissza a cipőfűzöt” (*a nemzeti minimumról*).

A sokak által kedvelt és megbecsült költő az átváltozások és szerepjátékok egyik roppant szellemes és sikeres kortárs művelője. Pataki István rendkívüli leleménnyel és nagy nyelvi erővel megálmodott fiktív figurái, illetve alteregói (Doefcoedemus, Husselinen, Sztjepán Sztjepánovics Puncziszki, Kemlő vezér, Veszejtené Vesszy Amely) sorra-rendre olyanok, mintha valóban léteznének. Ezek a teremtmények az alkotó és alakító erő kvalitását tükrözve nemcsak a tündérkedő képzeletről és magával ragadó stílusbravúrról árulkodnak, hanem az esztétikai létmód fortélyairól és általánosabb érvényű létfilozófiai tartalmakról is beszédesen vallanak.

Amit Ady Endre mondott az általa hően szeretett Nagyváradról, nevezetesen, hogy „magyar, merész, munkás és modern”, az a váradi szellemiséget továbbéltető kortárs szerzőkre, közöttük a mai ünnepeltre, Pataki Istvánra is messzemenőig érvényes. Nagymértékben neki is köszönhető, hogy a majd' százévnnyi farkasverem-lét dacára még ma is van magyar dal Váradon. Ráadásul olyan megtartó, szabadabb lélegzetvételt segítő versekbe menekítve, melyek az érmindszenti génusz nyomán éltetik az ezerszer áldott s használónál mindig hatalmasabb anyanyelvet. Mert a nyelv – mint a magyarság legnagyobb alkotása – „élet és szentség, sőt istenség”.

Ez a fajta nyelvi szakralitáson alapuló szemlélet Pataki István költészetének is jellegadó vonása. Valamiként ő is úgy képzei, hogy a nyelvben megélhető otthonosság, azaz nyelvhaza nélkül költőként sohasem lehetne hangszer a mindenség kezében. Miként hitvalló művész, felelős írástudó sem lehetne a mindenség színe előtt. A felvidéki Gál Sándor nyomán ő is vallja, hogy „csak az létezik és válik örökkévalóvá, amit a nyelv saját, szerves részeként magába emel”. Teljesen természetszerű, hogy a Pataki-féle esztétikai magatartás Kosztolányi Dezső megrendítő vallomásában is önmagára ismerhet: „Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkodom, írok, életem legnagyobb eseménye. Ebben az egyedülvaló életben csak így nyilatkozhatom meg igazán. Naponta sokszor gondolok erre. Épp annyiszor, mint arra, hogy születtem, élek és meghalok”. Az állandó készenlétre és folytonos szolgálatra épülő felelős írástudói magatartás Reményik Sándor döbbenetes szépségű verséből (*Az ige*) is sok-sok erőt meríthet: „Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,/ És áhítattal ejtsétek a szót,/ A nyelv ma néktek végső menedéktek,/ A nyelv ma tündérvár és katakombá,/ Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek!/(...) Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,/ Vigyázzatok: a nyelv ma szent kehely,/ Ki borát issza: Élet borát issza,/ Előre néz s csak néha-néha vissza -/ S a kelyhet többé nem engedi el!”

Pataki István elhívott és elhivatott költő, aki az emberiség nem túl nagyszámú szabad-csapatának tagjaként teszi a dolgát. Gazdag talentummal megáldott művészemberként jól tudja, hogy a mélység szükségképpen magasságot is jelent. Amint *Alsókorcz* (2011) című élvezetes prózakötete is mutatja, ha nem is színről színre, de a színéről és fonákjáról látja a világot, s emberlétünk gyakran szürkületbe takart, fogvacogtató szabadságra nyíló örök esélyét.

A közelmúltban megjelent kötetei (*vétlen és védtelen*, 2009; *Valami nincs*, 2011; *Érosz egén*, 2012) alapján Pataki István a saját növésstervére és legjobb lehetőségeire figyelő szerző, aki tökéletesen tudatában van, hogy költőként egyetlen feladata van: konok hűséggel és művészi szabadsággal képviselni azt az élet- és értékvilágot, amely őt földajkálta és a sokra hivatottság felelősségével útjára indította. Ennek megfelelően számos művében megérintheti az olvasót a hűségben megőrzött szabadság és a szabadságban megőrzött hűség példaszerű modellje. Az emberi-művészi hitelességet, nyelvi erőt és mesterségbeli gazdagodást mutató legújabb kötete (*Ha farkast kiáltanék*, 2014) egy szépen ívelő pálya újabb állomásaként jelzi az utat a klasszicizálódást is magában hordozó kiteljesedés felé.

A kötet megannyi kiváló darabja (*anyám útja; az angyal érkezése; ha farkast kiáltanék; két rózsá; sirám helyett; úgy kellene*) a magasságszférák és mélységperspektívák egyidejű fölmutatásával sokat segíthet abban, hogy megérthessük a vendéglét valódi, rendszerint csak metafizikai távlatból fölsejlő mélyebb és teljesebb értelmét. Végtére is a megoldás roppant egyszerű: ha szeretjük egymást, itt van a mennyország, ha pedig nem szeretjük egymást, akkor itt van a pokol.

Napjaink költői közül – ihletett, beavatott és megszállott minőségben – kevesen tudnak annyit a szerelem titkairól, a gyönyörök sötét kútjairól, az Énekek énekét idéző érzéki szenvedélyről, a kapható és eszményi nő összefüggéséről, mint Pataki István. A téma hűség és nemegyszer meghökkentően újszerű megéneklőjeként mintha egyfolytában és kitartóan azt recitálnák Pataki versei, hogy a szerelem örök, csak a múzsa változik. Mintha csak azt üzennék az egzaltációban fogant versek, hogy az emberi test, kiváltképpen a női test templom, a szerelem és érzéki öröm megszentelt temploma.

Ezáltal lehet a jelen kötet a női szépséget és megrészegült szerelmi mámort dicsőítő versvilága a szakrális költészet megkerülhetetlenül fontos része. Már csak azért is, mert Pataki István Istenről, nemzetről, anyanyelvről, hazáról, szülőföldről, ősről és megtartó hagyományról is ugyanazzal a lírai hevülettel, feltétlen hűséggel, mozdulatlan elkötelezettséggel és írástudói felelősséggel beszél. Legeszményibb vágy- és célképzeteit a kötet egyik emlékezetes szépségű, ikonikus darabjában fogalmazza meg: „megyünk csak megyünk előre/ völgyből tetőre/ oromról mezőre/ megyünk csak megyünk előre/ fénybe verőbe/ fuldokló sötétbe/ megyünk csak megyünk előre/ mintha mindegy volna/ ég vagy föld omolna/ mi jár nyomunkban/ varjúsereg vagy fecskeraj/ vijjogás vagy pacsirtadal/ mi kavargó fölöttünk/ héjjakarom vagy lány pihe/ s bennünk káromlás vagy Ige/ megyünk csak megyünk előre/ mint kikre sehoh sem várnak/ csak tátongó vermek kiürült házak// úgy kellene mennünk mint a tizenhármak/ üdvére nemzetnek hazának/ mint Krisztus a Sion-hegyen/ add Uram add hogy így legyen” (*úgy kellene*).

Ez a művészi-emberi habitus lehet a legfőbb záloga annak, hogy a méltán népszerű költő a jövőben is számos meglepetéssel szolgáljon a verseire fogékony olvasóknak.

(Elhangzott Nagyváradon, 2014. december 12-én)

Dani Erzsébet

A megújulásképtelen sztereotip székely, avagy a kulturális gyarmatosításnak ellenálló Uz Bence

Nyirő József alakja és munkássága megosztja a politikát, a hivatalos irodalomtörténetet, és ily módon talán, bizonyos mértékig az egész magyar társadalmat. Az erdélyi székely–magyar lelkész, politikus, író megítélése az utóbbi időben éles polémiát váltott ki. A jelen tanulmánynak azonban nem az a célja, hogy, az író körül kialakult álláspontokat és vitákat ütköztesse.

Ebben a munkában az *Uz Bence* című regény címadó alakját kívánom modern elméleti fogódzók segítségével új megvilágításba helyezni. Korábbi tanulmányokban a két világháború közötti székely magyar irodalom jeles képviselőinek műveit felhasználva kísérletet tettem olyan identitástípusok felállítására¹, melyek leírása és értelmezése segíthet a Trianon utáni székely magyarság azonosság tudati kálváriájának jobb megértésében. Elméleti háttérként Jan Assmann kulturális emlékezet-fogalmát és identitástipológiáját, Homi K. Bhabha koloniális-posztkoloniális elméletének bizonyos kategóriáit használom. Az intra- és interkulturalitás kommunikációs megközelítéséhez a Karl Erik Rosengren által bevezetett kommunikációs szinteket használom.

Mielőtt az *Uz Bencére* térek, három rövid bekezdés erejéig elevenítsük fel – Pomogáts Bélát segítségül hívva – a Nyirő-jelenség lényegét.

1889-ben született az Udvarhely megyei Székelyzsomborban (Székelyföld). Középiskoláit a székelyudvarhelyi katolikus gimnáziumban, lelkészi tanulmányait a gyulafehérvári papi szemináriumban végezte. Rövid lelkészkedés után² kilépett az egyházi rendből, irodalmi munkásságával helyet talált magának a szerveződő erdélyi magyar irodalmi életben. A második bécsi döntés után a magyar államhatalom helyreállítása után erdélyi képviselői szerepben országgyűlési tag lett Budapesten. A háború után emigrációba kényszerült (Pomogáts 2008: 251–257). 1953-ban halt meg Madridban.

Nyirő életműve az erdélyi magyarság létkérdéseivel és öneszmélésével foglalkozik, novelláiban és regényeiben az egyéni és közösségi kisebbségisors-élmény „»lelki« térképét” rajzolja meg, a „közösségi megtartó erőt, a nemzeti önvédelem szellemi és lelki fegyvereit” veszi számba (Pomogáts 2009b: 428). Művei ember- és társadalomszemléletűek, írói látásmódja tragikus.

Fontosabb művei: *Jézusfaragó ember* (1924); *A sibói bölény* (1929); *Isten igájában*

¹ Lásd a szerző identitástipológiai és identitáskolonizációs munkáit az *Agria* 2014/2; *Székelyföld* 2014/11; *Korunk* 2014/2, 2014/10; *Napút* 2014/6; *Hitel* 2014/12; *Bárka* 2014/6. folyóiratok számaiban.

² 1915-ben került a Kolozs megyei Kide községbe magyar plébánosként.

(1930); *Kopjafák* (1933); *Uz Bence* (1933); *Az én népem* (1935), *Székelyek* (1936); *Madéfalvi veszedelem* (1939); *Néma küzdelem* (1944); *Íme az emberek* (1951).

Uz Bence figurája megosztja a magyar irodalomtörténészeket. Ő lenne a székely sors „metaforája” vagy netán „szimbóluma valaminek, ami maga is szimbólum?” (Lakatos 2010: 211). Bence „[a]z ősemler korából maradt vissza a havasok között” (Nyirő 2010: 15). Alakja a székely emberrel ősidők óta társított leleményesség, agyafúrtság, tréfacsinálás archetípusa. Ő „a székely karakter”, aki egyben számkivetett, babonákat őrző hegyi ember; a természet törvényeit tiszteletben tartó, azzal szorosan együtt élő és lélegző székely; a havasi magányba visszahúzóódó fiatal férfi, „fuzsitos, bolond, jókedvű ember, aki úgy hazudik, mintha könyvből olvasná, és csak bolondságokon jár az esze. Megtréfálja még az angyalokat is” (Nyirő 2010: 5).³ Egyben különleges lény is: noha talpraesett, furfangos, minden helyzetben kivágja magát, de az élet buktatói őt is megtalálják. Öntörvényű ember, harca egyszemélyes harc a világ és fel-felbukkanóan a román hatalom igazságtalanságai ellen. A közösségben bonyolított nyirői kisebbségkezeléssel szemben (lásd az általam máshol elemzett *Az én népem* és a *Néma küzdelem* című regényeket⁴) Uz Bence magányos, mondhatni zsigeri harcos, akinél ősi reflexből következik – nem pedig a kor és a társadalom összefüggéseinek átgondolásából – az is, ami a román hatalom ellen nyilvánul meg benne (ha mégis volna cselekedeteiben átgondolt kisebbségi ellenálló tudatosság is, arra a könyv nem enged rálátást). Bence revansot vehet a nyelvvizsgabiztoson, az „inspektor úr”-on, a számára tökéletesen felesleges, de általánosan kötelezővé tett román nyelvizsga miatt – de csak a maga igazát tudja képviselni, sorstársaiét nem. Ennek alapján is elmondható róla az, amilyennek általában látjuk a műben; ÉN-identitásának Egyéni⁵ (tehát az alapszükségletek körül forgó) szegmense dominál, MI-identitásról csak annyiban beszélhetünk az ő esetében, amennyi ebből beszüremkedik az ÉN-identitás Személyes szegmensébe. Mintha önmaga ellen szólóan, egyéni identitású viselkedést képvisel-

³ A világirodalomban is, és nálunk is megvannak a nyers, durva, sőt, hazudozva lódító tréfacsináló-nak híres előképei; a magyar irodalomban ilyen Garay Hány Jánosa.

⁴ Ezek a tanulmányok, várhatóan a Hítel 2014/12 számában lesznek olvashatók.

⁵ Jan Assmann szerint az identitásnak két dimenziója van: az ÉN- és a MI-azonosság, melyben az ÉN növekedése kintől befelé tart, és az egyén saját önelképzelésével és a csoport interakciós és kommunikációs folyamataiban való részvételével épül fel. A MI-azonosság, vagyis a kollektív identitás nem létezik a MI-t alkotó egyéneken kívül. Tehát az első (ÉN) esetben az egész első-séget állítja a részhez képest, a második (MI) tekintetében a részt helyezi az egész elé. A kollektív szociokulturális identitás alakulásának megértéséhez az ÉN keretét további Egyéni és Személyes identításra kell osztani: az Egyéni identitás az egyén tudatában épül ki és a létezés testszerűségével és alapszükségeivel kapcsolatos; a Személyes identitás az egyén minden olyan tulajdonsága, szerepe és képessége, melyek a társadalomban hárulnak rá, és az egyén társadalmi elismertségére vonatkoznak. Mindkét vetület, az Egyéni és a Személyes azonosság is szociogén és kulturálisan meghatározott (Assmann 1992: 129–131).

ne, mely mögött kimondva vagy kimondatlanul jelen van az asszimilációs nyomással szembeni ellenállás motívuma, a mélyen sértett kisebbségi önérzet MI-identitása, a személyes szintjén. Szinte paródiát csinál a nyelvvizsgából, miközben tudja, hogy az útkaparó munkát veszi el vele, az utászahzból is ki kell költöznie, ha nincs meg a román nyelvvizsgálója. Munkáját el is veszi, és ki is kell költöznie.

Annak pedig, hogy az elnyomott kisebbség MI-identitásából még a személyes identitás szintjén is alig mondatik ki valami a regényben, korán megjelenik a szimbolikus magyarázata a figyelmes olvasó számára az *Uz Bencében*. Bencének ugyanis Tamási rengetegbeli Ábeljéhez hasonlóan van egy kutyája, egy „küsdög” (kicsi kutya – „kis dög”), melyet ugatni még nem hallott senki. Ez a kutya gazdája közösségi identitást rejtő habitusát jelképezi, hiszen Bence így magyarázza meg, miért nem hallotta senki ugatni ezt a kutyát: „nem bolondult meg, hogy ország-világ előtt kikiáltsa, miben sántikálnak a gazdájával” (Nyirő 2010: 12). Ezt a kijelentést akár a Bhabha-féle kulturális mimikrinek is értelmezhetnénk, ha nem ismernénk Bence ösztönös természeti lényét, melyben nem a tudatosság dominál. A rejtőzködéshez, a mimikrihez szükséges a helyzetfelismerés éleslátása. Bencénél ez nem található meg.

Bence számára a székely nemzeti lét alapállapot. Az ezzel való azonosulás sem azonosság*tudat*, hanem magatudatlan, természetes létezési forma. Elvégre a természetközeli Bence sem kulturális vákuumban szocializálódott, hanem székely magyarnak nevelték a havasok. Ezzel a naiv identitású habitussal a havasokon élve az impériumváltás nyomasztó következményeit egyelőre nem is érzékeli. Ami eljut hozzá a megváltozott világból, azzal megpróbál szembeszállni (ilyen a román hatalom által előírt nyelvvizsga).

Bence egyéni szegmensű ÉN-identitásos voltát erősíti meg az a körülmény is, hogy természetelvű, egyedül a Természetet ismeri el rendező elvnek. A hegyekben élő ember a havas megelevenedett darabkája. Szinte együtt él az őstermészettel, a jó és a rossz egyszerre van jelen az életében, aljas cselekre éppúgy képes, mint emberi nagyságra is valló tettekre. Bence megfizet mindenért, a legfájóbb retorziót a természettől kapja, hiszen annak precíz törvényeibe való beavatkozása nem maradhat büntetlenül. Az ok-okozati összefüggéseket azonnal felismeri, és el is fogadja, nem tiltakozik a természeti törvények ellen. Számára a természeti szinte „szent” dolog, mint a székelyek számára a „sérthetetlen” (Nyirő 2010: 9–10) állatok. Bence még a medvéket is tiszteletben tartja, miközben vadászik rájuk. Szemben a természethez, sőt, annak büntető kezéhez való viszonyulásával, a személyes szegmensbe benyomuló *társadalmi* agressziót viszont nem tűri. Ilyen agresszió a nyelvvizsgára behívó „pecsétes parancs” (Nyirő 2010: 10) is (azzal együtt, ahogyan maga a vizsga önmaga paródiájává válik, és ahogyan majd Bence „az inspektor urat” „vizsgáztatja”).

Anyanyelvéhez való ragaszkodása is teljesen természetes, nem tartja fontosnak, hogy a hozzá érkező román vadászokkal értekezni tudjon. A helyzetet úgy állítja be,

hogy ez az ő havasa, az ő népének havasa, ha valaki vele beszélni akar, akkor azt tegye az ő anyanyelvén. Mégis megtanul románul, szinte ráragad a nyelv a román vadászoktól, de csak akkor szólal meg, ha a helyzete úgy kívánja. A román nyelvvizsgán sikertelenül vizsgázó Bence később úgy és akkor találkozik az őt megbuktató inspektorral, hogy, egyrészt már beszél románul, másrészt az inspektor van kiszolgáltatott helyzetben. A törött lábú román embernek magyarázza: „A nyelvvizsga olyan vizsga, amelyen évenként megbuktatják a magyar embert, és kidobják az állásából, mint engemet” (Nyirő 2010: 173). Nem is a nemzetiségek szintjén értelmezi ezeket a kérdéseket, hanem a saját mikrovilága szintjén, bár a megtréfált és móresre tanított inspektortól így búcsúzik: „Még azt hihetné a tekintetes úr, hogy ezért segítettem magán... Pedig nekünk, magyaroknak a jó szó többet ér mindennél... A jó szó, tekintetes úr... [...] No, az én Istenem áldja meg!” (Nyirő 2010: 175).

Ahogy a nyelvvizsgával és az inspektorral megélt esete zárul, azzal már Bence interkulturális kommunikációs térben mozog. A „jó szóra” vágyó magyarban már a kisebbségi MI-identitás képződik meg. Uz Bencében azonban ennek megnyilvánulásai is mindig kizárólag az ÉN-identitás Személyes szegmensébe belépő kulturális Másikkal (az inspektorral) szemben jelennek meg. Vagyis a másságot megtestesítő egyeddel szemben. Ami ebből kisebbségi MI-identitás, az „ország-világ elől” rejtve marad, mint Bence kutyájában az ugatás.

A MI-azonosság nyílt megfogalmazása csak akkor fontos neki, amikor egyébként szűk kommunikációs terébe interkulturális elemek hatolnak be. Amikor a székely magyar kisebbségi létét érintő mélyebb kérdésekről hallgató Bence nyíltan fogalmaz, az áldozat (ha egyetemes emberi jóindulattal is nyilvánul meg iránta, segítő kezet nyújtva a törött lábú embernek), már a földön hever. Hogy az inspektor éppen „inspektor”, azaz felügyelő-irányító-ellenőrző hatalmi szolga, ebben önmagában beszédes jelképiséggel testesül meg beolvasztásra szánt kisebbség és beolvasztó agresszióval fellépő hatalom viszonya, hiszen találkozhatott volna Bence a hatalom bármely más képviselőjével a sok közül. Az *inspektor* szó azonban már önmagában rendkívül kifejező. Hogy aztán ez az ember lábtörést szenved, még beszédeesebb jelképiséggel utal arra, amit a narrátor, illetve az implicit szerző gondol a hegemonikus nyomásról – vagyis költői igazságot szolgáltató „lábtörés” sejthető benne. Úgy is mondhatnánk, hogy a beleértett szerző tréfája a hatalom rovására, a tréfacsináló Uz Bence történetfűzérébe ágyazva.

Bence minden körülmények között megpróbálja megvédeni igazát, és az teljesen független attól, hogy kivel áll szemben. Ha magyar urat kell az orránál fogva vezetni, akkor azt teszi; ha a román hatóságot kell kijátszani, akkor meg azt. Megtalálható az *Uz Bencében* az arisztokrata típus is, a főispán alakjában, mely minduntalan felbukkan a monarchia magyar arisztokráciájáig visszanyúló Trianon előtti erdélyi irodalomban. Jól látható ez abból, ahogyan Bence a főispánt jellemzi: „kivénült gróf-féle, aki már se

nem lát, se nem hall jól, egy kicsit reszket is a keze a sok politikától, de a pénze dögvél áll, s két-három fiatal fehérnépet mindig szokott hozni magával. Egyik sem felesége, mert vénlegény az ebadta, de talpig úr, és igen-igen kedves ember” (Nyirő 2010: 24–25). Vagyis a grófféle főispán is afféle kedves, felelőtlen magyar arisztokrata. Ennek példája az általam elemzett művekben az Ignác Rózsánál megjelenő arisztokrata magatartás típusa az *Anyanyelve magyarban* (Minka és Lenka néni, Nándor bácsi, Buday-Hátszegi kisasszony⁶), Bánffy Miklós *Erdélyi történetében*, Tamási Czímeresek című regényében, Kacsó *Vakvágányon* című regényének felületes és cinikus arisztokratái, vagy éppen Nyirónél a felelőssége tudatára ébredés előtti gróf a *Néma küzdelemben*.

Uz Bence figurája még sem azonosítható *teljes mértékben* a székelymagyar emberrel, hiszen annak csak nagyon szűken értelmezett típusát adja. Bence a havasok világához tartozik. A csendben és magányban érzi jól magát, bizonyos értelemben akár antiszociálisnak is mondható (esetenként tulajdon népével szemben is). Nyirő ezt a székely magyar típust már a könyv elején megmagyarázza:

„kemény, veszedelmes élet ez idefenn, de megszokták. A gyermekek már itt születtek a rengetegben. Erősek, szívósak az erdei emberek, kik nem félnek a vértől, haláltól. Istenről csak derengő sejtelmük van [...]. Fegyverük a kés és a fejsze, a fog és a köröm. Homályos, babonás mesék, nevetlen titkok szorítják agyaikat, különös dalokat morognak, és van közöttük, ki beszélni tud az állatokkal. [...] Rovással írnak és számolnak” (Nyirő 2010: 5).

Uz Bence azért alapjában mégis székely és az is marad, a változó, de a változásban is állandó körülményektől függetlenül. Túlélési stratégiák kidolgozására nincs szüksége, mert egész élete a túlélésről szól. Következésképpen esetében nem beszélhetünk identitásmenedzselési stratégiákról és stádiumokról. A kulturális mimikrire⁸ eleve nem szoríthatja az élet, részben mert permanensen kívül él a kisebbségi-többségi interkulturális kommunikációs téren (csak ritkán kerül közel hozzá), részben pedig mert eleve távol tartja ettől a világ elől elnémított bensőjű rejtőzködés (ő nem „ugat”, ahogyan a kutyája sem). Az már mellékes számára, hogy a természetben való túlélés nem egyenértékű a kisebbségi létben szükséges túléléssel. Nem lát a hegyeken túl, trianoni traumatudata sincs. Talán utóbbi körülmény miatt, a havasok háborítatlanságában

⁶ Lásd Dani Erzsébet: Az identitásválság-menedzselés különböző formái Ignác Rózsa *Anyanyelve magyar* című regényében. In: *Agria* 8. évf., 2. szám, 157–167., 2014. című tanulmány kulcsfiguráinak identitásformáit.

⁷ Lásd Dani Erzsébet: Ütközéses identitásmenedzselés ideológiai beágyazásban: Kacsó Sándor *Vakvágányon* című regénye. In: *Korunk* 2014/2, 94–100.

⁸ Homi K. Bhabha bevett kategóriája, a mimikri, mely szerint a gyarmatosító és a gyarmatosított közötti kapcsolatban a gyarmatosított úgy tesz, mintha elfogadná a gyarmatosító kultúráját, viselkedését, felvonná szokásait (Bhabha 1994: 33).

alacsonyabb székely magyar azonosságtudatának intenzitásfoka. Az sem kifejezetten érdeklő, hogy a havas, az ő szinte magántulajdonnak érzett „szülőföldje” már más állam uralma alá került, és munkáltatója már nem magyar.

Ez szinte mintegy kiemeli Uz Bencét a világtörténelem folyásából. A székely magyar szocializációból eredő közösségi (MI) identitás jól reagál a kisebbségi Bencében, ha a hatalmi hegemoniával kerül szembe, de nem ideologikusan, nem közösségtudatosan, hanem az egyén szocializációs reflexével. Az ÉN-identitás Személyes oldala (vagyis abban a társadalmi töltés) alulfejlett. Ez magyarázza azt, hogy Bence az egyén szintjén tökéletesen kommunikál⁹, de csoportszinten már akadozik a kommunikáció, mert a *tudatos és szisztematikus* (főleg: politizáló, nagyobb társadalmi összefüggésekkel foglalkozó) MI-identitással nem rendelkezik. A havasok háborítatlanságában a kulturális kolonizáció áldozatává sem válhat. Következésképpen fejlődésvonalról itt nem beszélhetünk, az Uz Bence-jelenség színes (változatos kalandokkal és lóditó mesékkel megtűzdelt), de alapjában véve álló képlet (identitásdráma-bohózat). A történeteknek ő a motorja (a típus vigorózan működik), de székely magyar tudatbeli fejlődésről nem beszélhetünk, az alaképlet nem változik.

Felhasznált irodalom

- Assmann, Jan (2004): *A kulturális emlékezet*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2004.
- Bhabha, Homi K. (1998): *The location of culture*. Routledge, New York, 1998.
- Lakatos Mihály (2010): *Végtére is: miféle szerzet ez a Bence?* In: Nyíró József. *Uz Bence*. Szeged, Lazi Könyvkiadó, 2010, 206–213.
- Nyíró József (2010): *Uz Bence*. Szeged, Lazi Könyvkiadó, 2010.
- Pomogáts Béla (2008): *Magyar irodalom Erdélyben (1918–1944)*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2008.
- Pomogáts Béla (2009b): *Nyíró József szobra előtt*. In: Nyíró József, a székely nép krónikása (szerk. Uő.). Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2009, 427–429.
- Rosengren, Karl Erik (2000): *Communication: an introduction*. London, SAGE Publications, 2000.

⁹ Karl Erik Rosengren szerint az emberi kommunikáció a következő szinteken valósul meg: az egyén, a csoport, a régió, a társadalom, a nemzet és az állam szintjén (Rosengren 2004: 64–65).

Török Nándor

Alkonyat

A szakadt pókháló gyűrött foszlányait
a sápadt telihold fényöve szövi át,
az éj most ébreszti gonosz leányait,
kacajuk széttöri a csend üvegpotharát.

Hűvös padlásszobám titokzatos terét,
a homályban egyedül őrzöm, szótlanul,
nesztelen hallgatom a rejtély mesterét
a csendet, a csendet, ki beszélni tanul.

Suttogása a gondolattal elvegyül,
visszhangzanak bennem az ismerős szavak,
ha megfáradtan a táj el-elszenderül,
a csend szólít halkán, hangja te vagy magad.

Búcsúzás

Álltam az esőben,
és a cseppek peregetek arcomon.
Álltál az esőben,
és a cseppek gördültek arcodon.
Álltunk az esőben,
arcunk a vízfátyolban összeért,
és én tudtam,
hogy azt a forró gyöngyszemet,
mi arcomra hullva égetett,
nem a felhők nemzették fölöttünk.

Emlék

Pihés bőröd melege.
Talpad sima, hús jege.
Karodnak vad szorítása.
Ujjaidnak biztatása.
Cirógató hajad selyme.
Óvó öled, nemes kelme.
Égig érő sóhajod.
Szemed, amely rám ragyog.
Nyakad büszke márványíve.
Kebledben a világ szíve.

Enyém volt e bájos világ.
Kedves emlék: almavirág.

Harmónia

Amott egy mező, fehér kötényben,
és elterül a nagy dombon túl.
Itt fenyőfa áll a holdfényben,
rajta kiscsengő meg-megkondul.

Amott diófa vigyáz a tájra,
varjak csapata fekete folt.
Bodza tövében sün nyugodt álma
ehhez hasonló soha nem volt.

Itt a békességnek lampionja
a félhomálynak úgy udvarol.
Szerelmünknek hűséges spionja
megérkezik és belém karol.

Ott a patakban, valami csobban,
vadkacsapár zsombékost keres.
Itt, párnák közt érzem a legjobban
vágyva, hogy most ölelj és szeress.

Gyógyír

Kertünk fölött kábán köröznek a varjak,
készülődnek ők is, és készülődök én,
hogy szívünkbe sajgó sebeket vakarjak,
fájó emlékeket a télnek küszöbén.

Kampósan görbülő körmeim növesztem,
s látom nagy szemedben a villogó vágycsípőt,
hogy áldás legyen a veszted és a vesztem,
a diófa alatt vess ma nekünk ágyat.

Szőnyegünk az avar, pokrócunk a moha,
szobánk a világ és bámul reánk a hold,
fénye ilyen fehér még nem volt tán soha,
függönyünkön pedig ezer csillag a rojt.

Szellő cirógatja hajunk minden reggel,
álmunkba lányaink szép mosolya repít,
és ha felébredünk, szívünkön egy heggel,
őszinte mosolyuk meggyógyít és segít.

Hasonlatok

ajkad félig kinyílt néma rózsza
szemed csermely hol csillagok fürödnek
hajad játszadozó szellők búvóhelye
melled szelíd jóllakott galambpár
tested feszülő húr virtuóz hegedűjén
kezed... a kezed hideg ajtókilincs szobám ajtaján

Bárány László

A professzor és a művésznő

- Ismernem kellene? - A tanár mintha keresgélte volna emlékei között. - Milyen Erika is?

- Asztalos Erika. Ne mondd, professzor úr, hogy nem tudod, kiről van szó - kajánkodott a szervező. - Egy ilyen szép bemondónőt mindenki ismer a televízióból, még a magadfajta szobatudósok is. Máskülönben kitűnő előadóművész.

- Hogyne, hogyne... Miért nem ezzel kezdted? Tehát ő olvasná föl a szemelvényeket.

- Ugye, így már számíthatunk rád...

- Mintha nem mondtam volna az előbb is igent - méltatlankodott a tanár. - Máskor sem tértem ki a fölkérésed elől. Megtartom az előadásokat. Melyik városban is?

- A válasz hallatán bosszúsan tette hozzá: - Onnét csak kocsival érek haza rendes időben. Pedig jobban szeretem a vonatot, azon lehet dolgozni. Na, mindegy, legyen.

- Nagyszerű, akkor két legyet ütünk egy csapásra. Igazában kérni is szeretnék, hogy vidd magaddal Erikát. Éppen csütörtök esténként van egy kulturális rétegműsora a stúdióban, fél tízig föltétlenül Pestre kell érnie. Sokat segítenél.

- Természetesen viszem és hozom - mondta a tanár. Röviden megbeszélték még, hogy néhány nap múlva visszatérnek a részletekre. Addig ő összeállítja a sorozat tervét a vége felé közeledő huszadik század irodalmáról. A címe talán ez lesz: Avantgárdtól a posztmodernig. Vagy Remények és búcsú? Sosem elégítette ki sem a társadalmi, sem a művészeti izmusok szerinti korszakolás. Most kipróbálhatja a maga másfajta megközelítését.

Letette a telefonkagylót, de egy ideig még álldogált a készülék mellett. Eltűnődött azon, hogy vajon miért tett úgy, minden előzetes megfontolás nélkül, mintha nem ismerné a bemondónőt. Úgy titkolódzott, mint gyerekkorában, ha takargatnivalója akadt.

Felesége vacsorázni hívta, de - noha éhes volt már - halogatta az asztalhoz ülést.

Az esti híradó alatt feszengve jobbra-balra pillantott, nehogy Katinak föltűnjön Asztalos Erikára állhatatosan szegeződő tekintete, pedig mindketten a képernyő felé fordultak, nem is láthatták egymás arcát. Ő szeretett adás közben is beszélgetni, de ez zavarta a másikat, próbált hát leszokni róla.

Másnap azon vette észre magát, hogy bár egyedül nézi az adást, mégis igyekszik meg-megszakítani a műsorközlőre irányuló kitartó figyelmét, árulkodó érdeklődését. Rádöbrent, hogy többet lát Asztalos Erikában, mint „médiaszemélyiséget”. Egyhangú vezetéknevét szépnek, dallamosnak érezte. Új hajviseletét meglepő módon ismerősnek találta. Töprengett, hogy vajon honnan, s ekkor emlékezetébe ötlött

Kati egyik fényképe fiatalasszony korából. Első érettségiző osztályának a tablójára készült, ugyanolyan frizurával. E keretben a két arc nagyon hasonló volt.

– Magával nem lehet közös témát találni, csak a magas kultúra, a tiszta szellem szintjén... – mondta Erika, visszajövet talán a harmadik útjukról, miután többször megvitattak mondvacsinált esztétikai kérdéseket. – Gyarló földi dolgokkal nem is törődik?

Ő kínos nevetéssel igyekezett kifejezni, hogy korántsem hízelgőnek, sokkal inkább elmarasztalónak tekinti ezt az észrevételt. De nem akart köznapi, könnyen személyessé váló témákra térni.

– Beszéljessünk Erikáról! – válaszolt kitérően.

– Csak a foglalkozásomról mondhatok bármit, családom nincs, egyedül élek. Tanárnak készültem én is. De a szaktárgyakban nem igazán tűntem ki a főiskolán, csupán a szép kiejtésemmel, s ez vezetett tantermi dobogó helyett a pódiumhoz.

– Biztos vagyok benne, hogy pedagógusként éppúgy bevált volna.

Erika ingatta a fejét:

– Sajnos nem.

– Honnan tudja?

– Hiányzik belőlem a jó nevelők legfontosabb tulajdonsága.

– Mire gondol?

– A gyerekszeretetre. Nem tudok mit kezdeni a kölykökkel. Ilyen fogyatékkal pedig nem szabad a pályára lépni.

Mintha hideg fuvallat érte volna a tanárt. Már tizenévesen sem vonzották igazán a kisebbekkel nem szívesen foglalkozó lányok, később az anyaszereptől idegenkedő nők. Mégsem támadt benne rosszsallás, inkább csak mélységes sajnálat egy olyan ember iránt, aki elszalasztja a legtöbbet érő élményeket. Határtalan örömmel gondolt arra, hogy felesége és a bemondónő inkább csak külsőre hasonlít.

– Végzetzerű volna, hogy kapcsolatkézsége a felnőttekre korlátozódik? – kérdezte. – Nem változhatna meg a tanítás gyakorlatában? Erika is volt gyerek. Van testvére?

– Ketten vagyunk, lányok. De apánk katonás természetű, és sosem bocsájtotta meg, hogy egyikünk sem született fiúnak. Nem ismerem a meleg családi légkört. Nem tudnék melegséget sugározni.

Ha felnőttől szenvedett valaki sérelmet, miért a gyerekeket rekesztené ki a szívéből? – akarta ő kérdezni, de tudta, hogy az érzelmekben másféle következetességet kell keresnie.

Valamikor szeretett volna pszichológus lenni. Gimnazistaként barátkozott lányokkal, akik Erikához hasonlóan sebzettek voltak, és már-már örökre feladták a kötődés reményét. Meg akarta győzni őket, akár sikerül, akár nem, az emberi ragaszkodás lehetőségéről. Igyekezete nem volt egészen hiábavaló, s úgy vélte,

másokra is tudna hatni, hogy könnyebben viseljék lelki terheiket. De barátságot nem ápolhatott mindenkivel, ezért feladta a lélekgyógyászat tervét, s tanár lett. Most megint kísértést érzett, hogy leolvassa a jeget egy női szívről, ám nyomban érezte a kockázatát.

Kibúvót keresett, hogy gondolkodási időt adjon magának: meddig akar elmenni a személyes hangú eszmecserében? Nagy általánosságban beszélt arról, hogy a te remtés koronái a nők. Ez régi meggyőződése volt, és anélkül tudta fejtegetni, hogy közben odafigyelt volna. Máson járt az esze. Szerette volna előadását szokása szerint frissiben újragondolni, hogy a következő alkalomra tökéletesíthesse. De tudta, hogy majd fel kell vennie az elejtett fonalat, ám jó lenne, ha semleges hangnemben sikerülne.

- Csak röviden lezárandó a szakmai vonatkozásokat: kíváncsi volnék - tudakolta közönyös hangon -, hogy kirajzolódott-e valamiféle vezérfonal az előadásomból.

- Leginkább civilizációkritikának nevezném - latolgatta a bemondónő -, habár...

- Jeles a válasza, kedves kolléganő - alakított tréfásan vizsgáztatót a tanár. Szerette volna hozzátenni, hogy még lélektani irányultságra is törekedett, de megszólalt benne a vészcsengő: ez a fogalom olaj lehet a tűzre. Azt mondta inkább: - Némi bölcséleti embertant szintén igyekszem csempészni a gondolatmenetbe.

- A mentalitástörténet is illenék rá.

- Abban talán elsikkadna az egyéni sokféleség. Mint a szociológia szerepeiben. De ha már itt tartunk... Magára anyai szerep vár. Miért korlátozná mintaként az édesapja?

Erika nem válaszolt. Ő meg arra gondolt, hogy éppen úgy ülnek egymás mellett, mint a televíziónézők, de itt nincs okuk a hallgatásra. Ha beáll a csönd, az előbbutóbb kínessá válik. Úgyszólván találomra arról rögtönzött kiselőadást, hogy a posztmodern hívei tetszésük szerint hol belül, hol kívül helyezkednek a modernitáson.

Erika halkán jegyezte meg:

- Magát általában konzervatívnak mondják.

- Ebből annyi igaz, hogy sem öncélú újító, sem merev hagyományápoló nem vagyok, hanem válogatós értékőrző.

Erika hangjából mellébeszélés elutasítása érződött:

- Nem a művészetfelfogására értik a maradiságot, hanem a magánéletére.

- Ugyan, ki foglalkozna velem? Kiktől hallott volna rólam?

- Kollégáktól, tanítványoktól. Mindenkinek mindenkivel vannak közös ismerőseik a főváros nevezetű nagy faluban. Maga húséges férj, zárkózott ember hírében áll.

Ő kényelmetlennek találta a témát, s a nők önmagukról beszélgetésében keresett menedéket:

- Én Erikáról semmit sem tudok másoktól.

– Talán jobb is. El sem merem képzelni, hogy milyen hírem lehet. Különben miért akarna minden második férfi kikezdeni velem?

– Nem akarok hízelegni, de aligha szorul magyarázatra, hogy vonzódnak Erikához a férfiak.

– Érdekesnek vélik a munkámat, izgalmasnak a világot, amelyben forgolódom. Ennyi az egész. Nem győzők kitérni előlük.

– Mindenkit csak nem ráz le? Ha egyedül él is, gondolom, kapcsolata még lehet.

– Kellemes izgalmat érzett, mint diákkorában, amikor a lányok válaszaiból az esélyekre következtetett. Pedig most nem efféle szándék vezette. Mégis...

– Volt részem tartós együttélésben, de az mostanában ér véget.

Ő inntől nem kérdezett, hajuknál fogva előrántott beszédtemákra szorítkozott. A csevegést egyoldalúan erőltette, hosszas hallgatásokkal. Végre megérkeztek a pesti stúdió elé.

Erika nem szállt ki rögtön a kocsiból, mint egy taxiból; érezhetően barátságosabb búcsúzásra gondolt. Átmenet nélkül tért vissza a bizalmas hanghoz:

– Akár férjhez is mehettem volna.

– Miért nem tette?

Erika a távolba nézett. – Mert ő sem akart gyereket. Akkor meg minek? Ha legalább egyikünk akart volna... talán engedek én is. Bár nem. Vele akkor sem. Ő apának?! – És legyintett.

A tanár kiszállt a kocsiból, hogy ajtót nyisson a hölgy előtt. Közben lázasan gondolkodott, hogy most hallgathat-e. Végül megkérdezte:

– Milyen ember?

Erika is kilépett a járdára; már kezét nyújtotta, hogy induljon. Tett egy fél fordulatot:

– Nagyon nem olyan, mint maga.

Határozott léptekkel bement az épületbe, de közben egyszer hátrafordult; tekintete kérdőnek vagy biztatónak tetszett.

A következő előadásra vegyes előérzetekkel készült. Engedje-e, hogy Erika kedvező véleménye hízelegjen hiúságának? Minek, ha nincsen célja vele? Olyan közönséges lenne, mint egy filmcsillagért bomlani... Ha kalandra vágyna, ott volna a sok női hallgató az egyetemen, akikre nem irányul pletykaéhes közfigyelem. Fiatalabb amúgy sem lenne tőle, csak lejártná magát.

Három nap múltán a szervező fölhívta azzal a hírrel, hogy a bemondónő gégegyulladás miatt nem tudja vállalni a soros fellépést. Jól szavaló helyi diáklány ugrik be helyette.

Szerda este Erika telefonált, alig hallható hangon, s kérte, hogy másnap vegye föl a szokott helyen.

– Megkockáztatná a hangszalaggyulladást is? – kérdezte ő bizonytalanul.

- Nem lépek föl - válaszolt Erika rekedten -, csak nem szeretnék kihagyni egyetlen alkalmat sem.

Mit volt mit tenni? Megköszönte a megtisztelő ragaszkodást.

Most örült, hogy nem a vonatot választotta. Ott az útitársak szemközt helyezkednek el, látják egymás arcát. Itt az autózás meg alig kell figyelniük a másikra, mondhatják nyugodtan a magukét.

Mégis másképpen alakult. Erikának a betegség menlevelet adott a hosszas hallgatáshoz, s őbenne kialakult a meggyőződés, hogy nem is kíváncsi a mondandóira, tüntetően elengedi füle mellett a szakmai okoskodásokat. De gyanítani kezdte, hogy nem csöndre vágyik, hanem mást akar hallani tőle. E sejtéstől egy-két szó után maga is megnémult.

Az egyre nyomasztóbb várakozás közben arra gondolt: mi van, ha netán megtetszett ennek a nőnek. Erika is érezhetett hasonlót az ő részéről. Nem éppen férfias határozottsággal ejtett egy-két mondatot arról, hogy most végzi fejben az utolsó simításokat előadásának vázlatán, majd végképp magába zárkózott. Dermesztővé vált a társalgás hiánya.

Amikor hazafelé indultak, előírásosan érdeklődött Erika közérzete felől:

- Biztosan nem tett jót a kocsi száraz melege. Kímélje a hangját! - Ezzel az ürüggyel egy rövid időre sikerült megindokolnia a szótlanyságot.

Meglepte, hogy a beállt csöndben mintha a háttérzajok is csak távolból vagy halk visszhangként hatoltak volna el hozzá. A percek cammogó lassúsággal követték egymást, de furcsa módon nem érezte az idő sürgetését.

Hirtelen tárgyilagossággal fogalmazódott meg benne egy mindeddig lappangó kérdés, mintha őt nem is érintené. Ha azért tetszik valakinek egy nő, mert feleségére emlékezteti, annak az asszony vajon örülne-e?

Még el sem tudott töprengeni ezen, amikor újabb kérdés ütött szöveget a fejébe: mi lett volna, ha fordított sorrendben ismeri meg őket? Akkor az utóbbi volna az igazi, s felesége az, aki csupán emlékezteti rá?

Akár ha egyedül ülne a kocsiban, olyan higgadtan próbálta megoldani a talányt, de nem jutott egyről a kettőre. Sokáig törte a fejét, fel sem tűnt neki, hogy már a főváros közelébe értek. Erika változatlanul csalódott hangulatban ült mellette, de hallgatása már nem volt annyira feszélyező, ennyi idő után túltette magát rajta. Más lenne, ha viszonyról volna szó. De a rokonszenvezésről, netán a tetszésről senki sem tehet. Az még nem hűtlenkedés.

A belvárosban kitette a bemondónót. Szinte felszabadultan tárta ki előtte a kocsi ajtaját, és gyorsan elköszönt. De képzeletben máris belefogott, hogy megossa vele töprengéseit. Jóleső volt ez a gondolat kísérlet: megértő hangnemben sikerült végigvinnie sosemvolt kapcsolatukat a találkozástól a búcsúig.

Otthon csak felesége várta; abbahagyta a dolgozatjavítást. Az előadás sikeres-

sége felől érdeklődött, örült a kedvező fogadtatásnak, akárcsak pályakezdő körökben, mert tudta, hogy ő kényes a munkája eredményességére. A gyerekek még nem jöttek haza egy koncertről. Hozzá kellett szoknia a távollétükhöz, csaknem felnőttek, talán már nem sokáig lesz közös a családi fészük. Leült a televízió elé vacsorájával meg egy pohár sörrel. Szórakozottan pillantott a képernyőre, s meglepetten látta Erikát, amint kissé ugyan rekedtes, de kellemesen bűgő hangon vezetési szokásos műsorát.

A hátralevő két előadásra azzal a szándékkal készült, hogy út közben szívélyes, de minél személytelenebb kapcsolatot alakít ki a bemondónővel. Nem kell egymásra nézniük, ő végig az utat figyeli. Hajdan a hintóban, a postakocsin még szemben ültek az emberek; az autó, a vezetés könnyen elidegenít.

Egy hét múlva Erika jóval beszédesebb kedvűnek mutatkozott, mint eddig bármikor. Szinte lelkendezett:

- Azt mondta egy barátnőm, aki magát is hallgatta az egyetemen, hogy soha, senki sem kételkedett a tárgyilagosságában, még ha buktatott is. Legendásan igazságos.

Illett elhárítania a dicséretet:

- A bölcsészkaron ilyenek a tanárok.

- Ne szerénykedjen! Rajonganak magáért.

- Gyerekbetegség...

- Nem-nem. Szerintem is superman. Pedig már nem vagyok gyerek.

Vettem észre - mondta volna ő, de idejében elharapta a szót. Erika folytatta:

- Ha tudnám, hogy egyszer ilyen fiam születik, talán még vállalnám is az anyaságot.

- Házasságot?

- Az más kérdés. A normális pasik mind foglaltak. Csupa taplókkal hoz össze az élet. Hajtják a nőciket, egy szavukat sem lehet elhinni. Hozzájuk hasonló utódra nem vágyom.

- Milyenről álmodik?

- Megbízhatóról, komolyról, tapintatosról, jó humorúról, műveltről.

- Ezek nem egy gyerek, hanem egy felnőtt érényei.

- Minden kisfiúból férfi lesz egyszer. Magában is a leendő fiamat látom. Nagyon szerencsés a felesége, amiért ilyen hűséges férje van. Nem is tudja, milyen ritka.

Ő zavarba jött: - Mit mondhatnék erre? Aki csapodár, nem valószínű, hogy bevallja. Hagyjuk.

Megint rájuk telepedett a csönd. Hosszan hallgattak, de most már mintha bizalmasabban. Törte a fejét, hogy vajon akar-e tőle valamit ez a nő, vagy inkább csak próbálgatja vonzerejének a határait. Mindegy, ki fogja húzni a fennmaradt csütörtököket. Nem kell a csöndnek fagyosnak lennie kettőjük között, telhet baráti hangulatban az idő, ha csak nagy ritkán szólnak is. Szinte buzdította Erikát a bóbiskolásra:

- Irigylem, hogy nyugodtan élvezheti a táj szépségét, akár elszundíthat. Nekem az aszfaltcsíkot kell bámulnom.

- Nem látni messzire a sötétben.

- Hétről hétre hosszabbak a nappalok. Tavaszodik.

- Igen. Kinyílnak a virágok és a szívek. Habár nem mindenkié.

Kire célozhatott Erika, nem tudni. De találni biztosan talált, mert az ő gondolatai attól fogva ekörül forogtak. Elképzelte, hogy milyen lenne, ha engedne a visszatért fiatalság ábrándjának. Újra átélhetné lépésről lépésre a hódítás izgalmát, amelyet annak idején olyan édesen vérpezsdítőnek érzett, még akkor is, amikor nem ért vele célt.

Rá kellett ébrednie, hogy megmosolyogtató csapdahelyzetbe került. Tökéletesen mindegy, hogy hagyja magát sodortatni a kaland ígéretétől, vagy ellenáll a csábításnak. Útjaik mindenképpen elválnak. Ha megfosztaná magát a húséges férj dicsfényétől, akkor az érdekessége egy csapásra megszűnne. Döntési szabadsága, ha úgy tetszik, korlátlan; de vehetjük úgy is, hogy a nullával egyenlő.

Az utolsó előadás hetében el-elfogta a töprengés. Tegyük fel, bár csak hosszabb ismeretség után lenne igazán hihető, hogy egy nő komolyan gondolja: mástól semmiképpen sem, csakis a kiválasztott férfitől szeretne gyereket. Ha ez a családos ember történetesen nem akar engedni a kísértésnek, akkor vajon teljes felelősséggel viselkedett? Nem éppúgy mondhatnánk-e, hogy meddőségre ítélt egy reménybeli anyát, és megvonta az élet lehetőségét egy világra jöhető gyermektől?

Az odaúton mintegy mellékesen megjegyezte Erikának:

- Csak fiút említett, amikor utódról beszélt.

- Mert annak lenni jó. A lányok majdnem mindenképpen ki vannak rekesztve.

- De nélkülük fiúnak lenni sem érdemes. Engem például halálra untatna, ha csak férfi műsorvezetők lennének. Sok ember szívesen cserélné munkát Erikával. Miről maradt le az előnytelen születése miatt?

- Például a kezdeményezés lehetőségéről a partnerkapcsolatban.

- Ma is így volna? Azt hittem, utoljára az én időmben volt ez a helyzet.

- Ne célozzon a korára!

- Miért ne?

- Nem szeretem hallani. Maga kortalan.

Legyintett, hallgatott. - Mézesmadzag? - gondolta fanyarul. - Ha az előbb a bemondónőket dicsértem volna, s nem férfi kollégáikon fanyalgok, akkor most azt hihetném, hogy a hízelgésemet viszonzza. A fiatalabbakat sosem mondanák kortalannak. - Elhatározta, hogy a visszaúton csakis szakmai kérdésekre tereli majd a szót.

Igyekezett is úgy tenni. Bőven kínálkozott lehetőség az elméleti fejtegetésekre, mert ezúttal már az összes előadást értékelhették.

- Érdemes lenne gondolkodni a folytatáson - mondta végül Erika.

Ő bizonytalan volt benne, hogy ez mire vonatkozik, s úgy döntött, félreértések elkerülése végett a sorozatra érti:

- Hogyne. Most következnek a jövő század irodalma. - Elmosolyodott. - Némely fiatal pályatársam dolgozatai tanúsíthatják, hogy értekezni műelmények nélkül is lehet.

- Megint szóba hozta az életkort...

Mondjam neki - tűnődött -, hogy nincsen bajom a korommal, nem vágyom vissza a fiatalságba? Ifjú emberként nyomaszthatna többek között az, hogy ha életet adok, akkor a magyarság fogyása ellen teszek ugyan, de hozzájárulok a Föld túlnépéséhez. Szerencsére vannak már gyerekeim, megtehetem, hogy lerázom magamról ezt a pusztá feltevésésként is hamvába holt gondot. - Nem életévekről beszéltem - pontosította az elhangzottakat. - Inkább olvasottsági korról, az intelligenciakor mintájára.

- E tekintetben örülnék, ha már jóval öregebb lennék, nem ilyen „szemtelenül fiatal” - mondta Erika enyhe kacérsággal. - A főiskola elvégzése után semmi sem kényszerített rendszeres olvasásra. De tenni fogok róla, hogy sürgősen pótoljam a hiányosságaimat. A munkám is megkívánja. Szeretnék egyszer eljutni oda, hogy önálló estet állíthassak össze magamnak, és ne csak alkalmi versmondó legyek. Ha már itt tartunk: elfogadná a felkérésemet egy közös beszélgetőműsorra a stúdióban? Azokból a kérdésekből indulhatnánk ki, amelyeket érintettünk. Természetesen ki kellene válogatnunk a „művelt nagyközönségnek” is izgalmasakat.

- Nagyon megtisztelő az ajánlata, de mostanában feszített ütemben dolgozom egy kéziraton. Térjünk vissza rá valamikor később! - Fölöslegesnek érezte kifejtetni, hogy csak előadásra kapható; az interjúkról máskor is könnyen lemondott, gyakran kihallgatásra emlékeztetik.

A bemondónő gyerekesen rábeszélő hangra váltott:

- Még ezen a héten le kell adnom a jövő évi műsortervemet.

- Ebben az esetben sajnos csak nemet mondhatok.

- És ha szépen kérem?

- Úgy kért, de mégsem megy.

- És ha nagyon szépen kérem?

- Igazán sajnálom, de nem. Nem.

- Remélem azért, hogy egy későbbi időpontban mégis megkereshetem hasonló ügyben.

- Örülni fogok, ha hallom a hangját. Jó emlékem marad az együttműködésünk, Erika nélkül szürke lett volna a sorozat. Köszönöm a lelkes munkáját!

Így váltak el, s amikor hazaért, nem kapcsolta be a televíziót.

Másnap este fölhívta a szervező:

- Hallottam Asztalos Erikától, hogy sikeresen ért véget a sorozatotok.

- Én is úgy gondolom.

- A tervéhez mit szóltál?

- Nem igazán tetszik a műfaj. Gyakorlott előadó vagyok, tudok folyamatosan beszélni. Miért hagyjam magam vallatni?

- Itt valami félreértés van. Neked kell majd faggatnod őt. Azt mondta, hogy szeretne beiratkozni az egyetemen kiegészítő szakra. A te kedvedért. Mármint hogy nálad óhajt tanulni. Bátrabban menne a felvételire, ha tudná, hogy hozzád kerül.

- Velem erről nem beszélt.

- Most már hallottad. Biztathatom? Támogatod?

Előző napi, férfias eltökéltsége jutott eszébe, amely megmásíthatatlan, s nem tartozik másokra. De most a tanárt kérdezték, ő szólalt meg:

- Hogyan mondhatnék nemet pedagógusként...

A szervező a szavába vágott:

- ... egy ilyen szép nőnek, ugye?!

Belement a közhelyes játékba:

- Képtelenség.

Arra gondolt, hogy mégis egyenesebb lenne véget vetnie a közeledésnek, mint csak várni a végére.

Két tanév elmúltával a tanár egyszer összefutott az utcán a szervezővel. Váltottak pár udvarias mondatot, s ő már ment volna tovább, amikor a bemondónőre terelődött a szó.

- Azt hittem, a vidéki utaitokon jó barátságba kerülnétek.

- Szerintem igen - felelte szórakozottan.

- Pedig olyan ... hogy is mondjam ... kétértelműen nyilatkozott rólad.

Ő meglepődött:

- Talán jobb, mintha egyértelműen szidott volna.

A szervező tettetett közönnyel megpróbálta kiugratni a nyulat a bokorból:

- Csak annyit mondott, hogy faragott képet csinálsz magadból. - Lapos pillantással leste a hatást, de hiába.

Ha engedtem volna a kísértésnek - nyomott ő el a szája szélén egy félmosolyt -, nevezhetek volna rajtam a nők, merthogy a fiatalság illúzióját kergetem. Most viszont férfiak vigyorognak gúnyosan, amiért nem élek egy kínálkozó lehetőséggel. Így vagy úgy, de neveltség tárgyává lehetünk. Magánszemélyként: annyi baj legyen, csak tanárként ne! - Eltűnődött: - Az is csupán a nézőponttól függ, hogy porszemek vagy óriások vagyunk. Éppannyi joggal láthatjuk az embereket komikusnak, mint nagyszerűnek, szánalmasnak vagy szörnyűnek. Mihez viszonyítanánk magunkat? Van talán egy másik emberiség?

Radnai István

Lehullott egy kövér falevél

meleg nyár ma még
de szürke őszi ég
mutatja közeleg

a fákon pöndörődő
levelek helyett erdő
a fák alatt gomba
messzi még a világ gondja

csak tábortűz lobog
szalonna sült bogrács rotyog
a réten labdázó gyerekek
az iskola közel ülhetnek eleget

csak a hűvösön ülnek még kevesen
ölnek lopnak csalnak elegen
de nézd a tűz lobog
fölötte keringenek füst-angyalok
jön tél fagy hideg kályha hó pokol
megöregedtél ilyenkor már más is pakol

Célszerű erotika

orchideák egzotikus virágok
mint őzek és antilopok tükre
érezkiesen kihívó és világos
száj vagy szemérem szíven ütne

az élet kitör a föld alól
és pázrik hogy utóda legyen
ez az örök élet szóljon baktériumról
egy-egy rügy a ringó ágyhegyen

hiszen zene és illat tollak
színek kavalkád tavaszi sárga
szírmok köztetek éled a holnap
tengerek alatt óslényeket a márga

s temetőink a szülő és ősök csontjai
amelyeken a természet rügyet fog bontani

Renn Oszkár

Sikertelen próbaüzem

(Dilettáns feltalálók)

Reggel fél hat körül járt az idő és a kisváros egy városközponti mellékutcája még teljesen kihalt volt. Egy aktatászkás gyalogos igyekezett a kétszárnyú cégfeliratos nagykapu felé. A két kapuszárnyat éppen akkor tárta ki a Vegyesipari Vállalat éjjeli őre, amikor a gyalogos férfi a cégbejáró elé érkezett. Az őr, kezében egy seprővel, meglepetten üdvözölte igazgatóját:

– De korán kelt, igazgató elvtárs! Elsőnek tetszett érkezni.

És elkezdte seperni a járdát a bejárat előtt. Az igazgató is barátságosan köszöntötte Károly bácsit, aki állandó őrzője volt az egykor nagypolgári lakótömbnek, melyet az államosítás után, némi átalakítással vállalati irodaházzá építettek át.

Az igazgató az udvaron át ment az irodájába, az íróasztalához ült a karosszékebe, és az elé készített iratköteg fölé könyökölt. Szisszentett egyet az arasznyi vastagságú kötegre pillantva. Azonnal leemelte az első dossziét a tetejéről. A borítóra nagy fekete szabványbetűkkel az egyértelmű felirat: 0017/1965 sz. ÚJÍTÁS. Kibontotta és egyre nagyobb érdeklődéssel tanulmányozta az újítás leírását, a rajzokat és a számításokat. Már a téma is meghökkentő volt számára. Soha nem hitte volna, hogy a gépesített libatömés megoldásával cégének valaha is foglalkoznia kell.

Több mint egy félórát tanulmányozta még az iratokat, mikorra tisztán látta, hogy ez egy számára is izgalmas feladat. Már kirajzolódtak előtte a szükséges személyi kapcsolatok is.

A libatömés problémája egyik barátjának megoldandó gondja. Ezért egyik legjobb szakembere minden támogatást megkapott a Duna Menti Termelőszövetkezet elnökétől és vezetésétől, hogy oldja meg a libák többezres tömegének tömését, hízalását. A libatömő gép terve, az átnézett leírások és rajzok szerint elkészült és barátja az ő vállalatánál szándékozik kiviteleztetni az újítást, esetleg a találmányt. Az újítás gazdasági eredményének számításából hihetetlen számok kerekedtek. Mikor ezt látta, összezsapta tenyerét és átkiabált az ajtón a titkárnőnek:

– Pircsi! Hozza a füzetét!

Piroska szaladt azonnal, mert látta, hogy a főnökét valami felizgatta, és ilyenkor nagyon türelmetlen, nem viseli el a késedelmet.

Már diktálta is a rendelkezéseit: Tíz órára a főmérnök elvtárs jön át hozzá négy-ötvenkötzti megbeszélésre. Tíz negyvenötzre jöjjön a párttitkár elvtárs. Negyed tizenkettőzre jelentkezzen a TMK-ból Keszei csoportvezető elvtárs. Tizenkettőzre kérem Szalai elnök elvtársat. Ő Szigetről jön, hozza magával a feltalálót.

A titkárnő a kívánt sorban, egymásután beszélt telefonon az érintettekkel. Szerencséje volt. Mindegyikük telefonközelben volt.

Az igazgató elégedett volt magával és a megvalósítási folyamat indításával. Még egyszer átgondolta élete nagy lehetőségének kínálkozását az újítás realizálásában. A libatömő gép újítással, a Duna Menti Tsz. évi 100-200 ezer libájának értékesítésével, egy jó, akár hosszú távú szerződéssel, alig hihető díjazást lehetne elérni.

Piroska egy telefonhívást kapcsolt be az íróasztali készülékre. Pista, a tsz-elnök jó barát jelentkezett be, és kérdezte, hogy alaposan tanulmányozta-e az újítást, átgondolta-e, kitermelhető és zsebben maradó zsozsót? Mert a zsebeket ezután alaposan meg kell tömni. Időben fog érkezni a libafarmról a libatenyésztő a feltalálóval.

Az igazgató tudta, hogy elnök barátjára mindenben számíthat, mert éveket töltöttek együtt az államvédelmi hatóság egyik alakulatánál. Együtt lettek tisztek, együtt vettek részt a mezőgazdaság kollektivizálásáért folytatott harcban. Csepelről delegálták őket vidékre évekkal ezelőtt.

A titkárnő jelentette, hogy a főmérnök elvtárs időben megérkezett. Az igazgató üdvözölte, és kiszólt Pirinek, hogy senki ne zavarja megbeszélésüket.

A főmérnök nem volt diplomás mérnök, csak technikumot végzett. Kiemelt kádernek számított, de pályáját mindig kibillentette alkoholizmusa, és Budapesten már nem is tudott elhelyezkedni. Apai hátszéllel kapta meg ezt a főmérnöki beosztást.

A vállalati főmérnök hivatalból minden újításnak egyszemélyi elbírálója volt, és értékelése alapján köttettek meg a kivitelezési szerződések, történtek a díjfizetések. A főmérnök személyes érintettsége miatt nem kaphatott sem újítási, sem közreműködői díjat. Abban egyeztek meg, hogy az igazgatói közreműködői díj (az újítási díj 50%-a) felét az igazgató a főmérnöki zsebbe csúsztatja. Az igazgató nem érdek nélkül ajándékozott, mert a főmérnök apukája a Vörös Október Ruhagyár vezérigazgatója és a párt KB póttagja volt. És jól jöhet a kapcsolat az Ipari Osztály Vezetőjének meggyőzésénél a szükséges szerződés engedélyezésekor.

Megbeszélésük szerint a közreműködői díj másik felét 25-25%-ban ketten kapnák: a párttitkár, a Minőségellenőrzési Osztály csoportvezetője és a gép valóságos kivitelezője, a vállalat legismertebb gépész szakembere, a TMK csoportvezetője, a Keszei.

Az igazgató végül emelt hangon figyelmeztette a főmérnököt:

– A díjazási javaslatokat neked kell előterjesztened, esetleg megvédened. Remélem, nem lesz ebből gond. A Műszaki Osztályt most ebből kihagyjuk, mert tudálékosságukkal és túlterhelésükkel csak lassítanak a megvalósítás folyamatát. Rendben van? – kérdezte.

Rendben. Így csináljuk – felelte rekedten a főmérnök.

Azt is megbeszéltek, hogy az újító-feltaláló, a tsz. alkalmazottja, a Vegyesipari Vállalatnál adja be az újítását, és a libatömő gép prototípusát a cégnél gyártatja le.

A beüzemelés a tsz. libatenyésztő farmján végzik el a szakemberek. A prototípus gyártását és üzembe helyezését a vállalati főmérnök, a MEO-vezető és a feltaláló libatenyésztő szakember folyamatosan figyelemmel kísérik és ellenőrzik. A vállalat TMK gépjavitó műhelyében a prototípus gyártása időszakában elsőbbséget kap, és a gépészeti csoportvezető más feladattal nem foglalkozhat.

Miután tisztázták a szükséges intézkedéseket, a titkárnő jelezte, hogy a párttitkár elvtárs megérkezett.

Az igazgató jól ismerte a MEO-s pártembert, és tudta, hogy semmihez nem ért, mint szakember használhatatlan, de nagyon jóban van az Ipari Osztály vezetőjével. Részesedése az újtásból nagy lökést adhat az engedélyezésnél. A vállalatnál az egyik legpotyázóbb vezetőnek ismerték. Aggódva érkezett a beszélgetésre, mert valami bajt sejtett, de az igazgató röviden rögtön a tárgyra tért. Ismertette az országos jelentőségű újtás elfogadását, a prototípus legyártásának vállalását és a várható gazdasági eredményt. A főmérnök kitért a díjazás, az újtási és közreműködői díjak tervezett elosztására. A párttitkár MEO-csoportvezető, átérezve közreműködésének fontosságát, a neki osztott részesedést szemrebbenés nélkül megköszönte mindkettejüknek. Tanulmányozásra kérte a terveket, hogy felkészülhessen.

A titkárnő beszólt az ajtón, hogy már várakozik a TMK csoportvezetője. Az igazgató a főmérnököt és a párttitkárt átküldte a főmérnöki irodába, mert négy szemközt akart tárgyalni a kiváló gépész szakemberrel. Kérette, majd üdvözölte, amikor egyedül maradt. Leültette a tárgyalóasztalhoz, és elé rakta a libatömő gép tervcsomagját. A szakember csak némán várta az instrukciókat. A főnöki szót az is kezdődött:

– Kedves Keszei elvtárs! E tervek alapján kell két hét alatt legyártani, a harmadik héten kipróbálni és a negyedik héten világgá kürtölni, hogy megoldottuk a gépi libatömést a legtermelékenyebb eljárással, új gépünkkel. Ez a feladat. Most nézze meg! Lát-e valami elháríthatatlan gyártási akadályt? Én tudom, hogy ön meg tudja csinálni. Ha megcsinálja, hat számjegyű lesz a díjazása.

Hagyta vizsgálgatni a rajzokból olvasó embert, aki látta, hogy jól kidolgozott tervek állnak rendelkezésre, az alkatrészrajzok is precízek.

Negyedóra sem telt el, amikor a szakember felemelte fejét a rajzoktól, és a székén hátradőlve tömören fogalmazta meg véleményét:

– Hát azt hiszem, meg lehet csinálni ezt a masinát.

Az igazgató örömeiben felugrott, rögvést biztosította optimális segítségét a legyártás előkészítéséhez, melynek részleteit a gépész szakember határozza meg. A gyártás időszakában más feladatot nem kell ellátnia, egyéb kötelezettségei alól mentesítve lesz. Amennyiben külső szakértőre szüksége lenne a libatenyésztés területéről, természetesen biztosítják. Az újtó-feltaláló állandóan segítségére lesz, folyamatosan együttműködik. Rendes fizetésén felül a sikeres próbaüzem után az

újítás közreműködői díjából 25%-ban részesedik, ami nem kis összeg, mert milliós nagyságrendre van esély.

Kemény, férfias kézfogással zárták a tárgyalást, és az igazgató közölte, hogy az írásbeli szerződést a napokban az illetékesekkel aláírhatja. Az újítóval hamarosan találkozhatnak, mert érkezik a bemutató megbeszélésre. Addig a főmérnök elvtárral beszéljék meg a halaszthatatlan tennivalókat.

A két várt vendég rövid idő múlva megérkezett, és az igazgató harsányan üdvözölte a tsz-elnököt, nagy ívű öleléssel szorította magához százkilós, mosolygós barátját. Az elnök bemutatta az elismert libatenyésztő szakembert, Szita Ákos agrármérnököt, sok új eljárás és technológia feltalálóját. Az ő újítását vagy találmányát alkalmazzák a Duna Menti Tsz. libafarmjain, elsősorban a szovjet exportra termelés hatékonyságának javításában.

A mérnök középkorú, világos tekintetű, jó benyomást keltő férfi volt. Néhány bevezető mondat után már a készülék gyártási feltételei felől és a rendelkezésre álló szakemberekről érdeklődött. Az igazgató röviden tájékoztatta nem túl nagy cégének technológiai lehetőségeiről és szakemberhátteréről. Szóba hozta az újítás díjazását is, mely természetesen függ a legyártott és értékesített berendezések számától. Első évben 300-500 db gép eladása várható, mely több millió forintos díjazási lehetőséget kínál. Ha a feltaláló elvtárs egyetért az újítás bejegyzésével és a prototípus-gyártás megkezdésével, a napokban megfogalmazzák és aláírhatják a szerződéseket.

Az igazgató megkérdezte elnök barátját, hogy az elmondottakhoz van-e valami hozzáfűznivalója, de ő csak a megvalósítás gyorsítását szorgalmazná, mert a több tízezer hízott liba értékesítését kell megszerveznie.

*

A libatömő gép prototípusa a harmadik hét végére csaknem próbakész volt. Az eltelt időben az „ellenőrző bizottság” mindennap felügyelte a gyártást az illetékeseknek kizárásának biztosításával. Az utolsó héten mindennap kiutaztak az óriási tsz-libafarmra, 25 km-re a várostól. Előkészítették a próbaüzemelését. Az alapos és hosszadalmas forgatókönyv készítése közben a tsz. gazdag vendéglátását élvezték, és mindennap be is rúgtak az igazgató felháborodása ellenére. A delegáció tökéletesen elégedett volt, és a sikerben biztosak voltak, annak ellenére, hogy a gépet működni még nem is látták. Néhány beállításon még módosítani kellett, a kompresszor cseréje is szükséges, de a két gépész szakember tudta, mit kell még korrigálni. Egy este a párttitkár MEO-csoportvezető kissé kapatosan jelentett a főnökének az igazgatói irodában:

– Főnök elvtárs! Jelentem, hogy a gép próbaüzemre kész, és holnaputánra 100 liba megtömésére felkészültünk. A sikeres próbaüzem után az alkotmány ünnepét határozta meg a tsz. vezetése és a bizottság a nyilvános bemutató napjául. Erre

majd meghívják a megyei pártbizottság tikárát, az Ipari Osztály vezetőjét, a rádiót, a *Népszabadságot*, a *Szabad Földet* és a megyei lapot is. Az ünnepélyes vendéglátást a Naplemente biztosítja.

Az igazgató bólintott, de ragaszkodott ahhoz, hogy a holnaputáni próbaüzem zártkörű legyen. A nyilvánosságot kerülni kell, amíg a tökéletes működés nem garantálható.

Arra gondolt, hogy hallott a beállítási nehézségekről, nyomászavarokról, és kissé megrendült a korábbi sziklaszilárd bizalma. Emlékezett arra is, hogy a Műszaki Osztály vezetője egy társasági beszélgetésen, hallván valamit a libatömő gépről, csak legyintett.

A próbaüzem napján az igazgató késve érkezett a libafarmra, egy hatalmas sátor elé, melyet a próbaüzem céljaira állítottak. Amikor kiszállt gépkocsijából, és szét nézett, rögtön észlelte, hogy valami zavar van a sátor körül és a sátorban. Fehér köpenyes, fityulás lányok vérfoltosan léptek ki a bejárón, ijedt ábrázattal, nem éppen vidám élményeket sejtetve. Jött utánuk a főmérnök és a párttitkár, mindkettő jelentős pálinkafogyasztás hatása alatt. Zavarosan jelentettek:

– Főnök! Szétpukkadta a libák, csupa vér lett minden. Ilyet még nem láttál. Az első kettő még egyben maradt, de utána már mind megdőglött. Le kellett állítani a gépet.

A párttitkár csak bambán vigyorgott, és nagyokat nyögött. Beszélni nem tudott, csak csuklott.

A direktor a sátorban megszemlélte a csatateret és a gép mellett tanácstalanul álló feltalálót és gépgyártót, akik azt sem tudták, hová nyúljanak. A tsz-elnök folyamatosan káromkodott, és morgott magában, miközben néhány libatetemet vizsgált meg a szakértő szemével.

A Vegyesipari Vállalat igazgatója, aki rohamos anyagi gyarapodását remélte az ígéretesnek tűnő berendezés legyártásától és forgalmazásától, feldühödött. Felszívta magát, és alig uralkodva magán, figyelmet kérve az érintettektől, hangosan közölte a próbaüzem minősítését:

– Elvtársak! Meg kell állapítanom, hogy a gépi libatömés berendezésének beüzemelése eredménytelen, és nem járt a várt sikerrel. Ennek következtében nyilvános bemutatójára nem kerül sor. Tekintettel arra, hogy eredménytelen kísérletezéseknek ebben a formában nincs értelme, az újítással vállalatunk a továbbiakban nem foglalkozik, és az újítónak a dokumentációt visszaszármaztatja. Az eddigi ráfordításokat veszteségként könyveli.

A tsz-elnök jó barát akart valamit mondani, mert ő még látott valami lehetőséget a fejlesztésben, de lenyelte állásfoglalását, mert látta, hogy feldühödött barátja már eltökölte magát a libatömés téma lezárását illetően.

A minden jóval megterített asztalhoz senki nem ült le.

Zsirai László

A titok nyomában

Érdekes, hogy nem találtam Gárdonyi Gézának ajánlott verset Bárdosi Németh János *Magyar Múzsza* című verseskötetében, amelyben egyébként örök barátai szólnak hozzá a halhatatlanságból, akik ihlették, tanították vagy akikkel „együtt hallaték” daluk. Érdekes, ám számomra valahol különös is, hogy a jelentős irodalomszervező nem fordított volna figyelmet nemzetünk jeles tanítómesterére, a történelmi gények koronázatlan királyára.

A Szombathelyi Városi Tanács V. B. kiadásában, 1975-ben megjelent, Rózsa Béla szerkesztette, *Utak és útitársak* című könyvében azonban beigazolódott, hogy hirtelen gerjedt vádam alaptalan. Ez a könyv ugyanis az 1923-ban Kajdon felvett riporttal kezdődik. Az ismeretlen Gárdonyi című írás tulajdonképpen interjú, amit azzal a Borossay Béla iskolamesterrel és méhésszel készített, aki kollégája volt az *Isten rabjai*, az *Egri csillagok* és annyi más, lelkemnek-szívemnek kedves mű alkotójának.

Borossay igazgató úr 1881 őszén került Devecserre, esténként krumplit meg saját vacsorázó segédtanítónak, ugyanis „a népnevelés iránti buzgalom akkor még igazán mankón döcögött”. Gárdonyi tanítói pályájának második ősze volt az a tanévkezdet, amikor „kicsike bugyorban cipelte vagyontát.” Kettejük ajtaja közös folyosóra nyílt, a kántortanítónál étkeztek, Szupics Józseffel kiegészülve, hárman voltak segédtanítók, személyenként évi 300 forint fizetésért. Ennek felét kosztra fizették, a többinek egy részét vasalásra, mosásra, takarításra.

Borossay Béla eredeti fényképet mutatott a riporter Bárdosi Némethnek a húszéves Gárdonyiról. A képet így írta le cikkében: „Szép, sovány arcából jóságos szempár mosolyog rám, komolyan néző, mintha azt kérdezné: mi van az arcod mögött? Kockás barna kabátot visel, s a kivágott gallérból kiáll az ádámcsutkája. Bokros, sötét nyakkendője különösen illik halovány arcához.

Sokáig nézem a képet. Valamit keresek rajta, ami felfedi a titkot. Csak a szemei szépek: szomorúak”.

A segédtanítók barátságáról tudósítja az utókort Bárdosi Németh több mint 90 esztendeje írott cikke. Értesülünk az esős időkben folytatott kocsmai diskurzusokról, meg arról is, hogy Gárdonyi kedvelte a magányt. Tanítást követően, szép időben kiballagott a mezőre, s esténként „pipitérral, szarkalábbal, jószagú füvekkel” megrakott karral tért meg otthonukba. Becézte, szerette virágait – az igazgató úr elmondása szerint –, s egész meséket ötlött ki róluk. Valóban úgy lehet, minden nagyság kellemes apróságokon érik-nevelődik.

Persze, hogy nem lehet izgalmas riportot írni dokumentumokra történő hivat-

kozás nélkül. Ezért ebben az esetben is előkerült „egy kis sárga, kopott papiros”. Felső részére „ókulát, pipát, meg egy tollat pingált néhai Ziegler Géza segédtanító úr. A balszélen kövér zsákok hullatják az aranyakat, alul pedig kövér malac rőfögi a szerencsét”. A papiros a korai Gárdonyi-versek egyik alkalmi darabját is tartalmazta:

Béla komám felvirradott neved ünnepére,
Olvadozik az én szívem forró örömlébe.
Rityeg-rotyog érzelmeim cukrozott kásája,
Omlik eléd, amitől csak duzzad lelked hája.

Sorba-rendbe tálalom fel a szellemi étket.
Sóval, szóval, gyenge szósszal így kínállak Téged,
Amim van, az mind se sok, hát lakjál úgy jól véle:
Ipszilonként álljon szét a te két lábod vége.
Boldogságod levesébe, ha örömök úsznak,
Édes legyen mártása az egészséges húsnak.
Libapecsenye képében szálljon Rád az áldás,
Aztán csak soká tartson kedves Béla pajtás!

Ezt kívánja szerető barátod
Ziegler Géza

Olvassuk csak a függőleges sorokat kezdő betűket, s kijön az 1882 tavaszán keletkezett versikével megajándékozott ünnepelt teljes neve. Borossay Béla igazgató úr felfedte a rajzok titkát: a toll Gárdonyit, a pipa Szupicsot, az ókula pedig magát Borossayt jelképezi. Később, amikor már nem dolgoztak együtt, jobbra magántermészetű dolgokról leveleztek Gárdonyival. Amikor színre került a *Fehér Anna* című műve, egy tiszteletpéldánnyal köszönte meg egykori segédtanító társa gratulációját, imígyen dedikálva: „Az én legkedvesebb Borossay barátomnak – Gárdonyi Géza”.

Szó esett még az interjúban a kertai kántort búcsúztató Gárdonyi-beszédről. A falusi nép annyira meghatódott, hogy Gárdonyit rögtön helyben megválaszolta kántornak. Mivel tudatában volt, hogy a kántor már előzőleg Borossayt ajánlotta, Gárdonyi nem fogadta el az állást. Mivel „a nép szeretete őt hívta meg”, Borossay visszalépett a javára. Az eset úgy végződött, hogy egyikük sem lett kántor abban a faluban.

A riport kitér egy devecseri kislányra, akiről Gárdonyi az *Egy szál drót* című elbeszélésében tesz említést: „Holtig gondolok magára... Maga lesz mindig az én

legbúsabb gondolatom. Én legszebb virágom! Én legszebb álmom! Isten veled!” Nos, a versek Vilmája és Eszter meg a *Láthatatlan ember* című regény Emőkéje bizony erről a lányról mintázódott, aki az interjú készítésének idején még Gergely Katica néven élt „valamelyik Veszprém megyei tanítóházban”.

A visszamelékezés idején Gárdonyi Géza már egy esztendeje, hogy örök nyugalomra tért, s holtteste az egri várban létesített sírban pihent.

Borossay iskolaigazgató úrral közös útjaik 1883-ban váltak el egymástól, de az figyelemmel kísérte, s például a győri tanító újságban olvasta műveit. „Mindig nagyon szerettem Gárdonyi Gézát, ő volt a legjobb ember, akivel életemben találkoztam. Sohasem sértett meg senkit. Még viccből sem. Pedig hogy tudott humorizálni! Mi sokszor még a földön is hemperegtünk, ha egy-egy viccet elbeszélte, de neki a szeme sem rebhent meg” – idézte fel ebbéli képességét egykori kollégája. Tizenhárom évnyi szünet után találkoztak újra a millenniumi ünnepség adta alkalommal, akkor Gárdonyi már Pesten lakott az édesanyjával, és a Pokolkörkép R. T. igazgatója volt. Egy kis nyári vendéglőben találkoztak össze, távolabbról méreggették egymást, majd Gárdonyi szólította meg tüzet kérve a szivarjához. Borossay igazgató tanár úr a hangjáról bizonyosan felismerte, és hosszan beszélgettek.

Bárdosi Németh János a falusi sár keretes szerkezetébe szorította mondandóját ebben a riportban. A végén, befejezésül Borossay mester templomi orgonája és száz gyerek kórusa zengi: „*Ó fényességes szép hajnal, / Kit így köszöntött az angyal: / Üdvözlégy teljes malaszttal!*”

Ziegler Géza is szerzett egyházi énekeket Devecserben. Köztudott, hogy a „Fel nagy öröme, ma született...” egyházi dalként ismert, karácsonyi ének valójában Gárdonyi egyik versének megzenésítése.

A rég keletkezett írások újraolvasásával nem haszontalan elmélyedni irodalomtörténetünk adalékaiban, hiszen tanulhatunk belőlük.

Oberczián Géza

Táncdalok

Night Fever / Éjszakai láz

A dobos hosszan pörgetett a cintányéron, majd az ütőket feldobta a levegőbe, ügyesen elkapta őket, miközben széles mosolyt villantott a tömegre, és az utolsó taktust lassítva ütötte ki a dobbon. A gitáros lefogta a záróakkordot, meghajolt. Az énekes egy hirtelen mozdulattal kitérte karjait a közönség felé. A hirtelen jött csendben egy pillanatra csak a táncolók csoszogása, lihegése hallatszott, aztán kitört a taps. A zenekar új dalba kezdett. Híres táncdalokat játszottak, retró koncert volt a szálloda bárjában. A színpad fényében izzadt arcok és felhevült tekintetek csillogtak, összefonódott testek kavargottak, a terem többi része sötét volt. Csak a bárpult lámpái adtak némi félhomályt.

Gábor nem tudta levenni a szemét a szomszéd asztalnál ülő lány arcáról. A tökéletes harmóniát látta megtestesülni, a mosoly tiszta volt, a tekintet nyílt, hatalmas szemek. Az ovális fehér arcot sima sötétbarna haj keretezte, ahogy kecsesen megpihent a jobb kezén, amin könyökölt. Gábor úgy érezte, a lány vonzereje szerte árad a mulatóban, leküzdhetetlen, mint a gravitáció, a sóvárgás szinte fáj, a lába önkéntelen mozdulatot tett, indult volna hozzá, végül ülve maradt. Lassan múlt az este.

Private dancer / Magántáncos

*I'm your private dancer, a dancer for money
(A magántáncosod vagyok, pénzért táncolok)*

A vonat zsúfolt volt, húsvét után sokan igyekeztek hazafelé. Gábor a barátai előtt lökdösődve taposta az utat az ülésorok között, kezében a helyjegyekkel, kereste a számokat jobbra-balra, amikor meglátta a lányt. Mosolygott, valami földöntúli nyugalom vette körül ebben a zsidóságban, fejét mesteri eleganciával fordította a fiú felé, amikor az lehuppan mellé az üres ülésre. Tekintetével bevonta Gábort a csendbe, ami körülvette, teljes figyelmét neki szentelte.

- Végre megtaláltam – mondta Gábor – akkora itt a tömeg.
- Megtalált – mondta a lány – ilyen sok ember között is. És miért kerestet?
- Én... izé,... a helyet gondoltam – dadogta, közben idegesen integetett a többieknek, hogy menjenek tovább. – Láttam a koncerten tegnap este – szedte össze a bátorságát.
- Kár, hogy nem kért fel táncolni. Egész este senki nem kért fel. Nem tudom, mi a baj velem, talán csúnya vagyok.
- Magával semmi baj sincs, maga tökéletes – Gábor el sem hitte, hogy ezt mondta.

– Nem vagyok nagy táncos, nem élvezte volna – magyarázkodott, zavartan babrálta rövid borostáját. A lány szemében érdeklődés csillant. Ujján megvillant egy jegygyűrű, ahogy a haját elsimította.

– Mi a neve? – kérdezte. – Az enyém Ágnes.

Idősebb volt Gábornál, már harminc felett járt, jómódú volt és férjezett. Mindig is a kisvárosban élt, most valami elintéznivaló miatt utazott Budapestre. Gábor író volt, folyóiratokban megjelent már néhány verse, egy kötetet állított éppen össze a kiadónak, és írt pár dalszöveget is, amelyek sikeresek lettek. Az álma egy regény volt, amihez már régen gyűjtötte az anyagot. Egyedül élt egy albérleti szobában, az eseti cikkekért kapott pénze még ezt sem fedezte. A szülei segítették.

Véletlenül került a városkába. Az utolsó pillanatban csatlakozott a többiekhez. Nem is élvezte különösebben a kirándulást, unalmasnak tűnt a hely, hamar bejárták az egész, majd visszamentek a szállodába. Legszívesebben hazautazott volna az első nap után. Most pedig már majd huszonnégy órája szerelmes volt.

– Táncosnő vagyok – mesélte Ágnes –, de kijöttem a gyakorlatból, mostanában csak a férjemmel táncolok. Övé a bár, ahol láttál. Nagyon gazdag, tudod?

A szeme melegített, ahogy Gáborra nézett, egyenesen rá, sosem másfelé. A vonat kattogott, haladtak, beszélgettek, a Nyugati előtt megfogták egymás kezét. Nem szándékozták egyhamar elengedni.

Te vagy a fény az éjszakában

A szék úgy állt a falnál, mint amit évekkal ezelőtt elfelejtettek. A legjellegtelenebb bútor volt a kis utcai szobában, egyszerű barna fa, valaha pácolt, támlája kissé hajlított, egyébként egy darabból készült. Lábai kifelé görbültek, kopottak, főleg alul, sok láb lépett rá, míg ide került. Az ülés alatt egy lekerekített keret szaladt körbe, hogy merevítsa a lábakat, de mára inkább az emléke maradt a szándéknak. Összességében unalmas darab volt, régen pótszéknek használták az újpesti moziban, de amikor bezárták, széthordták a berendezést. Gábor nem emlékezett rá, hogy valaha ült rajta, vagy bármit rátett volna, észre sem vette, amint ott porosodott. Régi fénye megszikkadt a szemközi ablakon át időnként rávetülő napsütésben, különben alkalmazkodott a szobát uraló súlyos félhomályhoz. Ahogy Ágnes ráült, a szék imbolyogni kezdett a szokatlan megpróbáltatástól, hangos reccsenéssel próbált helytállni a lábain. Gábornak elállt a szava a csodálkozástól, mennyivel világosabb a szoba, ha a lány is benne van.

– Jó lesz itt neked? – kérdezte.

– Jó – mondta a lány. A szék halkán nyikorgott az örömtől.

Zene szólt a rádióból, Ágnes tánclépésekben keringett körbe porronggyal a kezében, ritmusra törölte a bútorokat, és hangosan énekelt hozzá. Elmerült a munkában, nem gondolt arra, hogy erőszakkal kiszakította magát a régi életéből, lelkesen várta

Gábort. Nem tudott visszaemlékezni, hogy élt ezelőtt, de rémlett neki, hogy elégedett volt. Most nem az. Minden perctől új izgalmat vár, élményeket, érzéki örömet, szellemi beteljesülést. Csak előre nézett. Lobogott, mint egy fáklya, melegével terítette be rideg környezetét. Nem számolta a napokat, az időnek nem maradt szerepe számára.

Gábor tésztát hozott és húst, együtt főzték meg az ebédet. A fiú az írásról mesélt, versekről, és főleg a regényéről, ami egy szerelem története, de tragikus, és most megakadt, képtelen elmélyülni benne, annyira távol került mindentől. Pillanatonként megérintette a lányt, mintegy bizonyosággal, hogy létezik. Ágnes tánclépéseket mutatott, ritmusokat, dallamokat. Gábor a karjában tartotta, vele ringott.

A szoba boldog volt, körbevette őket, vigyázott rájuk. Megéppülése óta először érezte, hogy élet van a falain belül.

A 67-es úton

*Nagy esők jönnek és elindulok,
elmegyek innen messze...*

Nagy eső zúdult a városra reggel, lehűtötte a kora nyári hőséget. Dobolt a szoba ablakán, ahogy az erős szél nekiverte, rezegtek az üvegtáblák a keretben. A plafonon megjelent egy folt, és az asztalra terített linóleumon csattogni kezdtek a cseppek. Gábor egy teáscsészét állított alá, majd egy lábost, végül egy lavórt. Mást nem is talált volna a háztartásban.

– Kibírja, amíg Ágnes hazajön – gondolta – azután meg úgyis mindegy. Felvette a bőröndjét, és kilépett az ajtón. Egy darabig szerencsétlenkedett egy esernyővel, végül feladta, bedobta a kapualjba, és elindult az esőben. A víz elmosta a nyomát, mintha sose járt volna itt.

Az ágyon még ott volt kettejük lenyomata, a reggeli füledt együttlétük emlékét redőzte a lepedő és a félrehajtott paplan. A párnát egy fej lapította ki, ahogy forgott a kék hevében, egy sebtében ledobott hálóing pedig összecsomósodva mutatta az extázis erejét, amint egy öntudatlan marok gyűri apróra hosszan. A rugókban mintha még nyikkanna az erőlködés, hogy ellene feszüljön a hullámozó testeknek, de a csend elborítja a szobát. Alkonyodik. Az üres szekrény ajtaja ásít, megnyúlt árnyékot vet a kopott falra. Ágnes ül a rozoga széken, mellette szatyor, bevásárolt a vacsorához.

– Érdekes, nélküle milyen halott ez a hely – gondolta. Már nem sírt. A plafon még könnyezett egyet-egyét helyette.

Levél a távolból

Távolból írok kedvesem...

A sör habja már megroggyant az érintetlen korsóban, a vörösesbarna lében a bu-

borékok már nem táncoltak fölfelé, pedig sokáig azt nézte üres tekintettel. Ágnes ke-rengését látta bennük, ahogy ösztönösen mozdult a teste a zenére. Az asztalon papír, most arra mered, az érintetlen fehér felület hogy bírná el azt a mocskot, amit rá kell írnia, ezen járt az esze. Hogy elodázza az elkerülhetetlen kezdetet, Gábor a pohár után nyúlt. Kilkenny, angol vörös sör volt benne, rá kellett jönnie, hogy a híres Guinness neki nagyon keserű és nehéz. A Pimlico Pub-ban ült, Londonban, itt vett ki szobát nem messze. Azon igyekezett, hogy elfogadhatóan meg tudja magyarázni önmagá-nak, miért is szakadt ki az újpesti kis szobából ilyen erőszakosan. Tudta, hogy Ágnes sosem fogja megérteni.

Nyolc hét alatt nem írt egy sort sem. Egyetlen verset sem, egy fejezetcímet sem a regényből, egy betűt sem tett a jegyzetekhez. A célokat nem szabad feladni, ugye? Huszonhat évesen semmiképpen, ugye? Majd ezzel fejezi be a levelet. A kérdésekre remélte, Ágnes megadja a válaszokat, amikre számít, és ezzel a feloldozást.

– Utoljára még kihasználom az önfeláldozását. Pedig munkát is talált, bekerült egy színház tánckarába. Igazán gyönyörű volt, ahogy a színpadon forgott, és boldog, hogy kenyérkereső lett, így én írhatok. Nem értette, hogy nem a pénz, hanem ő maga az, aki gátol, az a gyönyörű lény, a tisztasága... ahol minden tökéletes, ott nincs mit monda-ni – maga elé húzta a papírt, és írni kezdett – *Kedves Drága Ágnes!* ...

Ágnes a fehér padon ült a sötét folyosón, a lámpa nem égett, takarékoskodni kel-lett az árammal, a lépcsőfordulóból szűrődött be egy kis gyenge fény. A falakon fehér csempék, sok helyen leestek már, az épületet nem tatarozták ki az utóbbi negyven évben. Ehhez képest tisztaság volt és fertőtlenítő szag. Üres volt a hely, egyedül várt, esteledett már, mindenki hazament. Az orvos majd behívja, ha elkészült a teszt ered-ménye. Nyugodtnak látszott, de belül kavargtak az érzései, arcára most először kiült a kétely, vajon tényleg minden rendben lesz-e? Kezében egy borítékot gyűrögetett, rángatta, tépte, mintha a papír tehetne róla, mit írtak rá. A londoni bélyegző égette a szemét: hát ilyen messze menekült előlem?

Az asztal túloldalán őszes hajú orvos, nagy szemüveggel, barátságos arccal.

– Kisasszony, önnek gyermeke lesz, gratulálok, remélem, ön is örül a hírnek – mondta. – Egyelőre minden rendben van, de rendszeresen el kell majd jönnie – tette hozzá. Ágnes letette a borítékot az asztalra, és önkéntelenül a hasára tette a kezét: az első ölelés. Arcára kiült a régi mosoly, derűsen nézte az orvost.

– Igen, minden rendben van – mondta és elindult kifelé. A levél már nem érdekel-te, otthagya.

Hamvadó cigarettavég

Gábor feszülten nézte, hogy a kis töpörödött öregasszony letette az utolsó lapot is, és ránézett, miközben nagyot szippantott hosszú cigarettájából. Nem először talál-

koztak, de mindig kiismerhetetlen maradt neki ez a nő. A londoni magyarok elsőszámú kiadója, régi híres író, akiről otthon semmit sem lehetett hallani, ötvenhatos emigráns.

– Nem értem, maga miért magyarul ír? – szólalt meg rekedtes hangon, amit napi negyven cigaretta idéz elő hosszú évtizedek alatt. – Ezt a könyvet senki nem fogja otthon elolvasni, mert egyetlen kiadó sem meri majd kiadni. Viszont zseniális. Ha befecsejt, lefordítatom, és itt adjuk ki. Nagy siker lesz. Hangos siker. Csak egy jó cím kéne.

– Tánccalok – mondta Gábor – ez a címe.

A nagy nappaliban régiesnek tűnő angol bútorok, minden sötétbarna és nehéz, hatalmas íróasztal mögött ült a nő. Gábor mellett méretes teázó asztalka, rajta csésze, a tea kihűlt, ült egy hatalmas karosszékből, állítólag az Earl of Gwyneth tulajdona volt. Hamar rájött, hogy a név a Pendragon legendából való, és ezzel átment a vizsgán.

– Great Dance Songs – mondta a nő, ízlelgette – jó lesz. Egészen belelkesedett, kutatni kezdett az asztalon. A cigarettáját egy hamutálba ejtette, onnan füstölt elő, mint a Vezúv, csípte Gábor szemét. Az öregasszony feltett egy nagy szemüveget, ami a fél arcát befedte, úgy forgatta fel a papírhalmokat maga előtt. Köntösének bő ujjá mindenbe beleakadt és lesodort a földre. Hangosan hümmögött, egyszerűen felkapott egy névkártyát, és a magasba emelte:

– Megvan! – kiáltotta és azonnal tárcsázni kezdett a telefonon – kicsöng – tájékoztatta Gábort – ő kiváló fiatalember, idősebb magánál, és már régóta itt van, majd ő lefordítja nekünk. Ne aggódjon, a kiadó állja a költségeket – mondta egy szuszra, közben beszólt a kagylóba – Michael, kérem, ha volna egy kis ideje, örülnék ha átjönne, és megismerne egy kitűnő fiatalembert Magyarországról.

Gábor izgatott volt, de próbált józan maradni, közbeszólt:

– Még nincs is kész, kell még vagy két fejezet, az még legalább egy hónap – de az öregasszony letorkolta:

– Két napot kap, a fordítás kész két hét alatt, akkor szerkesztjük, és karácsonyra piacra dobjuk. De nem a maga nevével, kell egy jó írói álnév, amit az angolok meg tudnak jegyezni, legyen mondjuk Daniel Martin. Egyszerű, népszerű. Nagyszerű.

– Miért nem az én... – próbált ellenkezni Gábor, de a nő nem hagyta.

– A maga plebejus magyar nevével nem lehet egy sikerkönyvet eladni. Meglátja, húsvétra Amerikában leszünk. Vegyen egy tollat a dedikálásokhoz. Jó nagyot!

A cigaretta elaludt a hamutálban. Gábor megkönnyebbülten törölte meg a szemét.

Könnyű álmot hozzon az éj

Abban az évben nagyon hideg volt a március. Jégcsapok lógtak az ereszekről mindenfelé. A járda lefagyott, vastag hó borította az úttestet is, az autók kereke mély árkokat barázdált bele. A mózeskosár nagyot lendült, át a járdaszegélyen, egy parkoló

kocsi mellett elsuhan, és engedelmesen visszatért a botladozó láb mellé, kicsit nekiütözött, aztán, ahogy mindketten visszanyerték egyensúlyukat, folytatódott a hazaút. A kapualjban nehezen találta meg a kulcsot, mert nem akarta letenni a kosarat a hóra, egy kézzel pedig nehéz volt előhúzni, a rajta lévő sok réteg ruha miatt. Végül leguggolt, az ölében tartotta meg a terhét, és bejutottak. A kis szoba hűvösen és sötéten fogadta őket.

– Íme apád háza, itt fogsz felnőni – mondta Ágnes az újszülöttnak, akinek a Sára nevet adta. Most értek haza a kórházból. A csecsemő halkán gögicsélt, anyja a töredezett szótagokból azt hallotta ki: Gá-bor.

– Legyen szép a napod, bárhol vagy is – suttogetta, majd hozzálátott befűteni a vas-kályhába. Bekapcsolta a rádiót, tánczene szólt, a karjába kapta a kicsit, ringatta, táncolt, a gyerek nevetett, Ágnes magához szorította.

– Köszönöm – mondta hangosan, maga se tudta, kinek.

Ha itt lennél velem

Az első, amit ébredéskor meglátott, egy nagy, régi viktoriánus csillár volt, üveggyöngyökkel és láncokkal díszített fényes habostorta, a magas bíborszínű mennyezetről csüngött alá. Olyan hangulatot adott a teremnyi hálószobának, mintha valaki rózsaszín szmokingban ment volna a McDonalds-ba. Kótyagos fejjel elgondolkodott, a jólét és az izlés miatt ennyire ellentmondásos ebben az országban. Felült a hatalmas kör alakú ágyban, észlelte, hogy egyedül van. Rémllett neki, mintha éjjel ez még nem így lett volna. Kinézett az ablakon, de a ronda barna mintás függönyök eltakarták a kilátást.

– Nem baj – gondolta – kint sem szebb ez a város. Megborzongott a mesterséges szellőzés okozta hidegtől, fázósan húzta magára a takarót.

– Ki hinné, hogy a sivatag közepén ilyen hideg a reggel? – morfondírozott gúnyosan. Érezte, hogy alig valamivel kevésbé részeg, mint amikor este ágyba került. Hosszú volt a parti, és csak sok whiskyvel bírta ki a rengeteg rajongót. Zúgott a feje, enyhén émelygett. Éppen visszafeküdt, amikor valaki rászólt:

– Jó reggelt, híres ember! – fiatal női hang volt, kissé fátyolos, édesbús melankóliaként írta volna le az érzést, amit keltett benne, ha most új regényen dolgozott volna. – Rendeltem kávét és aszpirint, szükséged lesz rá – mondta a lány, ekkor már közelebről, lassan bekerült a látótérbe. Hosszú egyenes szálú barna haj, ovális fehér arc, nagy szemek, mosoly. Már emlékezett, a helyi ügynöke mutatta be a dedikáláson, a neve Sarah, New York-i, és csak miatta utazott Las Vegasba. Fiatalabb nála, csak hasonhat, ha jól emlékszik, épp, mint ő volt, amikor...

– Belőlem írja a szakdolgozatát, istenem, de rémes ez.

A lányon csak az ő tegnapi fehér inge volt, félig kigombolva, kivillant a belső comb-

ja, ahogy felmászott az ágyra, lenyomta őt a túlságosan is puha matracra, és az ölébe telepedett.

– Drága Daniel, ugye, nem csak a könyveidben létezik reggeli szex? – kérdezte Sarah. Megcsókolta, melegen, bensőségesen – te jó ég, ez a nő szerelmes belém – futott át rajta a gondolat, aztán már nem figyelt semmire, csak egy név zakatolt ütemesen a fülében, ahogy mozogtak együtt, egyre gyorsabban.

Reggeli közben a lány csevegett, hogy mennyi mindent kell megnézniük együtt, milyen izgalmas ez a hely, és a szálloda milyen gyönyörű, és vajon Daniel Martin, az angol, a híres író, a puritán szövegek mestere, négy egymást követő bestseller szerzője mit szeret itt a legjobban?

– Ne félj, ez nem interjú, nem használok fel, csak magamnak. Elraktározlak belül, velem maradsz már mindig, bármikor hagysz is el.

– Utálom ezt a várost, semmi sincs benne, amit szerethetnék. Még ma elutazok. Te vagy az egyetlen összekötő kapocs a valósággal. Idegennek érzem magam. Itt is, máshol is. Volt egy ócska kis szoba, abban laktam valakivel régen, csupán ott voltam otthon.

– Mint a regényedben, ugye, a Great Dance Songs-ban. És mondd, ő volt Agnes?

– Gyere velem, talán egyszer elmesélem. Tudsz te táncolni?

Álomarcú lány

Az éjjeli lámpa fénye sápadt félkört vont a térbe, hogy a szoba többi részét kiszorítsa az éjbe. Sejtelmes neszek szaggatták meg a csendet, egy-egy vízcsepp a fürdőszobában csepegő csapból, egy bogár távoli repülése a nappali felől, bútorok reccsenése, talán egy régi vendégségről álmodnak. Idegesítette ez a mozdulatlanság, amiből a hangok jöttek, csak fokozták az elveszettségét, a bizonytalanságát. Körülötte minden otthonos volt, meleg, világos pasztell színek a lámpafényben. Hatalmas ágy, drága selyem ágynemű, barack színű, az illata az öblítőtől és a benne fekvő testektől meghitt. Az éjjeli szekrényke drága és ritka pácolt berkenyefa, egyedi gyártás kizárólag az ő kérésére, rajta a Rolex órája, a gyűrűje, egy könyv, egy fiola altató és egy fél pohár víz. A fal bársonnyal bevont, halványzöld, kis Miró rajz tőle balra, meztelen nőalak, fehér alapon kék tinta. A padló süppedős barna szőnyeg faltól falig. Szereti, ha csiklandozza a talpát, papucsot amúgy sem hord soha, utálja. Feláll, kisétál a mosdóba, hosszan vizel, kezét mos, gondosan elzárja a csapot, hogy ne csöpögjön tovább, visszacsoszog. Elkéseredetten konstatálja, hogy ugyanolyan feszült, mint eddig. A kis játék nem segített. Gábor már hosszú ideje nem tud aludni, éjszakánként kémleli a szobát, regényalakokat, szereplőket idéz a sötétbe, de fájdalmára mindig élő emberek kísértik helyette, a legtöbben olyanok, akiknek elszámolni valójuk van vele, és neki magyarázkodnia kell. Tegnap este az első kiadója volt soron, a kis magyar emigráns szerkesztő-

ség, akiktől elpártolt a kezdeti siker után egy jó nevű amerikaihoz. A rekedt, agyondohányzott női hang számonkérő volt, gunyoros, ő pedig visszatamadott: miből tellene nekem a Belgravián lakásra, ha magukkal maradok, miből?

Ma sokkalta félelmetesebb a magány, a szembesülés, ma Gábor jött el, hogy elszámolja Daniel Martinnal az életét.

Az éjjeli lámpa fénykörébe halk szusszanással beúszik egy arc a túloldadról. Érett nő, harmincéves elmúlt, egyenes szálú hosszú barna haja szétterül körülötte a párnán, mint a taréj, fehér arca világít, nyugodt, átszellemült. Mélyen, egészségesen alszik, mint aki elégedett a sorsával, a világgal, mert megkapta azt az embert, akit a legtöbbre tart, és akibe szerelmes.

– Milyen szép vagy, Sarah – gondolta Gábor. A paplan alól egyszerre kicsúszik egy kéz, hosszú ujjakkal, megcsillan egy jegygyűrű, egyszerű arany karika, a párja a Rolex mellett az éjjeli szekrényen. Egy másik kép jut az eszébe: vonat, egy kéz a haját igazgatja, gyűrű az ujján, majd egy másik szoba, sok éve már.

Az asztali lámpa éles fényt vet az ócska étkezőasztal kék lapjára. A fehér papírhalom szinte vakít. A szoba többi része teljes sötétségben van, csak az ágy egyik csücskét világítja meg. Gábor megbűvölve nézi az alvó arcot, amely talán ösztönösen mozdult a fénybe, hogy ő láthassa. Ilyen feltétel nélküli nyugalmat és harmóniát soha nem látott eddig. Megpróbálta leírni, versbe szedni, megfogalmazni az érzéseit, de csak a papírt pocskolta, mindent eldobott. Az összes éjszakán ugyanaz történt: Ágnes elaludt, ő leült az asztalhoz dolgozni, regényen, versen, mindegy volt már, csak valami szüleszen. De csak nézte a lányt, éjszakáról éjszakára gyönyörködött benne, és nem sikerült egyetlen sor sem.

Már régen nem írt, négy sikeres regény után gazdag lett, és elfogyott minden gondolat, amiről szólnia lehetne. Hónapok óta az asztalához sem ült le, egyetlen történet sem foglalkoztatta. Teniszezni járt vagy otthon ült, olvasott, ha volt kedve. Elvette a rajongóját és kritikusat, hogy ne egyedül lézengjen ebben a luxus lakásban, legalább legyen mellette valaki, ha már nem dolgozik.

– Furcsa fintora ez a sorsnak – védekezett Daniel Gábor előtt – elhagytam, akit szerettem, hogy írassak. Most, hogy nem írok már, elvettem azt, akit nem szeretek...

Az éjjeli lámpa fénykörében egy leányarc, barna hajú, fehér bőre világít, csukott szem meg-megrebben, valamit álmodik. Egyenletesen szuszog, teljesen elengedte magát, mint akit körülöng a biztonság. Kis karjaival egy plüssmackót szorít magához, óvja, védi álmában is, ahogy azt anyától tanulta, amikor még együtt aludtak. Ágnes ül az ágy szélén, nézi az alvó gyermeket, ölében még nyitva a meséskönyv, amiből olvasott. Óvatosan fölé hajol, megcsókolja, eloltja a lámpát.

– Jó éjszakát, kicsim, álmodj szépeket, ha találkozol apával, mondd meg neki, már hazajöhet – súgta.

Sohase mondd

Az elnyűtt zongora fájóan hamis dallamai nem segítették az énekest, hogy elfeledtessék hiányosságait. A tangó széteső ritmusai visszájára fordították az érzelgős dalt, a bár törzsközönsége visszafogott nevetéssel díjazta az előadást. A sűrű füstben megtört a nappali fény, a délután megnyúlt árnyai avilági hangulatot kölcsönöztek a helyiségnek, ami az említett zenei faskóval kiegyesülve a leghetetlenebb helynek tűnt egy délutáni randevúhoz.

– Életem egyetlen biztos pontja ez a bár és Sanyi borzalmas klimpírozása – mondta a férfi. – Harminc éve minden áldott délután itt játszik, megiszik két fröccsöt, hatkor végez, akkor kap egy zónaebédet. Minden nap ugyanolyan, itt semmi sem változik. Ha Sanyi nem lesz többé, ez a hely bezárhat, ő egy fogalom! – itt ivott egy kortyot a koktélos poharában lévő rózsaszín italból. – Szerepek, szerződéses munkanélküliség, nőülés, válás, premierok, sikerek, bukások, minden, ami a feje tetejére állította az életemet, a Sanyi hangja miatt vált elviselhetővé, ez a hely maga a bizonyosság, hogy az élet igenis folyik a maga medrében tovább.

– Akkor elmondható, hogy igencsak hamis dallamokra és fals ritmusokra járod a táncodat – mondta Ágnes mosolyogva, a hangjában némi éllel – látok lehetőséget a zenei fejlődés tekintetében – tette hozzá, és minden vidámság nélkül elnevette magát. A férfi azonban elkomolyodott:

– Akkor taníts, hogy járjam, hogy éljek, légy része az életemnek! Ne csak a színházi koreográfiákat csináld meg nekem, hanem komponálj nekünk közös táncot is! – kérte, talán túlzott határozottsággal, amit Ágnes a kezdődő részegség jeleként értelmezett.

– Ez nem jó ötlet. Nekünk nincs közös jövőnk, jelenünk is alig – halkán ejtette a szavakat, a hamis tangó szinte elnyomta a hangját – tisztellek téged annyira, hogy nem megyek bele egy komoly kapcsolatba veled.

– És ami az előző hetekben volt, az semmi? – a férfiban ágaskodó sértett kisfiú felülkerekedett, kiürítette a poharát.

– Nagyon is jó volt, ha ezt akartad hallani, és még lehet is, de ez sohase lesz több, mint alkalmi együttlétek. Ha ez neked nem elég, sajnálom. Akkor most hagyjuk abba! – Ágnes arca megmerevedett, látszott rajta, hogy végleg elhatározta magát.

A férfi intett a pincérnek, hogy kér még egyet, aztán megfogta a nő kezét, megcsókolta, színpadiasan, mintha egy rendelkező próbán előjátsszana a bonvivánnak, mélyen a szemébe nézett, és szavalni kezdett:

– Fukar kezekkel mérsz, de hisz nagy úr vagy! De soha ne mondd, hogy vége – kiessett a szerepéből, önmaga számára is meglepő őszinteséggel tette hozzá – Addig is, rendben van, elfogadom, hogy el ne veszítselek, mert te vagy életem szerelme. Még ezt megiszom itt, és mehetünk. Hozzád vagy hozzám?

– Hozzád – mondta Ágnes.

Mama, kérlek

Senki nem mondhatná meg, hogy ez ugyanaz a kis szoba, amiben Gábor és Ágnes szerették egymást. Világos volt, tiszta, a bútorok újak, alig használtak, elvégre egy gimnazistának már nem elegendő a sok régiség. Frissen festett falak, emeletes ágy, alul dolgozósarok számítógéppel, egy babzsák fotel, élénk narancsszín szőnyeg és egy piros kanapé: azon ült Ágnes, mellette a lánya, Sára. Mióta megvették a házat, kitaroztatták, átépítették, lett három szobájuk, szépen berendezték mindet, mégis ez volt a kedvencük, itt töltötték a legtöbb időt. Zene szólt, mint mindig. Ágnes figyelte a nem túl bonyolult dallamot, egy táncot próbált elképzelni rá, jól mutatna a show-ban, amit rendez a színháznak. A lánya olvasott, egy másik világban élt, teljesen magával ragadta a történet. Nem véletlenül lett világsiker ez a könyv már több mint tizenöt éve, most is töretlen olvasótáborral rendelkezett.

– Ez a Daniel Martin egy zseni! Annyira jó ez a könyv, már másodszor olvasom egymás után, letehetetlen! – áradozott Sára.

– Mi a címe? – kérdezte szórakozottan Ágnes. Szeme előtt egy forgás- és emelés-kombináció pergett, mint egy film.

– Táncdalok! – vágta rá Sára – tudod, már mondtam! Nem is figyelsz rám!

– Dehogynem, kicsim, dehogynem. Biztos nagyon jó könyv.

– Jaj, anya, inkább ne mondj semmit!

Night Fever (ráadás)

– Szóval így működik egy író? Meglát valakit, közben hall pár dalt, és kitalál róla egy mesét? Nem zavar, hogy ebből semmi nem igaz? – a lány kíváncsian nézett Gáborra, aki éppen kiürítette a sörét. A zenekar játszott, a tömeg hullámozott a színpad előtt, ő pedig élvezte a nagy barna szemek keltette melegséget. Nehezen vett erőt magán, hogy megszólítsa a lányt, de végül nem tudta leküzdeni a vonzást. A hangos zene ellenére kitűnően beszélgettek, a bensőséges hangulat kívül rekesztett minden zavaró tényezőt. A barátaik már rég elmentek, észre sem vették.

– Ez csak egy történet. Talán egyszer megírom – mondta a fiú. – Gyere, menjünk táncolni. Hátha mégis táncosnő vagy?

A zenekar a Night Fever-t játszotta a Bee Gees-től. Ők a feszes ritmus ellenére ösz-szebújtak, szorosan tartották egymást.

Véghelyi Balázs

Fellegajtó nyitogató

Ha tavaszi szél vizet áraszt, kinyílik a lélek, és szabadon enged minden érzést: ke-servet, örömet, vágyat. A magyar népdalokban évszázadok fájdalma és öröme gyűlt össze, s mivel szájról szájra, szerzőről szerzőre, nemzedékről nemzedékre jártak és formálódtak ezek az énekek, jóval többet jelentenek egy ember, vagyis a vers alanyá-nak szerelménél, boldogságánál, szívrepesztő, édig növvő és ott kétrét hajló bánatánál. Egy nép érzésvilágát is hordozzák.

Ág Tibor felvidéki népdalkutató írja: *„Valamikor a népdalok átörökítése természetes módon, a hétköznapi és ünnepek, tehát a mindennapi élet során folyt, nemzedékről nemzedékre. A közös munkák, a társas összejövetelek, az életfordulók és naptári ün-nepek nem lehettek meg közös éneklés nélkül.”* A hagyományos falusi közösségek föl-bomlása, és ezzel párhuzamosan a McLuhan által vizionált *világfalu* folyamatos ter-jeszkedése felszámolta a népi kultúrát mint „természeti jelenséget”, de hála a huszadik század megszállott gyűjtőinek, segítőkész adatközlőinek és tehetséges közvetítőinek, a népművészet, amely valaha egy társadalmi réteg élő hagyományát jelentette, már egy nagyobb közösség, a nemzet kultúrájának is szerves része lett. Kodály Zoltán 1943 májusában eszmélkedésének helyszínén, Galántán járva „első professzorainak” ne-vezte azokat az egykori parasztlányokat, akiktől megtanult „magyarul énekelni”. *„Ál-talatok tudtam meg, nemzetem legjavától, mi a magyar zene, s hogy van magyar zene.”*

Egyetemes törvény, hogy a hagyományaitól elszakadt közösséget, mint az ördög-szekeret, elviszi a szél. Manapság, a televízió, a rádió és az internet korában minden feltétel adott, hogy az emberek és a népek kultúrája eleven tudás maradjon.

A magyar népdalok páratlan hatással voltak mind az irodalomra, mind a zenére. Ez más nemzetek közösségi eredetű kultúrájáról is elmondható, de nálunk különösen nagy múltja és nagy tekintélye van a népi gyökerű, illetve a népi ihletésű művészetnek, a felvilágosodás korától egészen napjainkig.

A magyar népköltészet szervezett gyűjtése a 19. században kezdődött. A legfonto-sabb, korai gyűjtemények kiadói: Pálóczi Horváth Ádám (*Ó és új mintegy ötödfélszáz dalok*, 1813), Erdélyi János (*Népdalok és mondák I–III.*, 1846–48), Kriza János (*Vad-rózsák*, 1863). A népdalgyűjtés egységes módszertani alapjait Vikár Béla fektette le, aki gyorsírással, majd 1896-tól – elsőként a világon – Edison-féle fonográffal rögzített népdalokat, népmeséket.

A népi szövegek jelentőségét felismerték a 19. század legnagyobb költői, és saját verseikben is próbálták a népdalok hangján szólni. Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc, Kisfaludy Károly és mások kísérletei után Petőfi Sándor került legközelebb a nép gondolkodás- és kifejezésmódjához. A népmesék történetészövését követi a János

vitéz című elbeszélő költeménye, amelyről Szerb Antal ezt írta: „*a János vitéz az, amit az ember szeretne odaajándékozni külföldi ismerőseinek, hogy megérezzék a magyar népjelleg melegségét, humorát, semmihez sem fogható báját, hogy megérezzék a magyar szív verését. Ebben a műben csodálatosan együtt van a magyar föld valósága és a magyar lélek álma.*” Petőfi csak egy vékony, élő szeletét ismerhette a népköltészetnek, de amennyit megismert belőle, az minden korábbi szerzőnél természetesebben talált otthonra életművében. A hatás kölcsönös volt: Petőfi számos verséből népdal lett, és a dalok szövege ugyanúgy éneklőről éneklőre változott, mint az eredeti népi szövegek. Ennek legismertebb példája az *Alku*, de még érdekesebb a *Temetésre szól az ének* alakulása. Az alábbi népdalt Kallós Zoltán gyűjtötte a mezősgyi Széken:

*Temetőben kék ibolya,
Nem leszek szerelmes soha,
Láncot veretek szívemre,
Megmutatom, bírok vele.*

*Temetőben kék ibolya,
Szívem gyászba van borulva.
Nem egyébért, csak térted,
Mert én tiltva vagyok tőled.*

*Temetőben zeng az ének,
Vajon, oda kit kísérnek,
Akárki az, nem földi rab,
Nálamnál százszor boldogabb.*

*Most viszik az ablak alatt,
Minden kislány sírva fakad.
Bárcsak engem vinnének ki,
Engem nem siratna senki.*

A kétstrófás Petőfi-mű nem sokat változott az éneklők száján, azonban két új szakasz került a vers elé. Ezek „magyarázní”, ezáltal átélhetőbbé tenni hivatottak az éneklő fájdalomát.

Egy régebbi esszémben megkockáztattam: „*Petőfi az új stílusú népdalokra legalább akkora hatással volt, mint a népdalok Petőfire*”. A kijelentést most is vállalom. A 19. századtól a parasztházak szegényes könyvespolcain két „kötelező olvasmány” mindig előfordult: a Biblia és Petőfi verseskötete. Nyilvánvaló, hogy ezek hatottak leginkább a gondolkodásukra és ösztönös művészetükre.

A régi, az új és a vegyes stílusú népdal fogalmát Bartók Béla különítette el. A régi stílusúak fő jellemzői: ereszkedő dallamív (a kezdőhang magasabb a zárónál), pentatónia (ötfokúság), lassú tempó, erős díszítettség, alacsony szótagszám. Az új stílusú népdalok a 18–19. századtól születtek. Jellemző rájuk a kupolás szerkezet (a középső sorok a legmagasabbak), a feszes tempó és a magas szótagszám. A vegyes stílusúak a kettő ötvözetét adják.

A különbség a szövegekben is tetten érhető. Az új stílusú népdalszövegek egyszerűek, letisztultak, logikusak:

„Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok,
A szegény legénynek utat mutassatok,
Mutassatok utat a szegény legénynek,
Nem találja házát a szeretőjének.”

A köztudatban sokáig ez az egyszerűség jelentette a népdalt. A régi stílusú szövegek azonban árnyalják a képet. A logikai kibontás helyett a képi tömörítést csodálhatjuk meg bennük. Csoóri Sándor némelyikükben a modern szimbolizmus, szürrealizmus és naturalizmus elemeit vélte fölfedezni. *Szántottam gyöpöt* című 1966-os tanulmányában példaként idézi a *Komáromi szép lány* balladáját:

„*Dunának feneke: koporsóm feneke.*
Dunának két széle: koporsóm két széle.”

Dunának hajjai: az én szemfödelem.
Dunának halai: koporsóm szögei.”

Ezek a metaforák a huszadik század szürrealista költőit juttatják eszébe. Szintén érdekes példa a *Szántottam gyöpöt* kezdetű népdal:

„*Szántottam gyöpöt,*
Vetettem gyöngyöt,
Hajtottam ágát,
Szedtem virágát.”

Ez a négy rövid sor – a szimbolizmus eszköztárát megelőlegezve – a szüzesség elvéltét jelképezi. És még egy népdalrészlet:

„Annyi bánat a szívemen,
Kétrét hajlott az egeken.
Ha még egyet hajlott volna,
Szívem kettéhasadt volna.”

Talán nem túlzás, hogy Csoóri ezt a négy sort párhuzamba állította József Attila Ódájának egyik részletével:

„Milyen magas e hajnali ég!
Seregek csillognak érceiben.
Bántja szemem a nagy fényesség.
El vagyok veszve, azt hiszem.
Hallom, amint fölöttem csattog
ver a szívem.”

A párhuzam, ha véletlen is, nem alaptalan. E régi dalok hatása József Attilától kezdve Nagy Lászlóig és Kányádi Sándorig végigvonul a huszadik század magyar költészetén, a dalok szövegeit pedig a magyar dalszövegírás történetének legjobb darabjai között említhetjük.

A huszadik század magyar zenéjében kiemelt szerep jutott a népdaloknak. Bartók Béla és Kodály Zoltán felbecsülhetetlen értékű munkát végzett mind a gyűjtés, mind a rendszerezés, mind a népszerűsítés terén. Első kiadványuk, a *Magyar népdalok énekhangra zongorakísérettel* 1906-ban húsz népdalt tesz közkinccsé saját feldolgozásukban. Cipőt húztak ezekre a mezítlás dallamokra, hogy dalok és zongoraművek, később zenekari darabok és daljátékok formájában fogadhassa be az ehhez szokott városi közönség. A szándék legkomolyabb eredménye Kodály *Háry János*a, amely – mesteri hangszereléssel – a magyar és a külföldi operaszínpadokra is fölemelte népdalainkat. Hogy miért fordultak felé, és mit jelentett ennek a két világhírű mesternek a népzene, arról Bartók így vallott: „*Megtanulhatjuk ebből a zenéből a kifejezés páratlan tömörségét, minden lényegtelennek legszigorúbb kiküszöbölését – s épp ez volt az, amire a romantikus korok terjengős bőbeszédűsége után mindenekelőtt vágyódtunk.*” Bartók és Kodály példáját zeneszerzők sora követte a huszadik században. Bárdos Lajos, Farkas Ferenc, Lajtha László, Szőnyi Erzsébet mellett még a fiatal Ligeti Györgyöt is inspirálták a magyar népdalok.

A népzene közkinccsé tételében újabb mérföldkő volt a táncházmozgalom elindítása. 1972. május 6-án nyílt meg az első budapesti táncház, amelyet sorban követett a többi. A mozgalom vezetőinek célja az volt, hogy a színpadi előadások mellett újból a hétköznapiok része legyen a népzene – új környezetében: a városban. Fiatal lányok és fiúk hátizsákkal és magnóval járták a falvakat, hogy megmerítkezzenek az egyre

apadó *tiszta forrásban*. A városi népzeneészek az öreg mesterektől próbálták ellesni a hagyományos játékszilust, hagyományos hangszereken. A Sebő együttes, a Muzsikás együttes és társaik széles körben megismertették, népszerűvé tették a magyar népzene eredeti hangját.

Ha társadalmi összefüggéseket is kutatunk, látható, hogy a mozgalom gerincét azok a fiatal értelmiségiek adták, akik tiszta hangot kerestek a kor hamis szólamaival szemben, és a szocialista internacionalizmus ellenében nem a nyugati kultúra, hanem saját népük hagyományai felé fordultak. Nem a szemellenzős nacionalizmus, hanem Bartók szellemében, aki – saját bevallása szerint – a népek testvériségének eszméjét kívánta szolgálni, de hozzátette: „*Az volna számomra a legörvendetesebb, ha minden ország, minden országrész, minden megye, sőt minden falu valami tősgyökerest, eltérőt tudna produkálni!*”

Néhány évtizedet ugorva az időben, a hagyományok átörökítésének és megújításának egyik legszebb példája a Buda Folk Band létrejötte. Az alapítók között megtaláljuk a Muzsikás együttes két tagjának, Éri Péternek és ifjabb Csoóri Sándornak a fiát is: Éri Mártont és Csoóri Sándor „Sündit”. Ugyanazzal a hittel, szüleikhez mérhető tehetséggel, de generációjuk és természetes közegük, vagyis a nyolcvanas években született városi fiatalok hangján szólaltatják meg a népdalokat.

Visszatérve a huszadik századhoz: komolyzene után a hatvanas években kibontakozó beatzenét is megtermékenyítette a népdal. Ennek első és leghatásosabb képviselője az Illés együttes volt. Fontos szerepet szántak a népi hangszereknek, a magyar és a környező népek zenéjét idéző dallamoknak és a népköltészeti motívumokkal modern érzéseket és gondolatokat kifejező dalszövegeknek. A nagyhatású Illés-szövegek a fiatal Bródy János tehetségét dicsérik. A népi ihletésű *Virágéneket* teljes terjedelmében idézem:

*Virágom, virágom
Rubintos virágom
A hírt, hogy kinyílottál
Én már alig várom*

*Szerettem, szerettem
Bolondul szerettem
Késő most már bánnom
Mindazt, amit tettem*

*Szerelmem kertjében
Oly vigyázva jártam
Mindig úgy szerettem
Hogy őt meg ne bántsam*

*Virágom, virágom
 Rubintos virágom
 Gondok között alszom
 Nyugtalan az álmom*

Érdeemes idézni a híres *Sárga rózsából* is:

*„Elszáradt a sárga rózsza
 Nem jött senki el, hogy kidobja
 – Dana-dana-don –, ki az ablakon
 – Dana-dana-don
 Nem él már, nem is szép, halott rég
 – Dana-dana-don –, látni akarom
 – Dana-dana-don*

Jaj de rég volt már, hogy szépnek láttam
 Széltől óvtam én, úgy vigyáztam
 – Dana-dana-don –, kedveltem nagyon
 – Dana-dana-don
 Elmúlt rég, nincs erőm, hogy kidobjam
 – Dana-dana-don –, látni akarom
 – Dana-dana-don”

A lány és a csavargó – szövege alapján – akár egy új stílusú népballada is lehetne. A történet egyszerű, a lélektani magyarázat annál összetettebb. Egy magányos lány házába fogad egy csavargót. Eteni, itatja, ágyába fekteti – és beleszeret. Örökre maga mellett akarja tudni. Nappal együtt dolgoznak, éjjel boldoggá teszik egymást.

*„De jött egy nap, s a fiú így szólt:
 – Várnak rám, s én elmegyek
 Jó volt veled, de nem bírom már
 Tovább ezt az életet*

*A lány csak még egy éjszakát kért:
 – Holnap mehetsz – ígérte
 És a fiú a völgyben maradt
 Eltemetve, örökre”*

Az 1969-es Táncdalfesztiválon a zenekar a kiosztható díjak közel felét elnyerte *Ami-*

kor én még kissrác voltam című, népzenei húrokat pengető versenydalával. Ekkor született a gondolat, hogy lehetnének akár Magyar Állami Népi Beategyüttes is. Talán az „állami” jelző miatt maradtak inkább Illés szekerén...

Az Illés úttörő példáját a következő évtizedekben sokan, sokféleképpen próbálták követni, így például a versmegzenésítéseiben népi elemeket is felhasználó Kalácska, a népzenei alapokat elektronikus popzenébe oldó Anima Sound System, később a Nox, vagy a Kormorán és a Republic, akik rockzenébe vegyítették a népzenei elemeket.

A Republic *67-es út* című slágerének refrénje egyértelmű utalás az ismert népdalra:

*„Csillagok, csillagok, mondjátok el nekem,
Merre jár; hol lehet most a kedvesem.”*

A szituáció és az érzés ugyanaz, csupán a környezet változott meg: falusi földút helyett aszfaltozott országúton keresi szerelmét az éneklő. A *Fényes utakon* hangszeres betéte szintén a népzeneben gyökerezik: az *Érik a szőlő* kezdetű népdal ütemei válsztják el egymástól Bódi László versszakait.

Hasonló megoldásokat a Kormoránnál is láthatunk. Koltay Gergely *A forrás felé* szövegét nagyrészt a Hess, páva dallamára írta, és nyilván programszövegnek szánta:

*„Húzd jobbra, húzd meg jól,
induljon a hajó.
Előre bátran nézz,
fel a forrás felé.
Sodor a nagy folyó,
merítsd lapátod jól.
Iránytól el ne téj,
fel a forrás felé.”*

Egyedülálló zenei jelenség a Vágtázó Halottképek elnevezésű etno-punk zenekar. A formáció 1975-ben alakult meg Grandpierre Attila baráti társaságából, és egészen 2001-ig működött. Dallam- és szövegvilágukban egészen a sámánkultúráig nyúltak vissza. Csillagösvényen jártak a földalatti klubok díszletei között is, elektromos gitárok lovaival hajtva magukat és közönségüket a révületig. Lemezcímeik beszédesen árulkodnak világvilágokról: *A halál mósresre tanítása*; *A világöszön kiugrasztása*; *A semmi kapuin dörömbölve*; *Óriási tér*; *Az Éden visszahódítása*. Ars poeticájuknak is tekinthető az *Élő világegyetem* című Grandpierre-szöveg:

*haj végtelen tér
haj végtelen láng
gyújt vérig a kép
hajt égig a vágy*

*haj régi emlék
haj régi világ
haj rég felejtett
fékevesztett szabadság*

*hallom régi dob szavát
látom égi farsangját
újra látom álmomban
szólal újra hangomban*

A VHK törekvései Grandpierre Attila 2005-ben alapított új zenekarában, a Vágtázó Csodaszarvasban teljesedtek ki. A végtelen ázsiai puszták hangulata még markánsabban érződik a színpadon.

Az 1990-es évektől mind nagyobb közönsége lett a népi gyökerű világzenének. Az ide sorolható együttesek közül az egyik legnépszerűbb és legeredetibb hang a Ghymes zenekaré, amelyet a felvidéki Szarka testvérek, Gyula és Tamás alapítottak 1983-ban. Ahogy léteznek hagyományőrző, úgy vannak hagyományújító együttesek is. A Ghymes úgy tudta megújítani a Kárpát-medence zenei és népköltészeti hagyományát, hogy az ősi kultúrrétegek és a modern hangzatok, a régi korok hitvilága és a modern ember léttapasztalata harmonikus egységben maradnak, egyik sem kerekedik felül a másikon. Pályafutásuk korai és későbbi szakaszaiban is el tudták kerülni az eléjük táruló csapdákat: a hatásvadászatot, a pántlikás népieskedést – hiteles, ősi alapokon nyugvó, modern zenét játszottak, rendszerint két stílust, egy lírait és egy dallamában-szövegeiben keményebbet váltogatva. Dalszövegeik egy része évszázadok messzeségéből köszön ránk: mondókák, babonás szövegek, népdalok kaptak új(ra) hangot általuk. Szarka Tamás dalszövegei is gyakran idézik a néphagyományt:

*„Duna partján nevelkedik tulipán,
Duna partján nevelkedik tulipán,
Téged óhajt az én szívem, téged vár,
Téged óhajt az én szívem, téged vár.*

*Néked adtam jelkendőmet – add vissza,
Néked adtam jelkendőmet – add vissza,
Nap megszítta piros színét, nem tiszta,
Nap megszítta piros színét, nem tiszta.”*

Az ezredforduló utáni évtized magyar zenéjének egyik legizgalmasabb kölcsönhatása a Csík zenekarhoz fűződik. Csík János együttese a hagyományok őrzése mellett szövetséget kötött a hazai alternatív rock legnépszerűbb együtteseivel. A *Csillag vagy fecske* (Kispál és a Borz) vagy a *Most múlik pontosan* (Quimby) Csík zenekar általi feldolgozása fiatalok tömegeivel ismertette és szerettette meg a népzene. Nyitottságuk határtalan: még a Tankcsapda *Fiúk ölébe a lányok* című rockszámát is elhúzták. A hatás azonban kölcsönös. Erre talán legszebb példa ez a székelyföldi népdal:

*Én vagyok az, aki nem jó,
Fellegajtó nyitogató.
Nyitogatom a felleget,
Sírok alatta eleget.*

*Ifjúságom telik el,
Azért a szívem hasad el.
Ifjúság gyöngykoszorú,
Ki elveszti, de szomorú!*

*Bolond volnék, ha búsulnék,
Ha a bűnnek helyet adnék.
Én a bűnnek utat adok,
Magam pedig vígan járok.*

Ezt a dalt olyan előadókkal közösen szólaltatták meg koncertjeiken, akiknek kevés közül van a népzenehez, mégis hitelesen ültették át saját zenei világukba: Kiss Tiborral, Lovasi Andrással, Presser Gáborral...

Bartók Béla szerint: „A népzene a városi kultúrától nem befolyásolt emberekben öntudatlanul működő természeti erő átalakító munkájának eredménye.” Hozzáteszi: „Csak aki saját nemzete lelkébe, legelrejtettebb titkaiba mélyed, csak az alkothat olyan muzsikát, melyben kifejezésre juthat a népzene. Ha elég tehetséggel rendelkezik, műveiben ezt teljességre tudja vinni.”

A népi és a modern zene sikeres találkozásaira a példák sora még hosszú lenne. Kivétel nélkül azt igazolnák, hogy a népdal a legkisebb közös többszörös stílusok és zenészek között, és a fellegajtó mindenki előtt nyitva áll.

Borbély László

Az erőszak foghíjas szája

(Regényrészlet)

Magyarország, 2002.

Az elcsalt tavasz előre megtervezett jövő idejében mindent befed a választás kiszámított szabadsága. Önkényesen keveredik bele a napnyugtába forduló közönybe, a jóhiszemű emberi tévedésekbe, hánytatóan bonyolulttá és mocskossá tesz mindent, ami kapcsolatba kerül vele.

Egy férfi és egy nő áll a mező szélén, arcukon kitágult az erőszak, a fenyők felett forduló madarakat figyelik. Mögöttük egy katonai dzsip és egy busz várakozik.

– Késnek – mondja a nő, a türelmetlenség magáévá teszi a hangját.

– Nyugodjon meg, miniszter asszony, nemsokára megérkeznek – mondja Berkesi. A férfi szemének ráncketrecei mögött egy sakál árnyéka hízeleg.

– Még ne szólítson így – kéri a nő –, majd ha kineveztek, csak a választások után.

– Ahogy kívánja.

– Miért nem hívjuk fel őket?

– Nem biztonságos.

– Lehallgatják?

– Valószínűleg.

– Akkor hogyan szokott beszélni velük?

– Vannak összekötőink, minden nap átjön valaki a határon, aki átadja az üzenetet.

– Megbízható?

– Az ő emberük.

A nő erőltetett mosolya még ellenszenvesebbé teszi halotti maszkját.

– A sporttelep biztonságos?

– Teljesen. Mindenki nekünk dolgozik, a környékbeli két tanyán is.

– Az ételmezés sem kelthet gyanút senkiben?

– Terv szerint elő van készítve minden. Nyugodjon meg! Senki sem fog hiányt szenvedni semmiben.

– Nem szeretnék panaszt hallani a vendégeinktől. Hosszú távú együttműködésre gondoltunk.

– Tudom – bólint Berkesi –, engem is így tájékoztattak.

– Melyik csoportjukat küldik ide?

– Kipróbált és összeszokott kommandót várunk, néhányan már voltak bevetésen nálunk, körültekintően készítették fel őket, van közöttük olyan, aki magyarul is beszél.

– Ismeri őket?

– Már találkoztam az egyikkel a Közel-Keleten.

- Maga ezt nem pénzért csinálja, ugye?
- Ezt a szolgálatot lehetetlen megfizetni, legfeljebb azokat, akik végrehajtják a parancsainkat.
- Hisz benne?
- Miben?
- Az ügyben.
- Ez nem hit kérdése. Sokkal inkább a létszemléleté.
- Azért biztos, hogy magának is megvan az ára.
- Mint mindenkinek – bólogat Berkesi –, aki a baloldalt szolgálja.
- Régóta szolgál velünk?
- Olyan családba születtem, ahol a hovatartozás és a hűség sohasem lehetett kérdéses, aztán felvettek a terrorelhárítókhoz, rögtön az első alakulat létrehozásakor, bizonyára ismeri a múltamat.
- Olvastam az anyagát. Soha semmit nem bízott a véletlenre. Ha nincs az a négy év, nyilván töretlen és kivételes a karrierje, mondhatni példátlan a fegyveres erőknél.
- Nyilvánvaló – Berkesi hangjában öntelt cinizmus nyílik, gesztusai sürgős elégtelért kiáltanak –, idén minden másképpen történik, a választók akaratából.
- Elérkezett az ideje – bólogat a nő.

Mind a ketten megfordulnak, felfelé néznek.

Készülő vádalkukból rögtönzött tervek húzódnak körbe, elrásokodott ígéretek fedik őket, a jelenre nehezednek, megtömik aljassággal, kiásott pincék penészes magányával.

Kétfedelű repülőgépek érkeznek.

Fáradhatatlanul erőszakos hangjuk a feltámadó szél erezetébe kapaszkodik, felerősödik, visszafordul, összezsugorodva egybeolvad a nyugalom szemcséivel. Hazug, ki-módolt távlatok keletkeznek, egymásba vannak gabalyodva.

A gépek hitelek-ből megvásárolt egyensúlya idegen árnyalatokkal keveredik. A kiterjesztett szárnyak hatalomra vágynak, kiéhezettek, önteltté teszi őket kiterjedésük többirányúsága.

A gépek leereszkednek a fűre, egyre lassabban futnak, imbolyogva megállnak. Kinyílnak az ajtók, kisportolt férfiak ugranak a fűre, elindulnak Berkesiék felé.

Berkesi és a nő kötelező mosollyal várja a vendégeket. Terrorhoz szokott, egyforma arcok közelednek feléjük, pórusaik a szabad levegő életteli nyomásában kitágulnak, elvirágzanak.

Szögesdróthajú, fiatal férfi lép a nő elé, angolul beszél, Berkesi tolmácsolja a mondanivalóját:

– Köszönjük, hogy vártak bennünket. Sajnos, nem tudtuk pontosan tartani az időt, a szerbek miatt manőverezni kellett – mondja ünnepélyesen, hangosan.

A nő magyarul köszönti a férfiakat: – Uraim, kedves barátaink! Magyarország le-

endő liberális miniszterelnöke és baloldali kormánya nevében üdvözöljük önöket hazánk földjén. Megkülönböztetett szeretettel és figyelemmel vártuk érkezésüket abban a reményben, hogy az elkövetkezendő időszakban küldetésük segít elérni céljainkat, melyek közösek. Érdekeink ugyanazok, le kell váltanunk a jelenleg uralkodó rezsimet. Ehhez kérjük az önök páratlan tudását a baráti segítségnyújtás jegyében. Gondoskodunk róla, hogy otthon érezzék magukat Magyarországon, amely örökké hálás marad szolgálataikért.

Miután a rögtönzött köszöntőnek vége, Berkesi szűkszavúan üdvözi a szögedrót-hajú férfit.

- Örülök, hogy újra látlak, Júda. Induljunk, gyertek, szálljatok be a buszba!
- A pilóták a gépek mellett maradnak – mondja Júda –, tankolás után visszafordulnak.

A nő Berkesire néz: – Mondja meg, hogy gondoskodunk róluk is, küldünk nekik valami harapnivalót. Megérdemlik.

- Kiváló pilóták – folytatja Júda -, jók az idegeik, mindig velük repülünk.

A férfiak könnyedén elindulnak, a busz ablakai tükrözik mozgásuk vadállatiasságát, lépéseik megtaposott testrészek kinszenvedő emlékét őrzik.

Júda Berkesi mellett megy, a parancsok beleépültek az arcába, nem határolható el tőlük. Nem különösebben vesz tudomást a nőről, csak az illem kedvéért néz néha rá is, mialatt Berkesihez beszél.

- Időközben megváltozott a kiképzési terv – mondja Júda.

Berkesi rutinosan fedi el a nő elől valódi érzéseit, arca továbbra is nyugalmat tükröz, visszakérdez: – Hogyhogy?

– Egyelőre csak annyit mondhatok, hogy szükség van valakire a ti részletekről is. Valakire, aki az általunk kiképzett csapatokat vezetni fogja.

Berkesi kezét csókol a nőnek, megvárja, míg elhelyezkedik a dzsipben, azután felszáll a férfiak után a buszba. Az országútig egymás után halad a két jármű, azután ellenkező irányba folytatják útjukat.

*

Az önmegrablás borzalmainak páratlan szorítású együttélési formái, parázna, félig gombolt alkui horpadt bádogbögrékben adagolják ki a fájdalmat. A jelzalogkölcsönökkel előkészített, hamisított történelmi mítoszokkal kikényszerített megszállás vérző lábnyomokon halad előre; rosszul van tőle a jóhiszemű hit, a tisztesség eltorzul lánctalpai idegen dübörgésében, a hónapos szobákban kifosztásra ítélt családok reszkető arcai némán fordulnak magukba, imáik már alig érik el az Istent, nincsen többé adószedő, aki ne lenne tüskés és hideg, mint a Megváltó homlokán vérző töviskorona. Az ember hiába tud és hisz Krisztus feltámadásában, mert kufárok kezében vannak a trezorok kódjai, a megalkuvás kötvényei és a kahal metszőkései.

Berkesi és Júda a meredek ösvény végéhez ér, megáll, már megszokták, hogy a min-

dent tudó lehallgató szél felborzolja idegszálaikat, ismét megvetik lábukat a hazaárulás hídján, a fák engedelmesen állomásoznak előttük, minden pontos, akár egy helyesen tájolt térképen. Réveteg arcok és rajzolatok lebegnek szemük előtt, hasztalan igyekezetük és megfelelési kényszerük megnyúlik a látóhatárig, a látványosság ízű jelen hideg bizonytalanságot szül a két férfin. Tolató, vágánytalan szerelvényű testek ütköznek egymásnak, megszenvedett mozdulataik elhatárolják magukat a jól kiképzettek magabiztosságától. Túledzett, darabos akarásuk kérdőjeleket ír homlokukra.

Berkesi és Júda eleinte szótlánul figyel, ahogyan a két hús fő alakulat gyakorlatozik, hozzáértő tekintetük azonnal észreveszi a hibákat; az egyik csoport símaszket visel, jóformán fegyvertelen, vízzel töltött műanyag palackokkal támadja a pajzzsal és gumibottal védekező, sisakos csapatot, akiknek felszerelése a készenléti rendőrökére emlékeztet.

Mozgásuk hullámzó, egymásba olvadó, eltörtten egyenes, túlságosan megrendezett, indulatosan csúszkál ide-oda az áramütött erőszak egyenetlenségében; verejtékcseppek úsznak a földön, megtömik idegen szívű üzenetükkel a teret. Az elfalazott kiáltások, a füre ülepedett bakancsnyomok némán örvénylenek. Kifordult szárnyatlan árnyékok lebegnek felettük, érintésük egyberajzolt és leigázó.

Júda arcának megfigyelhető résein keresztül minden megvetés megmutatkozik, a kegyelem legkisebb formációja is eloson róla.

Berkesi kifejezéstelen arccal szemlélődik az eltúlzott rohamok felett, elárult társai hiába sorakoznak a múlt határmezsgyéjén, emléküik arccal lefelé temetve nyugszik tudattalanjában.

Sakálok repülnek feléjük, lilulásig szorított nyakak jóleső íze után kíváncsognak. Még hasztalan kutatják az elgyötört testeket, még beváltatlan ígéret körülöttük a magyarok vére, a gumibotozás hidegen puffogó bizonyossága.

A távolban sülyedni kezdenek az erdők, kőfalak nőnek helyettük, szögesdrótot okádnak a megszállók demarkációs vonalai.

Az elrabolt tájra réveteg jövő vetül, lovasrohamok hangját lobogtatja a viharos szél, mindenki életnagyságú céltábla, aki nem hajlandó jóllakni a hazugság élettelen testrészeivel.

Szárnytalan madarak zuhannak a földre, a tegnapi szorított reményt hiába keresik. Hasztalan kutatnak mézédés emlékképek után, a kilátástalanság még egyszer, utoljára jóllakik a színes reklámokba csomagolt halotti toron, csak látványosság körülötte a zabáló család, az érzések hideg bizonytalansága sülyedni kezd a tolató jövőben.

Sporttelepnek álcázott katonai sátoortábor tűnik elő az erőszakosan lobogó bokrok mögül. Berkesi és Júda elhalad a sátoortábor mellett, s a lőtérre ér.

A lőtéren gondosan kialakított golyófogó halmok, biztonságos lőállások sorakoznak egymás mellett. A halmok előtt céltáblák állnak, életnagyságú figurák. Egyforma az arcuk: középkorú férfi, vonásainak magabiztossága megnyugtató, kikezdehetetlen tartása határozottan helytáll tekintetének magabiztosságában. Lényege szerint politikus,

de ember is, esküt tett és felelősséget vállalt mindenkiért, azokért is, akik sunyin vagy nyíltan gyűlölik léte céltudatosága és hűsége miatt.

Berkesi megfogja hátulról Júda karját, megállnak.

– Mit szólsz a célponthoz, Júda?

– Egyértelmű.

– Olyan, mint egy szobor a téren. Míg van, meghatározza környezetét. Ha eltűnik, minden megváltozik körülötte. Ha újat állítanak a helyére, az határoz meg mindent.

– Az árnyékkormány már készen áll, s mi nemcsak segíteni fogunk a hatalomátvételeben, hanem abban is, hogy az ország vezetésének demokratikus úton szerzett joga ne kerüljön veszélybe.

– Mi a véleményed a nőről?

– Férfinek jobban örültem volna.

– Tehetséges.

– Jó szervező, mindenáron eléri, amit akar.

– Mit akar?

– Uralkodni.

– Nélkülünk nem fog sikerülni.

– Udvarias voltál nagyon.

– Nőekkel szemben mindig.

– Hallottam a palesztinok elleni legújabb kalandjaidat.

– Meg kellett félemlíteni őket. „Száz hóhért ide, s terrorizálok egész Párizst. Fejlőlem mondhatják önök, hogy fasiszta vagyok, de a népet móresre kell tanítani, hogy könnyebben vezethessünk. Különben is a modern háború célja a lakosság meghódítása. Ehhez pedig a terror a legmegfelelőbb fegyver.” Na! Ki mondta ezt? Emlékszel még?

– Trinquier ezredes mondta Algírban.

– Jó a memóriád.

– Még nincs okom panaszra.

Júda arca kegyetlen. Berkési hirtelen mozdulattal a célpont felé fordul, pisztolyt ránt elő zakója alól, és lövéseket ad le. Júda Berkésit nézi. Mosolyog.

A találatok tűhegyes szúrásai végtelen folyosókat döfnek a levegőbe. Az elsők a legfájdalmasabbak, távolságuk izzadt hátán átvérzik az ing, az utolsók már csak kiszámított ütések, a legfontosabb bankokkal egyeztetett kamatok, a megszállás lándzsái.

*

Berkési és Júda felperzselt, kiégett síkon sétál, tudatukban megreped az idő, megszabadul különös ismertetőjeleitől, a megtaposott sírok kidőlt keresztjeire ragasztja bűnjeleit, eladott arcukat odadörgölik a visszafizetendő kölcsönök kéjtetéhez, visszafordított vágyaik helyükre illesztik ravaszul kiszámított mozdulataikat, kötelezővé teszik a meghunyászkodó engedelmességet.

Árnyékuk elfordul, a megszerzendő távlatot nézi, idegenségük közönyösen kiszámí-

tott, összerosott elbizakodottságát. Ruháik zsebében a sötétség kivastagodó fekélyei, a boldogtalanság törekeny pálcikái, hóhéroltözékké válik rajtuk méregdrága öltözékük.

Szemük felnagyított térképe a fák fölött libeg, érhálóján vadászgépek támadnak, áldozataik csak unalmas hírek a televíziók adásaiban.

Magabiztos, határidőre megfizetett lépéseik a magyar társadalom összeomlásának és megszűnésének irányába haladnak.

A két férfi megérkezik. A főépület tömbje az udvar közepén van, a melléképületek, a két gazdasági szárny derékszögben kapcsolódik két oldalához. Klasszikus oszlopsor övezi a meredek, lépcsős feljárót. A főépület széthúzott, csigavonal-díszítésű felületeit fekete lemezek keretezik, fehér ablakok tagolják a homlokzati falat, a tető hegyesszögben metszi a sűrű építmény élet.

A keskeny mozdulat, a szalagformájú szél visszafordul a ház falán. Az udvar, az elgazosodott kert színei rákúsznak a nehéz tölgyfa kapura, szokatlan kölcsönhatásuk víziókat szül; mintha az érkezők elé kormos töltényhüvelyeket vetnének a mindig jelenlevő parancsok, melyek a jól artikulált üvöltések egyhangúságában már rég egybenőttek, egyetlen jelentést hordoznak, hasonlóná váltak mindenféle szenvedéshez, gyilkolnak és megsebeznek, megismélik az egyszerűnek hazudott vádalkukat, és olykor, a szörnyek évadján, még az ember fiát is halálra ítélik.

Berkesi előre engedi Júdát a tölgyfa kapun. Kitágult hallba érnek. A szemben levő falban ajtókat vágtak, rézkilincsek gondosan meg van tisztítva. A falakon naiv freskók. Az egyikén fásult testű parasztok cipekednek, vállaikon zsákok, megdagadt lábuk alatt vérzik a tarló, elhagyta őket a hitük, mert Isten lélektetését felfalták a vámszedők, lépéseik mögött soványan éheznek a holnap.

*

A kutya vonítása elnyújtott kín a feszültség arcában; mintha egyre mélyülő gödröt ásna a védtelen, feltört udvaron, melyen a hosszúkás keréknyomok kataton egyszerűséggel követik egymást; nincsen se kihagyás, se szünet, szorgalmas csaholás, körömtépő kaparás között lélegzik, csóválja a hangját, újrakezdi előlről a bánatát, harapások és nyúzások emlékéből származtatja hozamát.

A tanya eladott szabadság a tavasz eltékozolt mintái között. Zöld levelei, elhaló gyökerei összetapadnak, ölelkeznek egymás árnyékában, aztán visszafekszenek a cserepek alá.

Széthintett hamu, aranyra cserélt tradíció keveredik a délután testén.

Júda kilép a tornácra. A bronzból öntött sugarak utána folynak, derékig jár vétkeiben. Múltja omladozó falának támaszkodik.

Az udvar egymásba kapaszkodó fái átnyúlnak a kerítésen, az egyforma hosszú iszállók szabályosan keresztezik egymást, az elhagyott ólak börtönszerű magányában ugrásra készen guggol a fájdalom.

Szüntelenül számítgatja erejét a nap, mintha szándékosan próbálkozna a nyárral, hogy elviselhetővé tegye a bukott angyalok csőrének kíméletlen támadásait, vitathatatlan erőszakosságát a megerőszkolt tavasz szeméremtestén.

Júda az udvarra lép, a lóistálló sarkánál vizelő férfihoz fordul:

- Megmondtam, hogy hallgattassák el az a kutyát! Idegesít a vonítása. A férfi megalázkodik Júda nyilvánvaló tekintélye előtt, kihúzza magát.
- Bekötöttük az istállóba, azt hittük onnét nem fog kihallatszani.
- Hányszor kértem, hogy intézzék el? Talán könyörögjek?
- Nem fog többet vonítani.
- Mit akar csinálni vele?
- Bekötöm a száját.
- Miért nem akarja felfogni, hogy mit akarok magától? Azt mondtam, hogy zavar a vonítása, tehát hallgattassa el.
- Mindjárt idehívok még valakit.
- Ne hívjon senkit, egyedül csinálja! Megértette?
- Igen.
- Szóval. Mit fog vele tenni?
- Elengedem..., hadd menjen, amerre akar..., vagy elviszem magammal a legközelebbi tanyára...
- Maga idióta?
- Nem vagyok az. Engem kiválasztottak, akárcsak a többieket, kiképeznek bennünket, hogy...
- Fogja be a száját! Aztán hallgattassa el a kutyát, de itt és most! Eszébe ne jusson elvinni bárhova. Visszaszökik.
- Igaza van. Erre én nem is gondoltam.
- Kicsoda maga? Úgy értem, hogy mivel foglalkozik?
- Nincsen rendes munkám, bezárták a gyárat, ahol dolgoztam.
- Maga sohasem válaszol arra, amit én kérdezek. Csak tetteti magát, vagy tényleg ilyen?
- Ilyen vagyok.
- Mit csinált a gyárban?
- Segédmunkás voltam.
- Mihez ért még azon kívül?
- Semmihez.
- Hogy hívják?
- Apró Tamásnak hívnak.
- Családja van?
- Nincsen.
- Hozzátartozói sincsenek?

- Senkim sincs.
- Miért jött ide?
- Olvastam a hirdetést, és jelentkeztem. Sokáig azt gondoltam, hogy ugyanúgy járok, mint eddig, amikor alkalmi munkát kerestem, és nem volt rám sehol szükség, pedig sok mindent meg tudok csinálni. De maguk néhány hét múlva visszahívtak, és elhoztak ide, erre a tanyára.
- Tudja maga, hogy ki vagyok én?
- Nem tudom, csak annyit mondtak, hogy kötelesek vagyunk engedelmeskedni maguknak.
- Berkesi mondta, ugye?
- Igen.
- Mikor látta utoljára?
- Reggel az eligazításon.
- Mit gondol róla?
- Nem gondolok semmit. Nem is ismerem.
- Valamilyen véleményt azért csak kialakított magában róla?
- Nem szeretnék konfliktusba kerülni vele.
- Fél tőle?
- Félek.
- Pedig maga erősebbnek látszik nála.
- Az nem számít.
- Hanem mi?
- A tartása.
- Írja le! Milyennek látja?
- Szürke szeme van. Mindig elegánsan öltözik. Az erőszak beleépült az arcába, nem tudom elválasztani tőle. A zakója alatt fegyvert visel. A teste beszűkülő ólombörtön, szabálytalan őrtornyokkal.
- Telitalálat. Gratulálok!

Júda arca szögesdrótból font háló. Szerteszét szórt hatágú csillagokon hátrál az időben, elhajol előle az élet, izzadságszagú matracok rugói nyikorognak a zárkákban, jeltelen tömegsírok felett masíroz lánctalpakon, szertelen növények néznek utána, gyökerüket az égbolt felé nyújtva zokognak. Kölcsönkapott hatalma legmélyén megkísérti a világalom, fagyos és rideg, mint a hullaház. Az összetört életek tábláinak maradványai lebegő érzések. Erőszakosan, úragombolt kényszerzubbonyban járja haláltáncát, a gyászindulót az elmúlás méregpoharaiba csepegteti. Perverz tombolását csak a túlvilágon látják, eladja a lélekharangot, rálép a csecsemőfehér holnaputánra.

Júda lassan a zsebébe nyúl. Apró Tamás lehajtott fejjel, mozdulatlanul áll. Kezein rágott, beszakadt körmök, silány, éjfekete rétegek, terepszínű gyakorlóruhája elnehe-

zülten, kemény rovári vázként takarja, csak az ígéretben reménykedhet, hogy meggazdagodik az erőszak mocskában.

Júda kibiztosítja a pisztolyát.

- Hozza ide a kutyát!
- Kérem, én...
- Teljesítse a parancsot!
- ...én inkább elviszem...
- Nem viszi el sehova, ide hozza elém.
- Igenis.

Apró Tamás elindul az istállóhoz. Hosszú láncon vezeti ki az istállóból az alacsony, hosszú szőrű, barna állatot. Megáll Júda előtt.

- Kösse oda az akácfához!

Apró Tamás a fához vezeti a kutyát, a fa törzsére csavarja a lánccsatlót. Az állat elkezd körbefutni, feltekeri a láncot, megrándul, amikor a végéhez ér, aztán újból elkezd futni visszafelé.

Apró Tamás visszamegy Júda elé, megáll. Júda felemeli a fegyvert, lassan céloz a körbefutó állatra, aztán hirtelen elmozdítja a kezét, meghúzza a ravaszt, és fejbe lövi a férfit.

Felhőket ütköztet a hirtelen feltámadt, tavaszi szél, kivéreztetett földdarabok, hegesztett erdők, túldobált halmok, kevert utak között csend zuhan a lehullott levelekre, bezárt ajtók nyílnak, siralom tapad a kilincsekhez, összetörnek az árulás bútorai.

*

A ló minden lehetőséggel számolva, az engedelmesség szabálytalan koordinátái között, megalkudva üget a homokos mezei úton. A kocsi árnyéka rendszertelenül, öntörvényű alkatrészein hintázva esik egyre előbbre, kanyarok nélkül, kiszámítottan. Artistaként egyensúlyoz a láthatatlan időn, meglöki számtalan deszkáját, rúdját, beleszedül futásába, visszahull a bággyadt homokra, szétszórja harsogó hazugságait, aztán újból felopózik a kölcsönökkel bélelt életek vállára, és hurkot dob a szabadság megsebzett nyakára.

Berkesi Júda mellett ül a bakon.

- Nemsokára odaérünk, gondolom – mondja Júda.
- Igen – válaszolja Berkési.
- Ha találkozunk valakivel, mit fogunk neki mondani?
- Senki sem jár erre felé ilyenkor.
- És ha mégis?
- Nem állunk meg.
- Van zseblámpád?
- Igen. Hoztam magammal.
- El kell majd tüntetni a nyomokat.

- Nem hagyunk nyomokat.
 - Le kell taposni a fűvet mindenütt.
 - Az nem számít. Járkálhatott ő is, mielőtt főbe lőtte magát. Hoztam egy üveg pálinkát, csak néhány pohárra való hiányzik belőle, majd odadobjuk melléje.
 - Tulajdonképpen saját magát leplezte le. Azt hitte, nem jövök rá.
 - Hogyan jöttél rá?
 - Megéreztem mindjárt az első pillanatban, de később már egészen biztos voltam benne. Elővette a zsebkendőjét, megnéztem, hogyan van összehajtvva. A négy sarka be volt húzva a közepére. Ezt csak feléjük csinálják.
 - Kiváló megfigyelő vagy. Gratulálok.
 - Nem volt nála semmilyen igazolvány.
 - Miért?
 - Talán azért, hogy elhitesse a meséjét velünk, azt hazudta, ellopták a kabátjából. Így képtelenség volt lekáderezni. Nem maradt más hátra, mint megbízni benne. Beneteket nem hibáztatlak, tényleg rátermettnek látszott.
 - Megjárta.
 - Attól tartok, nem fogják abbahagyni, mindent megpróbálnak újra. A tanya védtelen, valószínűleg meg kell erősíteni.
 - Vannak fegyvereink.
 - Az kevés. Nekik is vannak fegyvereik.
 - Bizonyos vagy benne, hogy ellenünk dolgoznak?
 - Az most nem számít. Nem kellene ide se árulók, se besúgók.
 - Nincs tudomásod arról, hogy a szerbeknek mik a szándékaik?
 - Mindegy, kit támogatnak, mert bennünket akkor sem irányíthatnak.
 - És mi lenne, ha átmennénk hozzájuk, megbeszélni velük ezt a dolgot. Biztos meg lehet találni a módját.
 - Nem lehet. Csak két ember jöhetne szóba. Te és én. Kiszednék belőlünk, amit tudunk, aztán kinyírnának. Meg kell védenünk magunkat és az alakulófélben lévő csapatot is.
- A szél ide-oda lökdösi a megpuhult felhőket, lenyakazott elárult alkuk verődnek a kocsi oldalához, tömeggyilkosokról elnevezett csillagképek billegnek a látóhatár felett, elvont arcok fuldoklanak a fekete vizekben.
- Hűvösödik – mondja Júda.
 - Kellett volna hozni még egy pokrócot – válaszolja Berkesi.
 - Nem baj, nem fog sokáig tartani.
 - Olyan az életem, mint egy film.
 - Tessék?
 - Mondom, hogy olyan az életem, mint egy film.
 - Régen voltam moziban.

- Mit néztél meg utoljára?
- A King Kongot. Láttad?

– Arról szól, hogy egy akkora majom, mint egy templom, elrabol egy asszonyt, beleszeret, mindig a tenyerén hordja. A végén helikopterekről meg repülőgépekről nyitnak tüzet rá, hogy kivégezzék. Az asszony is meghal. Valahogy úgy kellett volna megcsinálni, hogy az asszony túlélje. Nagyon szép nő játszott.

- Megérkeztünk. Ennél mélyebbre már nem kell menni az erdőbe.
- Akkor álljunk meg itt.

Megállnak. Berkesi leveszi a kocsiról a halottat, az útszéli fűre helyezi. Izmai már majdnem megmerevedtek teljesen. Júda behajlítja a térdét, ülő helyzetbe emeli a lábait, aztán közösen felemelik az élettelen testet, elindulnak vele. Berkesi nyakában függ a zseblámpa, ide-oda verődik a fénye, megzavarja az éjfélhez fohászzkodó bogarakat, a sikítózó madarakat, kikezdi a széllel, felhívítja megszokott ütemét, gyanakvó, követelőző kis súlyokkal terheli meg.

Megbotlanak a kövér bokrokban, a forduló mélyedésekben, egymásra lökik erőltetett lépésüket, halkán káromolják az Istent.

- Ezen a tisztáson jó lesz – mondja Berkesi.
- Jól van, tegyük le itt – mondja Júda.

Leteszik, kiegyenesítik a holttestet, bal karját gondosan a combja mellé, jobb karját a feje fölé helyezik, Júda egy ronggyal megtörli, aztán melléje ejti az üveget, a maradék folyadék a fűre ömlik. Berkesi letérdel a halotthoz és kezébe adja a pisztolyt.

Felállnak. Elégedetten nézik.

– Tudod – mondja Júda -, most arra gondolok, hogy egyszer majd minket is így visznek el valahová.

- Meg fogják rendezni az öngyilkosságunkat?

– Talán igen.

– Nem is hinnéd, hogy milyen egyszerű megszabadulni valakitől, akire már nincsen szükséged.

– Meghúzod a ravaszt. Ennyi.

– Ennyi.

A ló nyugodtan áll a keskeny úton, mozdulatlanul nézi a fekete fákat. A hangok minden izgalmukkal a sötétség érzékeibe férkőznek. A halál ablakai előtt koporsók lengenek, tisztátlan küszöbökön bukik el az újjászülető élet.

A rémület nyújtózó sikolya sikeresen kúszik előre az erőszak foghíjas szájában, nyelőlöcsövének tályogain, melyek gyógyíthatatlanok, megtisztítják az utat, fénytelen, ehetetlen tápláléka előtt.

Szükszavúán magába fordul a tavasz, hamis szavazócédulák hullnak az égből, kisebesedik tőlük az élet.

Lukáts János

Forgószél a csendes Donnál

(Széljegyzetek – Solohovhoz)

Mintegy tizenöt év alatt (1926 és 1940 között), több mint kétezer oldalon, négy kötetben írta meg regényét Mihail Solohov. A könyv a XX. századi orosz–szovjet irodalomnak bizonyosan az egyik legismertebb alkotása. Az 1930-as évektől kezdve számos nyelvre lefordították. 1965-ben, hatvanéves korában Solohov megkapta az irodalmi Nobel-díjat – az *Emberi sors* című regényéért. A *Csendes Don* ekkor már világhírű volt.

Családragénynek, történelmi tablónak egyaránt nevezhetjük a *Csendes Dont*, a Melehov család életére gyakran rávetődik a történelem árnyéka, néha pedig már szinte elsodrással fenyegeti a család tagjait, a falut, ahol laknak, az országrészt, amelyet szülőföldjüknek tudnak. A történet az 1910-es „boldog békeévekben” kezdődik, a Volga, a Don és az Azovi-tenger közötti végtelen sztyeppvidéken, amelyet „Kozákföldnek” neveznek lakói. Kozákföld közepén kanyarog végig a Don, a kozákok „szent folyója”, amelyet minden vers és népdal „Don apácska” néven emleget évszázadok óta – ellentétben a Volgával, amelyet az oroszok „Volga anyácskának” hívnak, de hiszen a Don hímnemű, a Volga pedig nőnemű szó.

Sajátos népcsoport a kozákság, évszázadokon át megkülönböztetett katonai szolgálatot teljesítettek, határvédelmet láttak el, a cár testőrségének jelentős részét is ők adták. Kiváltságokat kaptak ezért, a dél-orosz pusztákon gazdagon termő földterületeket, ahol békeidőben módos gazdaként éltek. Fegyverforgatáshoz, paraszti munkához (főként persze a lótenyésztéshez) egyaránt értettek, rendi ösztartozásukat féltékenyen őrizték századokon át, a hatalmat a választott atamánok gyakorolták. A férfiaknak húszéves koruktól többször is kemény katonai kiképzést rendeltek el, amelyre saját fegyverrel, saját lovukon vonultak be. Az írásbeliség gyenge lábón állt a kozákok között, a tánc és az ének annál népszerűbb volt, a vallásos gazdanép bizony lenézte a szomszédos ukránokat, akiket hoholnak és az oroszokat, akiket muzsiknak csúfoltak. Történelmük, élet- és gondolkodásmódjuk a magyar olvasót leginkább a székelyekre emlékezteti, bár a kozákok a hegyek helyett a sztyeppe bűvöletében élnek.

A kozák családokban általában több nemzedék él együtt – a feudális hagyományok szerint működő férfiuralom alatt, asszonyi békítéssel, gyermeki szófoga-dással. A kozák öregek hajdani katonai érdemeikre hivatkoznak, kitüntetésüket és sebesüléseiket büszkén mutogatják. A munkából mindenki kiveszi a részét: a szántásvetésből, a halászatból, a fuvarozásból. Házaik csinosak, kalákában ma-

guk építik és tartják rendben, a bőséges étkezést még bőségesebb vodkafogyasztás egészíti ki, a jólétet a mértéktelen dohányzás koronázza meg. A „kozák virtus” nemcsak a katonáskodásban ismert kifejezés, de a jogrend értelmezésében is szót kér, a szerelemben is megköveteli a magáét.

Melehovék (némelyik kiadásban az orosz kiejtést követő Meljehov néven szerepelnek) valamelyest kiemelkednek Tatarszk falu kozákjai közül, véleményüket kikérik, szavukat meghallgatják. De a gyerekeknek a szülő választ házastársat, az idősebb fiú, Petro boldogan él Darjával, a fiatalabb Grigorij házastársi lelkesedése hamar kihuny Natasával szemben. Szíve vonzalma Akszinya iránt gyullad fel, a hagyományörző kozák atya ezért elűzi fiát a háztól, Grigorij egy közeli birtokos gróf uradalmába kerül, ahol ő maga kocsis lesz, Akszinya szobalány. A legkisebb Melehov-gyermek, Dunyása egyelőre bakfisszemmel nézi a világot. A nemzedékek alkalmanként szembefordulnak egymással, a hagyományos családideál mint ha lazulóban volna, de hát a XX. század a Don mentére is beköszönt idővel.

1914 nyarán kitör a háború, a sokat próbált és az újonnan kiképzett kozák egységek hagyományos lelkesedéssel indulnak harcba. Elsősorban a német hadosztályok ellen vetik be őket, a monarchia hadseregével ritkábban találkoznak, akkor osztrákok néven nevezik az ellenséget. Magyar huszárokról a regényben egyetlen alkalommal történik említés, igaz, akkor viszont a fergeteges lovasroham visszaszorítja a kozák egységet. A „régí vágású”, jobbára orosz tisztikar egyre bántóbban érezteti lenézését a „legénységi állományúakkal”, még a nagy hagyománnyal rendelkező kozákokkal szemben is. A tisztté lett Melehov fiúkat is felkapaszkodott bugrisnak tekintik. A háború előre haladtával a fegyelem lazul, dezertálás, lázadás üti fel a fejét, nemcsak a fronton, hanem – mint a kósza hírek tudatják – Péterváron és Moszkvában is. A hadseregben megjelennek a bolsevikok (Solofov következetesen ezt a szót használja), akik egyre nyíltabban lázítanak a saját tisztjeik ellen, a cár és a fennálló államrend ellen. 1917 februárjában kitör a polgári forradalom, a cár lemond, a hatalom azonban hamarosan a bolsevikok kezébe kerül. Az októberi forradalom (1917. november 7-én) a regényben inkább operettjelenethez hasonlít, mintsem világtörténeti eseményhez, de mindezt Grigorij Melehov bizalmatlan szemlélőként éli át. Kozák öntudata, katonás fegyelme nehezen talál nyugvópontot a folyamatosan változó programok és érdekek között. Grigorij a katonai ranglétrán egyre feljebb lép, de lelki nyugalma egyre kevésbé képes megtalálni. Akszinya időközben a földesúri birtokon megszüli szerelemgyermeküket, aki hamarosan meghal, a szép szolgálólány pedig a hátországból megbúvó úrfi szeretője lesz. A hazatérő Grigorij korbáccsal veri el mindkettőjüket – a kozák virtus továbbél. Natasa asszony nemsokára ikergyermekkel ajándékozza meg a családba visszatérő Grigorijt.

A bolsevik hatalomátvétel nemcsak új államigazgatási eszmét, a munkásosz-

tály proletárdiktatúráját teremti meg, hanem a (viszonylagosan) önálló katonai szervezet, a kozákság kiváltságait és különállását is eltörölni készül: a Don-vidéken kirobban a polgárháború. Melehov zászlóaljparancsnok gyűlöli és megveti a pöffeszkedő és őt (is) lenéző fehér tiszteket, de öntudatos kozák, a szabad és önszerveződő paraszt-katonák életformáját igenli, és szükségesnek tartja egy demokratizálódó Oroszországban is. Ehelyett az osztályalapon szervezett vörös hadsereggel találja magát szembe, amely nem az ország rendjének és békéjének a visszaállításán munkálkodik, hanem a hatalmat akarja megragadni a saját erőszakszervezetei számára. A *Csendes Don* második és harmadik kötete a kozákföldi hadjáratok végtelen sorjázása, amelyben nemcsak seregtestek szállnak szembe, és mészárolják egymást, hanem világnézeti elvek is ütköznek, erkölcsi értékek és szokások vesznek el, és fordulnak ellentétükbe. A hadifoglyok lemészárolása (sőt, asszonyok által való agyonveretése), a falvak felgyújtása, az öregek lekaszabolása mindennapos része lesz hadak és elvek megütközésének. Korábbi ismerősök, szomszédok, rokonok kezdik irtani egymást – ideológiai alapon: a vörösök a gazdagok házait és a paplakot rabolják ki, aztán gyűjtják fel.

A férfinép (az öregek és a sihederek is) lóra szállnak és az országnyi méretű Kozákföld hol közeli, hol távolabbi részeit védik a vörösök ellen, a nők és a gyerekek kocsin-gyalog menekülnek a sztyeppe vak világba.

A túlerő, a hátszág felprédálása azonban lassan felőrli a kozákság erejét, a fehér tisztek ostoba pöffeszkedése folyamatos visszatetszést szül a felbomló kozákságban, a nyugatról várt fegyveres segítség ezúttal is üres és hazug ígélet marad. A fehér egységek egy része – tiszteik vezetésével – tengeren túli emigrációba vonul, az otthonmaradók kis számú gerillacsoportokat szerveznek, amelyek idővel rablóbandává zülленek.

A Melehov család – hasonlóan sok ezer más kozák családnak, a széthullás felé sodródik. Petrót, fogolyként a vörösök közé állt saját falubelije öli meg, Pantyelejjel, a harcias öreg Melehovval a tifusz végez idegenben. Az asszonyok is méltatlan véget érnek: a megözvegyült Darja vérbaja elől öngyilkosságba menekül, Natasa elvérzik nem kívánt terhessége megszakításakor, Grigorij ikerleánykáját a torokgyík ragadja el. Iljinyicsna, a Melehov-házat egybetartó anya bánatába hal bele, amiért lánya a bolsevik gyilkos és gyújtogató falubelit választja férjéül. 1922. május 1-re a megerősödött szovjet hatalom amnesztiát hirdet, Grigorij Melehov testben és lélekben megroppanva és kiábrándulva hazatér.

Hogy mi lesz Grigorij Melehov sorsa a *Csendes Don* befejezése után, ezt Solohov „lebegni hagyja”. A regény negyedik részében azonban az elfoglalt területeken már működnek a CseKa egységei (a Szovjetunió belbiztonsági és kémelhárítási szolgálata, akkoriban még csak a szemérmes „Különleges Bizottság” néven hívták). A fegyvereket halálbüntetés terhe mellett be kell szolgáltatni: „...ha a kozák

tart fegyvert, abból kára származik a szovjethatalomnak, de ha én viselek fegyvert, annak csak hasznát látja a szovjethatalom... És ki előtt is kellene felelnem?” – érvel az újonnan kijelölt párttitkár. A fegyvert letevő kozák közkatonák „bányába kerültek”, a tiszteket hadbíróság, börtön várta akkor is, ha a vörös hadseregben is teljesítettek szolgálatot, mint Melehov. Grigorij ezt a procedúrát nem várja meg, hanem a Don szigetén meghúzódo csoporthoz menekül. Az elfoglalt falukban megjelennek a fegyveres terménybegyűjtő brigádok – ez a tevékenység Magyarországon a *padláslesöprés* nevet kapta. Polgári foglalkozását tekintve maga Solohov is egyike volt a brigádok ellenőreinek. A kozák „bandák” ezeket a brigádokat ugrasztották szét, és adták vissza a terményt a tulajdonosoknak. Az olvasó előtt körvonalazódni kezd a pax sovietica.

A Csendes Don Solohovját „a kritikusok egy része... Lev Tolsztoj követőjének, mi több utánzójának minősítette” – állapítja meg a Világirodalmi Lexikon. Ez a megállapítás annyiban feltétlenül érvényes, hogy háború és béke tétje forog fenn mindkét műben, de ez hősköltemények esetében természetes. Művében Tolsztoj a „béke-háború-béke” modellt követi, ahol az újra megvalósult béke valójában azonos a korábbi társadalmi-történelmi állapottal. Tolsztoj (az 1810-es években játszódo művének) hősei döntően az orosz nemesség soraiból kerülnek ki, a cár uralma alatt álló „Szent Oroszországer” küzdenek, és harcukkal ezt erősítik meg. Solohov regénye ellenben a „béke-háború-forradalom-polgárháború-másfajta béke” modellre épül. A regény a háború kezdeti hónapjai után alapjaiban más irányt követ, mint Tolsztoj műve. A mű legnagyobb részét kozák parasztkatonák között játszódik, a nemesi tiszték inkább negatív mellékfigurái a cselekménynek, ahogy a munkásosztályhoz tartozó néhány szereplő is. A béke nem a háború megszűnését, hanem a korábbi társadalmi-hatalmi rendszer (a cárizmus) megdöntését, és új hatalmi gépezet kiépítését jelenti. A polgárháború az országban együtt élő és egy nyelvet beszélő állampolgárok között folyik. Valójában a kozákság kiváltságos helyzetének, gyors hadrafoghatóságának a megszüntetését éli át az olvasó, amely azonban nemcsak katonai erővel történik, hanem a kozák lelkekben és gondolkodásmódban is végbemegy.

Az ellenségek azért többnyire messze vannak, időnként át- meg átvonulnak a Don-vidéken, ami azonban ősidőktől fogva jelen van, az a sztyeppe. A sztyeppe már szinte a végtelen fogalmát testesíti meg a kozák ember számára, a szabadságot, a határtalanságot, a száguldást vagy a porszemként való elkeveredést. Solohov csodát művel a doni sztyeppék megidézésében, pedig alig használ ékítményes jelzőket, annál inkább a sztyeppen élő ember közelhajlásával mutatja be a táj gazdagságát, ember és környezet kapcsolatát, de még olyan pusztai elemeket is, mint a szilaj lótartás vagy a sztyeppői viharok, árvizek és csillagfényes éjszakák.

Alig fél évszázad telt el Tolsztoj nemes veretű, klasszikusan realista írásmódja

óta, de Solohov sem Tolsztoj útját nem járja, sem a századelő orosz expresszionista irodalmi kísérleteit nem követi. Az ő stílusa közel áll a kozák köznépi paraszti, katonás nyelvéhez, akkor is, ha nem párbeszédben vagy belső monológban szólal meg. Mondatai hosszát szívesen váltogatja, gyakran fűti indulat és érzelem, az alaktalan harag és a szóba alig foglalható szerelem, bánat mégis mind megtalálja a maga kifejezési formáját. Alakjait kívülről kezdi elemezni, ahogy a többi szereplő látja, és ahogy az olvasóval is láttatni akarja: a testalkattal, az arcformával, aztán a hanghordozással, a kéz anatómiájával. Ezt követi a ruha viselésének módja, a szereplők szemére különös figyelmet fordít. Aztán a személy megszólal, Solohovnak pedig nem kell tovább vizsgálódnia, a szereplőt a saját szemé-szava hitelesen azonosítja.

A regényben kilencszáznál több szereplő jelenik meg – egy Csendes Don-lexikon gyűjtötte össze őket –, közöttük hitványak és derekak, jámborok és vérengzők, de a legtöbbször átlagos percmember. Némelyikük valódi egyéniséggel bír, némelyik inkább az olvasó sztereotípiájának felel meg: fehér tiszt, vörös katona, gazdag kozák, ágrólszakadt kozák. A Melehov családban nyilvánvalóan Grigorij a nagy képességekkel, erényekkel és hibákkal megáldott-megvert hős, rajta kívül emlékezetünkben leginkább Pantyelej, az öreg Melehov marad meg, tiszteletet parancsoló, de megmosolyogtató dohogásaival. A női alakok a regényben sápadtabbak, ami a hagyományos kozák életforma félfudális család- és nőfelfogásával magyarázható.

Kivételt Akszinya képez, ő a XX. századi orosz–szovjet irodalom egyik legemlékezetesebb nőalakja. Szépsége, esendősége, rövid örömei, tartós bánatai végighúzódnak a regényen. Nehéz eldönteni, hogy Akszinya a századelő lázadó asszonyai közül való-e, vagy a kozák férfitársadalom és a (polgár)háború brutalitása sodorja végletes helyzetekbe. Sem rokonszenves férjét, sem szenvedélyes szeretőjét (Grigorijt) nem képes magához láncolni, a magány és a kiszolgáltatottság egyként fojtogatja. Szerelmük szép szerelem (de, hát melyik nem az!), a boldogság ígértét és erőt a továbblépéshez egyformán ad a benne résztvevőknek. És Akszinya várni is tud, úgy érzi, van mire várnia. Pedig Grigorij a regény utolsó fejezetiben a halál elébe viszi Akszinyát, aki lova hátán, ellenséges gépfegyverlövéstől hal meg, Grigorij karjai között. Az olvasó nehezen tud könnyek nélkül megválni ettől a nagyon szerethető asszonytól.

A regény polgárháborús fejezetei talán terjengősebbek a kelleténél, ennek a véres és nehezen áttekinthető eseménysorozatnak a krónikáját adják, nagy részletességgel. Az apró (mára bizonyonnyal jobbára megszűnt) helységneveket magyar térképen hiába keressük, az események nagyrészt harctéri jelentések szövegesítései. A Melehov család fogyatkozó számú tagjai ekkor mintha háttérbe kerülnének. A krónika célja, hogy a felprédált emberi életet, értéket, alkotásokat

és hiteket vegye számba, amelyek elfogynak, elvesznek a harcmezőn, az oda- és visszavonulásban, a menekülésben, a brutalitás tobzódásában. A kozák virtus és erkölcs, a kozák hagyomány és összességében: a kozák világ a regény végére mint-ha végképp eltűnne, az egységesülő bolsevik államrend elsodorja, a maga elveivel váltja fel. Megtört gerincű, megfélemlített szegényparasztok maradnak a némaságba burkolózott Don folyó mindkét partján.

*

A Solohov-dosszié – valójában inkább a szerzőt sújtja, a kort jellemzi, mintsem a művet minősíti. Vagy mégsem...?

Szerző és könyv sorsa ugyanolyan zaklatott és ellentmondásos, mint az ország és a kor, amelyben keletkezett. A Szovjetunióban a pártirányítás nemcsak az államot, de a kultúrát is átjárta, alkalmanként átszabta. A *Csendes Dont* legalább kétszer írták át Solohovval (még Sztálin életében és 1965-ben), kihúzások és betoldások egyaránt torzították (a kozák felkelést egy időben teljesen eltávolították belőle, Lenin és Sztálin neve dicsérőleg, és Trockij neve kárhózzátólag belekerült, a cselekmény szempontjából teljesen indokolatlanul). A gondos lektorok még egy sor sztyeppe növény nevét is kigyomlázták, később ezeket visszaültették (állítólag ezernél többet). A kritikusok nehezen békéltek meg a regény végkicsengésével, Alekszej Tolsztoj például ekként indignálódott: „Grigorijnak nem szabad banditaként távoznia az irodalomból!” Valóban, sok mindent nem szabad... Solohov átvette-átvehette a Nobel-díjat, ugyanerről Paszternákot és Szolzsenyicint „háttározottan lebeszéltek”. Solohov egyedüli szerzősége a *Csendes Donban* máig vita tárgya, ez azonban inkább a kriminalisztika, mintsem az irodalomtörténet hatáskörébe tartozik.

A *Csendes Don* magyarul a szovjet–német megneemtámadási szerződés (nevesítve: a Molotov–Ribbentrop-paktum) után jelent meg (1940-ben). „A cenzorok meglepően keveset húztak” – emlékezik Cserépfalvi Imre. A sajtóügyekben illetékes ügyész szerelmes regénynek minősítette, így a kiadásnak alig volt akadálya, a három rész mindenesetre három kiadónál jelent meg.

A jó szemű magyarországi olvasó azért 1940-ben sok fontos tudnivalóról tájékozódhatott a *Csendes Donból*.

Felhasznált irodalom

- Bakcsi György: *Forradalmak, háborúk, irodalom. Orosz és szovjet–oroszirodalom 1890-től napjainkig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976.
- Sonnevend Péter: *Fejezetek a Cserépfalvi Könyvkiadó Vállalat (1934–1949) történetéből*. Magyar Könyvszemle, 1968.

Debreczeny György

nem félek

betekerte magát szigetelőszalaggal
és elszigetelődött
elárasztotta megannyi vegyelem
a kegyelem

az egeret a mezetlen nő
képe fölé húzta és megjelent
a maszatos
akarom mondani magasztos

trombitaszót hallott a halott
de csak az orrát fújta ki valaki
pedig nem ő bújt be az ágy alá
és nem ő kiabálta:

nem félek!
nem kiabálok!
nem félek!
nem kérem a köpenyem!

rakjatok rendet

montázs könyvcímekből

az örök rabság hóhatárán
tiktakkolnak távoli órák
elhagytak a hétpecsétes titkok
ó anyaföld
menyasszonyom az ézengés

vagy a szelíd szépség
száz éjjel vártam
a körömcsodákat minihorgolásokat
rakjatok rendet az életemben
hupikék törpikék

megyek az ingoványba

kollázs könyvcímekből

nem élhetek az öreg tekintetes nélkül
az isten háta mögött
meg tudnék halni egy hangyabolyban
az utolsó állomáson

magyarország légvári dervisruhában
együgyű lexikon a ma krónikája
ez itt a bibi
elnémult harangok az új hazában
egyedül vagyunk rózsza sándor

törpék és óriások a porban
amit elhallgat az útleíró
mert forr a bor
a boldog halál szekerén
féltelen a sötétség démona
jószerencsét pernye te harmatos rózsza

zord időkben korhadt fakeresztek
a magam ösvényén
megyek az ingoványba
súgok valamit
erdély virágtalan növényeinek

nagy leányka kis legényke
a szent hegyen zúg a fenyves
dörmögő dömötör
a mezítlábasok ezredese
muzsikáló óra a polgármester úr

a régi szerető estétől reggelig
énekel a búzamezőkről
őszi utazások az elátkozott parton
nincs kegyelem
jó üzlet a halál

szép muzsikaszó

Madarász Imre

„Fényes csalatásba merülve”

Olasz „útitársak” útvesztői

„Hasznos idióták”, ahogyan Lenin nevezte őket? Avagy, Julien Benda és Babits klasszikus kifejezésével élve, „áruló írástudók”? Netán, Berzsenyi *Napoleon* verséből idézve, „fényes csalatásba” merült, megtévesztett hívők? A kommunista „útitárs” vagy „társutas” írók, költők megítélése meglehetősen változatos volt és maradt, a machiavellista-haszonelvű cinizmustól a moralista pálcátörésen át az egyszerre szánakozó és bíráló mérlegelésig. E vitához kíván hozzászólni most az italianista két neves olasz írótól két-két könyv – Alberto Moraviától az *Egy hónap a Szovjetunióban* (*Un mese in URSS*, 1958), valamint *A kínai kulturális forradalom avagy a Kőszobor vendég* (*La rivoluzione culturale in Cina ovvero il Convitato di pietra*, 1968) és Carlo Levitől *A jövőnek ősi szíve van. Utazás a Szovjetunióban* (*Il futuro ha un cuore antico. Viaggio nell'Unione Sovietica*, 1956), illetve a *Kettős éjű hársfalomb* (*La doppia notte dei tigli*, 1959) – példáját helyezve a mérlegre. Kétféle értelemben vett „útkönyvekét” tehát: baloldali „útitárs” írók útleírásait a „létező szocializmus” országairól.

Moraviát és Levit sok minden rokonította egymással. Mindketten antifasiszta írókként híresültek el a második világháború után. Mint a fasizmus és nácizmus üldözöttei, ellenségei és bírálói, úti beszámolóik megírásakor már nemzetközi hírnévnek örvendhettek, élmény- és témaadó utazásaikat is ennek köszönheték: világhírük miatt hívták meg őket az egyébként a nyugatiak elől elzárkózó keleti országokba. És mint köztudottan baloldali értelmiségieket, „elvtárs” írókat. Levi 1963-tól haláláig, 1975-ig az Olasz Kommunista Párt szenátora volt. Moravia szintén élete végén, 1984-től 1989-ig, a halála előtti évig ugyancsak az OKP-t képviselte az Európai Parlamentben.¹ Carlo Levi hírneve lényegében egyetlen alkotásához, a magyarra először *Ahol a madár se jár* címmel lefordított *Krisztus megállott Eholinál* (*Cristo si è fermato a Eboli*, 1945) című lírai szociográfiához kötődik, míg Moraviát életműve – egyetlenségeivel is – a Novecento egyik legjelentősebb szépírójává tette.²

Beszámolóik a „szocializmus országairól” sem „oeuvre”-jüknek, sem – s még kevésbé – az olasz irodalomnak nem nagy művei. Középszerű irodalmi produktumok. Nemcsak azért, mert rövid, „turista léptékű” utakat próbáltak bennük könyvvé szublimálni csekély eredménnyel. Hanem azért is – és sokkal inkább –, mert pártos elfogultságaik, ideológiai előítéleteik miatt általában azt sem látták meg, amit náluk sokkal kevésbé „írástudó” látogatók, elfogulatlan „laikus” közem-

berek is észrevettek: hogy ezek az országok zsarnoki rendszerűek, népüket olyan diktatúra nyomja el, amely semmivel sem jobb a Mussolini-féle rezsimnél. Amit nem vettek észre, az éppen a lényeg volt: a kétféle zsarnokság – fasizmus és kommunizmus – egylényegűsége, lényegi rokonsága. Ennek következtében épp a legfontosabbat mulasztották el: leleplezni, megbélyegezni és elutasítani a kommunista zsarnokságot, ugyanúgy, mint tették annak idején a fasizmussal. Helyesebben szólva: még nyíltabban és határozottabban, mivel az időközben hazájukban kivívott sajtószabadság immár nem kényszerítette őket célozgatásokra, metaforákra, finomításokra és hasonlókra. Útikrónikaik ezért mint egy értelmiségi magatartás „korképei vagy kórképei”³ érdekesek és érdemesek az utókor figyelmére. Adalékokkal szolgálnak a háború utáni olasz értelmiség gondolkodásának, habitusának megismeréséhez, egyszersmind izgalmas összehasonlítási alapot kínálnak külföldi pályatársaik rokonműveivel. Moravia és Levi nem voltak képesek olyan tisztán látni, mint „a Szovjetunióból visszatérő” és kiábránduló Gide, valamint Camus, Orwell vagy – honfitársaik közül – a „vészkijáratot” kereső Silone.⁴ De annyira elvakítani is ritkán hagyták magukat, mint például G. B. Shaw, Louis Aragon, Lion Feuchtwanger, Nazim Hikmet, Pablo Neruda, akiknek becses babérkoszorúját az egykori Vasfüggönyön innen bizony megtépázta vörös propagandájuk-apológiájuk, „hízélgésük és hazudozásuk”.⁵ És főleg mint Sartre, aki – mint utólag beismerte – hazudott, amikor Moszkvából hazatérve, azt állította, hogy „a Szovjetunióban a kritikai szabadság teljes és nagyobb, mint Franciaországban”, s aki a nyugati baloldal vezérentellektüeljeként később társával, Simone de Beauvoirral együtt elkötelezte magát a maoizmus mellett.⁶

Sem Moravia, sem Levi nem sülyedtek odáig, mint kedvenc pártjuk „bölcse és tanítója”, Sztálin legjobb olasz tanítványa (il Migliore), Togliatti, mozgalmi nevén „Ercoli elvtárs”, aki a sztálini nagy kirakatperek alatt, előtt és után a bolsevik cár büntársaként nyakig beszennyezte magát, meg a „Párt Atya” (Padre Partito) és a pártvezér készséges basái, Mario Alicata, az olasz Zsdánov, Orfeo Vangelista, a pártzsurnaliszta, Pietro Ingrao, Giancarlo Pajetta, Umberto Terracini, Alfredo Reichlin „és még sokan mások”, akik az 1956-os magyar forradalmat megrágalmazták, „besarzárták”, vérbefojtását pedig ünnepezték. Levi és Moravia annyira azért nem tértek le a dantei „igaz útról”, hogy a magyarság szabadságharcával mint „reakciós kísérlettel” szemben a Vörös Hadsereg „internacionalista intervencióját” igazolják, miként tették azt tekintélyes irodalomtörténész-professzorok: a latinista Concetto Marchesi, az italianista Carlo Salinari, a felvilágosodás- és Parini-kutató Giuseppe Petronio s mellettük Ludovico Geymonat filozófiatörténész egyetemi tanár, Antonio Banfi filozófus, Davide Lajolo, Pavese életrajzírója, Maria Antonietta Macciocchi, a nápolyi forradalmi Repubblica Partenopea hősnőinek biográfusa...⁷

A fasiszta és a kommunista zsarnokság között felismerni vélt ellentét mint alapvető optikai csalódás, perspektíva-hiba leglátványosabban a *kettős éjú hársfalomban* mutatkozik meg. A bizarr címadásokhoz vonzódo Carlo Levi ezt a könyvcímet – akárcsak a mottót – Goethe *Faustja* második részének ötödik felvonásából kölcsönözte (mi pedig a fordítását Kálnoky László magyarításából⁸), ám a német költőfejedelem csak arra kell neki, hogy vele szembeállítsa a németiség „szörnyűséges” meghasonlottságát, „egységének hiányát”, „diszharmóniáját” érzem és ész, rend és anarchia stb. között.⁹ Ennek a rendkívül gyöngye lábakon álló tézisnek, előítéletnek „eszmei” alapján teszi fel a kérdést: „Mi ma Németország?”, ahol is a „ma” egyet jelent azzal: „Majdanek után”.¹⁰ Ez az alapvetés, miszerint a német nemzet, kultúra, történelem lényege nem a goethei-schilleri-kanti humanizmusban, hanem a náci haláltáborban fejeződik ki Levi Németország-képét torzképpé teszi. A Német Szövetségi Köztársaság „látszólagos normalitása” mögött „úrt” lát és „neurotikus torzulást”.¹¹ S egy olyan „betegséget”, melynek neve: nácizmus, náci nosztalgia és veszedelem, együtt, karöltve, szétválaszthatatlanul, „félelem a Negyedik Birodalomtól”.¹² Az útitárs-utazó Németországban mindenütt a náci múlt kísértetét és a jövőbeli nácizmus rémét vizionálja: sörözőben, autósztrádán, sugárúton, romházaknál...¹³ Egy sírva-sörivő férfi szerint „mindenről Isten tehet, mert Isten zsidó”; egy munkáskülszejű kisember egyszerre élte Mussolinit, a pápát, Adenauert és Eisenhowert; az utolsó történet a könyv végén egy „Heil Hitler!” felkiáltással zárul...¹⁴ Berlin keleti-kommunista része Levi szerint „természetesebb, a mély nemzeti és népi hagyományoknak megfelelőbb”, mint Nyugat-Berlin „extrém, hivalkodó, kozmopolita modernsége”.¹⁵ „Az egyik oldalon az egyéni szabadság, a bőség, a gazdagság, az ízlés modernsége, a dekadentizmus, a közöny, a kifinomultság, az egyenlőtlenség; a másikon az erény, a munka, az áldozatvállalás, az egyenlőség, a részvétel, a népi közösség érzése”¹⁶ – írja, nem hagyva kétséget afelől, hogy neki az utóbbi, a keleti modell a rokonszenves. S arról sem, hogy „a két Berlin” létét, Berlin megosztottságát szintén szimpatikusnak találja.¹⁷ Berlin sztálini blokádja nem háborítja fel, lakóinak hősiességét „fáradtnak” találja.¹⁸ Szerinte „az aktuális feszültség nem mozdítja már meg a lelkeket”.¹⁹ Az övét biztosan nem. A berlini fal lélektani előkészítésének lehetünk tanúi. Mintha az író azt sugalmazná: a (meghasonlott) német nemzet megérdemli, a többi megkövetelheti Németország kettéosztását. A fajelmélet tegnapi üldözöttje, egy nép kollektív bűnösségét vélelmezve, olyan szemléletet érzékeltet, amely alig különbözik a rasszizmustól.

A „*Hársfa*”-könyvvel egybevetve, még erőteljesebben kiütözközik *A jövőnek ősi szíve van. Utazás a Szovjetunióban* hibái, elfogultságai. Noha előszavában az író azt ígéri, „az olvasó nem talál semmilyen előítéletet, semmilyen elfogultságot, semmilyen ideológiai beidegződést”²⁰, valójában ilyenekkel kell szembesülnünk,

kezdve a két kötetcímmel (Németországról a „kettős éj”; a Szovjetunióról a „szív” jut Levi eszébe) és a két borítóábrával (mindkét könyvborítót a szerző festményei díszítik: a német útleírason egy szörnyalak levágott feje, a szovjeten két jámbor emberarc látható) – mindvégig. Az még lehetett akár igaz is – és nem „absztrakt spekulációk” jelképe, illusztrációja” –, hogy az utazó-író „1955 október és november havában” tett útja során Svájcban piszkos és bűdös hotelban szállásolták el, ellenben Moszkvában (s majd Leningrádban is) gyönyörű luxusszálló „díszes” apartmanjában, ámbár a kiutazók többsége vélhetően ennek ellenkezőjét tapasztalhatta.²¹ Az viszont már meglepő, hogy a krónikás nem fog gyanút, minek kísérgeti őt mindig mindenhová „Vergiliusa”, Sztjopa: hogy ennek az irodalmilag művelt kísérőnek²² talán nem csupán a tolmácsolás volt a feladata, hanem az ellenőrzés is, a külföldi jövevény „megóvása” nemkívánatos találkozásoktól, tapasztalatszerzésektől, s hogy vajon az „aggasztó” Német Szövetségi Köztársaságban ilyesfajta „emberfogásra” miért nem volt szükség. A Nyugat-Németországban „Negyedik Birodalmat”, feltámadó hitlerizmust vizionáló-rettegő Levi a Sztálin által hátrahagyott létező birodalomban nem látja meg a totális-totalitárius elnyomást. Az egypártrendszer, a cenzúra, a kollektivizmus impériumáról képes olyat leírni, hogy „a szovjetek maradtak Európa érzéseinek és erkölcsének őrizői azon korból, amikor Európa még egységes volt és egységesen hitt néhány eszményi igazságban, és bízott önnön létezésében”. És fel is sorolja az ideális európai értékeket, melyeket szerinte a Szovjetunió őrzött meg: „egyszerűség, közvetlenség, becsületesség, erkölcsi tisztaság, féltékenység (? – M. I.), jóakarát... a haladás mítoszai, az ész optimizmusa, a pozitívizmus, a tudományba vetett hit... a jószág, az erény”.²³ Mintha Utópia leírását olvasnánk, s nem azét a „szörny-államét”, amely – Churchillt idézve – „a Balti-tenger menti Stettingtől az adriai Triesztig vasfüggőnyt eresztett le a kontinensre”²⁴, mögötte rémuralommal, népirtással, ázsiai rabszolgasággal, gulagokkal, koncepciós perekkel, a tudomány és a művészet gleichschaltolásával, az alkotói kreativitás szolgakórusba kényszerítésével... Ezek után már nem is lep meg, hogy Levi „íróbarátjaként” emlegeti és kétszer is meglátogatta lakásán azt az Ilja Ehrenburgot, aki a második világháborúban a szovjet katonákat vérbosszúra, a németek legyilkolására és asszonyaik megerőszakolására uszította oly fékeveszetten, hogy azt még a Generalisszimusz is megsokallta, kontraproduktívnaak ítélte és leállította.²⁵ S ha már Sztálinnál tartunk: a modern Dzsingisz kánnak, a népek gyilkosának grúzai és örményországi szobrai Levit semminémű kritikai kommentárra nem készítetik, a tömeggyilkos kényúr kultuszát ő a jelek szerint nem tartja oly fenyegetőnek és gyalázatosnak, mint egy müncheni részeg fecsegését.²⁶ Tbilisziben, a fiatalembereket nézve, úgy találja: „sokezer ifjú Sztálin sétálgat” az utcákon, s nem eszmél rá, minő becsületsértés ártatlan fiúkat az emberirtó despotához hasonlítani.²⁷ Cenzúráról, írók megpró-

bálatásairól a Szovjetunióban csupán egyszer tesz említést, akkor is Giovanni Germanetto olasz „szocreál” borbély-író kapcsán, akit szerinte a demokratikus Olaszországból „fasiszta törvény” kényszerített száműzetésbe, a Szovjetunióban való letelepedésre.²⁸ Ahol a jelek szerint szabadon élhet. Mint mindenki. Mert Levi elhiszi vendéglátóinak: „Nagyon boldogok vagyunk, nem hiányzik nekünk semmi, mert haladunk előre, mert dolgozunk a jövőért.”²⁹ Ez lenne egy „elfogulatlan, előítélet-mentes” beszámoló a Szovjetunióról? Francesco Algarotti, a felvilágosodás-kori *Utazások Oroszországban* (1739–1751, 1760) szerzője forog a sírjában!³⁰

Alberto Moravia *Egy hónap a Szovjetunióban* című könyve bizonyosan tisztesebb útikrónika, hitelesebb képpel a kommunista birodalom centrumáról. És nem csupán azért, mert 1958-ra a desztalinizáció már jóval előrébb haladt, sokkal inkább annak betudhatóan, hogy Moravia racionálisabb, kritikusabb, egyszóval felvilágosultabb szelleme az útleírásban Levinél jobban biztosította „a közvetlen megfigyelés” mellett „a tárgyilagosságot biztosító idegenség... jogait” s vele „az autentikus információkat”, szemben a nemzeti-politikai „sztereotípiákkal”.³¹ Amivel persze még nem mondtunk túl sokat, nem fejeztünk ki túl nagy elismerést. Moravia össze meri hasonlítani Dosztojevskij Raszkolnyikovját és a *Bűn és bűnhődés* írója iránt „heves ellenérzéssel” viseltető kommunistákat, rámutatva, hogy míg Raszkolnyikov megbánja tettét és felismeri, hogy az erőszak (a) bűn, addig a szovjet kommunisták a sztálinizmus jegyében ilyen bűnbánatra és belátásra képtelennek bizonyultak még a „számtalan Lizaveta, vagyis a számtalan megkínzott, bebörtönzött, megölt ártatlan” után is.³² Az akkor még Lenin mellett bebalzsamozott Sztálinról, „a népek atyjáról” kimondja, hogy „Szaturnuszként volt apa: megette a fiait”.³³ A Szovjetuniót, „a haladó világ vezetőjét”, „a progresszió zászlóvivőjét” mint a szegénység egyenlőségét megvalósító, elmaradott, múltbaragadt (passatista), erkölceiben „viktoriánus”, társadalmi jellegében „paraszti”, összességében „a tizenkilencedik században megrekedt” birodalmat leplezi le, melyet a sok évszázados és a huszadik században apokaliptikus méretű „fájdalom elzsibbasztott”, megbénított.³⁴ Sztálin jobbkezeit, Beriját nem fél Himmlerrel összehasonlítani.³⁵ És végül nem habozik kimondani, hogy „a múltban oly zseniális és tehetséges orosz nép” pangásának oka a „kreatív szellem”, végső soron az „intellektuális szabadság” hiánya, elfojtása, „elmerülése”.³⁶ Mindez Levi elfogult, szemellenzős rövidlátásához képest jókora különbség.

Azonban következetlenségek, önellentmondások zavarják meg. Jerevánban az útleíró Sztálin „csúnya, brutális és hatalmas” kőszobra láttán azt jósolja, hogy „meg fog maradni”, és hozzáfűzi: „mindent összevéve, jó is hogy itt marad”, mivel, úgymond, az erőltetett sztálini „ipari forradalom... éppen itt, Örményországban érte el legnagyobb sikereit”.³⁷ Nem kellett volna erről az örmények őszinte véle-

ményét megtudnia? Megvédi a Szovjetuniót a gyarmatosítás amerikai vádjától, visszafordítva azt az Egyesült Államokra.³⁸ A szovjet terjeszkedés, hódítás, birodalomépítés eszközeiről hallgat, a magyar forradalom két évvel korábban történt vérbefojtására utalást sem tesz, noha annak hatása az olasz baloldalra is rendkívüli volt. Naivan bízik a Szovjetunió „végtelen tartalékaiban”, és a „valódi desztalinizációt” a „fogyasztási javak bővebb és változatosabb termelésétől” reméli, egyszerre banalizálva és kérdőjelezve meg, amit egy oldallal korábban az „intellektuális szabadságról” írt.³⁹ Ami 1958-ban – kivált a „politikai zarándok”⁴⁰ elődhoz képest – komoly eredménynek, fontos előrelépésnek tűnhetett, az a múltból visszatekintve igencsak kevésnek, a minimálisnál alig többnek, menthetetlenül elavultnak, könnyűnek találhatik.

A *kínai kulturális forradalom* viszont a szovjet útleíráshoz képest hatalmas visszalépést, visszaesést hozott. S ebben a „Zeitgeist”, a korszellem szerepe igazán nem lebecsülendő. 1967-es kínai tapasztalatait Moravia könyvformában 1968-ban publikálta, a „Contestazione”, a „diákforradalom” mitikus-mitizált, egy korszaknak nevet adó évében.⁴¹ A „forró ősz” s a forró év(ek) mindennek inkább kedveztek, mint a józan, racionális, kritikus, felvilágosult magatartásnak. Irracionális, lázas, tomboló időszak volt az. Teljesen érthetetlen, hogyan nyilatkozhatta Moravia még 1990-ben, élete utolsó évében is, hogy „életében először akkor értett szinte teljes mértékben egyet egy politikai mozgalommal”.⁴² A ’68 mámore és az ő, barátai és ellenfelei által egyaránt gyakran „illuministának” minősített (noha a felvilágosodáshoz csak hellyel-közzel kötődő) mentalitása kapcsolatát a forradalmat játszó, „harmincon túl senkiben sem bízó” ifjak merőben másként látták: Moraviát nyilvános szereplései során többször (a római és a bari egyetemen, az *Espresso* újság székházában és a firenzei Niccolini színházban) kifütyülték, lehurrogták, támadták.⁴³ Kína-könyvében kevesellték a maoizmust, amit a mai olvasók túlnyomó többsége túlságosan, elfogadhatatlanul soknak talál.

Bizonyos értelemben a Kínába érkező Moravia is soknak találta a maoizmust. Mindenütt a Vezér arcképei (mint szentképek), *Vörös Könyve* idézetei tacepaókon.⁴⁴ A „Mao által elszabadított kulturális forradalom” jelképei, mely „a kommunista világban a desztalinizáció után végbement legfontosabb politikai esemény” s melynek eredete „Mao és a Szovjetunió ellentétében”, valamint a „Nagy Ugrás” csődjében keresendő.⁴⁵ Lényege „az egyének közti különbségek betiltása”, a kollektivista uniformizmus (uniformità), a nagy falhoz hasonlatos elszigetelődés, az „autarchia és nacionalizmus”, „a múlt iránti gyűlölet”, az „idegenellenesség” és „egy gigantikus tisztogatás”.⁴⁶ Hogy mindez konkrétan mit jelent? „Peking műemlékei rossz állapotban vannak, elhanyagoltak”, a Nyári Palota több festményét lemeszelték.⁴⁷ Hát az irodalomnak mi a sorsa? Egy „fiatal, kissé tömzsi, vidékies kinézetű, telt és jámbor arcú, jovialis ábrázatú” író a *Vörös Könyvvel* a

kezében felvilágosítja vendég-pályatársát: a görög és a latin irodalom „veszélyes” és „megrontó”, Shakespeare „polgári író”, nem kell a vörösgárdistáknak, Tolsztoj nem tudott túllépní „százada korlátain”, Dosztojevszkij „túl sötét”, Paszternak „renegát”, de Solohov szintén „áruló”, sőt, a maoista Sartre is „revizionista”, akárcsak Lukács („Lukats”).⁴⁸ Velük szemben a „jók”: „Fagyjev, Gorkij, Furmanov, Balzac, Dickens, Merimée” és Heine.⁴⁹ Moravia magyarázó-mentegető kommentárja elképesztő: lehet, hogy a kínaiak nem ismerik és nem becsülik a világirodalmat, de vajon az európaiak hány kínai íróat ismernek?⁵⁰ Ami egy kicsit olyan, mintha egy magyar nacionalista azt mondaná: nem ismerem a francia klasszikusokat, s ez nem is baj, mert a franciák sem ismerik a magyar klasszikusokat. Kínán kívül nincs élet, ha van, nem olyan? A kommunista sovinizmust Moravia nem tartja olyan veszélyesnek, mint a fasisztákét.

De a legrosszabb még ezután jön: a vörösgárdistáknak és magának Maonak szerecsenmosdatása. A könyvégető, képegető, porcelántörő, tanárverő és -gyilkoló gárdistákat cserkészekhez hasonlítja, ámokfutásukat pedig ahhoz, mintha Olaszországban pápák és bíborosok kormányoznának (!) és megosztottságukba, viszályukba beleszólna, beavatkozna az egész ország. Moravia elismeri, „ez meglehetősen középkorinak tűnhet”, de mindez – bizonygatja az állítólagos aufklérista – „a kínai politikai harc” rendkívüli elevenségét, termékenységét, találékonyságát, összetettségét tanúsítja.⁵¹ Szép kis felvilágosodás! Vessük egybe e képtelenségeket Jung Chang emlékiratának és Mao-monográfiájának tanúságtételével: lincselések, átnevelő táborok, látványpercek, nyilvános kivégzések...⁵² Minthogy az „anarchikus totalitarizmusban” az „emberi személyiség soha nem látott lealázása”, a kiszemelt vagy a „vak áradatba” került „káderek és értelmiségiek” megalázása, „pellengrére állítása”, megkínzása, „önkritikára” kényszerítése, népítéletyszerű kivégzése, „a tömeges szadizmus” a legszélesebb nyilvánosság előtt, utcákon, tereken, iskolák, egyetemek előtt zajlott, csak az nem látta, aki nem akarta.⁵³ Moravia hagyta, hogy kísérő-őrzői ráoktrojált programokkal elzárják előle a valóság képét. A maoista demagógia propagandahazugságai és önnön polgárelles populizmusa a következő valótlan, értelmetlen és erkölcstelen katyvasszá keveredett össze elméjében és könyvében: „Mi a Kulturális Forradalom célja? Az, hogy a paraszti, vagyis emberileg érintetlen, tiszta, jóhiszemű és szűzi Kína megtegye a nagy ugrást (gran salto) a kézművesi és paraszti civilizációból a technológiaiába anélkül, hogy keresztül menne a kommunizmus mindeddig elkerülhetetlennek látszó kispolgári fázisán. Vagyis, hogy valóra váltsa ezt a teljesen új és szinte hihetetlen dolgot: összekapcsolni a legpörébb, legkeményebb, egyszersmind azonban legracionálisabb szegénységet a legnagyobb technikai fejlődéssel. Vagyis eljuttassa a paraszti világ teljes emberét a technológiai szabadságba anélkül, hogy megfizetné árát a kispolgársággal, mint most a Szovjetunió és a szovjet blokk minden más országa.”⁵⁴ Az

ember nem tudja, idézze-e a *Hamletet* – „Ó, mely dicső ész bomla össze itten!” – vagy parafrázálja: Örült beszéd, s még rendszer sincsen benne. A Mao Nagy Ugrása következtében is tömegesen éhen haló kínai parasztok emberléte vajon mitől lenne „teljes”, szegénysége pedig „racionális” és jobb, mint a kispolgáriság? Ezt a Mao-lakkozást még Sartre sem tudta alulmúlni (aki – mint azt épp Carlo Levi felismerte – szintén a kommunista Kína „reménytelen szegénységét” állította szembe pozitív ellenpéldaként a polgári, dekadens, rothadó Nyugat fogyasztói társadalmával⁵⁵). De Moravia igen. Amikor volt mersze-képe papírra vetni, nyomdaprés alá küldeni: „Mao nem Sztálin. Nem akarja a személyi hatalmat az erőszak révén, mint Sztálin. Mao, a nevelő, Mao, a dialektikus az ideológiai hatalmat akarja a meggyőzés és a nevelés által.”⁵⁶ „Mao nem kegyetlen és nem vérengző...”⁵⁷ A vérengzésben, népirtásban Mao vetekedett atyamesterével Sztálinnal, sőt, Stéphane Courtois becslése szerint, több mint háromszorosan felülmúlta őt: a világgkommunizmus mintegy százmillió halálos áldozatából körülbelül hatvanöt millió elpusztításáért ő volt a felelős.⁵⁸

Ahogy Sartre ténylegesen bohócot csinált magából, amikor 1970-ben a párizsi utcákon „a rikkancs szerepét” játszva osztogatta a maoista, címlapján Mao-portréval ékesített *La Cause du peuple* című újságot az elhült járókelőknek⁵⁹, úgy ment bele Moravia abba a nemtelen komédiába, hogy a *Vörös Könyvecskéből* vett idézetekkel vitázzon, vívjon a már említett íróval „dogmatikus középkori párbajt”.⁶⁰

Nincs tovább. Lehetne még példákat idézni, de minek? Lejebb és messzebb a nyugati „Fényektől” nem vezet út európai „írastudó” számára.

„Fényes csalatásai” és hamis csillogású csalásai nem semmisítik meg Alberto Moravia és Carlo Levi irodalmi rangját. Ám ez fordítva is érvényes: rangos műveik nem mentik meg tévúton járó, tévútra vezető útikönyveiket („A nyomorék gyermeket – írta Gárdonyi – nem teszi jóvá, hogy testvérei épek”⁶¹), nem mentik fel az „útitárs” írókat az Eötvös József emlegette „feleletteher” alól. Sőt, írói súlyuk és tekintélyük csak növeli felelősségüket.

Jegyzetek

1. Alberto Moravia – Alain Elkann: *Vita di Moravia, Bompiani*. Milano, 1990, 278–280. o. René de Ceccatty: *Alberto Moravia*. Bompiani, Milano, 2010, 849–853. o.
2. Madarász Imre: Korkép vagy kórkép regénytükörben. Moravia, a regényíró remekírás és kultúrpar között. In: Madarász Imre: „Kik hallgatjátok szerteszórt dalokban...” *Olasz klasszikusok – mai olvasók*. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2000, 79–94. o., és In: Madarász Imre: *Az érzékek irodalma. Erotográfia és pornográfia az olasz irodalomban*. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2002, 155–170. o.

3. Lásd 2. jegyzet.
4. André Gide: *Visszatérés a Szovjetunióból (1936)*. Interart, Budapest, 1989.
Ignazio Silone: *Uscita di sicurezza (1965)*. Oscar Mondadori, Milano, 2001.
Fázsy Anikó: *A Naphta szindróma*. Hamvas Intézet, Budapest, 2003, 9–53. o.
Madarász Imre: A „budapesti lecke” 1956-ban. Magyar forradalom – olasz irodalom. In: Madarász Imre: *Kultusz, vita, feledés. Olasz irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányok*. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2008, 197–212. o.
5. Pablo Neruda: *A szőlők és a szél*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1954.
Hegedüs Géza: *G. B. Shaw világa*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1970, 85. o.
Tony Judit: *Befejezetlen múlt. A francia értelmiség 1944–1956*. XX. Század Intézet, Budapest, 2008.
Donald Rayfield: *Sztálin és hóhérai*. Park Könyvkiadó, Budapest, 2011, 254–261. o.
6. Annie Cohen-Solal: *Sartre 1905–1980*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001, 549–557. o.
Bernard Henri Lévy: *Il secolo di Sartre*, Il Saggiatore, Milano, 2004, 346–349. o.
Madarász Imre: *1968 és Sartre*. PoLiSz, 119., 2008. november, 14–15. o.
Madarász Imre: Simone de Beauvoir avagy a memoárepika hatalma és határai. In: *Agria*, 2013/2., 185–187. o.
7. Giancarlo Lehner – Francesco Bigazzi: *La tragedia dei comunisti italiani. Le vittime del Pci in Unione Sovietica*. Oscar Mondadori, Milano, 2007
Alessandro Frigerio: *Budapest 1956. La macchina del fango. La stampa del PCI e la rivoluzione ungherese: un caso esemplare di disinformazione*. Lindau, Torino, 2012
Madarász Imre: *Sztálin legjobb olasz tanítványa*. Klió, 2008/4., 142–144. o.
Madarász Imre: *A magyar '56 és az olasz kommuniták*. Klió, 2013/1., 114–117. o.
Madarász Imre: Politika, polémia, Politecnico. Elio Vittorini felvilágosodás és Togliatti között. In: Madarász Imre: *Változatok a halhatatlanságra. Olasz irodalmi tanulmányok*. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2011, 191–200. o.
8. Goethe: *Faust*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986, 479. o.
Carlo Levi: *La doppia notte dei tigli*. Einaudi, Torino, 1959, 7. o.
9. Levi: *La doppia notte dei tigli*. 14–15. o.
10. Levi: *La doppia notte dei tigli*. 17., 13. o.
11. Levi: *La doppia notte dei tigli*. 20–21. o.
12. Magda Martini: *La cultura all'ombra del muro. Relazioni culturali tra Italia e DDR (1949–1989)*. Il Mulino, Bologna, 2009, 390. o.
Madarász Imre: *Olasz-keletnémet kultúrkapcsolatok a berlini fal árnyékában*. Klió, 2010/2., 115–118. o.
13. Levi: *La doppia notte dei tigli*. 44., 78., 105. o.

14. Levi: *La doppia notte dei tigli*. 55., 68–69., 144. o.
15. Levi: *La doppia notte dei tigli*. 110. o.
16. Levi: *La doppia notte dei tigli*. 115. o.
17. Levi: *La doppia notte dei tigli*. 114. o.
18. Levi: *La doppia notte dei tigli*. 126–127. o.
19. Levi: *La doppia notte dei tigli*. 127. o.
20. Carlo Levi: *Il futuro ha un cuore antico. Viaggio nell'Unione Sovietica*. Einaudi, Torino, 1956, 9. o.
21. Levi: *Il futuro ha un cuore antico*. 11., 9., 19., 27–28., 115. o.
22. Levi: *Il futuro ha un cuore antico*. 25. o.
23. Levi: *Il futuro ha un cuore antico*. 91. o.
24. *Sohase engedjete! Winston Churchill legjobb beszédei*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006, 371. o.
25. Levi: *Il futuro ha un cuore antico*. 86–87., 296. o.
Guido Knopp: *A nagy menekülés*. Mérték Kiadó, Budapest, 2004, 276. o.
Hans Lemberg – K. Erik Franzen: *Elűzöttek*. Canissa Kiadó, Budapest, é. n. (2004), 39. o.
Robin Cross: *A Sas bukása*. Alexandra, Pécs, 1996, 75. o.
Anonyma: *Egy nő Berlinben*. Magvető, Budapest, 2005
26. Levi: *Il futuro ha un cuore antico*. 199., 224. o.
27. Levi: *Il futuro ha un cuore antico*. 224–225. o.
28. Levi: *Il futuro ha un cuore antico*. 48–49., 297. o.
Giovanni Germanetto: *Memorie di un barbiere*. Rinascita, Roma, 1954
29. Levi: *Il futuro ha un cuore antico*. 61–62. o.
30. Francesco Algarotti: *Viaggi di Russia*. Einaudi, Torino, 1979
31. Sztanó László: *Taljánok, olaszok, digók. A nemzeti sztereotípiák fogságában*. Corvina, Budapest, 2014, 40. o.
32. Alberto Moravia: *Un mese in URSS*. Bompiani, Milano, 2013, 8–13. o.
33. Moravia: *Un mese in URSS*. 20. o.
34. Moravia: *Un mese in URSS*. 31–53. o.
35. Moravia: *Un mese in URSS*. 57. o.
36. Moravia: *Un mese in URSS*. 122–123. o.
37. Moravia: *Un mese in URSS*. 72. o.
38. Moravia: *Un mese in URSS*. 79–81. o.
39. Moravia: *Un mese in URSS*. 123., 117., 124., 123. o.
40. Luca Clerici: Introduzione. In: Moravia: *Un mese in URSS*. VIII. o.
41. Madarász Imre: *1968 – negyven év távlatából*. PoLiSz 111., 2008/február, 15–17. o.
42. Moravia / Elkann, 243. o.

43. Alberto Moravia: *La rivoluzione culturale in Cina ovvero il Convitato di pietra*. Bompiani, Milano, 2013, LXVI. o.
44. Moravia: *La rivoluzione culturale in Cina*. 52., 32., 37., 42., 35. o.
45. Moravia: *La rivoluzione culturale in Cina*. 49., 51., 53. o.
46. Moravia: *La rivoluzione culturale in Cina*. 70., 75., 133., 141., 142., 56. o.
47. Moravia: *La rivoluzione culturale in Cina*. 141., 139. o.
48. Moravia: *La rivoluzione culturale in Cina*. 65., 64., 63. o.
49. Moravia: *La rivoluzione culturale in Cina*. 65. o.
50. Moravia: *La rivoluzione culturale in Cina*. 66. o.
51. Moravia: *La rivoluzione culturale in Cina*. 90., 93. o.
52. Jung Chang: *Vadhattyúk*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994. (főleg 321–339. o.)
Jung Chang – Jon Halliday: *Mao. Az ismeretlen történet*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007 (főleg 45–50. f.)
53. Napoleone Colojanni: *La Cina contemporanea 1949/1994*. Newton, Roma, 1994, 44. o.
Baracs Dénes: „Virágozzék egy szál virág!”. Kossuth, Budapest, 1980
Polonyi Péter: *Kína története*. Maecenas, Budapest, 1994, 234–242. o.
Polonyi Péter: *Mao, Pannonia*. Budapest, 2000, 116–130. o.
Stéphane Courtois, Nicolas Werth stb.: *A kommunizmus fekete könyve*. Nagyvilág, Budapest, 2000, 525–551. o.
54. Moravia: *La rivoluzione culturale in Cina*. 98., 99. o.
Enzo Siciliano: *Moravia*. Longanesi & C., Milano, 1971, 162. o.
Renzo Paris: *Moravia. Una vita controversa*. Oscar Mondadori, Milano, 2007, 247–248. o.
55. Levi: *Il futuro ha un cuore antico*. 155. o.
56. Moravia: *La rivoluzione culturale in Cina*. 93. o.
57. Moravia: *La rivoluzione culturale in Cina*. 159. o.
58. Courtois, 12. o.
59. Cohen–Solal, 270–271. o.
60. Moravia: *La rivoluzione culturale in Cina*. 61–62. o.
Mao Tse-tung: *Citazioni. Il „libretto rosso”*. Newton, Roma, 1994
61. Gádonyi Géza: *Titkosnapló*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 54. o.

Burján Gál Enikő

Jelenés

világoskék madárscicsergés
– valaki engem körbezár –
agyam útjain túli porsugár
bőröm határán túllépő didergés:
– valaki engem nagyon körbezár –

behunyt szemű illat körme
költözik a köldökömre
bőrlevegő rám borul
tüdőm tikkadva szorul

dermedésbe borzong testem
tűztilalmú táncba estem
körkörökbe ring a mellem
belém száll egy örök szellem

végtelennek hol a vége
ég- teremnek hol a széle
vágy szabálynak hol a szája
lány szavának hol a bája

láng szereknek hol a mélye
láng szemeknek hol az éje
lánygyereknek hol a férje?

hajnalhúsú ég
tűz- szemembe lép
agy terembe ér
el a sötétkék

fagy teremben ég
el a sötétség

Istené e villanykörte
ki éjszakám összetörte?

Kinek hallatszik a szava ki
hangszálhúrjaim rácsa mögül?
markaim mozdítja valaki
s csak látomását hagyja örökül

emlékeim kutatják levegőjét
múlt mezőbe süppedő legelőjét
egy halványodó tudatmély-úton
újra eljön szellemem tudom

A madárscicsergések kapuja bezárt
...valaki ma nagyon körbezárt...

Sz. Tóth Gyula

Szimultán önmagunkkal

Oláh András: A szökevény – Az utolsó játszma (drámák)

A Szerző régi barát, az ország különböző pontjain találkoztunk, a fővárosban, Mátészalkán is többször különböző irodalmi, pedagógiai akciókban. Egyszer a zuglói kertkapunkig is eljutott, pár éve sietve adott át egy verseskötetet. Most drámakötet küld: *A szökevény* és *Az utolsó játszma*. Történelmi drámák, az első gróf Batthyány Lajos miniszterelnökről, a másik gróf Tisza István haláról. András verseiről, drámáiról is írtam már, megint fontos munkákat tesz le: jeles példák a magyarságról, harcainkról, kiállásunkról, szabadságról – küzdelem a hatalmakkal, küzdelem önmagunkkal. Éles viták közepette morálról, törvényről, magatartásról. És nemzetéről, birodalmakról, véreskező „operett-forradalmárok”-ról.

A hátsó borítón olvasható hitvallás, mint cövek, mint a „természet dicső oszlopai”, öntudatunk, hitünk támaszai: „Tisztesség, becsület, hűség és lelkiismeret: ezek azok az alapok, amelyek nélkül nem maradhat talpon sem ember, sem nemzet – és amelyek nélkül bizonyosan győzedelmeskedik a behódolásra kész ösztön.” Eligazító gondolatok, nincs irgalom. Pontosabban, ahogy József Attila írja *Ars poetica* című versében: „Nincs alku –”. A művek kérdésköreinek középpontjában a nagy személyiségek erkölcsi tartása, társadalmi szereptudata, önbecsülése áll. De vannak a mondandónak más aspektusai: árulás, a hatalom élése és visszaélése a joggal. A hősök megbecsülése a nemzet által. A hősök ismerete, példák továbbélése. És a „nem hősök” tartása. Tömören: nemzeti sorsunk. Mind mai aktualitásaink.

Függöny fel! „A szökevény”. Játszódik 1849. október 3-án a pesti Újépületben. Az öt szereplő: gróf Batthyány Lajos, Magyarország volt miniszterelnöke, Julius Jakob von Haynau tábornok, az osztrák császári csapatok főparancsnoka, Ludwig Welden tábornok, 1849 májusában az osztrák hadsereg ideiglenesen kinevezett főparancsnoka, Haynau adjutánsa, egy őrpáncsnok. Öt jelenet egy helyszínen, Haynau szobájában. Nincs felvonás. Az első két jelenet lélektani, morálfilozófiai előkészítés: Haynau és Welden nagy vitájában bontakozik a gondolkodások, a magatartások váza. A helyszín szikár, katonás leírása kellő háttér a feszes párbeszédhez. Birodalmi vezetési, katonai stratégiai-taktikai kérdések zuhatagában a fő elszánás: a rebellis magyarokat meg kell leckéztetni. Haynau móresre akarja tanítani őket. Welden másként érvel: „Rettegésben sohasem születnek jó alattvalók.” Mindketten a Birodalom érdekeit tartják szem előtt, de másként. Haynau szerint a magyar csőcselék nem képes a lojalításra. Tehát: bilincs, bitófa. A tények

sem hatják meg, miszerint a bécsi rebellió kirobbanásakor Batthyány már nem volt miniszterelnök. Bitófára vele. És így éppen, hogy „mártírt csinálsz” belőle, figyelmeztet a tábornok. „Hadd rettegjenek tőlem az alávaló bitangok! (...) A törvényt pedig eztán úgyis mi írjuk majd!” – söpri le Haynau. Csakis az uralkodónak tett esküje lebeg szeme előtt, szabad kezet kapott. Mindez szabadjára engedi jellemét, vérengző ösztönét.

Következik a forrpon, a 3., a nagyjelenet. Fagyos bemutatkozás, noha ismerik egymást. Az egyik oldalon a Birodalom fővezére, a másik oldalon egy magyar gróf, „Öfelsége, V. Ferdinánd által kinevezett magyar királyi miniszterelnök”. Ez csak olaj a tűzre. Batthyány bátor, okos vitázó, kimondja, hogy a tábornok gyűlöli a magyar népet. „Csak megvetem”. Az sem hatja meg, hogy a magyar nép is a törvényes rendet védte. Sorjáznak az ellenérvek mint állítások: nem engedelmességek az uralkodó akaratának, a magyarok visszaéltek a nagylelkűségével. Azt már meg sem hallja, hogy az uralkodó megszegte ígéretét, „nem tartotta be a maga által szentesített törvényeket”. Hogy a magyarok alkotmányosságot, törvényeséget, szabadságot akartak! Ez mind lesöpörve: „Vadagnak ketrechen a helyük... Most én vagyok a törvény” – hörgi Haynau. A kocka el van vetve. Batthyány kiáll hazájáért, nem fél a haláltól, rég fölkészült rá. A mennyiségben is – indokoltan – hosszú (12 oldal) jelenet izzása még a kőkemény, megingathatatlan Haynaut is vitára készíti. Belemegy a vitába, fölindultan, dúltan. A kíméletlennek mocorog a lelkiismerete?

Az elvakultság, a gyilkos ösztön felülír minden szabályt, észérvet, még fővezéri minőségben is. (Vagy ez az ilyenekre különösen jellemző?) Valakinek bűnhődni kell! Mintha csak ez szolgált volna neki elégtételt. (S talán adna neki megnyugvást. Vagy némi igazoló felmentést.) Erre következettünk a 4. jelenetben a morális Weldennel vívott utolsó párbeszédet olvasva. És nincs elégtétel: Batthyány öngyilkos lett a cellájában. Az nem lehet, tartsák életben, tör ki Haynauból: „Előlem nem lehet csak úgy elmenekülni!” Ha előle nem is, „de a bitófa elől igen” – nyugtázza Welden. No, akkor ki a szökevény? Batthyány legalább a halált szabadon választotta meg. „Mégis megszökött...” (A drámaíró, noha jól ismeri a történetet, megengedheti magának ezt a végjátékot. Tudjuk, hogy a valóban öngyilkosságot elkövető, súlyosan sebesült Batthyányt végül a sortűz elé támogatták. De a bitófa elől megszökött.)

Rövid szünet. Csak nehezen oldódunk. Föl sem ocsúdunk, s következik „Az utolsó játszma”, gróf Tisza István haláláról. 8 jelenet, 6 szereplő, 1 helyszín: a Hermina úti Róheim-villa, Budapesten. Szereplők: gróf Tisza István volt miniszterelnök (57 éves), dr. Radvánszky Béla báró, Tisza orvosa, barátja, gróf Tisza Ilona, Tisza István felesége, gróf Almássy Denise, Tisza István unokahúga, gróf Széchenyi Aladár, Tisza egykori politikai ellenfele, Dömötör, Tisza

inasa. Történik: 1918. október 31-én a délutáni órákban. 14 órakor kezdünk, sötétedéskor már végzünk is.

Az első jelenet a villa barokkos ízléssel berendezett szalonjába nyit. Az izgalommal vegyített beszélgetés során meglevenednek a kint játszódó események. Mindez a beszélők közlése, véleménye, magatartása nyomán, mindazzal telítve. Nem szaloncsevej folyik grófok között, szinte mikrokonferencia zajlik, az időszerről probléma összetett, bonyolult, ekkor Magyarországon tények és indulatok keverednek, a tények lassan feledve – ehhez elemző beszéd kell. Problémahelyzet van. A diagnózist sem könnyű megállapítani, nemhogy terápiát adni. Lövetni vagy menekülni? Ez itt a kérdés. Mi egy felelős miniszterelnöknek a feladata súlyos időkben? Az elemző kibeszélés világos, érthető tálalásban kapjuk az első, szükségképpen hosszú jelenetben. A szereplők nemcsak a témák sarkpontjait képviselve vezetik elő gondolataikat, hanem egymással vitázva bontják ki a témakört, teszik szemléletessé az alaphelyzetet. Ehhez legjobb, ha sakkozunk egyet. Kiváló dramaturgiai fogás. A sakkozás figyelmet, összpontosítást, a részek és az egész átlátását, mérlegelést és döntést igényel, és felkészülést az ellenfélből. Ez egyszersmind oldja a jelenetet, színt, mozgást visz bele. A játék közben, azzal együtt gondolkodnak és közölnék a szereplők, az olvasó (néző) a játék ütemében követheti a gondolatmenetet. Miközben a szereplők is fontolgathatják a mondandót, az olvasó megérti a probléma sokszögét, követni tudja a húzásokat-lépéseket. Maga is sakkozik.

Lássuk a sokszögű problémát. (Szükséges ismertetni, hogy későbbi következtetéseink majd világosak, érthetőek legyenek az olvasó számára.) Felbolydult az ország, a tömeg mozgatja a politikát, a politika mozgatja a tömeget. A zavargások kaotikus állapotot idéztek elő, amely „még a törvénytisztelő átlagpolgár hitét is megingatja a kormányzó erőben”, szögezi le Tisza. Szomorúan veszik tudomásul, hogy az anarchia megkeverte az egyszerű embereket, a személyzet egy része elment, a házukban megbecsült, kedvelt szolgálólány is egyszerre csak odébbállt. Másutt is hasonló történt, a komorna eltűnt, vele az ezüstkészlet néhány darabja is. Szólamokkal hergelhetik az elégedetlenkedőket. Radvánszky szerint Károlyi és a szocialisták erre játszanak rá. Vagy csak a jogos elégedetlenséget, a csalódottságot használják ki. De ki szította az elégedetlenséget? A probléma egyik gyökere maga a háború, jól tudja ezt Tisza. „De ebbe belekényszerültünk, a hatalmak háborút akartak”, mondja. És most, a nemzetáruló „ál-ellenzék” Tiszát teszi felelőssé. Bűnbaknak kiáltják ki. A miniszterelnök egyezkedni nem akar. Hisz az egyetemes igazságban, a rendet törvényekkel akarja betartatni, ez a felelős kormányzat dolga. De kivel lehet tárgyalni? Amikor, Tisza szerint: „Nagyon is kidolgozott forgatókönyv szerint alakulnak az események, ahogy 1912-ben is! Károlyiék csak azért igyekeznek a spontaneitás *látszatát* kelteni, mert a felelősséget nem merik vállalni!” Amit ő demokratizálásnak nevez, „az az anarchia törvényesítése”.

Sorjáznak a témák: választójog, szabadelvűség, szociális segítség, oktatás, döntések... A vállalkozásalapítás szabadságáról Tisza a következőket tartja: „... el kell érni, hogy kiművelt emberfők sokasága alkossa a társadalmat, hogy származásától függetlenül mindenki egyenlő eséllyel tanulhasson... Arra kell esélyt teremtenünk, hogy bárki tulajdonhoz juthasson, azzal szabadon sáfárkodhasson! Saját felelősségére és saját kockázatára!” Akik nem képesek saját sorsukat irányítani, azoktól nem lehet elvárni, hogy „mások sorsáról felelősséggel döntsenek”.

És jönnek a proletárok. Nem kopogtatnak, lőnek. A család kéri Tiszát, meneküljön. A miniszterelnök önvizsgálatot tart: „küszöbön állt a háború, nem tehettem meg, hogy szembehelyezkedjen az uralkodóval és Ausztriával”. És most ki maradt mellette? Őt a protestáns erkölcs vezeti, hogy szembe tudjon nézni önmagával. Nem akar valahol „meghúzódni”, még a családja kedvéért sem, pedig gyöttri a lelkiismeret, hogy nem adta meg nekik azt, amit megérdemelték volna. „Minden időmet az ország gondjainak szenteltem”. És ha Károlyi lesz a miniszterelnök, talán majd kérni fogja a segítségét. Dőreség. „Isten óvja meg ezt az országot attól a szélhámostól”. És ha az antanttal szemben mégis eredményesebben képviselheti az országot? Tisza határozott: „Egy magyar politikus ne más hatalmak elvárásainak igyekezzen megfelelni, hanem a haza érdekeinek rendeljen alá mindent!” Tisza nem hiszi, hogy az „antant fő korifeusai Magyarország érdekeit segítik. Mi nekik senkik és semmik vagyunk! El akarnak bennünket taposni! És ha nem vigyázunk, el is taposnak”. Azok beszélnek nekünk demokráciáról, akik „rezervátumot építenek az őslakosok számára? (...) Nekünk, akik Európa első nemzetiségi törvényét alkottuk!”

A kocka el van vetve. Fokozódik az izgalom, rövidülnek a jelenetek. Tisza nem alkuszik, nem akar számolni az „operett-forradalom” vezetőivel. Almássy Denise felvetésére, hogy az emberek miért keresik a bajt, ezt válaszolja: „Talán mert a magyarnak ilyen a természete. Folyton lázong, elégedetlenkedik... A törvényes rendben bízunk. Ha összetörik Mózes kőtábláit, „az isteni gondviselés azt rója ránk, hogy újra bízók legyünk, és egységesek a cselekvésben”.

Fegyveresek rontanak a házba. Tisza nem futamodik meg, egész életében így élt. „Miért változtatnék rajta az utolsó órában...” Kilép az előszobába. Lövésnek dörrennek. Sikoltozás. Lábdobogás. Függyöny.

Közelítések a drámairodalom felől. Élő, „mozgékony-mai nyelviséggel” megírt darabok, ahogy Tarján Tamás jellemezte: Oláh András a „drámát is líraként érzi”. A téma, a helyzet hevülete visz, de nem lesz, nem tesz csapongóvá. A költői nyelv fegyelmez, gördülve mederben tart, a cselekményt, még a játék, a sakk lépései is mozgatják, szabályozzák – sakk/játék, sakk/nyelv. És így dráma. Menet közben (ahogy a lépések diktálják) alakul a parti, a beszéd közben alakul a „nyelvelés”, a beszéd. És így a gondolkodás, a gondolkodtatás. Az író viszi a játék/nyelv, ritmusa van a beszélgetésnek.

Oláh drámáira jellemzőek a klasszikus keretek, elemek. Követi a hármas egység elvét. A tér egysége: a dráma az elejétől a végéig ugyanazon a helyszínen játszódik, nem nyilvános helyen, nem a problémák sűrűjében, például az utcán, tárgyalóteremben, ez elvonná a figyelmet, oda a sűrítés. A zártabb hely erre alkalmasabb. Az idő egysége: mindkét darab pár óra alatt játszódik le, a másodikban az idő múlását faliórán lehet követni. A cselekmény egysége: fut a főcselekmény, a hozzá kapcsolódó, fontos, külső, történelmi „mellékcselekmények” beépülnek, tudunk, hallunk róluk. Jellemző a világosan, logikusan felépített pár/beszéd, lendületes érvek, ellenérvek. Mint Corneille és Racine drámáiban jelen van a szükségszerűség elve, amikor Szerb Antal szerint a szerző kiküszöböli a véletlent a cselekmény irányításából, és „minden szükségszerűen következik az eleve adott körülményekből és a szereplők jelleméből”, esetünkben lásd Batthyány és Tisza. Az érzelmek kezelésével, az indulatok fölötti uralkodással a racionalitás, a következetesség jegyében gördül a cselekmény. És így jutunk el Sartre-ig. Ezen összefüggésekről már korábban írtam a *Szerző Átokverte* című, három művet tartalmazó kötet kapcsán. (Lásd *Elnyelni könnyeinket végre*, Hitel, 2007. szeptember, 119–126.) Akkor is felvettem, most is aktuális: „Érdekes és érdemes lenne, egy összehasonlító elemzés során, nyomon követni a magyar és a francia nép sorsát, fordulópontjait, a hasonlóságokat és az eltéréseket. Talán, így meg lehetne ragadni, a két nemzetre jellemzően, az ember társadalmi viselkedését, magatartásának mozgatórugóit. Miként tudta sikerre vinni a forradalmat az egyik, s miért nem a másik?”)

Itt nemzeti drámáról van szó. Tézisek fogalmazódnak meg, de mégsem nevezhetjük a sarthe-i értelemben használt tézisdramáknak. A művek „diskurzív, intellektuális” jellegét megadja a Szerző egyéni gondolkodásmódja és stílusa, a szereplők élő alakja, magatartása. A művek egyszerre két szinten léteznek: benne van az író-művész meghatározottsága, a szellemi, hites azonosulás (elkötelezettség), de ezen túllépve, benne van a „többiek”: a nemzet, a nemzeti lét s így a világban-való-lét. Oláh objektív, de nem személytelen tudást közvetít, nem történelmi ismeretanyagot ad át, azt a „bonyolult játékot és viszonylatrendszeret teszi élményszerűvé, amelynek során az ebben a világban való lét egyszerre objektíválódik és szubjektíválódik”. Nagy Géza elmélkedik így Sartre drámáinak értelmezése kapcsán. Oláh nemzeti elkötelezettsége, annak drámáit egyéni, „látens” költészettel tölti meg, mely telíti hőseinek érzelmeit, indulatait, eszméit, eszményeit. (Ha nem is úgy, mint a versben beszélő Corneille, a XVII. század nagy francia klasszikusa.) Mert, noha e darabok hordozzák az intellektuális színház jellemzőit, cselekményükkel, hőseikkel inkább a klasszikus drámához kötődnek. Így jutunk el Németh Lászlóig, a történelmi drámáihoz való hasonlóság és eltérés kimutatása elemző dolgozatokat igényel. Érvényesnek tartjuk korábbi megállapításainkat: a darabok „... a dialógusdráma vonalában

kapcsolhatók a Németh László-i drámaszerkesztéshez”. Oláh András dráma művésze megérett egy alapos, átfogó értelmezésre.

Utójáték. Töprengés történelmünkről. A két dráma felkavar. Van *katarzis* – van esély a *megtisztulásra*. Jó szokásnak megfelelően színház után levezetésre van szükség, kis szupé, kis oldódás. Kávéház helyett csendes borozó illik a tünődéshez. A mi felvonásunk következik. A két dráma összefügg, történelmünk vonalán folytatódik a játszma: Hőseink... hősök... történelem... hőseink sorsa, hazánk sorsa... mindennapi hősök... Át kell tekinteni az összefüggéseket, a mi hangsúlyainkkal. A drámákban ott vonul végig: mindez szövetségi kötelékben történt meg velünk. Birodalmak törvényes tagjaiként lettek hőseink vesztesek. Tragikus hőseink vannak. Szerencsés Károly ad értékes elemzést erről. (*Élni vagy halni a szövetség oltárán*, Magyar Nemzet, 2014. szeptember 5., 8.) Történelmünk során a magyar állam, szövetségben, másodrendű, alávetett helyzetben volt, szabad akaratunkat, önállóságunkat hangsúlyoztuk, de örök rebellis tartomány maradtunk. Például a Habsburgok jogosítványai illuzórikussá tették a szövetség egyenrangúságát, és Ferenc József, nélkülünk döntve kirobbantotta az I. világháborút. Jött a Harmadik Birodalom, és „benavigáltuk magunkat” a szovjetek elleni háborúba. Bukás, a külső erővel együtt, a mi hibánk is, szögezi le a történész. És a legutóbbi, a Varsó Szerződés tagjaként, 1956-ban a fő szövetségi leveri a forradalmat. Rebellióra hajlamosak vagyunk. A XXI. században itt az újabb szövetség: Európai Unió. Birodalom.

Szövetségi kötelékben folyik a baj/vívás, modern korunk: szövetségi történetünk és bukásaink. Nem lesznek hőseink. Nincs szükség hősökre. A mai „látványidőkben” másmilyen hősökre van szükség, olyanokra, akik a bajt nem vívják, de szítják. Engedelmes nemzet a birodalomban, erre van szükség. Közben a szövetségesek aprítják egymást, nemzet nemzet ellen. Nemzeti hősök helyett nemzetfeletti szereplőkre van szüksége a birodalomnak. Le a nemzeti hősökkel! És a mellékszereplők? A polgárok? Engedelmes együttműködést várnak el tőlük. Tűrést. Miközben szabadságot propagálnak. A mindennapok játszmájában mit tehet az ember? Csatlakozik a csőcselékhez, vagy marad tisztos polgár? Elégedetlenségre mindig van ok, még jogos is. Mennyire tud eligazodni az akciók sűrűjében? Mennyire lát át a szitán? Nem könnyű. Nagy a szorítás. A tömeg hatalom általi manipulálása éppen az I. világháború idején kapott lábra. Azóta virágzik, és egyre hatásosabb lesz. Van teendő házon belül is. Szóval, van játszma bőven. Melyik lesz az utolsó? „Vagy elveszünk egy szálíg...?” Vagy, ahogy egy másik történész gondolja (B. Szabó János, Magyar Hírlap, 2011. augusztus 13., 13. o.): minden vereségünk dacára, mi még mindig itt vagyunk. Ottlikra hivatkozik. Talán a vereségeket kéne tudni kamatoztatni. De, mint ahogy ő is megállapítja: „Régóta

szakadék tátong a kutató történészek és a tankönyvek között”. Nagy a tét az Oláh-drámákban. Sorsunk feszül bennük. Gondolkodjunk el rajtuk, talán kamatoztatni tudunk valamit javunkra.

Noha a darabbeli konkrét játszmák végét, a történet végét ismerjük, a szereplőkkel visz bennünket a lendület. Az író az olvasót is bevonja a játékba – szinte felteszi a kérdést: vége a játszmának? Tudjuk a választ, de hihetetlen. De kinek a játszmája ez? A nézőé vagy a saját történetünké? Netán a saját történelmünké? Melyben nagyjaink, a hősök elbuknak. Elbuknak hőseink, ezért tartunk itt... keseregni, búsongani a mi történelmünkön – nem erre ösztökélnék a drámák.

A drámák hősei „saját halálukat halják”. Csejtei Dezső ad plasztikus képet a rilkei „saját halál” motívumról. Mert a „rilkei »saját halál« nem csupán a vég kérdése, hanem az egész életé”. (*Amikor a fejünk fölött az ágak összeérnek*, Magyar Nemzet, 2014. október 31., 8. o.) Batthyányt, Tiszát megfoszthatták jogaiktól, meggyőződésüket, érzéseiket is igyekeztek elvenni tőlük. Kifosztottságuk elérte a maximumot, mert úgy érezték, nincs remény, hogy olyan halált haljanak, mely saját „létükben érik, amelyben vágy volt, inség és értelem”. A rájuk kényszerített halált nem tudták elfogadni, nem tekinthették sajátjuknak. Olyat választottak, amelyet létükkel valahogy ők is formáltak, amilyen létük „végbeteljesüléséhez a megszervezésben” hozzátartozott.

Oláh András, a történelmen, a politikán túlmutatóan, széles és pontos pszichológiai, antropológiai ismereteket mozgat időben–térben, így ébreszti rá az olvasót, hogy ő is a történetek alakítója. Légy hő! Legalább legyen „saját életed”. Talán nincs vége a játszmának.

Epilógus, nyitással. A drámai játék ön/vizsgálatra késztet. Érdekes véletlen, hogy a drámák íróó elemzése éppen október 23-án kulminált, 2014-ben. Fel kellett tenni a kérdést: egyetértésben emlékezhetünk ma a forradalmakra? 56-ban a külföld méltatta és elismerte, hogy Magyarország hősieken szakítani akart a diktatúrával, demokráciát, jogállamiságot, szabadságot akart. Erre a rendszerváltásig várni kellett. Majd beléptünk az Európai Unióba, a nagycsalád befogadott. A magyar nép éppen októberben nyilvánította ki véleményét: az önkormányzati választásokon szabályosan, demokratikusan szavazott bizalmat a kormánypártoknak. Ugyanakkor, az 56-os ünnepségek szinte előestéjén, már kedden, az Európai Parlament (EP) strasbourgi ülésén, éles vita folyt „a demokrácia, a jogállamiság és az emberi jogok magyarországi helyzetéről”. A tudósítások szerint a plenáris vitán a képviselők „zömmel pártállásuknak megfelelően bírálták, illetve méltatták a magyarországi viszonyokat”. Éles szócsata folyt a nyugati politikusok részéről. Úgy tűnik, egyrészt általános, parttalan szócséplés folyt demokráciáról, liberalizmusról, a magyar „kérdés” csak ürügy volt. Vajon a támadó szereplők, a mai

nyugati értelmiség egy része ismeri-e a külföld 56-ról szóló megítélését? Kiderül, néhányan még a konkrét témát, a helyzetet sem ismerik. Ez nem akadályozza meg például a holland képviselőket, hogy ellenvéleményt fejtsenek ki a magyar demokráciával kapcsolatban. Az a benyomás alakul ki az emberben, hogy a liberalizmus megfellebbezhetetlen tudói, szerintük a kereszténység nem fér bele a liberalizmusba. És a királyság? Esetükben (is) a királyság és a liberalizmus jól megfér egymással. (Érdekes konferenciátéma lehetne: a liberalizmus és a királyság a modern államban. Semmi bajunk ezzel, közünk sincs hozzá, csak úgy, elméletileg érdekelne.) De erről a hollandok hallgatnak, s általában más uniós országok sem bolygatják saját hazájukat. A problémákat otthon intézik, demokratikus keretek között. Nem így mi, magyarok. A strasbourgi vitából nem hiányoztak a magyar politikai baloldal képviselői. Azok, akiket itthon a nép leszavazott. Ott, a nagyobb család kebelén még hevesebbek voltak, mint nyugati barátaink. 1956-ban egy diktatúrától igyekeztünk megszabadulni. Igaz, a szovjet barátaink tankokkal jöttek. Ám most is a szövetségeseinkkel viaskodunk az egyre táguló világ hálójában. Pengeélen táncolunk – se kint, se bent? Megoldás: kölcsönös tisztelet, méltányos egyeztetés.

Az egész megértése történelmünkbe helyezve, az összefüggések értelmezése a mai napig tart. Például az, hogy borús, tragikus eseményeink többnyire októberben történtek meg. (Erről Szerencsés Károly történész ad pontos kimutatást (Magyar Nemzet, 2014. október 22.) Megint október van. És pusztítás ma is, nem kopogtatnak, törnek, zúznak. Új dráma íródik?

Mindezeket két színműdarab váltotta ki belőlünk. Oláh András, a XXI. század, a modernséget ötvöző, érzékenyen klasszikus magyar drámaírója. Költőien drámai, drámai éleslátással költői. Olvasva is halljuk és látjuk a darabokat, a művek színpadot, tévéjátékot kívánnak.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2014.)

Szíki Károly

Minden, ami elveszett, visszakerül egyszer Isten tenyerén

Gál Elemér: Út a Héthavasra

Keveset írt és keveset élt. Semmi más baj nincs vele. Ezért telhetetlen az az olvasó, aki ismerte őt, Gál Elemért. Adósunk maradt a még meg nem írtakkal, gondolta mind, ki túlélte őt, hogy csak a 680 oldalas Héthavas maradt utána. Megtanulták a körülötte állók az ő eltávoztával, hogy semmi sem ismétélhető, hogy a sebesült hírhozó nem pótolható, hogy az ő kicsiny várából nagy dolgot csak egyszer lehetett jelenteni.

És mégis! Dacolva az elsiratással, Gál Elemér idézésére 2014-ben megjelent egy karcsúbb kötet. Dicséret élete párjának, aki megmozdította a megdermedt időt, a lefagyott csöveket, melyeken át jelentés érkezik arról, hogy maradtak írásai, és barátai is maradtak, akik írtak róla, és vannak, akik a maradék-termést egybegyűjtik, ne vesszen el egyetlen szem sem. Ez erdélyi szokás ma már, lehet, csak az ő szokásuk. Kányádi szavaival:

Be kell hordanunk, hajtánunk mindent./A szavakat is. Egyetlen szó,/egy tájszó se maradjon kint./Semmi sem fölösleges. (Noé bárkája felé)

A kéve kötője Lisztóczy László volt, a nyelvi lektor pedig Kalcsó Gyula. A legtöbbit a remény ruháját öltő, mindhalálig hűséges asszonya, Zolcsák Anna tette, aki nem nyugszik, nem is nyugodhat, látván a mellőzésbe hajló közönyt, az olvasók fedhetetlen elpártolását egy más kultúra, a lézer és tablet meg az okos telefon irányába, a technika keblére hajolva. Érdekes szívhangok bizonyára azok is, de a deformált de-terminációt valahogy megkísérli Anna asszony is feltartóztatni. Nem hiába harcol, még ha kevesebb sikerrel is jár, mint érdemelné, de a Gál Elemér által nagy szakmai és lelki igény szerint leírt gyöngyszemeket összegyűjtötte, és megjelenhetett az *Út a Héthavasra*.

Az Erdélyből Egerbe érkező író idézõ kötetet egyetlen fotó öleli körül. Talán éppen a Héthavas, talán valami más, de érzelmes, lélekmelegítő, így kínálják magukat a krónikás gondolatai, barátainak róla szóló írásai. Jó kézbe venni! – ez az első impulzus. Mert a lélek és a vágy már vinné az olvasót oda, ahová mindig vágyik, Nagy-Magyarország keleti határai felé. Aki ismerte a szavak nagy mesterét, s olvasta is őt, tudja, hogy a belbecs is jó lesz. Melegíti a kültakaró, hogy felmelegített friss szavakkal töltse idejét olvasója.

Az özvegye vigyázó őrként áll a Gál Elemér bevezető útszakaszon, mert ő elemi

kötelezettségnek érzi, hogy aki élete legfőbb emberéért tenni akar valamit, azt hálás köszönettel fogadja. Csakhogy Gál Elemér a féltehetséget mindig kivetette a maga közeléből. Udvarias volt, meghallgatta udvarlásait, de el nem fogadta. Ezért a dilettánsokat le kell választani az életművéről! Ennyivel tartoznak neki valódi tisztelői.

A kötet minden fejezete más és más, de összefűzi valami láthatatlan szál, az igényesség és ígézet. Igényesen idéz, és idézve igényességet terít az olvasó elé. Tanár ember volt, azt mondják, ez elvárható ilyenkor. De mértani pontossággal érzelmes és szelíd ugyanakkor. Hihetetlen szeretettel beszél hazáról, emberről, tájról és tárgyról. Tanít szeretni és szervezni a szeretetet. Lázít és lázad, ha kell, s ha szükségesnek látja, felveszi a páncélt, hogy védje a megcsonkolt hazát vagy a lecsonkolt ágakat.

A *Trianon* fejezet eleven tűz. Fájdalom, mert izzó seb, égető tehetetlen düh, mint Mohács után, mint 1956 előtt. Egy nemzeti vértócsa, mely a nagyhatalmi játékok után itt maradt felszáradásig. Aztán varasodó viszkető seb mindhalálig. Aki ismerte Gál Elemér szelíd mosolyát, és csak azt ismerte, alig hiszi, hogy a csendes felszín alatt ilyen hatalommal élt a vulkán ereje. Aki pedig ismerte, csak eltűnődik: ejnye! – Kár, hogy nem láttam meg benne a lázadó zsenit, s csak magunkhoz édesítettük a kedves intelligens embert, miközben vezér kellett nekünk, s nem vettük észre, hogy köztünk jár.

Amikor 2000-ben megírta *Trianon* esszéjét Gál Elemér, akkor a magyar politikai vezetés csak gumitalpú cipőben közlekedett ezen az úton, mackónadrágban, hogy susogása se legyen, hogy arra járt. De Gál Elemér erről dalolt. Igaz, milliós karóra nem villogott a karján, és 70 milliós házat sem vett a fiának és nem álmódott olyan palotákról, amelynek csak az erkélye 700 négyzetméter. Pedig ha valaki, ő megérdemelte volna. A Csebokszári lakótelep mindenki számára nyitott ajtajú kis lakásában halt meg az ötödik emeleten, éppen azután, hogy a nyomdából hazahozta a könyveit, és segítette azt felcipelni az emeletre. Szép halál. Kisimultak ráncai, amint elköszönt ebből a megszenvedett világból, melynek egyik tragikus istállója éppen Trianon volt.

Gál Elemér nem rakja nagyságrendbe szavait, nem húzza mosolyosabbra kijelentéseinek ajkát, hogy jobban tetsszenek az itt állomásozó diplomatáknak, nem érdekli, hogy valaki összehúzza szemöldökét, hiszen az övé már Rózsa Sándor idejéből összevonva, már akkor is így volt, amikor tanító szerepében játszotta a boldog embert, mélyen boldogtalanul, a nebulók meglegedésére. Nem válogatta ki szavait, mert nem piaci bevásárlás az ő írása. Nem az érdekérvényesítés melegházában növekedett az elhatározása: Trianonról a valóságot vagy semmit! Ez az írása is olyan elhatározás terméke, mint mindahány e könyvben. Már nem tarthatom magamban, mert szétfeszít, megöl, ki kell énekelnem ezt a fájdalmat. Csak magam miatt, lehet, hogy megmaradjak, de nemzeti igény szerint fogalmazva, hogy a megmaradási esély hadviselőit a remény tablettáival ellássam. Csak reménynek, de annak biztosan. De biztosan nem csak ezért. Tanítani kellene és lehetne őt, ha más tananyag

nem lenne a tanári szobák vitrinjében. S ha vannak is, ezt be kell emelni oda, ahol sorozatlövéstől véres a nemzet inge, ahol akarják még életben tartani a nemzetgyalázat lefejtését a nagy haza testéről.

Zokog és ropog ez az írás. Egy ember görnyed alatta, mint Atlasz. *Vagy mint Atlantisz, a rég elsüllyedt ország. Halljátok? Erdély harangoz a mélyben.* Ezek Reményik szavai. És hogyan harangoz a haragos Gál Elemér? *„Nekünk múltunk, és jövőnk volt egyszerre ez a föld. Ezért fáj minden magyarnak, mert nem csak területet vettek el, hanem népet is a magyarság testéből, akiket szellemi-erkölcsi rabkenyéren tartanak a tiltások börtöneiben, ahol még könnyeinktől is elveszik a szabadságot – a szabadság és jogát.”*

Tanít és tanítva tanít. Ösztönösen hiszi, s mert az értelem nem kapcsolja le erről az éltető gépről, hát hiszi: egyszer tanítani fogják az ő *Trianon*-tanulmányát. Ezért okos és oktalan történészek, államférfiak nevét emeli fel, magasra tartja, hogy Atlantisz mélységéből az erdélyi süllyedésből megmaradt részek felett még jelszavakat skandaljának a megmaradásról, az elhibázott békediktátumokról. De ezek a panelek, a politika likvidátorai közelében élő, velük szervesen együttműködő figurák mondatai – bár jó hallani őket, hogy pusztulásunk mérhetetlen voltát és megtervezését megvilágítsák – erősen hiteltelenek, mert ők is ott voltak a versailles-i rögtönzésnél, melyben egy nemzetet keresztre feszítettek. Ezt Gál Elemér is így érzi, látja, de láttatni akar, hát felemel néhány elemlámpást.

Sokat fizettünk azért, hogy a környező országok örömnepélyét finanszírozzuk. Az író szerencsére nem békél a feledést előíró szabadkőműves Világrenddel, nem akarja elhallgatni a békeparancsba csomagolt feltételt, mint szabaduló politikai foglyoknak: na, erről aztán ne beszélj, mer aztán! Beszél és mondja, mint Sütő gyermeki figurája: *mondod még? Mondom!* És akkor jön az állon ütés. Sosem beszélt róla, mert nem volt panaszkozó fajta, hogy hány állcsúcson csapást szenvedett el 1956 szeptemberi vállalása és az anyaországba átköltözés közti időben és azután, haláláig. Hány könnyet nyelt a hallgatásában ez a csendes szavú havasi tudósító. Az Isten a tenyerén tartotta, az bizonyos. De nem emelte magasra, az érdemei szerinti csúcsokra, ez is bizonyos. És ebben az alacsony röptű létben benne van a múlt daca és a jelen szókimondása is *Trianon*ról, a megszálló erőkről, a marcangoló sakálokról.

Egy lélegzetvételi írás ez, egy kiáltás a mélyből, kiáltvány a piramis csúcsán zsírfa hízott vezéreknek. Lehet, egy pohár bikavér mellett, lehet, hogy az asztala fölé helyezett kereszt alatt, de az Isten vezette a tollát, ez érezhető. Csak gördülnek egymás mögé a mondatok és szervülnek tanulmányvá, leleplező kiáltványvá. Szívét teszi az asztalra, mint kitépott nemzeti szívet, s betakarja a nemzeti lobogóval és történelmi csaták zászlóival. Felcsap benne milliók helyett is milliók elégedetlensége, a kormozó láng, hogy nyoma maradjon üvegen, plafonon is: *„ezt a kifordított világot természetes, hogy nem tudta megszeretni a magyarság.”* Játékszerei lettünk a hatal-

maknak, és játékot adtak kezünkbe: csörgőt, hogy maradjunk csendben. Eközben tovább rabolták a bitorló szomszédok a rácsok mögé bezárt magyarság anyagi javait, nyelvét, s ha valaki ellenállt, mehetett a Duna-deltába. Mindez természetesen a diktátum-diktátorok szeme előtt zajlott le, akiknek be kellett volna tartatni az országrablókkal a versailles-i rögtönzés szöveggönyvében megírt szerepeket. A brutalitás, rendőrrattak, a falurombolás mind-mind a trianonisták szeme láttára történt meg, és Gál Elemér erről ilyen jelentést tesz: „*Erdélyben, Felvidéken, Csallóközben, Kárpátalján megállt az idő az emberi jogok felett és azok felhők mögé bújtak.*”

Roppant fájdalommal szakad ki minden szó, amit papíron is vállal Gál Elemér. Csak legyen akarata az olvasóknak, a nemzet szájalóinak és hűségeseinek vállalni őt, mert nem csak érdemi, de érdemeltetni is kell őt. Mert sok tespedt szájaló helyett is írt, szól. Helyettünk is kockáztatta létét, szívét, mely végül éppen ezen gondolatok lépcsőn való felcipelése után hasadt meg.

Kell, hogy a nemzetgyalázók pohárköszöntőjébe egyszer valaki bedobja ezt a kiáltványt. Úgy, ahogyan Wass Albert is tette az *Adjátok vissza a hegyeimet* írásával. Örökké az orruk alá kell dörzsölni, még a déd-ükunokáiknak is. Nyugtuk sem lehet egy percig sem. És amikor nemzeti minimumról, demokráciáról, meg államadósságról papolnak, oktatnak ki bennünket, akkor ki kell nyitni nekik a versailles-i rögtönzés szöveggönyvét és megkérdezni: fiúk, mi az első kört kifizettük. Kölcsönkenyér visszajár! Most akkor ki fog fizetni, fiúk? Azt hiszi a magyar, hogy ti jöttök, kollektív banda!

A szerkesztő nagyszerűségét dicséri, hogy a *Trianon* fejezet után Móricz regényciklusáról írott tanulmányát illesztette be, így kapcsolva össze a gondolat folyamatosságát. Trianon egy nagy kiáltás valami jóért, hit és remény szövéténeke: kell legyen feltámadás! Ahogyan minden bizonyal Móricz sem véletlenül írta 1920-ban az erdélyi trilógiát, úgy Gál Elemér sem véletlenül választotta témául Móricz művét, s írt róla 15 oldalas elemzést. Akkor kellett valaki Bocskay halála után, aki a nemzet lámpását viszi, világít vele, mint ahogy 1920 után is kellett valaki, ki *őrzi sötét pincébe bújva* a megcsonkolt testrészeket, és a maradék hitnek deres ágára lángot lehet.

Gál Elemér, amikor Móricz Zsigmond regényciklusáról ír: *Tündéerkert* (Erdély-trilógia I. 1922.), *A nagy fejedelem* (Erdély-trilógia II. 1935.) és *A nap árnyéka* (Erdély-trilógia III. 1935), akkor maga is keres valamit 2005-ben. Tíz éve hagyta el Erdélyt, s lehet, hogy egy új hazát, amit nem valószínű, hogy meglelt volna annyi és olyan mély szatmári lét után. De kereshette önmaga haza-képén túl az anyaországban meggyötört lelkeket. A változást, egy rezsím bukását, amely bukásért maga is utcára ment 2006-tól. És kereste az alkotó személy feltámasztó kereteit is. Akkor már megjelenés előtt állt a *Héthavas* kötete. Ebben a haza-hon-otthon keresésben jelenik meg a Móricz trilógiáról írott mesterműve. Mert mű ez a javából. Sorskérdés és

sorfordító elmélkedés. Trianon sebeit magában hordozva, mint Móricz, aki ebben a megsebzettségben nem kétségbe esik, és kivonul a közéletből, s visszamegy hallgatni, nem! 1922-ben megjelenteti a *Tündérkertet*, a négy részre tervezett ciklus egyik márványos oszlopát. És Gál Elemér ebbe a korszakváltásba, egy rettenetes kivérzés momentumába kapaszkodik bele, és elmélyülten kezdi megfejteni sajátosan új, modern és pontos eszközökkel Tiszacsécsse szülöttének művét. De ez a megfejtés olyan hatásúra sikerül, hogy aki nem olvasta, elpirul és rövid időn belül beszerzi a drámai erejű művet, és aki olvasta, minden bizonnyal hamarosan újra leemeli polcáról a Móricz-kötetet.

Lisztóczy László a bevezetőjének ezt a címet adta: *Aki Egerbe hozta Erdély szellemét*. Igen, ennél találóbban nem lehetne Gál Elemér szellemiségét, írásának stílusát jellemezni, mert minden sorstörténetet saját erdélyiségével átszővi, átvérzi, új hajtásokat növeszt bennük. Nem készakarva erőltetés ez, hanem a természet így rakta össze. Ha ő nézi, erdélyi módra nő a fű, és szatmári harangot hall minden zúgásban. Ezért élvezetesek szavai, s észjárásának finom eredményei. Ezt tetten érhetjük Szilágyi Domokosról írott soraiban, amelyek pontos portrévá formálódnak. De ahogyan másról, bármiről szól, ott van benne ő is. Vérbeli író, aki nem blikkeket, blikkfangokat vagy fan-okat gyárt. Nem gyárt fából vaskarikát, hanem megfejtéseket ad önmaga mércéjével, mindent olvasójára is gondolva. Mert ő az olvasóban nem kísérleti alanyt feltételez. És akiről leírást helyez el a magyar irodalom lapjain, azt alázattal, pontos szike metszéssel végzi el. Ilyen Móricz regényciklusának elemzése is.

A romba dőlt Erdély vezető után kiált. És megtalálja Báthory Gábor személyében. Még egyszer az időpont, amikor Móricz elkezdi írni a regényt: 1920. Csontig kifosztott, szétmarcangolt ország lettünk, idegenek szétmarcangolt terephelye, szabadkőművesek támaszpontja, amely sugallja az írónak: vezető kell az országnak. És lesz vezetője, Horthy személyében, mint ahogyan Báthory Gábor, Erdély fejedelme, a Báthory család utolsó uralkodója az Erdélyi Fejedelemség trónján rendbe rakta a széteső Erdély dolgait.

A semmiből, a lerombolt Erdélyből nemcsak Tündérkertet akart építeni a fejedelem, hanem feltámasztani a szétrombolt országot, amelynek kapujában a megmérgezett Bocskay teteme állt, Habsburgok által kivégezve. Gál Elemér harcot vív a megmerevedett történelmi ítélettel, s minden nehéz súlyt felemelve Báthory mellett von kardot: „*tündérkert lesz kezem alatt az ország, mert látom, hogyan lehet azzá varázsolni.*” Váteszek pedig mindig voltak, ilyen volt Báthory is, aki Bethlen Gábor támogatását is élvezte, mert „benne látta a jó katonát, fejedelemségre termett alkatot, aki életre való férfi, szellemi erő sugárzik belőle, nagyra törő, közismert személyiség”. Gál Elemér kimondatlanul is hiszi, kell legyenek a mai magyar palettán olyan személyiségek, akik az erdélyi fejedelem pozitív tulajdonságaival bírnak. Az író

kevesebbet foglalkozik Báthory Gábor jellemének gyengeségeivel, inkább csokorba köti a javát: *elkápráztatóan gazdag lelkű, nagyra hívatott, fejedelemségre termett alkat, szellemi erő sugárzik belőle, szavára sokan hallgatnak, életre való férfi, nyughatatlan alkotó szellem, vagyónát szórja hűséges hadi népére, a lakosság benne látta a jótévőt...* Azután elsiratja a *Tündéerkert* megálmodóját, a nagyra termett embert, aki a jellemtörténeti fejlődésében megrekedt, ideje pedig nem maradt arra, hogy tévedéseit korigálja: *„felgyorsul a drámai idő, az adott jellem alig változik valamit megjelenésétől végzetéig.”* A fejedelem jellemalkatában ott rejtőzött a lehetőség a választásra, hiszen a jó és a kevésbé jó út megadatott. És a döntés kijelöli: merre tovább? Báthory Gábor elindult a végzete felé vezető úton, amin rajta is maradt. Leghűségesebb emberei árulják el, és adják meg a jelet: kivégezhetővé vált a fejedelem, aki nekik kenyeret adott. És akkor a megsértett férjek, irigyek és féltékenységű középszerek, akiket etetett, itatott és jól tartott, rárohannak, és lekasabolják a 24 éves fejedelmet, aki tündéerkertet akart varázsolni hazájából. Szörnyű párhuzamokra hívja fel a figyelmet ezekkel a lényegkiemelésekkel Gál Elemér. A mai napokra is rálátott még halála előtt? Mert mostanság is ilyen kaszabolós hangulat éled a jótévőkkel szemben, ami független attól, ki hogyan ítéli meg helyzetét. A kaszabolós hangulaton van a hangsúly.

Gál Elemér érzékenyen fókuszál a jellemrajzokra. A fejedelemére éppen annyira, mint az őt kísérőkére, akik pajzsra emelték, majd leszúrták. Nagy részletességgel merül el nemzeti lélektan-sajátosságainkban. Ez nem az építkező magyar, hanem a mindenkor széthúzó, szétforgácsoló történelmi karakter, mely vészterhesen volt jelen a Horthy-korszak előtt, majd után, de a Ceaușescu-időkben is és az azt követő 2 és fél évtizedben, s itt van nemzetárulás képében ma is, s lesz, ki tudja, meddig. Valójában a mi Tündéreképünkről szól Gál Elemér: a nekibuzdulásról és az azt követő gyors pusztulásról, a széttöretésről. Benne újra és újra felvillantja Trianont, a revízió gondolatát, és áll a romok felett, s válogatja ki a téglákat, amiből újraépíthető a maradék ország, a maradék-hitű emberekkel.

A kötet szerkesztője Lisztóczy László következetesen élményszerű szerkesztését mutatja az is, hogy a Móricz-elemzés után az írások sorába az 1956-os forradalom emlékképeit illeszti be. Gál Elemér nem csupán hozzátesz valamit az anyaországi ismeretanyaghoz, hanem új súlypontokat tesz a forgó világ kerekére, és ezáltal más szemléletre készíteti az e témában jártas olvasót. Új nézőpontot formál, pedig csak leír valamit, ami a forradalom emlékének ápolóit megmozgatja. Sok fehér foltot tisztáztak már eddig az új szemléletű történészek, de a köd változatlanul jelen van az egész magyar múltban.

A kádárizmus ketrecében halottfehér csend honolt, a virsli meg a sör elterelték a figyelmet arról a valóságról, ami volt valójában, és arról, hogy mi volt 1956-ban. Nyugatról beszivárogtak könyvek, majd mi is kijártunk már hébe-hóba, és tudtuk,

sok minden nem úgy történt, ahogyan mondták. Majd a rendszer-maskaracsere után szabad gondolatok árasztották el az országot. Filmek készültek balos ízű és kicsit jobb ízzel-színnel a közelmúlt eseményeiről.

Hiánypótló ebben a kérdésben is az író visszaemlékezése a szatmári diákság fel-emelkedéséről. Emlékállítás, emlékszaluk nyitogatása és annál több is. Írása által a halottfehér csendből kiszólnak emberek: diákok és tanárok, akik ott voltak, érte voltak, szóltak és elszenvedték a megtorlást is. Az eltemetett igazságot kaparja felszínre Gál Elemér. Már nincs félelem benne, nem érez semmi kockázatot, hogy önmagának és régi tanártársainak s diákjainak kárt okozna írásának megjelenésével. Sokat várt erre a percre, mennyi feszültséget hordott magával évtizedeken át, míg papírra merte vetni a szatmárnémeti történéseket! Most, megszabadultan a teher-től, tanáremberként teljes felelősséggel mondja, amit látott, hallott, átélt. Nagyon izgalmas olvasmány kerekedett ki a lélek megszorított kényszere után papírra vetett vallomás nyomán. Filmes technikát használ az író, s finomított precíz képekkel lát-tatja, mint hajolt a teljes tanári kar a rádióra október 23-án, majd november 4-én, hogyan reagált mindegyik minden tanár és az igazgató, s milyen lett az ember a szabadságharc leverésének pillanatában.

A legmeggrázóbb filmes jelenet megírását olvasva valóban nem marad szárazon egyetlen olvasó szeme sem, amikor Arany János *A walesi bárdok* balladáját fennhangon mondta minden diák: *apadjon el a szem, mely célba vevé,/Száradjon el a kar, mely őt lefejezte,/ Irgalmad, oh Isten, ne légyen övé, /Ki miatt lőn ily kora veszte!”*

Nagyon nem valószínű, hogy a kolozsvári Király László verse (*Szilágyi Domokos sétái*) ihlette volna meg Gál Elemért, hisz van neki éppen elég ihlet-szeglete, amikor egykori tanítványáról, későbbi író-társáról, Szilágyi Domokosról írt egy portrét. Nem valószínű, de nagyon szép Király-keretben van megírva minden lélegzetnyi kis ideje, rögzítve a költő fejdelemnek. A sok-sok vágtyól az idegek harcán át, a habzó szájú országablók vonítását hallva, a végső pozitív reményben mozogva, de az ő esetében eltörve, korai halálba dőlve. Gyönyörű életpálya – összegezést ad Gál Elemér a „sápadt Hamletről”, s ilyet nem is tud papírra vetni senki, mert annyira sajátos élethelyzetből, közeli kapcsolat-teremtéséből tudja megírni őt. Olyan, mintha bélyegeket ragasztana egy-egy élethelyzet után, s aztán megy tovább, újabb és újabb szép bélyeg róla, az eseményekről, a gyorsan futó időről, amely lassan-lassan kifut *Dom*i talpa alól. A tanár úr ezért rohan, mert már nem fogható be újra az a villanásnyi életidő-késidő, s lekésve ő, amelyben itt volt köztünk a költő. Még megkísérli Gál Elemér megállítani a perceket, de félve teszi, mintha valóban még itt lenne köztünk Szilágyi Domokos, és olvasva a 2004. június 13-án megírt *Hármas szemsugárban* portrét, ez ma már olyannak tűnik, mintha maga ideje után futna Gál Elemér, a megállíthatatlan kardsuhogások közepette. És a végén idő előtt áll meg nála a földi idő.

Erre így emlékszik legszeretettebb társa, Anna: „2007. május 31-én, a tavasz utolsó verőfényes napján, délelőtt 11 óra 10 perckor, talán csüörtök volt! 15 percet vártam a mentőre, hiába sürgettem, későn érkezett. Elemér könyvhét megnyitóra készült délutánra, dedikálni, úgy éreztem, hogy boldog.”

A költőt és tanárát a láthatatlan szálak egyike is összefűzte: mindketten Erdély szülőttei voltak. Gál Elemér Csíkszögödön született, Szilágyi Domokos pedig a máramarosi Nagysomkúton, de ez a törpe távolság megtörpült akkor, amikor 1952-ben Szatmárba költözött tanítani Gál Elemér. Kisebb lélegzetvételű írás a *Hármas szemsugárban*, de annál pontosabb és gördülékenyebb. Szilágyi Domokos fiatalos lendülettel érkezik az első sorok halotti jelentése után, és ezt a lendületet megőrzi róla tanára, mert folyamatos magas izzási szinten tartja, tűzbe tett vasként munkálja Domi alakját. Történetet ír Gál Elemér, egy ismeretségről szól, barátságról, mely már a tanár-diák viszonylatban megszületett, de eközben egy remek jellemrajz is összeáll a diákról, majd a költővé avanszált Szilágyi Domokosból. Aki nem látta őt sosem, annak is ismerősnek tűnik elő a költő: „Sovány, alabástrom arcú, kissé magas fiú volt, ideges, fűrészsző tekintettel, mint aki azonnal szeretne tudni mindent.” Aztán szólási, viselkedési szokásait tárja elénk végtelen szeretettel a tanár úr. És nem szégyelli bevallani, hogy ő is tanult a tanítványtól. Aprólékos, mindenre kiterjedő Gál Elemér megfigyelése. De hogyan is maradhatott meg 28 év távlatából minden apró részlet a mozdulatokról, szavakból, hanglejtésből, a ruházatáról? Bevallottan azért, mert: „volt köztünk valamilyen titokzatos, transzcendens kapcsolat... úgy érzem, néha Szilágyi Domokos lelke szólal meg bennem, amikor vállalkozom valamire...”

Ez a bensőséges vallomás hatja át a tanár-író szeretettel átitatott írását egy pályakezdő íróról. Végül így beszél Gál Elemér: *Keressük ma minden elejtett szavát. Az irodalomtörténészek esszéket írnak róla. Európa nélküli európai költőnek értékelik...*

Szebb világról álmódott Gál Elemér is, erről tesznek tanúságot a Léleképítő fejezetben megírtak (Irodalom és ember; A keresztény hit szerepe a magyar irodalomban; A hit kultúrája; Gótika és gyárkémény; Vannak-e csodák?). És álmódtak mind, kik ott álltak kövek mellett, rendőr megszállta tereken. Mégis, mondaná már Gál Elemér szűkre húzott szemmel és széles mosollyal: Jól van ez így, fiúk! Megtettük, amit megkövetelt a haza. Megkövetelt. És betelt velünk a jelen. Már a többi nem rajtunk múlik. És amint ez kialakul, akkor, a mennyek megnyílnak; dicsősége látható lesz, és az aratás eljön! Ki fogja kiinni az Ő kelyhét? Ki mer válaszolni a felhívásra, hogy *építse az Ő jelenlétebe vezető utat?*

Néma csend.

Eger adása maradt Gál Elemérnek, aki csak erősítette a büszke egriek hírnévét, bármerre járt. De semmi nem késő, csak fel kellene egyenesedni!

(Média Eger Nonprofit Kft., Eger, 2014.)

Szokolczay Lajos

A rendező erkölcse

Udvaros Béla: egy kis nemzeti színház

Udvaros Béla a magyar színházművészet doyenje kilencvenéves. Mi mással lepette volna meg magát – kell-e ennél ünnepebb ünneplés? –, mint szívyszerelmének, az Evangélium Színház Duna Palotában töltött húsz évének a dokumentálásával. Könyve, az *egy kis nemzeti színház* azonban jóval több az elő- és utójátékot is magában foglaló – hihetetlenül hangzik – harminc (!) bemutató pontos adatlásánál. Lírával átszőtt példatár: egy nyughatatlan nyugdíjas rendező magántörténelme úgy, hogy minden sorával a magyar színházművészet gyarapszik.

A három protestáns, a református, az evangélikus és az unitárius egyház égisze alatt működő színház maga volt a csoda. Megalakulását – 1990 tavaszán ült össze a Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület – olyan nevek szavatolták, mint Szentágothai János, ifjabb Bartók Béla és Tőkéczi László. A meggyújtott fáklya akkor sem aludt ki, amikor a szocialista kormány az egyháztól megvonta a támogatást. Avval, hogy viharos szakaszai is voltak a két és fél évtizedes működésnek, csak erősödött a társulat kohéziója. Vezérükkel, a törhetetlen, veszélyesebb kanyarokat is átélte Udvaros Bélával sosem hagyták cserben a pódiumot.

Mert játszani akkor is kell, ha embertelen körülmények (a taxissztrájkkor például üres nézőtér, a végig kínzó pénztelenség, hideg próbahely stb.) törnek az Ige továbbítóira. Ugyanis a színjátszás nem csupán szórakoztatás, erkölcs is, a magyar nyelv védelmére fölkenetek magatartás-próbája. S olyan népet-nemzetet egybekovácsoló, minden körülmények között a *szereket hangját* éltető cselekedet, amely katartikus hatásával emberibbé teszi az embert.

Az „előjáték” és az „utójáték”, vagyis Lessing *A bölcs Náthánja* (1990) s Márai *Füves könyve* (2010) közötti *hullámszó folyam* – a könyv szellemesen felvonásként címkézi a bemutatókat – valójában fölér egy *kis nemzeti színházi* programmal, hiszen a darabválasztás méltósága, a közlendőkben rejlő bölcselem, a magyar és a világdrámát ugyanazon értékskála tagjának tartó széles panoráma biztosíték a nemes ügy szolgálatára.

Udvaros Béla valójában nem csinált mást, mint értékismeretére hagyatkozott. Évtizedekig ki volt szorítva a fővárosi művészeti életből – feleségét, a kitűnő színésznőt, Dévay Camillát az ötvenes években koholt vádak alapján lecsukták, őt, a „megtévedt” rendezőt (ugyanis „rosszul” nősült) évtizedekre vidékre száműzték (más kérdés, hogy Kecskeméten kibonthatta univerzális tehetségét) –, s nyugdíjba menvén gondolt egyet: talán még nincs késő az új *honfoglalásra*.

A feladat annál izgalmasabbnak tetszett, minthogy sikerszériákat megélt bulvárdarabok közül válasszon. Őt az elhallgatott vagy kevésbé játszott magyar és külföldi klasszikusok drámái érdekelték. Az Evangélium Színház tehát nem csupán szórakoztatni akart – ez sem lebecsülendő szempont –, hanem „nevelni” is. A nézőkben kiváltott katarzis egyben erkölcsi lecke is volt: a humánus megvédése és továbbadása. Ha zajos a korunk, ha a zürzavar válik egyeduralkodóvá és az összeomlás szélén táncol a világ – keserű tánc ez! –, legyen egy *hely*, ahol a szépre, a jóra, a nemeslelkűségre, a közösségért aggódó magatartásforma érvényességére tanítanak. Nem didaktikusan, ám játszva, mi több, a színpad deszkáit ugyancsak megforrósító Ige erejével.

Udvaros nem is annyira naivan, bízott a szó – csak az igaz szó – csodatevő képességében. Az őt mindvégig igazító benső tárnáiban talált magának egy *láncot*, amellyel körülfonhatta az általa fölfedezett, továbbadásra érdemes világot. Ez a lánc – a szeretet. Nem véletlenül idéztetik Thornton Wilder „talán legszebb” regényéből, a *Szent Lajos király hídjából* – az Evangélium Színház az írótól a *Hajszál híját* és az *A mi kis városunkat* tűzte műsorra – az axióma-igazságokat tartalmazó bölcs meglátás: „A szeretet minden megnyilvánulása visszahull a szeretetre, amelyből fakad. Van az elevenek országa, meg a holtak országa, s a híd a szeretet: csak az marad meg, az az élet egyetlen értelme”.

„Eleven” és „holt” – régi és új – végül is így válik *élővé*. Márai is azért szólított meg a Duna Palota színpadán, hogy tudatosítsa bennünk: a régi kassai polgárok olyan katedrálist fognak építeni, melyen nem fog az idő, a tűz, s az évszázadokban nemcsak megáll, de hirdeti az építés, a szabad szellem erejét. „E remekmű előadásával – írja a rendező az *A kassai polgárok* kapcsán – nekünk is ez a szándékunk – János kőfaragó – Márai Sándor – szavait tűztük zászlónkra, s programként adjuk át közönségünknek is: MARADJ HŰSÉGES ISTENEDHEZ, HAZÁDHOZ ÉS JELLEMEDHEZ. ÁMEN”.

Amikor Metz Katalin színikritikus azt írja Sík Sándor keveset és ritkán játszott darabjának, az *István királynak* a bemutatója kapcsán, hogy „egyetlen színház, amely a millicentenáriumot méltó drámával, államalapító királyunk szellemét szóra bíró történelmi színjátékkal ünnepli – vessük közbe: Ratkó József *Segítsd a királyt!* című műve évtizedek után a debreceni társulat jóvoltából épp most támadt föl haló poraiból –, az Udvaros vezette teátrum színház- és magyarságpolitikai gesztusának áldoz. Szinte hihetetlen, hogy a színház evvel az *ünnepi szólással* érte el a legnagyobb művészi sikerét. Hatvanhatszor (!) mutatták be a művet, többször turnéztak vele, többek közt Erdélyben is.

A reformáció ünnepére (1997) Illyés Gyula az *A különce* szólalt meg, hiszen Teleki László „olyan példakép, aki magyarságtudatunkat, erkölcsi magatartásunkat erősíti. És erre nagy szükségünk lesz 1998-ban!”. A rendező sem jós, sem látnok,

sem jövendölő, de – értelmező komolysággal – olyan szellemi ember, aki rajta tartja kezét a kor ütőerén. Szívesen fűz a színre vitt darabokhoz az íróból kiinduló, de saját olvasatát is tükröző magyarázatokat-meglátásokat.

Egy-két példát! Németh László *Galileijéhez*: „Galilei az igazságszeretet által felidézett tragikum hőse”; Ibsen remekművét (*Peer Gynt*) értelmezendő: „Előadásunk célja, hogy ne felejtsük el keresni homlokunkon a rendeltetési jelt: >hol voltam Én, mint istenarc s egész? <”; a színpad erdélyi megújítója, az *Énekes madár* szerzője kapcsán: „Tamási Áron színháza tündökletes, játékos, boszorkányos, és ördögös villanása az időnek, az igazságkereső létnek és az igazságot rejtőztető halálnak”; „A történelem hajnalán fellépő népek és nagy egyéniségek önmagukon túlmutató példázatok hordozói” (Madách Imre *Mózeséről*); Jean Anouilh *Becket vagy Isten becsülete* című darabja mi mást hirdetne, mint „Becket Tamás vértanúsága imponáló, a legtisztább erkölcsi eszmék példája. Szembenéz sorsával, s azt megalkuvás nélkül vállalja!” Vörösmarty Mihály remekében, a *Csongor és Tündében* pedig többek közt az érdekelte – előhíván a mának példát mutató mesét – „Hol tart a világ a szerelem poézise, a házasság szentsége, a férfi és a nő lelki-szellemi vonzódása terén?”

A fentiekből világosan kitűnik: Udvaros Béla az a megrögzött színházi ember – a szakma egyik-másik része ósdinak tartja –, aki a *modernséget* nem a különféle társadalmi, faji, politikai, szexuális stb. eltévelyedések megmutatásában véli, hanem nemesebb, fennköltebb célokat szolgálva, bizonyos magatartásformák, emberi és szabadságképletek, viselkedésmódok, boldogságfaktorok hol poétikus, hol szociológiailag meggyőző színrevitelében. Mindig úgy választ darabot, hogy ebbéli meggyőződését – szemében a színház attól magasztos, hogy azonos az erkölccsel – ne kelljen megtagadnia. A Németh László önéletrajzából vett gondolatot nyugodtan magáénak vallhatja. „Ami bennem van, az nem az enyém, hanem a magyar népé. Az író kötelessége az, hogy ahol rés nyílik, kihajtson.”

Hogy a színpadot, az előadó-művészetet, a zsinórpaddás és a sűgőlyuk között zajló dolgokat, a dialógusírás és a színpadra állítás minden csinját-bínját ismeri – mellesleg jó tollforgató is –, arra kár szót vesztegetni. Ám azért egyetlen példa hadd hozasson föl mindezek bizonyítására. Márai *Füves könyve*, amely kis bölcséleti tanácsokat, élettapasztalatokat, köznapi meglátásokat tartalmazó tárca-gyűjtemény, mindenre való, csak színpadra nem. Udvaros ebből a színpadi deszkáktól legtávolabbi – a töredéket is egésznek mutató – műből faragott (alkotott!) valódi életkép-drámát, amely egyúttal Férfi és a Nő boldogság-csatája. A kis, zenével, énekkel, tánccal színesített pódium – amelyen a jelzészzerű díszletelemek mellett a szó, az összeütközések és a kedélyes találkozások, együvé tartozások anyaga a legfontosabb –, bárhol elhelyezhető, pajtában, csűrben, tornateremben (még templomban is, hiszen ott volt az ősbemutató). Buzogány Márta és Pelsőczy Lász-

ló, a kitűnő páros nem véletlenül fordult meg evvel a Márai-Udvaros darabbal – harminc körül jár az előadások száma – a honban és külföldön.

Az *egy kis nemzeti színház*, ezer színes képpel és jól használható mutatókkal tarkítva, dokumentum voltán túl egy kor tükre is. A rendező több mint két évtized alatt – értékölmutató gesztusa bámulatosa – a magyar és a külföldi drámairodalom olyan alapjait vitte színre, amelyek sok egyéb mellett az ő ethoszáról, színházszeretéről is vallanak. Csak a magyar szerzőket említve is kikerelkedik egy tudatos (szak)emberkép. Madách Imre (*Mózes; Az ember tragédiája*), Vörösmarty Mihály (*Csongor és Tünde*), Illyés Gyula (*Fáklyaláng; A külön*), Németh László (*A két boljai; Galilei; Nagy család*); Tamási Áron (*Hegyi patak; Vitéz lélek; Énekes madár*), Márai Sándor (*A kassai polgárok; Füves kert*), Sík Sándor (*István király*), Kovách Aladár (*Téli zsoltár*), Herczeg Ferenc (*A híd*), Heltai Jenő (*Egy fillér*), Nyirő József (*A próféta*), Hubay Miklós (*Hová lett a rózsa lelke?*), Szabó Magda (*Szent Bertalan nappala*) művei jól festik a rendező érdeklődési karakterét.

Ugyanezt erősíti a külföldi klasszikusok nem akármilyen sora: Lessing: *A bölcs Náthán*; Thorton Wilder: *Hajszál híján; A mi kis városunk*; G. B. Shaw: *Szent Johanna*; Henrik Ibsen: *Peer Gynt*; Jean Anouilh: *Becket vagy Isten becsülete*; Robert Bolt: *Egy ember az örökkévalóságnak*; Jean Giraudoux: *Trójában nem lesz háború*; Friedrich Dürrenmatt: *A fizikusok; Főrévi karácsonyi játékok*.

A bemutatók sajtóvisszhangja is helyet kapott a kötetben – a legérzékletesebb ismertetések-kritikák Párkány László tollát dicsérik. Udvaros Béla álmát – ő nem *önmegvalósító* – a magyar színházművészet nagyjai vitték a közönség elé. Mindennél jobban bizonyítva, krónikásunk – másokkal ellentétben – az a rendező, aki jobbára a színészekre épít. Az előadások motorjai? Bizony azok. Ha ideírom a névsorból kiemelkedőket, talán kitűnik az egyszervolt Evangélium Színház mulhatatlan ereje is: Bitskey Tibor, Bánffy György, Darvas Iván, Kállai Ferenc, Koncz Gábor, Pataky Jenő, Simon György, Némethy Ferenc, Bubik István, Körtvélyessy Zsolt, Sunyovszky Szilvia, Mécs Károly, Venczel Vera, O. Szabó István, Udvaros Dorottya.

(*Nap Kiadó, Budapest, 2015.*)

Farkas Gábor

Művek és világok – a szerző nem halott

Lajtos Nóra: *A tiszta beszéd varázsa*

A 2014-es ünnepi könyvhétre jelent meg Lajtos Nóra első önálló kötete *A tiszta beszéd varázsa* címmel a Hungarovox Kiadó gondozásában. A kötet olyan irodalomtörténeti tanulmányok, recenziók, kritikák és publicisztikai írások gyűjteménye, melyek 2005 és 2013 között jelentek meg a fiatal irodalomtörténésztől többek között a *Hitel*, a *Magyar Napló* vagy éppen az azóta sajnos megszűnt *Debreceni Disputa* folyóiratokban. A gyűjteményt a kötet elején Imre László debreceni professzor ajánlja, és az írások legnagyobb erényeként említi, hogy a szerző bennük „markánsan foglal állást a nemzeti értékek és a népi irodalomhoz kapcsolódó irodalmi hagyomány dolgában.” (7) A 2013-ban PhD. címet szerző, debreceni tanárként dolgozó Lajtos Nóra kötődése a népi irodalomhoz nem véletlen. A nemrég elhunyt Görömbei András professzor volt témavezető tanára, akinek esztétikai szemléletét hangsúlyozottan közvetíti tanulmányaiban és kritikáiban Lajtos Nóra.¹

A könyv négy fejezetre bontva összesen tizenhárom írást tartalmaz. Az első fejezet két hosszabb lélegzetű tanulmánnyal kezdődik Sánta Ferencről, melyek a szerző doktori disszertációjának is részét képezik. Az egyik általában fejti ki a 20. századi író recepciótörténetének eredményeit, és elemzi Sánta életművének eddig nyitottan hagyott részleteit. Éppen ezért – ahogy a tanulmány alcíme is utal rá – ez *Elméleti „ablaknyitás” Sánta Ferenc rövidprózájára*. Azért is jelentős ez az „ablaknyitás”, mert az elmúlt évtizedek irodalomtörténete Sánta Ferenc regényei-re helyezte eddig a hangsúlyt elfedve a novellák jelentőségét az életműben. Mind ebben, mind a másik – a *Tündérvilág* című Sánta-novellát elemző – tanulmányában Lajtos Nóra precízen veszi sorra a témával korábban foglalkozó irodalomtörténészek – többek mellett Vasy Géza és Czine Mihály – kutatási eredményeit, és logikus eszmefutatással vonja le saját következtetéseit Sánta novella-irodalmáról kifejtve annak esztétikai sokszínűségét, metaforikus összefüggésrendszerét, mitopoétikus mélyrétegeit.

A könyv harmadik tanulmánya a tragikus sorsú kolozsvári poéta, Szilágyi Domokos *Napraforgók* című kései versének változatait teszi hermeneutikai vizsgálá-

¹ A szerző 2013-ban doktorált a Debreceni Egyetemen. Témavezetője dr. Görömbei András volt. Disszertációjának címe: „Az én hitem az, hogy az ember jó...” – *Mitopoétika és medialitás Sánta Ferenc rövidprózájában*.

lat tárgyává. A 2006-ban a *Forrásban* megjelent írásában Lajtos Nóra – akárcsak Sánta Ferenc műveinek elemzésekor (és recenzióiban, kritikáiban is így jár el) – először a téma kutatásának eddigi eredményeiből alkot keretet saját megállapításaihoz. Ezzel kapcsolatban jegyzi meg, „hogyan a kései Szilágyi-líra versdarabjait eddig nem tárgyalta behatóbban a Szilágyi Domokos-i recepció.” (53) Lajtos Nóra a versváltozatok elemzése után összegez, és összegzésében arra is rávilágít, hogy az ügynökbotránnyal hírbe hozott erdélyi költő költészetével/személyiségével kapcsolatban az irodalomtörténetnek még mindig vannak lezáratlan fejezetei: „Azt gondolom, hogy az emlékezés gesztusával minden alkalommal az élő Szilágyi Domokosról kell beszélnünk, akinek életműve (...) sok kérdést tartogat a számunkra.” (67)

A második fejezet recenziói fiatal és idősebb szerzők (Both Balázs, Farkas Gábor, Oláh János, Rott József) könyveiről ugyanazt az irodalomkritikusi hozzáállást mutatják Lajtos Nóráról, amely nagyobb terjedelmű tanulmányait is jellemzi. Az aktuálisan ismertett alkotáson kívül Lajtos mindig bemutatja a szerzők addigi pályáját kitérve nyilatkozataikra, műveik recepciótörténetére. Teszi ezt mindig úgy, hogy hivatkozásai pontosak, megállapításai logikusak és a művészetértés elmélyült szemléletéről tanúskodnak. A kortárs irodalom számára nagyon fontosak az ilyen hozzáállású és felkészült irodalmárok, hiszen a mai irodalom egyre távolodóban van a ma társadalmától, az olvasás a megértéstől, az intuitív szövegértelmezés a világ és a létezés megértésétől.

A kötetben a recenziókat *kritikai medáliák* követik (ez a könyv harmadik fejezetének címe, melyet a szerző a 2011-ben elhunyt irodalmár és szerkesztő Olasz Sándor Németh Lászlóról írt tanulmányainak gyűjteményes kötetének kritikájából emelt fejezetcímmé). Ebben a részben is négy írás kapott helyet. Az első Görömbei András professzor 2008-as esszékötetének értő bírálata, melyben Lajtos Nóra többször idézve a Görömbei-kötetből (*Azonosságtudat, nemzet, irodalom*, 2008) hű képet mutat be az ismert irodalomtörténész látásmódjáról az irodalom és a nemzeti sorskérdések, valamint az identitástudat viszonyával kapcsolatban. És Lajtos Nóra reflexiója jól összefoglalja mindezt: „Nem jelenthet ez mást, mint azt, hogy irodalmat »művelni« csakis helyes önismerettel lehet. (...) A [Görömbei András-] kötetben szereplő szerzők (...) képesek rávilágítani egyéni és nemzeti korproblémáinkra” (130) A fentebb említett Olasz Sándor könyvéről (*A nyugati igény – Németh Lászlóról*, 2011) írt kritikájában Lajtos Nóra találóan jellemzi az irodalomtörténész stílusát: „Olasz Sándor tanulmányírói stílusa egyéni értekező karaktert kölcsönöz írásainak. (...) Érdekes szerzői megoldás a részéről, hogy zárójelek között mondja el a lényegét, illetve hogy írásainak zárlatai olyanok, mintha újabb »szikra gyúlna« bennük, ugyanis gyakran meglepő újdonságokkal szolgál az utolsó bekezdésben.” (164) Cziráki Zsuzsanna *Az erdélyi szászok története – Erdé-*

lyi százsz irodalomtörténet című könyvének ismertetését pedig az teszi izgalmasan újszerűvé, hogy Lajtos Nóra többször fogalmaz meg benne a könyvkritikán túllépő irodalomelméleti megállapításokat: „Nincs minden nemzet olyan szerencsés helyzetben, hogy az eredetére vonatkozó kérdéseire egyértelmű, megnyugtató választ tudjon adni. Ilyenkor kezdődhet el az a legendaképződési folyamat, amely ezt a hiátust igyekszik minél adekvátabb módon betölteni.” (168)

A kötet utolsó írása, a külön fejezetbe szerkesztett *Múzeumi séták* (a fejezet címe: *Három impromptu*) számomra talán azért a legizgalmasabb, mert ahogy a fejezetcím is utal erre, ez a publicisztikai mű három olyan rögtönzés Lajtos Nóráról, amelynek hírháttére mellett a szuggesztív líraiság a legfőbb értéke. A költészettel is foglalkozó irodalomtörténész úgy ír itt klasszikus költőinkről, hogy közben maga is költészetet alkot. Úgy lép szerepébe, hogy mindvégig megőrzi az emlékezés és a tisztelet gesztusának individuális szerepét.

„A recenziókat, kritikákat tartalmazó kötetet műfaji-kompozíciós zártság és tematikai sokszínűség jellemzi” – fogalmazza meg megkérdőjelezhetetlen értéké-
ként Lajtos Nóra könyvének az ajánló Imre László professzor. A kritikus emellett kiemelheti, hogy a hosszúra nyúlt, gyakran a mindentudás látszatát keltő, idegen szavakkal „kérkedő” tanulmányokkal szemben Lajtos Nóra írásai éppen annyira hosszúak, hogy az olvasó mentális egyensúlyát is figyelembe vegyék. A szerző kerüli a felesleges idegen szavakat, és elemzéseiben olyan kérdésekre világít rá, melyekben a mindentudó irodalmár szerepétől távol az értő és érdeklődő olvasó perspektívája érvényesül. Ezért ezt a könyvet nemcsak a „szakma” képviselőinek ajánlhatom, hanem minden olyan műértő befogadó számára, akit az irodalmi alkotás teremtője is érdekel, ha egy verset, regényt vagy novellát elolvas. Mert a szerző nem halott,² megmutatkozik karaktere művének teremtett világában.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2014)

² Roland Barthes *A szöveg öröme* című könyvében a modern recepció alapvetésévé vált híres megállapítása szerint: „a szerző halott”.

Kaló Béla

„mintha mese volna voltod is”

Büki Attila: Csavarvonal – Versek és fordítások

Versekben olykor szürrealisztikus bariton hang, s nagyon egyedi olykor meghök-kentő – színvilág a festményekben: Büki Attila lírikus-képiró, akvarellfestő új kö-tetében is az olvasó mint labirintusba hatol be az alkotó érzelemvilágába.

Amit érzünk: a többértelműség többletének élménye. A hagyomány és az avantgarde vegyítéséből származó intellektuális tudatosság a szintézis felé tereli ezt a fajta költészetet.

Ami megfog: a kép élessége, ami költői alapkövetelmény. Olyasféle, mint festők-nél a rajztudás. Aki tud rajzolni, tud képet írni, az sokat tud. Büki szöveg-szob-rászatának darabjai a méltóságát és az egyensúlyát veszített világot mutatják meg nekünk, ahol „átugrik az idő mindenben/ mintha mese volna voltod is/ mint to-ronyból kikopott harang/ nyelve mely földre rozsdásodik” (*Mikor emlékek kötnek össze*).

Költőnk – mert képzőművész is (illusztrációi különleges színvilágukkal remekül illeszkednek teljes önállóságukkal a versek mellé), keze a festészet, a szíve az írás felé vitte egykoron – tudja, hogy a képélességének foka hajlam, ízlés, irányzat dol-ga. Egyensúly-megtaláló eszköz, ha úgy akarom, terünk és időnk rajzolata.

Büki Attila független szellem, aki nem a ”józanságot elhagyók otthontalan hon-lapján” szörföl, nem egyfajta ihlettenger hátán nyargalás ez a költészet, hanem túllépve egy lokális léthelyzeten kapaszkodó egy szélesebb világhoz, egy tágabb kontinenshez.

Kötöttség és szabadság vibrál soraiban, növényyszerű lét és messze vágyó mobi-litás, valóságosan s transzcendens értelemben is.

Valaha azt írtam korábbi verseiről, hogy felvilágosult pesszimizmusa, ember és a külvilág disszonáns ellentétéről szól. Az alkotó ember gondolatokat és érzel-meket helyez életének centrumába, bizonyos értelemben kiírja (s kifesti) magát a világból. Azaz, amíg ír, ne itt legyen. Szürrealisztikus és kockázatos vállalkozás ez, patriotizmus és lüktető idegenség egyszerre.

Versei a logikus rend szükségszerűségében fogantak, ahogyan a lírai darabjaival rokon műfordításai is.

Költői képei nem nagyra törőek, nem akarja minduntalan eljátszani a nyomta-tott sorok, szavak között a háromdimenziós, fogható tárgy szerepét, de nincs ér-zékletesség éles érzékelés nélkül. Aki szavakba akarja átparolni a látványt, annak tudni kell fognia, darabonként kézbe vennie azt, amit átpakol.

A költő figyel. Rögzíti, amit még rögzíthet. Amire emlékszik, s úgy él emlékezetével, mint a tornász, aki naponta gyűrűn, nyújtón gyakorol.

Eme versek csendes vonakodással, a *hiány* panaszos emlegetésével mégiscsak elmélyítik az isteni igényt, és mindig megidéznek azt az értékrendet, amely csak a bizalom, a hit összeszedett mozdulatával szerezhető meg: „Világíts fenséges csillag/ betűbokraimra/ Fényesítsd jeleit/ árva ágaimnak/ fényesítsd levelét/ a sírba hullónak” (*Világíts fenséges csillag*).

Az idill többnyire csak az álmokban létezik, a tárgyak, az égitestek, a fogalmak és emlékek elvont szinten buknak elő a lírikus emlékezetéből. Hiszen az élet körforgása megváltozhatatlan, s elmozdíthatatlan, akár valamennyiünk röghöz kötött története. Vágy és kudarc, nyűg és talány: az élet örök feszültsége. Egyfajta folytonos készenléti állapot. Vágyak, szavak, emlékek, mítoszok polifóniájában szólal meg az evidens hit, az emberarcú morál. A spirituális tudatosság előhívhatja az elvont világon túli összefüggések jelenéseit is.

Versek, gyermekversek, foszlányok, műfordítások, akvarellek. A lehetetlen elérésének vágya, a lehetetlen megkísértése. A kötet – ez a kötet is – a végig nem járt lehetőségekre figyelmeztet.

S akkor még az illusztrációkról, amelyek tulajdonképpen önálló képek(is). Olyanok, mint az a fénykép, amin a költő tanúsága szerint „angyalszárny lebeg”, s amely „utazhat veled”, olvasó, „mint az álmod.”

S közben készülnek az új képek, versek íródnak, átültetődnek idegennek hitt poéták gondolatai, s vagyunk, élünk, írjuk a jelent s a múltat.

Lét és nemlét peremén, ahol még”lehattünk volna boldogok”.

(*Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy, 2014.*)

Madarász Imre

Rokay Zoltán: Johann Gottlieb Fichte élete és műve

Rokay Zoltán *Johann Gottlieb Fichte (1762–1814) élete és műve* című könyve két kerek Fichte-évforduló között látott napvilágot. A nagy német filozófusnak tudniillik 2012-ben ünnepelték kétszázötvenedik születésnapját, 2014-ben pedig halálának bicentenáriumára emlékeztek. Már ahol. Magyarországon nemigen. Nálunk Fichtét sosem becsülték rangjához illően, illetve úgy, mint a klasszikus német filozófia szellemóriásainak „kvadrumvirátusából” Kantot és Hegelt (talán csak Schellinget mellőzték nálánál is inkább). Ha visszagondolunk a 2004-es „Kant-év” konferenciáinak és tematikus folyóiratszámainak bőségére, szembeszökő a különbség.

A kettős jubileum kellett ahhoz, hogy magyar nyelven új Fichte-monográfia jelenjék meg, ugyancsak kereken huszonöt esztendővel Felkai Gábor 1988-as színvonalas munkája után. Negyed évszázadonként egy-egy könyv ilyen nagyságrendű „vezető elméről” nem valami sok. A Rokay-könyv hiánypótló érdemét ez csak növeli.

Rokay Zoltán személyében avatott monográfusára talált a „szabadság filozófiájának” kidolgozója, egy fontos, ámde idehaza kallódó, „hiányjeles” téma: olyan tudósra, akit nem az alkalmi megemlékezés készített tollat fogni. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem volt tanszékvezető és dékán professzora nemzetközi léptékű Fichte-kutatásokat folytatott, és tíz éve az ő fordításában és gondozásában adták ki a Fichte filozófusi hírnevét megalapozó *Minden kinyilatkoztatás kritikájának kísérletét*. Három, a szerző fordította Fichte-előadásszöveg ebben a kötetben is szerepel a függelékben, mely a képmelléklettel együtt terjedelemben felülmúlja a főszöveget, a tanulmányt. (A képanyag szép és érdekes, az viszont meghökkentő, hogy a „főhősről” mindössze egyetlen árnyképet találunk.)

Rokay Zoltán szintézise a pálya állomásainak útvonalán haladva kínál életrajzot és eszmetörténetet, de mindkettőt csak részlegesen, úgyhogy sem Fichte életéről, sem eszmerendszeréről, sem egyes értekezéseiről nem kapunk viszonylagosan sem teljes átfogó képet. A szabálytalan karrier csomópontjait – a félbehagyott egyetemi stúdiókat, az „ex nihilo” doktorátust, a több szempontból is későn, remekművei megalkotása után, hanyatló korszakában elért professzori rangokat, dékányságot, rektorságot – illetően éppúgy maradnak kérdőjelek az olvasóval szemben, mint azon alapvető „fichtológiai” probléma kapcsán, hogy a szubjektív idealista szisztéma „rendszerátváltásai” mennyire voltak lényegiek, és miként

értékelendők, vagyis, hogy a könyvíró egyetért-e a fichtei filozofálás felívelő és lehanyagoló periódusokra való klasszikus felosztásával. A napóleoni háborúk idején szenvedélyeket és vitákat ébresztő leghíresebb politikai („nem elsősorban a nacionalizmus, hanem a hazaszeretet sugallta”) megnyilvánulásairól is szívesen olvastunk volna többet, mélyebbet, kivált az ifjúkori, a francia forradalom mellett kiálló vitáit és az „időskori” (valójában Fichte sosem öregedett meg: ötvenegy éves korában hunyt el) utópia, a „zárt kereskedőállam” víziója fényében. Jó lett volna, ha Fichte változatos utóéletéről is többet kapnánk egy-egy rövid utalásnál.

A mű mindezen fenntartásokkal és kérdésekkel együtt is figyelmet érdemel. S azt is megérdemelte volna, hogy ne magánkiadásban, hanem hivatott könyvkiadó értő gondozásában kerüljön az olvasóközönség elé: akkor bizonyára kevesebb toll- és sajtóhiba, nyelvi és stiláris döccenő maradt volna benne.

Az előszóban Rokay kijelenti: „egészen biztos, hogy ezen (évfordulós – M. I.) alkalomból is napvilágot fognak látni értékes és eredeti publikációk a témával kapcsolatban”.

Az „egészen biztos” helyett mi úgy íránk: remélhetőleg.

(Lux Color Printing és Szulik Alapítvány kiadása, Óbecse, 2013.)

Kántás Balázs

A holt terek poétikája

Evellei Kata: Álombunker

Evellei Kata a legfiatalabb magyar költőgeneráció illusztris képviselője, az ELTE bölcsészkaráról kiindult, az *Apokrif* folyóirat köré szerveződött nemzedék szerzője, melynek tagjai közül immár többeket a fiatal magyar irodalom ígéretes tehetségei között tartanak számon.

A szerző három fegyelmezett ciklusba rendezve adta közre első kötete verseit – érettségről tanúbizonyságot tevő, az olvasót gyakran üres, olykor egyenesen nyomasztó, holt terekbe kalauzoló költészet ez, melyben a lírai az én, már ha egyáltalán még jelen van, a leggyakrabban magányosan, valamiféle eredendő hiány állapotában jelenik meg.

A bevezető, *Útravaló* című első vers után a kötet első ciklusa a *Büntetésben*, melyet leginkább úgy értelmezhetnénk, mint egy gyermeki perspektívából megszólaló szubjektum rácsodálkozását az őt körülvevő világra, telis-tele félelmekkel és csalódásokkal. Elhagyott, de legalábbis elhanyagolt gyermeki én képe *rajzolódik ki* (miként erre a ciklus első verse, a *Kirajzolódom* című önértelmező költemény is utal), aki nem igazán érti, miféle bünt is követhetett el, hogy látszólag az a büntetése, hogy gyakorlatilag nem vesz róla tudomást senki.

játszóház

*lassan egyszínű leszek a falakkal
és fölveszem a formákat mint a víz
átszivarog rajtam lusta nappal
megszilárdul bennem törékeny vasíz*

*a számban itt-ott észrevétlen apró
pérez helyett arcok szertesét a járdán
az utca teleírva kész a napló*

fölötte tonnás vasbeton szivarvány

*égpótléknak üsse kő jó lesz nekem
amíg nem jutnak rajta át a hangok
dúdolok saját fülembé csöndesen
és ráaggatok majd egypár galambot*

– olvashatjuk a *játszóház* címet viselő szöveget, mely megítélésem szerint a bevezető ciklus egyik kulcspoémája. Falak, járda, vasíz, vasbeton-szivárvány – tipikus urbánus környezetre utaló motívumok, Evellei Kata lírájára jellemző módon közöttük azonban mindössze egyetlen ember jelenik meg, maga a költői beszélő, aki e kihalt, élettelenséget sugárzó terekben járva-elve kérdez ugyan, de válaszokat a kérdésekre nem kap, ugyanis nincs kitől, így inkább megelégszik azzal, hogy önmaga létezését kísérli meg értelmezni. A gyermeki perspektívába helyenként nem kevés ironia is vegyül, az ön- és világértelmezés horizontja pedig a ciklus előrehaladtával egyre tágul – a beszélő lassanként kilépni látszik az egész versfüzért átható szubjektivitásból, s reflektál az aktuális társadalmi-politikai problémákra is a ciklus utolsó, *Nem az a megoldás* című versében:

*„Persze, foglalkozni kell vele, nem arról van szó,
hogy most akkor darwinizmus az egész
(bár azért ismerjük el, hülyék voltak és lesznek),
mindenkinek megvan a maga keresztje,
de minderre nem az a megoldás, hogy
másokat is magukkal rántanak a gödörbe.
Ez tipikus köldöknéző magyar mentalitás,
és kurvára jellemző kis hazánkra.”*

E szövegben ugyancsak tetten érhető a szerző generációjának jó részére egyébként jellemző erős társadalomkritika, a fennálló rendszerből való már-már szélsőséges kiábrándultság. E fanyar ironiával megszólaló társadalmi-politikai tematika azonban szinte zárványszerűen van jelen az *Álombunker* című kötetben, a második, *Nyílászárók* címet viselő ciklus ugyancsak visszatér a (jellemzően magányosan megjelenő) lírai énhez, az elsősorban ön-, másodsorban világanalízis szándékához.

A középső beszélője már sokkal kevésbé gyermeki perspektívából látja és láttatja a dolgokat, s bár a megszólaló szubjektum jobbára itt is társtalan, üres terekben bolyongva keres választ a kérdéseire, sokkal inkább a fiatal felnőttkor küszöbén álló kamasz(lány) nézőpontjából szólal meg, alapélménye pedig a versek sugalmazása szerint nem más, mint egy (talán az első komolyabb) szerelmi csalódás. Megjelenik ugyan a lírai *te*, a megszólított azonban olybá tűnik, sosincs egészen jelen, csupán a távolléte, hiánya az, amit a beszélő megszólítani képes.

*„Nyugodj meg, nem fog rajta szónak
csákánya már, sem puszi nem vájja
többé ki, arcunk sziklafaláról
nem visszhangzik rémült turisták
ijesztésére tollpárbajunk
csattogása; nem moccanunk már,
elnyúlunk csak vízszintbe téve
föld alá fúrt nyugóhelyünkön.”*

Többek között így szól a *Lerakódás* című vers utolsó néhány sora, melyben a költői beszélő egy a megszólítottal, feltehetőleg egykori szerelmével folytatott levélváltásra emlékezik. A *te* távoli, elérhetetlen, csupán a hiánya az, amit meg lehet szólítani. Groteszk módon a szakítás élménye halálmetaforaként jelenik meg, s nem csupán a vers tere kihalt, élettől mentes, de a szöveg sugalmazása szerint az egymástól való elválás traumáját, legalábbis átvitt értelemben, de a beszélő és a megszólított sem élte túl. Kamaszos felnagyítása ez a valóságnak, ugyanakkor mindez meglehetősen érett költői képalkotás keretében. A szerelmi csalódás és a szakítás traumatikus tapasztalata a második ciklus verseinek egyik fő szövegszervező elve, s a ciklus három része tagolódó hosszúverse, a *légzőgyakorlatok fél tüdőre* ugyancsak a szakítás utáni kiábrándultság és belső üresség állapotát örökíti meg, egyúttal túl is lépve a traumán:

*„és én ettől félek a legjobban
hogy egyszer tompa leszek én is
szelíd tárgy lekerekített élekkel
akit nem kell már egy másiknak beburkolnia
a csöndtől félek
a kettőnk csöndjétől
amikor már én sem foglak”*

A szakítás és az elmagányosodás tapasztalata egyszerre a felnőtté válás folyamata is a költői beszélő számára, s a kötet harmadik, *Utópia* című versciklusában ugyancsak határozott perspektíva-váltás figyelhető meg. Itt már kevésbé a kamaszlány, mint inkább az érett, fiatal (költő)nő szólal meg megfelelő élettapasztalattal a háta mögött, s ha nem is teljes, de részleges válaszokat bizonyosan találva a világ felé intézett kérdésekre. A díszlet, a versek terei persze itt sem változnak meg radikálisan – a beszélő továbbra is steril, kihalt terekben, üres utcákon, elhagyottan heverő tárgyak között jelenik meg, már ha egyáltalán megjelenik még bármilyen formában is a beszélő szubjektum:

Előeste

*A házak morajlása körbeér,
s a feltorlódo hullámsötétben
egymásba csukódnak az ablakok,
hogy esti imájukat eldadogják,
összekulcsolódnak a kertek is;
s a riadt, csúszós kövek közé már
befészkelte magát a félhomály.
Egy villanás, az utca elszökik,
a lámpák fénymarka összerándul,
a házak morajlása körbeér.
A tetők alá beszivárog az éjjel.*

Az *Utópia* című ciklus nyitóverséből a beszélő gyakorlatilag visszavonja magát, élő szubjektumoknak nyomuk sincs, csupán élettelen tárgyak, térrészek jelennek meg megszemélyesítve, az élet illúzióját próbálva kelteni. Nyomasztó, halott környezet, halálosan pontos, tárgyias leírásokkal – líraiatlan líra, mondhatnánk. De ha meg is jelenik az *én* valamilyen formában, amikor a beszélő egyes szám első személyű igealakokkal utal önmagára, akkor is csupán egyedül, társtalanul látjuk, üres terekben, nemegyszer valamiféle halál közeli kontextusban, mint például az *Erkélyek* című, nyolc négysorosra tagolódó vers hatodik darabjában:

6. Reggio Calabria

*Hűvös takaró alatt
fekszem az ágyban.
Etnafekete porral
fedve a lábam.*

Evellei Kata beszélője a kötet verseiben gyakorlatilag végig magányos, ez a magányosság pedig egyfajta attribútummá, identitásképző tényezővé válna a számára. A legtöbb szöveghelyen alapvetően fegyelmezett, analitikus hangnemben szólal meg, ugyanakkor e hangnem, a felszíni ridegség mögött mélyen mintha ott lennének elfojtott érzelmek is. A holt terekben való bolyongás nem csupán önkeresési folyamat, de egyúttal a társ, a mindenkori másik keresése is – látszólag persze sikertelenül, s ez a sikertelenség és attribútumszerű magányosság az, mely a beszélőt a külvilág elleni önvédelemből, legalábbis a felszínen, látszólag túlzottan visszafogottá és érzéketlenné teszi. A hideg, kiüresedettnek ható szövegterek-

ben nem jellemző az érzelmek túlcordulása, még azon versekben sem, melyek a szerelmi csalódás, a szakítás traumáját örökítik meg – a beszélő jellemzően e szövegekben is meditál, analizál, értelmez, hajszálpontosan leírja az őt körülvevő látványokat, s kevésbé emocionális, mint inkább intellektuális regiszterben keresi a válaszokat a világ felé intézett kérdéseire. Az eredendő magányt és a létezésbe való belevetettséget az intellektualizmus hivatott ellensúlyozni. Ez az intellektuális hangvétel pedig nem bomlik meg a kötet legvégén sem, radikális változás a költői szubjektum beszédmódjában és világszemléletében nem következik be, még akkor sem, mikor látszólag már nem egyedül, hanem valaki más (az annyira vágyott, végre megtalált társ?) társaságában jelenik meg a záróciklus utolsó, egyúttal címadó versében:

*„a csapvíz éles íze mint forrás fakad
föl a távoli kéményekből ezüst
pázmákban terül szét a pára füst
az ég zászlóként lebbenő sávjai
között a varjak gombostűfejnyi
negatív bolygó egy kiszámíthatatlan
pályaíven suhanunk a hidak alatt
hullámok háta egy mozduló kar
erővonalai hol eldobja hol messze fut
elkapja egy örökmozgó tükörsíma
megállíthatatlan lendülése”*

Miként arra az *Utópia* cím is utal, elképzelhető, hogy az eredendő magányból való kitörés, az annyira vágyott társal való együttlét, melyre a többes szám első személyű igealakok utalnak, nem a valóság, csupán egy kívánt, ám elérhetetlennek ható, utópisztikus létállapot. Az idillikus helyzet analitikus, itt is már-már szenvtelennek, távolságtartónak ható deskripciója ugyancsak arra utal, az csupán vágyalom, de semmiképp sem a valóság. A magány, mint alapélmény tehát az *Álombunker* verseiben töretlen marad.

Ha megkíséreljük értelmezni a kötetcímet, ugyancsak a beszélő egyedül való létezéséhez és az őt körülvevő világtól való elidegenedettségekhez jutunk vissza. Az álom érzelmeket, vágyakat felidéző szó, mely a metafizikai tartományba vezeti az embert, a bunker ellenben rideg, lélektelen, totális érzéketlenséget sugalló, háborús asszociációkat generáló katonai létesítmény, mely a maga halott anyagiságában csupán funkcionális szereppel bír. A költői beszélő, talán a csalódások és traumák okán, a világ visszáságaitól visszahúzódva álmaiból emel bunkert maga köré. E bunker pontosan ugyanolyan holt tér, mint amilyenekben Evellei

Kata verseinek beszélője elhelyezi önmagát, fő funkciója ugyanakkor a védelem. A magány, önmagunk világból való visszavonása korántsem idillikus állapot, ám megvéd a további lehetséges csalódásoktól.

Ha jól megnézzük, Evellei Kata első kötete szerves folytatása annak a kortárs magyar lírai tradíciónak, melybe nemzedéktársai közül többek között Áfra János, Deres Kornélia, Ayhan Gökhan, Szöllösi Mátyás, Lázár Bence András, Korpa Tamás, Izsó Zita vagy a valamivel idősebb generációból példának okáért Krusovszky Dénes költészete illeszkedik. Kiindulópontja alapvetően alanyi, ám az alanyon kívül szinte nincs is más a világban – a *holt terek poétikáját* megteremtve teszi versei világát egyszerre szélsőségesen személyessé és személytelenné, s bár kellő távolságban, de e holt, egyszerre személyes és elszemélytelenedett versterek mögött ott érezhetjük Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Rába György vagy Lator László, az újtárgyiasság lírikusainak hatását is. Evellei Kata nem tipikus kortárs költőnő abban az értelemben, hogy bár bizonyos szövegeiben megjelennek a nőiségre való utalások, a versek többsége nem gender-szempontról olvastatja magát, nem a nőiség tapasztalata, annak biológiai vagy társadalmi aspektusai képezik a kötet elsődleges tematikáját. Alapvetően intellektuális lírával van dolgunk, ahol az érzelmek is meglehetősen háttérbe szorulnak, s inkább a leíró-analizáló hangvétel dominál, ugyanakkor a szövegek nem mentesek a finom, visszafogott iróniától sem.

Az *Álombunker* meglehetősen ígéretes pályakezdés, melynek szerzője saját generációján belül meglepően érett hangon képes megszólalni, ugyanakkor látszik e költészeten a nemzedékre oly jellemző élményvilág intenzív jelenléte, illetve bizonyos poétikai eszközök, hangulatteremtő képi megoldások következetes használata. E versek illeszkednek egy bizonyos nemzedéki poétikai tradícióba, már ha beszélhetünk ilyenről, s a jövő zenéje, hogy a szerző egy esetleges következő kötetben képes lesz-e valamivel egyénibb, a generációs hagyományhoz immár kevésbé szigorúan kötődő hangnemben megszólalni.

(*PRAE.hu, Budapest, 2013.*)

Holló József

Karácsonyüzenet 2014-ből

... pedig adott nektek Megváltót az Isten!

E modern kor tele rohanással.
Kétellyel, félszekkel, szorongással.
Így várjuk hogy Karácsony éjjelén
bekopog hozzánk a remény.
S legalább egy napig az ünnep
közelebb taszigál bennünket
egymáshoz – e vad világba.
És a fellobbanó gyertyák lángja,
mintha fényesebben égne
a szemekbe' meg a lélekmélybe'.
S az így rád talált, halk öröm
kezével ügyetlen szöszmötöl
ajándékokat bontogatva:
elmerengsz szótlán egy pillanatra.
És tétova kérdések sereglenek
az elmulasztott jótetteknek
... majd egyetlen alkalom kárpótlást adhat?
De önbecsapásaid megnyugtатnak.
És a tudatodba villan hirtelen:
a jászol, a kis Jézus, Betlehem.

Csak ennyi! Azután mindent elfeled
az amnéziás szeretet.
És a harmónia látszata,
mint forró sütemény illata
elszáll, másnapra elveszik,
– újra a csörtetés lesz a sikk.
És az elképzelt szeretet helyébe
belép a hétköznapi sürgetése:
hogyan békét, Szentestét elfeledve
visszadurjul a környezetbe.
Kisdéd nélküli már a jászol
s az önzés érdekek mentén gázol
hajszolva szennyes kis céljait.

És a jóézés, szeretet várhat itt
egy évig megint félredobva –
míg az újabb Karácsony visszalopja.

De addig aprópénzre váltod:
napod, hited, vágyad, álmod.
S amíg úzöd magadat vadul
a lelked elmagányosul.
Mereng a Teremtő odafent...
és nem érti: Nem kell a szeretet?
A csendet, a békét e világ
miért nem őrzi meg tovább?
Miért nem látjuk a Csillagot, a Jelet
a betlehemi jászol felett?
Azt, mi kétezer év óta üzeni –
az embernek lehetnek vétkei:
de azért született a gyerek-Isten,
hogy megfogódzhass a szeretetben.
S vele Karácsonytól, Karácsonyig
lehessen jószándék, s béke itt.

De az emberiség másra figyel,
míg külsőségek közt ünnepel
ám e fénylő, zajongó zsbongásból
sosem lesz Karácsony igazából.
Csak tévhitek, látszatok, talmi örömök:
olyanok – amikkel nincs közöd
Békéhez, Ünnephez, Messiáshoz:
hisz a közöny csenedben szétkiáltoz.
És nem tudod miért vagy boldogtalan?
Szeretet nélküli. Karácsonytalan.
A tömegben miért vagy egymagad?
És imára mért nincs egy halk szavad?
Próbálj meg Krisztusnak ajtót nyitni
és megtanulsz szeretni, újra hinni!
Meváltozott világ, másfajta üzenet
... de a Megváltó ugyanaz, Ő örök, Emberek!

Lehajtott fejfel

Gondolatok egy ökumenikus imahéten 2015-ben

Annyi különbség, és annyi hasonlóság
füzi bűnben fogant léteinket össze.
Míg törékeny hiteink hamisságok között
vergődnek itt modern – veszendőségekbe.
Igaz szándékokat torzít a rosszérzés.
A szerzés tébolya közt semmire sincs időnk.
E világ értékrendje átírta már magát
és rég nem a szeretet – az önzés jelent előnyt.

A jóság szelíd hatalma kicsorbult
– közöny, s erőszak visz elkegyetlenedve.
Érzed, hogy gyenge vagy, félelmek gyötörnek
és mégis olyan ritkán gondolsz Istenedre.
Mint súlyos titkokat cipeled magaddal
kimondani se mert gyarlóságaid.
A ritkán rád lelt csendbe betévedt harangszó,
mint szelíd szemrehányás jut el az agyadig:

s biztatgat. Mire vársz? Menj el templomba!
– mondd el az annyiszor elhalasztott imád!
S a megszentelt falak boltíves szárnya közt
Isten közelsége áldott nyugalmat ad.
Nem baj, ha szembesülsz azzal amit szégyellsz
és elkezd pironkodni a lelkiismeret.
Az Ige hangja majd megnyugtatva átjár
s azt érzed minden szó neked szánt üzenet.

És elkezd feltöltődni a lelked ürességre:
ahogy Pál apostol a szeretetről beszél.
Hogy a múlandóságok közt csak a szeretet mi örök!
S a más terhét hordva is mindent hisz és remél.
Egy percig magadba szállsz. Majd agyad másra figyel
arra, hol a világ csábításokat szül.
És te engedsz neki: majd a rád szakadt bajokhoz

rémülten az Istent hívod segítségül.
Hozzá futsz nyöszörgő könnyögeiddele,
te... aki kárhozatot gyűjtesz napjaidon.
Majd azt szeretnéde hinni – az Úr úgy is elfogad,
ha csak a bajban keresed Őt: hűtlen, méltatlanon.
Fel sem tudjuk fogni: az Isten Egy és Örök!
Csak az emberiség, meg a vallása többféle:
... de mindaz, aki hisz a Fiúban az él!
Az Atya befogadja ingyen kegyelmébe!

Mert irgalmas és jó a teremtményeihez.
S míg szomorúan nézi földi poklained, hányszor késedelmes szíve a haragra
– pedig nap, nap után úzzük olcsó vágyained.
Védj meg bennünket magunktól Uram!
Nem hagynak békét a veszendőségeink:
tudnánk mi itt ma is keresztet ácsolni –
mert követnek bennünket volt kísértéseink.

Óh, de legalább mi, keresztény testvérek,
mi fogjunk össze imádságban, hitben.
Kiknek valóságos remény a krisztusi ígélet
hogy... *elég neked az én kegyelmem!*
Lehajtott fejjel állunk itt Istenem.
Fogunk közt sóhajtó, néma Miatyánk.
Adj hitet és erőt, hogy bírjuk a kísértést
és el ne tántorodjunk! Attól, Ki mennybeszállt.

E számunk szerzői

- Aknay Tibor (1944) Budapest
Albert-Lőrincz Márton (1951)
 Marosvásárhely
Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Bakacsi Ernő (1938) Eger
Bárány László (1948) Budapest
H. Barbócz Ildikó (1952) Eger
Bárdos Attila (1941) Budapest
Bárdos Bódi László (1963) Putnok
Bárdos József (1949) Nagykőrös
Bene Zoltán (1973) Szeged
Benő Attila (1968) Kolozsvár
Benő Eszter (1973) Kolozsvár
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bíró József (1951) Budapest
Bognár Stefánia (1937) Szombathely
Borbély László (1968) Budapest
Bozók Ferenc (1973) Vác
Burján Gál Enikő (1983)
 Gyergyószentmiklós
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Dani Erzsébet (1968) Nagykőrös
Debreczeny György (1958) Budapest
Demeter József (1947) Ballószög
Dúzsi Tamás (1949) Szekszárd
Erdei-Szabó István (1958) Buca
Farkas Gábor (1977) Szigetszentmiklós
Fazekas József (1946) Járdánháza
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Gál Sándor (1937) Buzita
Goron Sándor (1975) Nagyvárad
Holló József (1944) Ostoros-Eger
Kaló Béla (1954) Szuhogy
Kántás Balázs (1987) Budapest
Kerék Imre (1942) Sopron
Kis Pál István (1951) Szekszárd
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Konczek József (1942) Pomáz
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Günter Kunert (1929)
 Itzehoe, Németország
Horváth Ödön (1938) Kismaros
Karafiáth Orsolya (1976) Budapest
Lengyel János (1973) Beregszász
Lukáts János (1943) Budapest
Madarász Imre (1962) Üröm
Marczinka Csaba (1967) Budapest
Marković Radmila (1940) Kishegyes
Marosi Lajos (1950) Budapest
Mecser Szilvia (1993) Miskolc
Molnár József (1961) Vác
Németh István Péter (1960) Tapolca
Oberczián Géza (1961) Dunakeszi
Oláh András (1959) Mátészalka
Oláh József (1966) Micske
Péter Péter (1937) Vác
Pomogáts Béla (1934) Budapest
Ponyi László (1963) Eger
Radnai István (1939) Budapest
Renn Oszkár (1933) Eger
Ruskó Veronika (1975) Budapest
Saitos Lajos (1947) Székesfehérvár
Sebestény-Jáger Orsolya (1969)
 Budakalász
Seléndy Balázs (1937) Cooperstown, USA
Serfőző Simon (1942) Eger-Miskolc
Szokolczay Lajos (1941) Budapest
Szekeres Mária (1948) Újrónafő
Szíki Károly (1954) Eger
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
B. Tóth Klára (1955) Budapest
Török Nándor (1965) Budapest
Varga Rudolf (1950) Budapest
Véghelyi Balázs (1983) Százhalombatta
Leonyid Volodarszkij (1950) Moszkva
Zsirai László (1956) Budapest